

96/2009. (XII. 9.) OGY határozat

a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

A Magyar Köztársaság Országgyűlése

1. Elfogadja a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programot e határozat melléklete szerint.
2. Felkéri a Kormányt a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program végrehajtására.

NEMZETI KÖRNYEZETVÉDELMI PROGRAM 2009-2014

Tartalom

Tartalom	1
Bevezetés	3
1. Helyzetértékelés és kitekintés	4
1.1. A környezet állapotát befolyásoló főbb hajtóerők és terhelések	4
1.2. A környezetállapot változása és hatásai	20
1.3. Kitekintés – jövőkép	26
2. A Program tervezésének és megvalósításának keretei	29
2.1. Kapcsolódás meglévő stratégiákhoz és programokhoz	29
2.2. A Program tervezésének alapelvei	31
3. A Program átfogó célterületei	32
4. A Program átfogó intézkedési területei, eszközei	33
4.1. A stratégiai tervezési tevékenységek összhangja	33
4.2. Közreműködés az Európai Unió környezetpolitikájának fejlesztésében és végrehajtásában	34
4.3. Nemzetközi együttműködés	35
4.4. Jogi szabályozási eszközök	37
4.5. Gazdasági szabályozási és pénzügyi eszközök	39
4.6. Jogalkalmazás, hatósági intézményrendszer	40
4.7. Fejlesztéspolitika, beruházások	41
4.8. Kutatás-fejlesztés, innováció	42
4.9. Szemléletformálás, kommunikáció	44
4.10. Társadalmi részvétel, környezeti információ	45
5. Tematikus akcióprogramok	47
5.1. A környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése	48
5.1.1. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás	48
5.1.2. Környezettudatos termelés és fenntartható fogyasztás	53
5.1.3. Környezeti információhoz való hozzáférés	56
5.1.4. A turizmus környezeti hatásainak felmérése, tudatosítása	58
5.2. Éghajlatváltozás	61
5.2.1. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése	61
5.2.2. Felkészülés az éghajlatváltozás hatásaira	67
5.2.3. Ózonkárosító anyagok kibocsátásának csökkentése	68
5.3. Környezet és egészség	70
5.3.1. Beltéri levegőminőség	70
5.3.2. Biológiai allergének	71
5.3.3. A vízminőség és egészség	72
5.3.4. Élelmiszerbiztonság	74
5.3.5. Klíma és egészség	76
5.3.6. Környezet-egészségügyi információs rendszer	77
5.4. Települési környezetminőség	78

5.4.1. Településfejlesztés, -rendezés és környezetvédelem.....	79
5.4.2. A települések levegőminőségének javítása	83
5.4.3. A zajterhelés csökkentése.....	86
5.4.4. Közlekedés és környezet	88
5.4.5. A települési közszolgáltatások és a környezetvédelem	89
5.5. A biológiai sokféleség megőrzése, természet- és tájvédelem	93
5.5.1. A természeti és táji értékek védelme	94
5.5.2. Természetvédelmi őrzés, kezelés, fenntartás.....	99
5.5.3. Károsodott területek helyreállítása, káros hatások csökkentése	103
5.5.4. A természetvédelem feltételrendszerének javítása	104
5.6. Fenntartható terület- és földhasználat	107
5.6.1. Területrendezés és környezetvédelem.....	107
5.6.2. Ásványkincsekkel való fenntartható gazdálkodás	108
5.6.3. Talajok védelme és fenntartható használata	109
5.6.4. Környezetbarát mezőgazdasági gyakorlat	110
5.6.5. Az erdőgazdálkodás környezeti aspektusai	112
5.7. Vizeink védelme és fenntartható használata	114
5.7.1. Vizeink „jó állapotának” elérése: vízgyűjtő gazdálkodási tervezés és monitoring	115
5.7.2. Stratégiai vízkészletek mennyiségi és minőségi védelmét szolgáló, kapcsolódó programok	116
5.7.3. Területi vízgazdálkodás, vízkármegelőzés és elhárítás	119
5.7.4 Kiemelt fontosságú és országos jelentőségű érzékeny víztestek állapotának javítása	124
5.8. Hulladékgazdálkodás	128
5.8.1. Megelőzés.....	129
5.8.2. Hasznosítás	131
5.8.3. Ártalmatlanítás	134
5.8.4. Hulladékgazdálkodási tervezés	137
5.9. Környezetbiztonság.....	138
5.9.1. Környezeti kármegelőzés és kárelhárítás	138
5.9.2. Környezeti kármentesítés	141
5.9.3. Kémiai és sugárbiztonság	142
6. A Program végrehajtását elősegítő intézményrendszer.....	147
7. A Program finanszírozási feltételei	149
Függelék: Mozaik- és idegen szavak gyűjteménye	152
1. melléklet: A biológiai sokféleség megőrzésének stratégiája	
2. melléklet: Nemzeti Természetvédelmi Alapterv–III 2009-2014	

Bevezetés

Életünk minőségét a környezet állapota és változása, a természeti erőforrás-készletek gazdagsága, a környezeti kockázati tényezők alakulása alapvetően meghatározza. A méltányos emberi élethez szükséges környezeti feltételeket, az egészséges környezethez való alkotmányos jog érvényesítésének lehetőségét ezért mind a jelen, mind a jövő generációk számára biztosítani kell.

Hazai adottságainkból adódó, az ország fejlődését szolgáló környezetügyi céljaink és feladataink meghatározása mellett figyelembe kell venni a bennünket körülvevő világ folyamatait, a világban, az Európai Unióban, illetve a közép- és kelet-európai térségben végbemenő társadalmi-gazdasági és környezeti változásokat is. A természeti tőke „felélése”, a környezeti folyamatokba történő mind nagyobb mértékű beavatkozás következtében ugyanis egyes, korábban elszigetelten jelentkező helyi, regionális problémák mára már globális szintűvé váltak. Szembe kell néznünk a súlyos környezeti, és az azokból is eredő társadalmi, gazdasági kihívásokkal:

- szakítani kell azzal a gondolkodásmóddal és gyakorlattal, amely a környezeti problémák kialakulásához vezetett;
- a problémák kialakulásáért viselt arányos felelősség alapján, illetve legjobb képességeink szerint – a kiváltó okok, és nem csupán a következmények szintjén – orvosolnunk kell a kialakult helyzetet.

A fenntartható fejlődés elveit követő értékrend közös kimunkálása, a környezettudatos magatartás erősítése, az ezzel ellentétes szokások és életmód megváltoztatása tovább nem halasztható feladatunk, mely a társadalom minden tagjának közreműködését igényli.

Magyarország környezetpolitikai céljainak és intézkedéseinek átfogó keretét a 6 évre szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programok sora jelenti. A Program kidolgozásáról, céljáról, tartalmáról és megvalósításáról a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény rendelkezik.

Az 1997-2002 közötti időszakra szóló első Program küldetése az volt, hogy a rendszerváltást követően felmérje a környezet állapotát, meghatározza a szükséges cselekvési irányokat és megkezdje a több évtizede felhalmozódott problémák felszámolását és a továbbiak megelőzését. A 2003-2008 között megvalósított második Program főként az EU-csatlakozás környezetvédelmi feltételeinek teljesítését segítette elő (jogharmonizáció, intézményfejlesztés, természeti értékek védelme, környezeti infrastruktúra ütemezett kiépítése), de emellett számos területen hatékony intézkedéseket vezetett be és több új, jövőbe mutató koncepció, stratégia és terv született. A két Program időszakában csökkent a környezetterhelés és hatékonyabbá vált a természeti értékek védelme, melyben az ágazati, illetve területi (regionális, megyei és helyi) együttműködésnek is növekvő szerepe volt.

Jelen, harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program a 2009-2014 közötti időszakra szól, de ennél hosszabb távra is kitekint. Az ország fenntartható fejlődési pályára való átállását kívánja sajátos eszközeivel elősegíteni. A környezeti szempontok és összefüggések megjelenítésével, a társadalmi és gazdasági lehetőségekkel összehangolt, szükséges intézkedések meghatározásával rendszerbe foglalja a környezet védelmére irányuló célokat és feladatokat. A tennivalóknak a társadalmi-gazdasági munkamegosztáshoz illeszkedő, a területi sajátosságokat és a különböző társadalmi igényeket, szempontokat is figyelembe vevő megfogalmazásával a korábbinál nagyobb súlyt fektet az együttműködésre, a decentralizáció és a szubszidiaritás elvére.

1. Helyzetértékelés és kitekintés

A Program tervezése során a legalapvetőbb kérdés, hogy honnan jöttünk és hová szeretnénk eljutni. Az első kérdésre a helyzetértékelés adja meg a választ, a másodikhoz a kitekintés (egyfajta hosszú távú, pozitív jövőkép) ad támpontot; a kettő közötti minőségi változás irányába történő elmozdulást hivatott szolgálni a Programban foglalt elvek érvényesítése, a társadalmi-gazdasági, hazai és nemzetközi feltételrendszer figyelembe vétele, a megvalósítandó feladatok, intézkedések meghatározása.

A társadalom, a gazdaság és a környezet a sokrétű kölcsönhatások révén ma már olyan összetett rendszert képez, hogy a környezetpolitika csak akkor lehet eredményes, ha a környezet állapotát, folyamatait a hajtóerők, az ezek révén bekövetkező terhelések, a kialakuló környezetállapot, ennek tovaggyűrűző hatásai és a problémákra adott válaszok láncolatában vizsgálja. A jelenlegi Program célrendszerének megalapozása során fő szempont a fontosabb hajtóerők, terhelések, ok-okozati folyamatok, tendenciák azonosítása és a környezet állapotának bemutatása, a komplex folyamatok feltárása volt. Ezzel összefüggésben a helyzetértékelés tartalmazza az előző Program során elért főbb eredmények, illetve nehézségek ismertetését is. (Az előző két Program végrehajtásának értékeléséről, az elmúlt 6 év során elért eredményekről és az esetleges elmaradásokról, valamint a környezetállapot alakulásáról részletes beszámolók készültek, amelyek – több más forrásmunka mellett – egyben a Program tervezésének, helyzetértékelésének megalapozását is jelentik.) A helyzetértékelés elsősorban a 2000-től kezdődő időszakra vonatkozik, szükség szerint kitekintéssel a rendszerváltás utáni teljes időszakra.

1.1. A környezet állapotát befolyásoló főbb hajtóerők és terhelések

A társadalom és a gazdaság működése – azaz az emberi tevékenységek – hajtóerőkként együttesen befolyásolják a környezeti elemek állapotát, és sok esetben környezetterheléshez, különféle környezeti eredetű problémákhoz és konfliktusokhoz vezetnek. A terhelések alapvetően háromfélék lehetnek: természeti erőforrás igénybevétel, terület- és térhasználat, valamint a környezetbe történő kibocsátások. A hajtóerők általában egyidejűleg, komplexen jelentkeznek, környezeti hatásaik egymástól nem vagy nehezen elválaszthatók, és az egyes térségek különböző természeti adottságai következtében eltérő következményekkel járhatnak. A környezeti szempontból legfontosabb hajtóerők azonosítása és jellemzése ennek figyelembevételével történt.

1.1.1. Társadalmi hajtóerők

A társadalmi preferenciák (szokások, tradíciók, érték-választások) az egyén és a közösségek környezethez, természethez való viszonyának alapvető tényezői. A környezettel kapcsolatos döntések további fontos hajtóerői a megszerzett ismeretek, az életmód és fogyasztási szokások. A társadalmi folyamatok rendkívül nehezen mérhetők, így az alábbiak elsősorban a tendenciák elemzésére irányulnak.

Társadalmi és egyéni értékek, ismeretek

A társadalom értékrendjében az anyagi jólét megszerzése valós jelentőségéhez képest aránytalanul nagy szerepet kap, míg a környezet minőségének, szolgáltatásainak értékelése nem megfelelő súlyú (a környezet terhelhetőségét figyelmen kívül hagyva az anyagi javak előteremtése érdekében). A környezeti ismeretek fejlesztése érdekében tett erőfeszítések (pl. környezeti nevelés, környezetvédelmi tömegkommunikáció, civil szervezetek szemléletformáló tevékenysége) hatékonyságát gyakran gátolják az anyagi értékek megszerzésére, a növekvő fogyasztásra ösztönző eszközök (pl. reklámok, a média által közvetített viselkedési minták) hatásai. Pedig az értékrend- és életmódváltás szükségességét a lakosság egészségi állapota is indokolja, amely jelentős mértékben elmarad attól a szinttől, amelyet jelen gazdasági körülményeink is már lehetővé tennének. Az értékrendben

bekövetkező érdemi változást nehezíti a korábbi időszakokban az életvezetés szerves részét képező magatartásformák (takarékoság, mértékletesség) visszaszorulása, az új, alternatív minták, lehetőségek és a hosszú távú gondolkozás hiánya (bár elszigetelten vannak jó helyi kezdeményezések a környezeti értékek és a mai életforma egészséges ötvözésére). A kedvező irányú elmozdulás, a tágabb értelemben vett „jóllét” és ehhez kapcsolódva a környezettudatosság elérése rendszerszemléletű megközelítést igényel, amit nehezít a tudomány- és munkaterületek mind nagyobb mérvű specializációja, az átfogó megközelítés helyett az analitikus, technikai jellegű ismeretek előtérbe kerülése.

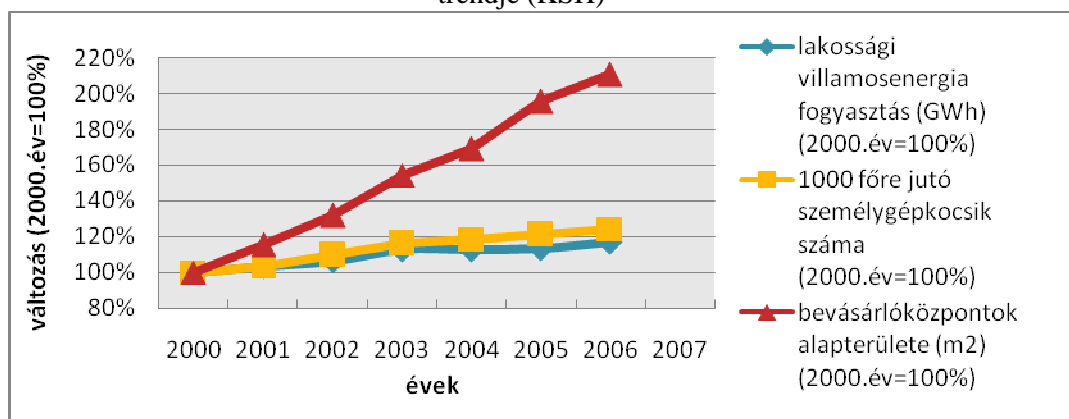
Egy nemzetközi felmérés szerint (Eurobarometer, 2008) a legfőbb környezeti ügyek megítélésében a magyarok véleménye megegyezik az európai átlaggal (első helyen a klímaváltozás áll), ugyanakkor pl. a biodiverzitás csökkenése és a nem fenntartható fogyasztási szokások kevésbé tűnnek fontosnak. Az európai átlagnál kevesebb konkrét lépést (szelektív hulladékgyűjtés és -kezelés, energiahasználat mérséklése, vízhasználat csökkentése, fogyasztási szokások) tesz a lakosság a környezet megóvása érdekében. Egy másik kutatás (www.cognitive.hu) szerint a lakosság azokat az aktuális környezeti problémákat „érezkeli”, amelyeket a média reflektorfénybe állít.

Életmód és fogyasztás

A 2000-es években a reálbérek és a lakossági hitelfelvételek gyors növekedése, valamint az életmód-változás hatására nagymértékben bővült a lakosság fogyasztása. Folyamatosan nő a személygépkocsik száma (1000 lakosra vetítve a 2001. évi 243 db-ról 2008-ra 304 db-ra (KSH)), amely számos kedvezőtlen környezeti következménnyel jár. A lakossági villamosenergia-fogyasztó berendezések, különösen a – többnyire készenléti üzemmódban használt – szórakoztató elektronikai és információs technológiai berendezések száma is jelentősen gyarapodott. Az életmódváltást mutatja az internet előfizetések számának 2003-2007 közötti alakulása is (660 ezerről 1 millió 800 ezerre emelkedett). Az internet elősegítheti a széleskörű tájékozódást, az ismeretszerzést, a tudatosabb vásárlást, az utazási igények mérséklését és közlekedést nem igénylő távmunkát. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a személyi számítógép- és szerverhasználat energiaigénye dinamikusan növekszik (a szerverhasználat energiaigénye egy tanulmány szerint Nyugat-Európában évente 18%-kal nő; az USA-ban 2000 és 2005 között megduplázódott), így az internet terjedése hozzájárul a villamosenergia-igények növekedéséhez is. A hőszigeteléssel egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis mértékben rendelkező épületek hűtése és fűtése is jelentős energiaigénnyel és -vesztéssel jár. 1990-2005 között egyharmadával nőtt az egyszemélyes háztartások száma, melyekben fajlagosan nagyobb az egy főre eső erőforrás-felhasználás (fűtés, világítás, elektromos eszközök működtetése) és a kibocsátások (hulladék, szennyvíz) is magasabbak, mint a családi háztartások esetében egy főre vetítve. Az elmúlt évek energiatakarékossági és -hatékonysági programjai ezért elsősorban csak fékezni tudták az energiafelhasználás növekedését (a lakossági villamosenergia felhasználás növekedése nem olyan mértékű volt, mint a programok nélkül lett volna).

A fogyasztás tendenciái nem választhatók el a vásárlási szokások jelentős megváltozásától. 2000-2006 között a bevásárlóközpontok területe Magyarországon megduplázódott és – változatlan népszerűségükre alapozva – az elkövetkező években további fejlesztések várhatók. A termékek széles körében növekszik az egyszer használatos, rövid élettartamú termékek fogyasztása. Az élelmiszer-kereskedelemben erős tendencia a csomagolóanyag-használat növekedése (pl. poharas és porciós termékek), a többször használható csomagolóanyagok arányának visszaesésével a csomagolás a fogyasztással egyidejűleg hulladékká válik. A vásárlók körében ma még gyenge, de erősödő pozitív tendencia az egészséges élelmiszerek, illetve az ökológiai gazdálkodásból származó termékek iránti kereslet növekedése.

Fogyasztási spirál: gépkocsi szám, villamosenergia igény és a bevásárlóközpontok építésének trendje (KSH)

Az előző Program során számos intézkedés történt az egészséges életmód és a környezettudatos fogyasztás előmozdítása érdekében (pl. környezeti nevelés, információterjesztés, bioélelmiszer fogyasztás, környezetbarát közlekedés ösztönzése), azonban még jelentős erőfeszítések szükségesek az erőforrások takarékos használatára épülő fogyasztói kultúra megvalósítása érdekében. A fogyasztási javaktól való függés – társadalmi következményei mellett – az erőforrások és az ökoszisztéma szolgáltatások fokozott igénybevételét, a termékek szállítási igényességének növekedését, az ehhez kapcsolódó infrastruktúra fejlesztési igények és a környezeti terhelések növekedését, a hulladék és szennyezőanyagok erősödő kibocsátását okozza.

A társadalom polarizálódása a jómódúak növekvő fogyasztása mellett az elszegényedés jelentős társadalmi csoportokat érintő folyamatát is magával hozta (2000-2007 között a szegénységi arány 11,4%-ról 12,3%-ra nőtt (KSH)). A szegénység számos – a társadalom szociális helyzetével, lakásviszonyaival, iskolázottságával összefüggő – fenntarthatósági kérdést is felvet, melyek gyakran környezeti következményekkel is járnak. E kiszolgáltatott társadalmi rétegnek a városokban nincs vagy korlátozott a lehetősége az önellátásra, az életmódváltásra (pl. a panel épületekben a leginkább rászorultaknak van a legkevesebb anyagi és technikai lehetősége az energia- és víztakarékossági beruházásokra). Másfajta környezeti problémákhoz vezet a vidéki szegénység. A tartós munkanélküliség sújtotta térségekben terjed a megélhetési célú, azon belül a környezeti károkozással is járó bűnözés.

1.1.2. Környezetpolitika, szabályozás és intézményrendszer

Az átfogó és szakpolitikák kidolgozása, a jogi és gazdasági szabályozás, a támogatási és intézményi feltételek lényegükönél fogva egyfajta „válaszok” az ember és környezete harmonikus viszonyának kialakítása érdekében, ugyanakkor – céljuknál és hatókörükénél fogva – hajtóerőként működhetnek.

A környezetpolitikát a vizsgált időszakban a koncepcionális és stratégiai keretek megalkotása, kibontása, ütemezett (de esetenként a tervezettnél lassabb) végrehajtása jellemezte. Egyes elemei a sajátosan hazai adottságok, lehetőségek és problémák alapján megfogalmazható célokhoz, feladatokhoz kapcsolódtak (pl. árvízi biztonság növelése – Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése; természeti értékeink védelme – Nemzeti Ökológiai Hálózat kijelölése; potenciális környezeti kockázatok, szennyezés csökkentése – Országos Környezeti Kármentesítési Program); míg számos program esetében a hazai igény, az EU követelménye és a globális felelősségünkönél adódó feladat egybeesett (pl. hulladékgazdálkodás, keletkező szennyvizek ártalmatlanítása, kibocsátás-csökkentés).

A környezetpolitika fontos célja volt a környezeti szempontok beépítése az egyes ágazatok tevékenységébe (a problémák megelőzése az ún. csővégi megoldásokkal szemben). Ez azonban szemléleti okok, ágazati érdekek szembenállása, az ágazati információk, adatbázisok széttagoltsága, hozzáférhetőségi korlátai és egyes területeken a kapacitás- vagy forráshiány miatt csak részben sikerült. Egyes témakörökben (pl. éghajlatváltozásra történő felkészülés, az ár- és belvízgazdálkodás

új szemléleti alapokra helyezése, élőhelyek rehabilitációja) ugyanakkor nemzetközi szinten is figyelemre méltó eredmények születtek.

A környezetpolitika érvényesítését elősegítő nemzeti környezetvédelmi programok megközelítésükben a környezet egyes elemei védelméről a környezeti problémák komplex kezelése felé mozdultak el (tovagyűrűző hatások), de a gyakorlatban megvalósult intézkedések többnyire a hatások (pl. szennyezés) és az azok következtében beálló állapotváltozások befolyásolására terjedtek, terjedhettek csak ki.

A második Program végrehajtása az első Programhoz képest jobban „intézményesült” és egyúttal a társadalmasítása terén is sikerült előrelépni. Kapcsolatát a költségvetési tervezéssel ennek ellenére nem sikerült sokkal szervezettebbé tenni, ugyanakkor az EU fejlesztéspolitikai támogatásai felhasználásának tervezésekor alapidokumentumként érvényesült, így végrehajtását a kohéziós és strukturális alapok forrásai jelentős mértékben elősegíthették. A hazai jogrendbe átültetett EU jogszabályok jelentős része konkrét környezetállapot-változást ír elő, amely hosszú távú, jelentős beruházási, majd ezt követően – a megnövekedő szolgáltatási díjakban is megtestesülő – működtetési és fenntartási kötelezettséget ró az országra. A magas ráfordítás-igényű, főként a környezeti infrastruktúra kiépítését, technológiai korszerűsítéseket célzó beruházások forrásigényét a hazai, illetve a fokozatosan bővülő EU források sem biztosítják teljes mértékben. E kötelezettségek teljesítése ugyanakkor forráscsökkenést idézett elő más területeken, illetve nehezítette ezek megfelelő mértékű finanszírozását (pl. vízbázis-védelem, környezettudatos szemléletformálás).

A környezetpolitika hazai helyzetének alakulása szoros kapcsolatot mutat az Európai Unión belüli helyzetével. Az EU szakpolitikái között is ez az egyik leginkább szabályozott terület (a „belső piac” megfelelő működésére irányuló jogalkotás folyó ügyeinek mintegy harmada-fele kapcsolódik környezetvédelmi témakörhöz), de a kellő hatékonyságú érdekérvényesítéshez önmagában még nem elég. A versenyképesség erősítése jegyében több közösségi szakpolitikai területen a környezeti szempontok integrációja a tervezettnél lassabban halad (különösen pl. a közlekedés, szállítás terén).

Jogalkotás

A hazai környezetvédelmi jogalkotást az 1990-es évek közepétől a környezetvédelmi jogszabályok bővülése és megerősödése jellemezte, melyben az EU környezetvédelmi joganyagának átvétele és a 2004 májusában bekövetkezett EU-tagság fontos szerepet játszott. Ez a folyamat az utóbbi években a különböző gazdasági érdekképviseltek nyomásának következtében egyes területeken megállt (termékdíj, „gyorsítások”). Az EU jogharmonizáció, a környezetgazdasági eszközök és a stratégiai környezeti vizsgálat alkalmazása a környezeti terhelések és kockázatok mérséklését, illetve annak lehetőségét hozta magával. Emellett számos környezetpolitikával összefüggő szabályozás újult meg, illetve módosult (pl. területrendezés, élelmiszerbiztonság, Büntető Törvénykönyv). A hazai jogrendszer egészét tekintve azonban problémát jelent, hogy a szabályozás többnyire a kibocsátások csökkentésére irányul, a kibocsátásokat meghatározó természeti erőforrás-, illetve térfelhasználás alakulásának mértékére, okszerűségére gyakorolt hatása elmarad a szükségességtől.

A nagyszámú és „változatos” önkormányzati rendeleteknek (pl. rendezési tervek, helyi építési szabályzatok, közszolgáltatási szabályozás, közösségi közlekedés, forgalomszervezés, köztisztaság, belterületi vízrendezés) is számos természeti és épített környezeti vonatkozása van (pl. beépítettség, zöldfelületek, tájak igénybevétele, városi levegőtisztaság, műemlékvédelem). A helyi – gyakran kényszerűség szülte – fejlesztési prioritások azonban sokszor „felülírják” a környezetvédelmi szempontokat. A települési önkormányzatok jogkörébe utalt környezetvédelmi jogszabályalkotás kontrollja hiányos. Azt is meg kell azonban említeni, hogy az utóbbi években számos törvény készült, illetve módosult, amelyekben pozitív elmozdulás tapasztalható a települési szintű jogalkotás környezeti szempontú befolyásolására (pl. épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény módosítása).

A jogi szabályozás hatékonyságát a jogkövetés mértéke is jelzi. A gyakorlat egyes területeken azt mutatja, hogy a jogszabályokban foglalt környezetügyi célok megvalósítása, a jogegység biztosítása, a környezetvédelmi jogérvényesítés nem mindig történik meg teljes mértékben.

A környezetvédelem állami intézményrendszere

A 2000-es években számos intézkedés irányult a jogérvényesítés megerősítésére: a környezetvédelmi igazgatási szervek (felügyelőségek) széleskörű engedélyezési és ellenőrzési feladatkört kaptak. A kirótt bírságok jelentős mértékben megemelkedtek. Az elmúlt évtizedben a környezetvédelem állami feladatainak ellátása többszörös és jelentős strukturális átalakuláson ment át, amely nem mindig vezetett a hatóságok és az ügyfelek közötti partnerség érdemi változásához. Kedvezőtlen tendencia, hogy a környezetvédelmi igazgatási szervek dolgozóinak létszáma csökkent, miközben az intézett hatósági ügyek száma folyamatosan növekszik. Ezt a kapacitás-problémát tovább feszíti a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény által előírt szigorú határidők rendszere, amelynek megsértését a törvény súlyos pénzbüntetéssel sújtja. A környezeti jogalkotás erősödéséből eredő pozitív hajtóerő tényleges érvényesülését ezért a környezetvédelmi hatósági-irányítási kapacitás csökkenése gátolja. A környezetvédelmi engedélyek monitorozása terén a pénzügyi források és emberi erőforrások hiánya korlátozza a felügyelőségek ellenőrzési és jogszabály-érvényesítési lehetőségeit. A természeti erőforrásokkal gazdálkodó, illetve természeti értékek megőrzését végző állami intézmények (pl. nemzeti park igazgatóságok) hatékony működését szintén forráshiány nehezíti. Problémát jelent, hogy a hatóságok közötti közigazgatási munkamegosztásban a környezetvédelmi szakigazgatást támogató operatív intézményi koordinációnak nincs kialakult mechanizmusa.

Döntéshozatal, információkhoz való hozzáférés

Az előző Program során folyamatosan javult a környezeti információkhoz való hozzáférés (pl. OKIR rendszer folyamatos tematikai gyarapítása és nyilvánossá tétele, vagy a megfelelő jogszabályi környezet kialakítása (Aarhusi Egyezmény ratifikálása)). Bővültek és egyre szélesebb körben elérhetők a környezetvédelmi adatgyűjtő- és feldolgozó rendszerek, kialakult a Zöld-Pont Irodák Országos Hálózata, amely környezetvédelmi tanácsadást és lakossági ügyfélszolgálatot biztosít.

A nyilvánosság döntéshozatalban való részvételének feltételei is javultak; mind a környezeti hatásvizsgálati, mind a stratégiai környezeti vizsgálati eljárások egyértelműen szabályozzák a közmeghallgatások és a vélemények figyelembevételének rendjét. Meg kell ugyanakkor említeni, hogy a környezeti hatósági ügyek száma rohamosan emelkedik. Az eljárások hossza és kimenetele a kapacitáshiány mellett nagymértékben függ a beadványok előkészítettségétől, gyakran annak hiányosságaitól. Az egyes beruházási tevékenységek társadalmi-gazdasági-környezeti megvalósíthatóságának vizsgálata és társadalmi egyeztetése gyakran nem megfelelő módon történik, így ezen kérdések is már csak a környezeti hatásvizsgálati eljárás során – jelentős konfliktust okozva – merülnek fel, ellehetetlenítve a környezeti döntéshozatalt.

Számos esetben jelent problémát, hogy a stratégiai szintű döntéshozatal során a rövid távú érdekek kerülnek előtérbe, melyek nem állnak arányban a környezethez fűződő, hosszabb távú közérdekkel. Hosszabb távon ható pozitív tendenciát alapozott meg ugyanakkor a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának megválasztása.

A környezeti demokrácia egyre szélesebb körben alkalmazott eszköze a határokon átnyúló környezeti hatásokkal és kockázatokkal járó tevékenységek engedélyezési eljárásaiban – az Espoo-i Egyezményen alapuló – nyílt és széleskörű részvétel (pl. a Dráván tervezett novo víziről vízi erőmű).

A környezetvédelmi nonprofit szervezetek száma Magyarországon 2005-ben 1341, 2007-ben 1562 volt (a nonprofit szervezetek 2,5%-a (KSH)). A nonprofit szervezetek több mint 87%-át a klasszikus civil szervezetek jelentik. Ezen belül a környezetvédelmi civil szervezetek száma 2006-ban 1269 volt (2,5%). Pénzügyi támogatásuk, pályázati forráshoz jutási lehetőségeik az utóbbi években reálértékben stagnálnak, ami főként alapműködésüket veszélyezteti, csökkentve ezáltal nagyobb volumenű vagy hosszabb távú programok megvalósítását.

Adó- és támogatáspolitikai

A környezet- és a gazdaságpolitika sajátos metszetét jelenti az adópolitika alakítása. A környezetterheléshez kapcsolódó adókból származó bevételek az utóbbi években a GDP mintegy 2,5%-át tették ki. A bevételek jelentős része az energiával kapcsolatos adókból (főleg üzemanyagadók), kisebb része a közlekedéssel kapcsolatos adókból, illetve a szennyezési díjakból és erőforrás-járlékokból származott. A trendet tekintve nőtt a közlekedés részesedése a környezetvédelmi célú adókból, míg az energiával, a szennyezéssel és az erőforrások használatával kapcsolatos adók részesedése kissé csökkent.

A fenti adatok is azt mutatják, hogy az adórendszer szerkezetében a környezeti adók aránya – a munkabérré jutó közterhek egy részének kiváltásaként – még egyáltalán nem érte el azt a szintet, amikor azok terhei növekednének érdemben, akik károsítják, „túlhasználják” a környezetet, miközben azok terhei, akik a környezetet takarékos módon használják, csökkennének. Ugyanakkor az sem teljes körűen biztosított, hogy elkülönüljenek és célzott módon hasznosuljanak azok a bevételek, amelyeket a megújuló (illetve feltételesen megújuló) erőforrások mennyiségi és minőségi újratermelődésének elősegítésére, az esetlegesen keletkező szennyezések hatásainak csökkentésére szükséges fordítani.

A közvetlen és közvetett állami támogatások (pl. ágazati céllelőirányzatok, adókedvezmények) jelentős és előjelét tekintve változó környezeti hatással járnak. A 2003-2008 közötti években a megújuló energiaforrásból, illetve a kapcsoltan termelt villamosenergia termelői kapacitás bővítését szolgáló támogatások például egyrészt elsődleges energiahordozó (földgáz) megtakarítást, másrészt szén-dioxid kibocsátás csökkenést eredményeztek. A támogatások hatásossága és környezeti teljesítménye ugyanakkor nem minden esetben ismert (pl. kevés indikátor és részletes kutatás áll rendelkezésre, illetve számos esetben a meglévők sem hasznosulnak). A környezeti hatások értékelésének lehetősége szempontjából a területfejlesztési támogatások kivételt jelentenek (a területfejlesztési és –rendezési információs rendszerre alapozva rendszeresen készülnek értékelések). További probléma a természeti erőforrások értéken aluli használata, illetve reális árazásának hiánya például az energiaár támogatások, a bányajáradék kedvezmények, a vízkészlet járuléka, az infrastrukturális fejlesztések, az energiahordozók jövedéki adója és az agrártámogatások terén.

A rendszerváltás óta a versenyképesség javításának egyik fő eszköze a külföldi működő tőke beruházásaihoz kapcsolódó állami támogatás (egyedi döntésű támogatások nagyberuházásokról), mely – többek között az autóiparban, az elektronikai iparban és a gépgyártásban – jelentős munkahelyteremtést, beszállítói láncok kialakulását, a GDP összetételének változását hozta magával. A külföldi működő tőkéhez kapcsolódó beruházások, továbbá a KKV támogatások segítették a hazai beszállítói lánc kialakulását, amely a takarékos és precíz gyártástechnológia követelményét, a minőségbiztosítási és környezetirányítási rendszerek elterjedését, a munkakultúra fejlődését eredményezte. Emellett azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a termék – teljes életciklusát figyelembe véve – milyen hatást gyakorol a környezetre (különös tekintettel a területfoglalásra, a szállítási igényekre és a hulladékképződésre, az előállításával és a használatával kapcsolatos hatásokra), valamint az sem, hogy a beszállítói lánc kialakulása bizonyos mértékben kiszolgáltatottá tette a hazai ipart.

Fejlesztéspolitika

Az elmúlt évtizedben az EU támogatások növekvő mértékű és jelentőségű forrást biztosítottak a gazdasági felzárkózáshoz; a 2007-2013 közötti időszakban Magyarország teljes lehívható kerete évente összesen kb. az éves GDP 4%-át teszi ki, melyen belül jelentős szerepet kapnak a környezetvédelmi támogatások is. Az EU-támogatások növekedésével párhuzamosan – az államháztartás egyensúlyának megőrzésével összefüggő megfontolások következtében – a tisztán hazai forrásokból finanszírozott támogatások és fejlesztések mértéke csökkent.

Az elmúlt években a környezetvédelmi célú EU támogatások elsősorban a környezetvédelmi infrastruktúra kiépítését szolgálták. 2000-2006 között az ISPA/Kohéziós Alap támogatások meghaladták az 1,1 Mrd EUR beruházási értéket. A 2007-2013 közötti időszakban rendelkezésre álló környezetvédelmi célú EU támogatások elsősorban az ÚMFT KEOP-ban összpontosulnak, a KEOP

Kohéziós Alapból származó költségvetése a Magyarországnak szánt EU Kohéziós Alap támogatás 45%-át teszi ki (ez relatív csökkenést jelent, hiszen ez az arány korábban 50%-os volt). Emellett 2004-2006, illetve 2007-2013 között is számos más fejlesztési programban (pl. NFT, ÚMFT regionális, gazdasági, közlekedési operatív programjai, NVT, ÚMVP, ETE OP-k) voltak, illetve vannak környezetvédelemmel vagy erőforrás-gazdálkodással kapcsolatos célkitűzések.

A különböző célú fejlesztések hatásai összességükben a környezeti igénybevételekben és terhelésekben is megmutatkoznak (közúti közlekedés elősegítése, forgalomnövekedés, újabb szállítási, kereskedelmi és fogyasztási igények gerjesztése, növekvő anyag- és energiafogyasztás). Az ÚMFT-hez és az ÚMVP-hez készült stratégiai környezeti vizsgálatok ugyan igyekeztek érdemben befolyásolni a terveket, javítandó azok környezeti megfelelőségét, de a javaslatok megvalósítására a végrehajtásban egyelőre nincs visszacsatolási mechanizmus (nem áll rendelkezésre olyan elemzési/értékelési módszertan, amely egységes keretek között monitorozná a támogatások környezeti teljesítményét).

Oktatás

Az előző Programok során jelentős erőfeszítések történtek a környezeti nevelés és oktatás hazai intézményrendszerének megteremtése érdekében. Ennek eredményei ez idáig főként az oktatási rendszer egyes szintjeihez kapcsolódnak. Az „egész életen át tartó” nevelés, szemléletformálás eszközei még kiforrotlanok.

Ágazatközi programok indultak (pl. Erdei iskola program), a környezeti nevelési és oktatási tevékenységekkel kapcsolatos adatbázisok, elemzések, módszertani munkák készültek. Az elmúlt években az óvodai nevelés és a közoktatás terén a kötelező és az önkéntes (támogatott) környezeti nevelési programok párhuzamosan futottak és a lehetőségek függvényében mind szélesebb körben elterjedtek. E folyamat a szakképzés terén is elindult, ugyanakkor a képzett szakmunkások hiánya akadályozza többek között a környezettudatos munkakultúra terjedését.

A felsőoktatásban az utóbbi 5-10 évben gyarapodott a környezet- és természetvédelmi tárgyú graduális és PhD programok, környezetvédelmi szakirányú képesítést adó egyetemi intézmények száma, a természettudományos végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési lehetőségei azonban több szakiránynál is kedvezőtlenebbek.

Kutatás-fejlesztés és innováció

A 2000-es években a nemzetgazdaság K+F ráfordítása a GDP-hez viszonyítva 1% körüli értéken stagnál. A Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok számos „környezetvédelmi” projekt megvalósítását támogatták (pl. megújuló energiahordozók, éghajlatváltozás, ökológia, hulladékok hasznosítása, környezeti kárelhárítás, kármentesítés, szennyvíztisztítás, és ivóvízminőség témaköreiben), melyeknek nagy része valós előrelépést jelentett. E kutatások egyik közvetett hozadéka, hogy a vállalkozások, kutató intézmények, egyetemek széleskörű bevonásával a tudományos élet érdeklődését a környezetvédelem és a fenntarthatóság felé fordította, mely hosszabb távon ható, kedvező folyamatokat indíthat el. A kutatási irányok tekintetében azonban még erősíteni kell a környezetterhelés, -szennyezés megelőzését célzó kutatásokat. A stratégiai döntések megalapozását segítették a KvVM-MTA együttműködésben lezajlott környezetvédelmi kutatási programok. A kutatások egészét tekintve erős a főváros dominanciája, amit célszerű lenne oldani, a kutatás bázisait területileg kiegyenlítettebbé tenni.

A 2000-es évek második felétől fejlődésnek indult a környezet-orientált innováció. Az új ismeretek a szakemberekig már sok esetben eljutnak, azonban a szolgáltatásokban, technológiákban és a termékekben csak ritkán hasznosulnak (az innovációs lánc zárása továbbra is hiányzik). Az innovációs lánc zárására, az alapkutatások és a célzott alkalmazott kutatások támogatására az NKTH és az OTKA Iroda együttműködési megállapodást kötött. Megerősödtek a tisztább termelési módszerek elterjesztését szolgáló programok és intézmények.

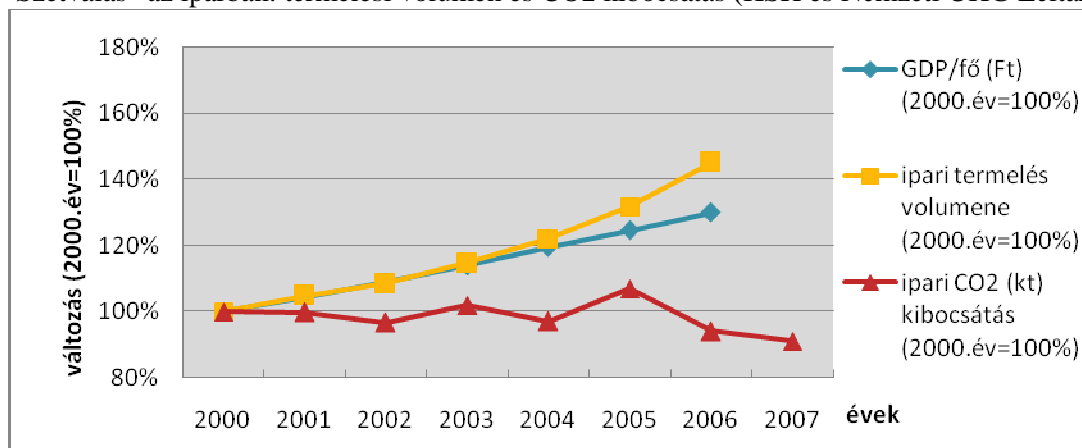
1.1.3. Strukturális szint

A strukturális jellegű hajtóerők (termelő- és szolgáltató ágazatok teljesítménye, összetétele, infrastruktúra, területhasználat, településszerkezet) meghatározóak a környezet állapotának alakulásában. A globalizáció következtében a társadalom egészének szerepe a gazdasági folyamatok irányításában, és így a gazdaság valós küldetésének teljesítésében lecsökkent; a gazdaság mind erőteljesebb visszahatása figyelhető meg a társadalom mozgásterének alakulásában.

Ipar

A 90-es évek elején lezajlott drasztikus gazdasági folyamatok eredményeként a leépülő nehézipar, anyag- és energiaigényes ágazatok helyett a feldolgozóipar és a szolgáltatások indultak fejlődésnek. Az ipari termelés értéke 2000 óta folyamatosan növekedett, részesedése a GDP létrehozásában 21% (KSH). Mindeközben az ipari eredetű kén-dioxid kibocsátás 2000-2006 között közel 40%-kal mérséklődött, a keletkezett ipari termelési hulladék mennyisége 35%-kal, az ipari szén-dioxid és szennyvíz kibocsátás kismértékben csökkent. A szilárd részecskék és a CO kibocsátása csökkentéséhez a gazdasági átalakítás és számos ipari telephely bezárása is hozzájárult. Ugyanakkor figyelemreméltó az ipari energiaigények alakulása, mely a 2000. évi 366 PJ-ről 2006-ra 421 PJ-ra emelkedett. A termelés bővülése összességében nem járt együtt a környezetterhelés hasonló arányú növekedésével, sőt egyes tényezők (pl. SO₂ és CO₂) esetében egyértelmű „szétválás” figyelhető meg.

„Szétválás” az iparban: termelési volumen és CO₂ kibocsátás (KSH és Nemzeti ÜHG Leltár)

Az előző Program során az egyes ágazatokat tekintve változó mértékű pozitív hajtóerőt képviselt a termelési hatékonyság-javítás, illetve technológiafejlesztés (pl. a vegyianyag-politika érvényesítése, energiaintenzitás javítása, környezetirányítási rendszerek alkalmazása, másodnyersanyagok felhasználása), mely a környezeti elemekbe történő kibocsátások mérséklését is eredményezi. Az ipari energiafogyasztás dinamikus növekedése azonban előrevetíti, hogy a hazai ipar összességében – a környezeti hatékonyság további javítása mellett is – kismértékben növekvő környezeti terhelést jelenthet a jövőben (növekvő termelés + enyhén javuló hatékonyság = kismértékben növekvő kibocsátások). Az erőforrások takarékos használata és az életciklus szemlélet alkalmazása még korántsem általánosan elterjedt.

Az ipari termelés során előállított, vagy annak melléktermékeként képződő anyagok közül nagyszámú rákkeltő, illetve mérgező hatású szerves és szervetlen vegyület (pl. szerves oldószerek, égési folyamatokból származó policiklikus aromás szénhidrogének, nehézfémek) kerül a talajba és a vizekbe is. A kémiai biztonság szempontjából ugyanakkor ki kell emelni a hazai vegyipar jelentőségét, mely az utóbbi évtizedben az ipari termelés 15-20%-át biztosítja, és amely jelentős előrelépést tett a kockázatok csökkentése, megelőzése terén (ami viszont még nem mindig jár együtt a fogyasztói oldal kellő elővigyázatosságával). A múltban keletkezett szennyeződések felszámolása, a területek rehabilitációja számos helyszínen megtörtént, azonban még jelentős területek kármentesítése szükséges.

Az ipari termelésen belül a hazai autóipar részaránya 2000 és 2006 között 20%-kal növekedett, a logisztikai vállalkozások száma és árbevétele megkétszereződött. E tevékenységek – amellet, hogy a szállítási szolgáltatások és a személygépjárművek iránti kereslet változása érzékenyen érinti a foglalkoztatási viszonyokat – környezeti szempontból kedvezőtlen terheléssel járnak (autópálya építés, közúti mobilitás igényének növekedése, energiafelhasználás, levegőszennyezés, zaj és rezgés növekedése).

A hazai nyersanyag-termelés az elmúlt másfél évtizedben a rendszerváltáshoz kapcsolódó gazdasági visszaesést kiheverve, közelítőleg az 1990-es szintre tért vissza, szerkezetében azonban a piacgazdasági kényszer hatására jelentősen átalakult. Az átalakulás a mélyművelésű széntermelés visszaesésében, a bauxit és mangánérc kivételével az érctermelés megszűnésében nyilvánult meg. Az ipari beruházások és az utépítések következtében az építőipari nyersanyagok termelése 2000 óta azonban folyamatosan nő, amellyel párhuzamosan a kedvezőtlen környezeti hatások is növekedtek. A környezetbarát építőanyagok, technológiák elterjedtsége alacsony.

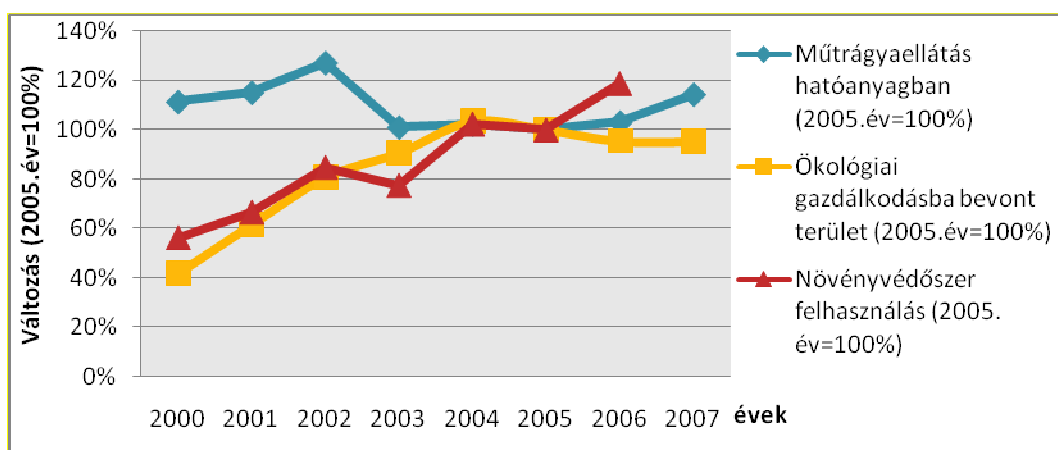
Mezőgazdaság, erdőgazdaság, élelmiszeripar

A piacgazdaságra történő átmenet nem hagyta érintetlenül a magyar mezőgazdaságot sem. A mezőgazdaság GDP-n belüli részaránya csökkent (az évtized közepe óta 4% körüli) és hasonló tendenciák tapasztalhatók a mezőgazdasági foglalkoztatottság terén is. Ugyanakkor a mezőgazdaság továbbra is meghatározó tényező a vidéki térségekben, az ország összterületének 62%-a mezőgazdasági művelés alatt áll. A birtokszerkezet szétaprózódását követően a 2000-es évekre a birtokkoncentráció jellemző; az egy gazdaságra jutó átlagos termőterület 2000-2007 között másfélszeresére (KSH) nőtt.

A mezőgazdasági struktúraváltásra jelentős hatással van a közösségi agrár- és vidékpolitika reformja, melynek eredményeként – a többfunkciós agrármodellre alapozva – csökkenek a termeléshez (kvótákhoz, mennyiségekhez) kötődő támogatások, és az így felszabaduló források fokozatosan – de még mindig nem elégséges nagyságrendet képviselve – átkerülnek az agrár-környezeti és vidékfejlesztési kifizetésekre.

A mezőgazdaság környezeti hatása szempontjából fontos tényező a növénytermesztés és az állattenyésztés egymáshoz viszonyított aránya és szerkezete. Míg a növénytermesztés szerkezete az utóbbi évtizedben lényegében változatlan maradt, addig az állatállomány nagysága folyamatosan csökkent (2000-2008 között 2,6%-kal (KSH)). A szerves trágyázás csökkenésével párhuzamosan az utóbbi években emelkedett a műtrágya és a növényvédőszer felhasználás, amely szakszerűtlen agrotechnikával párosulva a talaj és a vizek terhelését okozza. A gazdaságok műtrágya felhasználása területi különbségeket mutat: az utóbbi évek adatai szerint az egy hektárra jutó mennyiség (hatóanyagban mérve) a dél-dunántúli és a közép-dunántúli régiókban átlagon felüli volt, míg az alföldi régiókban területarányosan kevesebb műtrágyát használtak. Az EU támogatások eredményeként az agrár-környezetgazdálkodásba vont területek nagysága 2008-ban 1,5 millió hektár volt, ugyanakkor más területeken növekedett az intenzifikáció és gyakori a hagyományos extenzív gazdálkodási formák visszaszorulása (természetközeli élőhelyek csökkenése). Kedvezőtlen folyamat, hogy 2004 óta csökken az ökológiai gazdálkodásba bevont terület nagysága, amely részben a támogatási rendszer változásaival indokolható.

Műtrágyaellátás, növényvédőszer-felhasználás (értékesítés alapján számolt) és az ökológiai gazdálkodás alakulása (FVM, AKI)

Az elmúlt években számos képzés valósult meg a környezetbarát termelési módszerek elterjesztése érdekében (pl. szakszerű agrotechnika, tápanyagellátás, vetésszerkezet), azonban a talajdegradációs folyamatok továbbra is jelentős területeket érintenek. A talajvizek szempontjából jelentős pontszerű szennyezőforrásokat jelentenek az intenzív tartású, nagy létszámú állattartó telepek. A hígtrágyatárolás és -alkalmazás javítása érdekében az előző Program során 8380 állattartótelepből mintegy 3000 állattartótelep korszerűsítése történt meg. A mezőgazdasági eredetű nitrát-terhelés csökkentését szolgálta a nitrát akcióprogram megvalósítása is.

A hazai agrárium európai összehasonlításban viszonylag alacsony gépesítettségű és energia intenzitású. A mezőgazdasági gépesítés intenzitását jellemzi, hogy amíg az EU átlagában 1 ha mezőgazdasági területre 5,2 kW motorteljesítmény jut, addig Magyarországon ez a mutató 2005-ben 2,1 kW/ha. Az elmúlt évek fejlesztési támogatásainak köszönhetően megindult az agrárgazdaság műszaki hátterének megújítása, a környezetvédelmi előírásokat nem teljesítő eszközállomány lecserélése, amely kiváló lehetőséget nyújthat a környezetkímélő földhasználat szélesebb körű elterjesztésére is.

Az állattenyésztés és növénytermesztés (műtrágyázás) intenzitásának alakulása következtében a mezőgazdasági metán-kibocsátás (mely az összkibocsátás közel felét adja) az előző Program során nem változott, az ammónia kibocsátás (mely közel 100%-a az összkibocsátásnak) kismértékben nőtt.

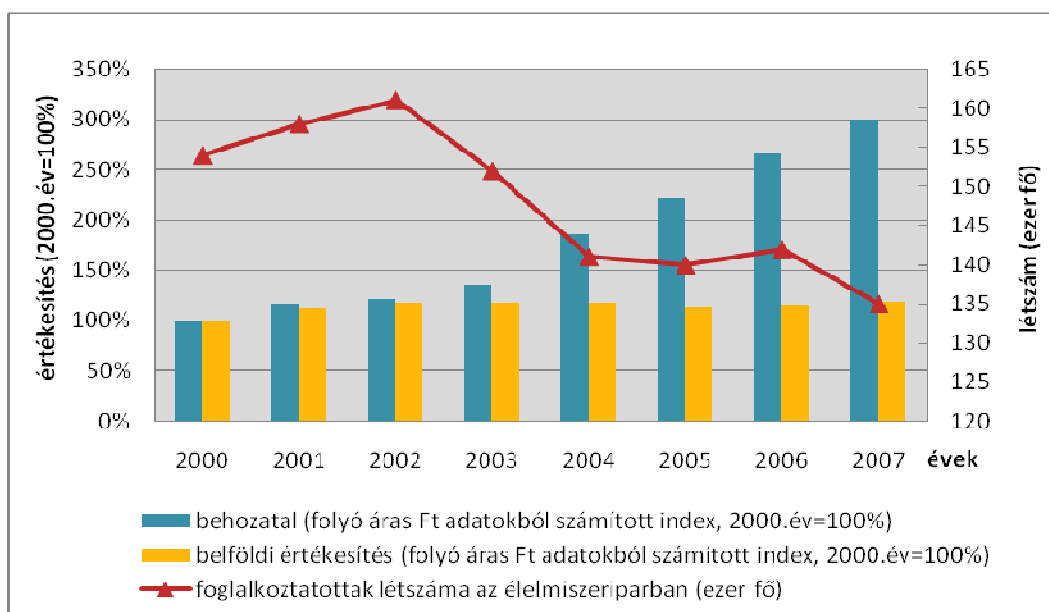
Jelentős modernizációs kihívás az alacsony energia- és vegyszer intenzitású állapot fenntartása oly módon, hogy a mezőgazdasági termelés versenyképessége környezet- és erőforráskímélő módon javuljon. Ez csak olyan fejlesztésekkel érhető el, amely az aktuális piaci viszonyok és változó támogatási prioritások helyett a helyi ökológiai adottságokra épít. E törekvéseket gyakran gátolja, hogy az árak és a támogatások „felülírják” a termőtalaj és a klíma adottságainak megfelelő földhasználatot és termesztési módokat. A megfelelő tájgondozás, környezetkímélő hasznosítás elterjedését a vidéki települések csökkenő népessége és a hagyományos tájgazdálkodási ismeretek „kihalása” is nehezíti, ugyanakkor a magas genetikai értékű mezőgazdasági állat- és növényfajták megőrzésére irányuló – kormányzati és gazdálkodói – kezdeményezések erősödése pozitív hatású. A bioenergia előállítás iránti igény növekedése az intenzív jellegű gazdálkodást helyezheti előtérbe, amely mind az élelmiszertermelés, mind a természeti erőforrások és értékek megőrzése tekintetében eredményezhet konfliktusokat.

Hazánkban az erdőgazdálkodás alá vont terület 2000 óta több mint 100 ezer hektárral növekedett, elsősorban a 2004-től rendelkezésre álló EU-s támogatások (NVT, ÚMVP) eredményeként. Az erdőtelepítések közel felénél őshonos fafajokat alkalmaztak. Az erdők 58%-a állami, 41%-a magán, 1%-a pedig közösségi tulajdonban van (alapítványok, egyházak, önkormányzatok). A természetvédelmi oltalom alatt álló erdőterületek (az összes erdőterület mintegy 20%-a) döntő többsége szintén állami tulajdonú. Az előző Program során a természetközeli erdőgazdálkodási módok elterjesztése érdekében számos mintaterületet jelöltek ki és nőtt a szálaló üzemmódú erdőkezelés

kiterjedése, aránya azonban még mindig nagyon alacsony. Az intenzív művelési energiaültetvények jelentős környezeti terheléssel járnak.

A magyar élelmiszeripar nemzetgazdasági jelentősége az ezredfordulót követően folyamatosan csökken, a GDP-ből való részesedése 2007-ben 2,25% volt. Hasonlóan alakultak a foglalkoztatottsági adatok is: 2000-2007 között közel 20 ezerrel csökkent a hazai élelmiszeriparban dolgozók száma. A magyar mezőgazdasági termelésre épülő élelmiszerfeldolgozás lehetővé teszi, hogy Magyarország a főbb élelmiszerekből önellátó legyen, a belföldi szükséglet fölött termeljen. Ennek ellenére a 2000-es évek közepétől – többek között a privatizált élelmiszeripar és kereskedelem multinacionális jellege következtében – erőteljesen nőtt a magas feldolgozottságú élelmiszerek behozatala. Az élelmiszer import-függőség számos, az emberi egészséggel és az élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos kérdést is felvet, továbbá a környezeti externáliák áterhelését jelenti (szállítási igények növekedése).

Élelmiszeripar belföldi értékesítés, behozatal és foglalkoztatás tendenciái (KSH)

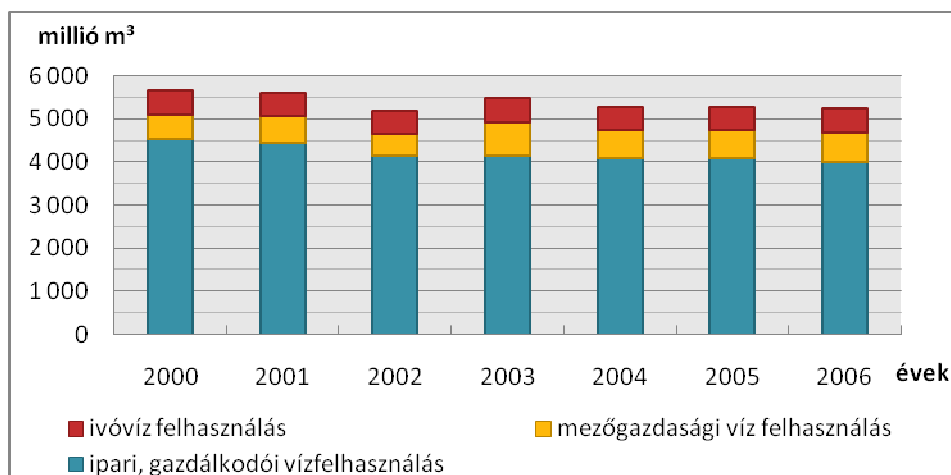

Az előző Program során mind a hatósági rendszer korszerűsítése (pl. az egymásra épülő folyamatok egységes rendszerben történő ellenőrzését biztosító szabályozás kialakítása, laboratóriumi rendszer fejlesztése), mind az élelmiszeripari vállalkozások fejlesztése (pl. minőségbiztosítási, környezetirányítási rendszerek bevezetése) terén történt előrelépés az élelmiszerbiztonság növelése érdekében.

Vízgazdálkodás

2000-2006 között a nemzetgazdaság vízfogyasztása 7,3%-kal mérséklődött, ami az ipari vízfogyasztás csökkenésének köszönhető (a legjobb elérhető technológia (BAT) hazai bevezetése felerősítette a fajlagos vízfelhasználás javulását). A mezőgazdasági célú vízfelhasználás és a lakossági ivóvízfogyasztás az elmúlt években kisebb ingadozást mutatott.

Nemzetgazdasági vízfelhasználás

A víztermelés döntő mértékben a felszín alatti vízkészletre alapozódik. Jelentős probléma az engedély nélküli vízkivétel, amely nem csupán mennyiségi problémákat okoz, hanem szennyezési veszélyt jelent a közepes mélységű vízadók számára. A vízkivétel hatással van a vízi környezetre is, az utánpótlódás és a különböző megcsapolási formák közötti érzékeny, hosszú távú egyensúlyt számottevően módosíthatja. A termálvizek túlhasználata főként lokálisan csökkentheti a termálvíz hőmérsékletét, illetve ronthatja kémiai összetételét. A kitermelt, majd a felszíni vizekbe vezetett termálvíz által okozott jelentős sóterhelés vízminőségi problémát, illetve a vízi ökoszisztéma átalakulását eredményezheti.

Az árvíz átlagosan 100 000 ha mezőgazdasági területet érint évenként, elsősorban az alföldi régióban. A belvíz országos szinten csapadékos éjárattól és árvíztől függően 100-150 000 hektárt is sújthat (Berettyó-Körösvidék, Tisza-Maros szöge). Az ár- és belvizek mellett az utóbbi évtizedben többször előfordult, hogy a víztöbbletet még ugyanazon évben tartós aszály követte. A szélsőséges vízháztartási viszonyok a gazdálkodási kockázat mellett az ökoszisztémákat is veszélyeztetik. Az előző Program során megvalósult fejlesztések egyrészt az ár- és belvízvédelmi művek rekonstrukciójára irányultak, másrészt előrelépés történt a vízviasszatartás, tározás infrastruktúrájának fejlesztése terén is (pl. Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése).

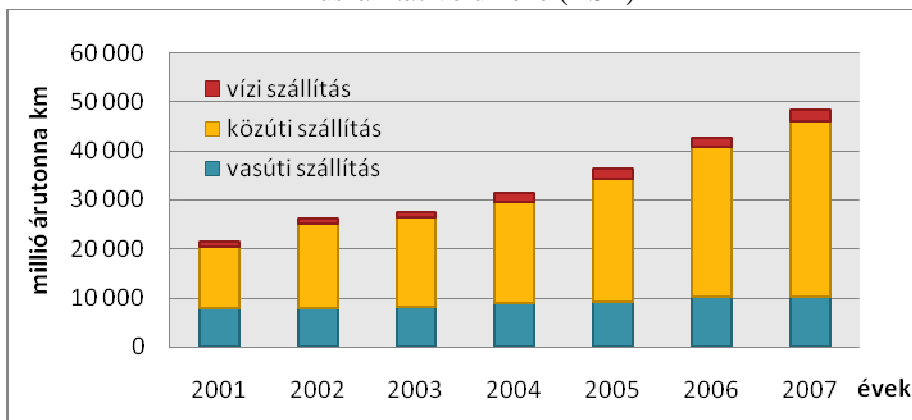
Közlekedés, szállítás

A rendszerváltás óta mind a személyek, mind az áruk, szolgáltatások vonatkozásában felgyorsult a mobilizáció, amely számos tényezőre vezethető vissza. A városi agglomerációk növekedése, a város – vidék közötti ingázás (munka, vásárlás, szórakozás, rekreáció), az intézményi centralizáció (oktatás, egészségügyi ellátás) egyaránt a közlekedési, szállítási igények/kényszerek növekedéséhez járult hozzá, ugyanakkor gyakori a helytelen szemléletből, viselkedésből adódó felesleges mobilizáció is.

A tömegközlekedést igénybe vevők száma csökkent (a helyi személyszállításban résztvevők száma 12%-kal, a helyközi viszonylatban szállított utasok száma 9%-kal csökkent 2001 és 2007 között (KSH)). Ez részben a munkahelyek megszűnése okán csökkenő mértékű ingázással, de még inkább az egyéni közlekedésre való átváltással magyarázható. A személygépkocsik számának már korábban jelzett növekedése mellett említésre méltó, hogy nemcsak több az autó, hanem azokat gyakrabban is használják, ami 2000 és 2006 között a személyforgalmi teljesítmények kb. 10%-os növekedésében is tükröződik. Ezen kedvezőtlen folyamatok ellenére a városi közlekedésben a közösségi közlekedés még mindig az uralkodó közlekedési módozatnak számít.

A 2001-2007 közötti időszakban a kereskedelmi aktivitással és a termelési módozatok változásával összefüggésben az áruszállítás, és azon belül különösen a közúti szállítás is növekedett („just in time” módszer: kis raktárkapacitások és gyakori, kis volumenű szállítások). A közúti szállításokon belül gyorsulva növekszik a hazai érdekeket kevésbé szolgáló tranzit szállítások aránya.

Áruszállítás volumene (KSH)

A közúti közlekedési igények és a szállítási volumenek növekedése – különösen a nagyvárosokban és azok agglomerációiban – számos kedvezőtlen környezeti hatással jár, többek között a helyi levegőminőség, zaj, emberi egészség, az épített környezet állapota stb. vonatkozásában, továbbá jelentős infrastruktúra-fejlesztési igényeket is támaszt. A helyi levegőminőség egyik legfontosabb alakító tényezője a szálló por szennyezés (PM), a 10 mikrométernél kisebb részecskék súlyos egészségkárosító hatásúak. A PM terhelések vonatkozásában 2000-2005. között az ipari (technológiai) kibocsátások a töredékére estek, a fűtési eredetű por kibocsátás lényegében nem változott, míg a közlekedési forrásból eredő PM emissziók kb. 30%-kal növekedtek.

Az előző Program során megvalósult intézkedések (pl. közúti járműállomány korszerűsítése, üzemanyag kéntartalmának csökkentése, közösségi közlekedés és a kombinált áruszállítás infrastrukturális fejlesztése, az elkerülő utak építése, forgalomszervezési lépések, a környezetbarát közlekedési szokások ösztönzése) eredményeként számos településen csökkent a fajlagos környezetterhelés, illetve szennyezőanyag-kibocsátás, de az állomány és a futásteljesítmény növekedése ezt az eredményt felülírja. A mobilizációs igények növekedéséből adódóan a közlekedés továbbra is meghatározó a környezetterhelés tekintetében (pl. a közlekedésből származó szén-dioxid kibocsátás növekszik).

A vízi közlekedés aránya az elmúlt időszakban nem növekedett, ugyanakkor nagyszabású tervek fogalmazódtak meg a nemzetközi (főként szállítási) és az ökoturisztikai célú hajózás feltételeinek megteremtése érdekében (Duna, Tisza). Az előbbiek ugyanakkor számos, a folyó és a folyó menti területek élővilágát is érintő beavatkozást és a megvalósulást követően jelentős hazai fenntartási forrást igényelnek, így megvalósíthatóságuk komplex vizsgálata nem kerülhető meg.

Turizmus

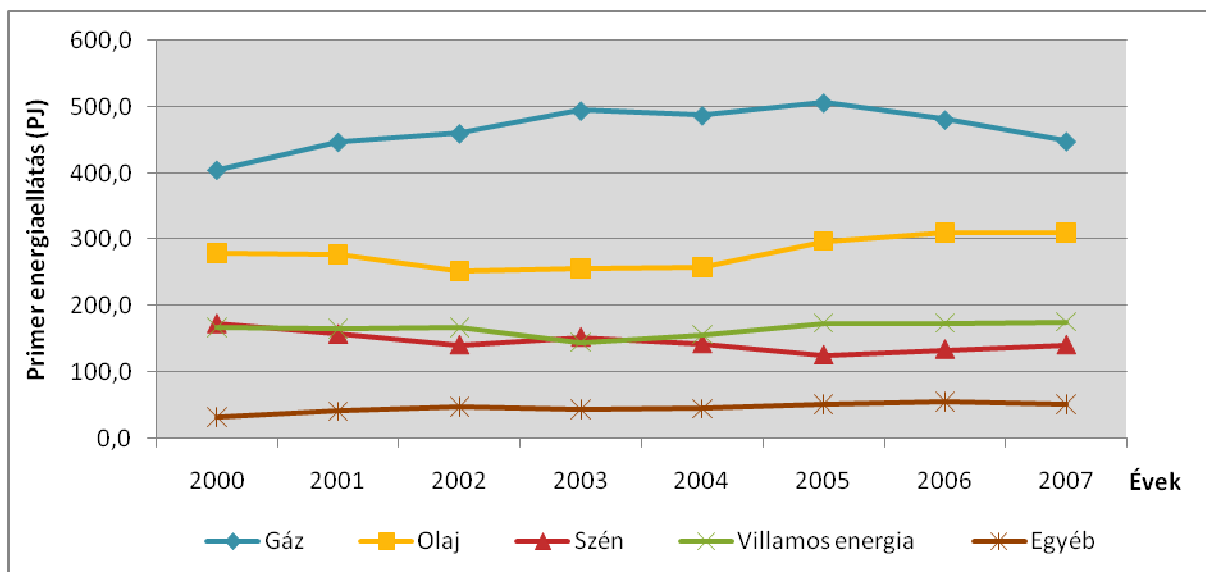
Az idegenforgalomban kettős tendencia tapasztalható. Amíg a Magyarországra érkező külföldi látogatók száma a 2004. évi 33,9 millió főről 2008-ra 39,6 millió főre nőtt, addig az utóbbi években – az idegenforgalmi versenyképességet javító beruházások, infrastrukturális fejlesztések hatására – bővült a belföldi turizmus is, növekedett a falusi- és kerékpáros turizmus. A turizmus fejlesztése érdekében javul az épített környezet rendezettsége, illetve a turizmus hozzájárulhat a természeti értékek elismertségéhez, az egészséges életmód elterjesztéséhez. Meg kell ugyanakkor emléteni, hogy a tömegturizmus, a látogatók számának bővülése és az infrastruktúrák fejlesztése jelentős környezeti igénybevétellel (közlekedés, hulladék, szennyvíz, zöldfelületek igénybevétel stb.) jár. A koncentrált igénybevétel mérséklését szolgálná, ha a turizmus fejlesztése területileg kiegyenlítettebb állapotot eredményezne. Ma ugyanis – bár a vendéglátóhelyek számában nincs számottevő eltérés – a szállodák vendégforgalmában már jelentős a különbség Budapest és a Dunántúl javára.

Energia-, anyagfelhasználás

Az energiafelhasználás, a megújuló energiahordozók hasznosításának alakulása és az energiatakarékosság terén elért előrehaladás meghatározó a környezetterhelés, ezen belül az üvegházhatású gázok kibocsátásában. A nemzetgazdaság energiafelhasználása 2000 és 2006 között

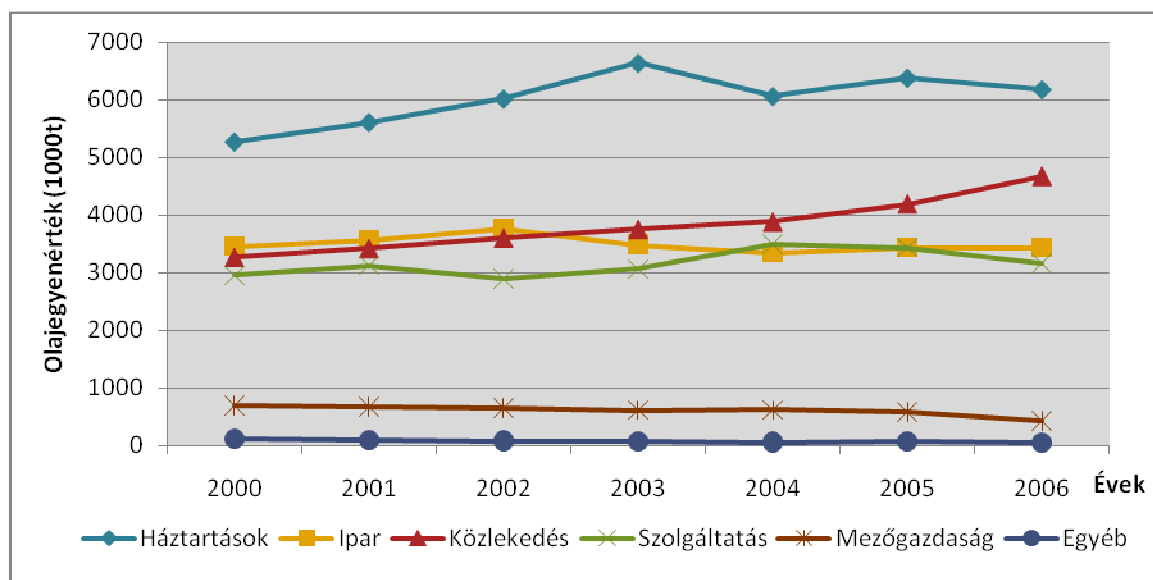
abszolút mértékben emelkedett (évente átlagosan 2 százalékkal) és jelentős mértékben fosszilis energiahordozókra épül.

Primer energia ellátás (KSH)

Az emelkedésben, illetve annak évenkénti alakulásában a gazdasági növekedés és az energiahatékonysági erőfeszítések hatása egyaránt szerepet játszott. 2000-2006 között az egységnyi nemzeti jövedelem előállításához szükséges energia mennyisége (energiaintenzitás) 13%-kal csökkent (KSH), összességében pedig – 2000 és 2006 között – évente 1,8 PJ (a fogyasztás kb. 0,17%-a) megtakarítást sikerült elérni részben az energiahatékonysági intézkedések eredményeként. Ezáltal ugyan sikerült csökkenteni a növekedés mértékét, de az EU-s és hazai célkitűzések teljesítéséhez további előrelépések szükségesek.

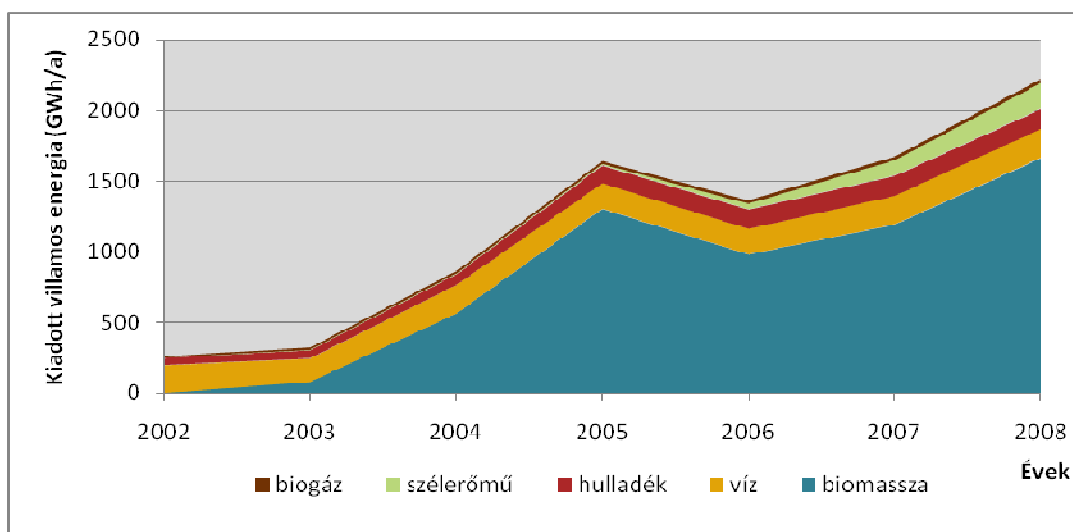
Közvetlen energiafelhasználás gazdasági ágak szerint (KSH, Energia Központ Kht.)

2000 óta jelentősen nőtt a közlekedés és a háztartások közvetlen energiafelhasználása, az iparé kismértékű ingadozást mutatott, a mezőgazdaság energiafelhasználása csökkent. Az elmúlt években az energetikai szektorban számos beruházás történt a környezetterhelés csökkentése érdekében (pl. az energetikai ágazat éves SO₂ kibocsátása a 2000-2004 közötti időszakban mintegy 230 kt-val csökkent). 2000 óta az ágazat ÜHG kibocsátása is csökkent, de a hazai ÜHG kibocsátásnak így is több mint 60%-át adja. A villamosenergia-termelés hatásfoka alacsony és a lehetőségekhez képest kis arányú a kapcsolt energiatermelés.

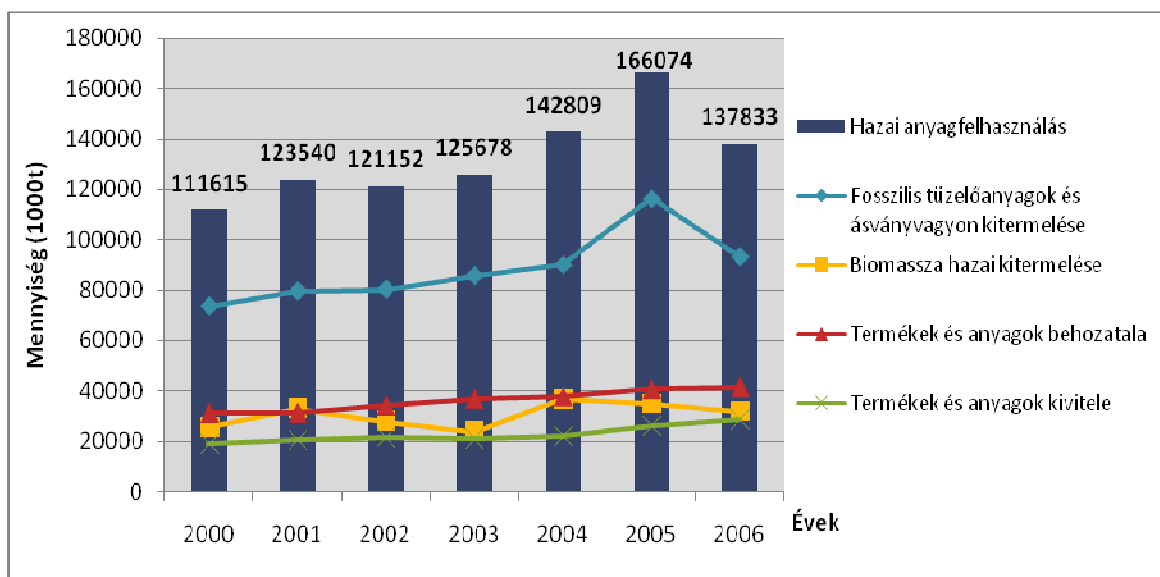
Az előző Program során a megújuló energiahordozók alkalmazása a kedvező támogatási rendszer hatására – elsősorban a biomassza alapú hő- és villamosenergia termelés felfutásának következtében – javult, részaránya a hazai energiaellátáson belül 2007-re elérte a 4,9%-ot. A legnagyobb arányban hasznosított megújuló energiaforrás a biomassza (az összes megújuló energia közel 90%-át adja), ezt követi a geotermikus energia, a megújuló alapú hulladék, a bioüzemanyag és a vízenergia felhasználás. Meg kell említeni, hogy a biomassza energetikai célú felhasználása nem feltétlenül vezet a nettó ÜHG kibocsátások mérsékléséhez (illetve növeli a más jellegű környezetterhelést, igénybevételt, kockázatokat), ezért alkalmazásuk során körültekintő, életciklus-szemléletű hatásvizsgálatok szükségesek (a környezeti kockázatok mellett az élelmiszertermelésre, a talajok termőképességének alakulására való hatások komplex értékelése, a fenntartható hasznosítás mértékének és módjának meghatározása).

Megújuló és hulladék bázisú villamosenergia termelő kapacitások

Hazánkban a felhasznált anyagok mennyisége 2000-hez képest 2006-ra 23%-kal nőtt, ezen belül a fosszilis tüzelőanyagok felhasználása (a 2005. évi kiugró értéket figyelmen kívül hagyva) 27%-kal, a biomassza-felhasználás 24%-kal növekedett.

Hazai anyagfelhasználás anyagfajtánként (KSH)

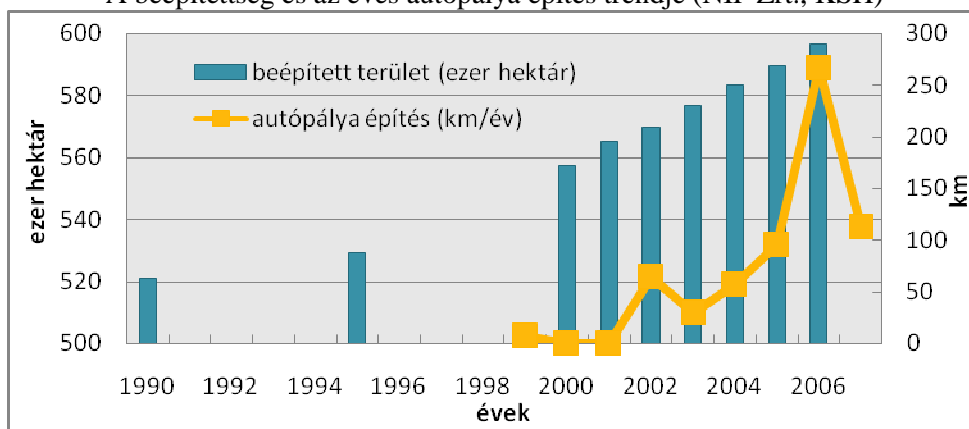

Térszerkezet és terület-felhasználás

Az élővilág és az élettelen ökoszisztémák környezeti kockázatainak egyik jellemző mérőszáma a beépítettség növekedése. 2000 óta a tartósan beépített területek nagysága folyamatosan nőtt, 2006-ban az ország területének 6,4%-a volt beépített. A 2001-2007 közötti időszakban a város/vidék arány (urban/rural index) hazánkban 64%-ról 67%-ra emelkedett; mely magában foglalja mind a vonalas infrastruktúra (pl. autópálya) bővülését, mind a biológiailag inaktívvá váló beépített területek növekedését. A 2000-es években folytatódott nagyvárosaink települési környezetének gyorsuló agglomerálódása, mely számos esetben a környezet terhelési/igénybevételi súlypont lokális eltolódásához vezet. A logisztikai központok, ipari parkok számának és teljesítményének gyarapodása a szállítási igények növekedésén túlmenően számottevő területfoglalással is járt (Magyar Logisztikai Stratégia, 2007-2013. NGFM, 2008) és gyakran zöldmezős beruházásokat jelentettek.

2000 és 2008 között a területhasználat változását a mezőgazdasági terület nagyságának, azon belül különösen a gyepterületek csökkenése jellemezte, amelynek egyik oka a települések (belterületbe vonás), az ipar, bányászat és az infrastruktúra (útépítés) terjeszkedése, másik oka az erdőterület növekedése volt. A gyepterületek – területileg differenciált – mérséklődése különösen természetvédelmi szempontból kedvezőtlen, mivel az állandó füves területek számos védett, ritka faj számára biztosítanak élőhelyet. A területhasználat átalakulása és az urbanizáció következtében növekedett a területek árvízi kockázat-érzékenysége és kedvezőtlen hatással van a vizek minőségére, ökológiai állapotára is. A vonalas infrastruktúra bővülése (pl. intenzív autópálya építés) az élőhelyek feldarabolódásával járt.

A beépítettség és az éves autópálya építés trendje (NIF Zrt., KSH)

A szabad talajfelszín beépítettségének, tartós lefedettségének növekedése fokozza az ország klimatikus hatásokkal szembeni érzékenységét, mivel a talajok anyag- és energia-körforgalomban betöltött funkcióját korlátozza (pl. a talajok CO₂-megkötőképességét, vízraktározó szerepét, a növényzet felszámolásával megszünteti annak CO₂-nyelő kapacitását, a környezeti folyamatok szabályozásában betöltött szerepét). A nyugat-európai térség túlzott beépítettségéből fakadó kedvezőtlen környezeti tendenciák több tanulságos példát is szolgáltatnak.

Noha az utóbbi évtizedekben több tudományos kutatás eredménye adott útmutatást a természeti adottságoknak megfelelő területhasználat kialakításához, az egyéb érdekek miatt ez gyakran nem érvényesül (ipar- és kereskedelmi létesítmények elhelyezése a legjobb termőképességű talajokon, aktuális felvásárlási árak alakította vetésszerkezet). Más jellegű, sajátos problémát jelent a változó ökológiai feltételű területek megfelelő területhasználati szerkezetének kialakítása, illetve a kedvezőtlen környezeti hatások (éghajlatváltozással és/vagy más tényezőkkel összefüggő szárazodás – pl. Duna-Tisza-közi homokhátság, Szigetköz, stb.) kezelése.

Településszerkezet, infrastruktúra

A növekvő mértékű urbanizáció hatásai hazánkban is nyomon követhetők. Egyrészt a beépített területek nagyságának növekedésében, másrészt a kis területen koncentrálódó lakosság adott térséget érintő fokozott környezetterhelésében, melyet a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése hivatott ellentételezni.

A termelési-fogyasztási szokásokkal összefüggésben 2000 óta nőtt az egy főre jutó települési szilárd hulladék mennyisége (2006-ban 468 kg/fő volt (KSH)). A települési hulladékok hasznosítási aránya a 2000. évi 3%-ról 2008-ra 20% fölé, mennyiségileg 140 ezer tonnáról 930 ezer tonnára emelkedett. Települési hulladék energetikai hasznosítása csak a fővárosi hulladékégető-műben történik, amely a 2004-2006 közötti korszerűsítésnek köszönhetően teljesíti az új hulladék irányelv energetikai hatékonysági kritériumát. A települési szilárd hulladék jelentős része azonban továbbra is lerakásra kerül, amely jelentős területfoglalással, illetve nem megfelelő kialakítás esetén környezeti kockázattal (talaj, felszín alatti víz) jár. Az előző Program során rendelkezésre álló források eredményeként előrelépés történt a korszerű hulladékkezelési rendszer kiépítése terén (pl. szelektív gyűjtés, biohulladék-kezelés infrastruktúrájának fejlesztése, korszerű lerakók kiépítése, bezárt lerakók rekultivációja), a hulladék keletkezésének megelőzése érdekében azonban további erőfeszítések szükségesek.

Az előző Program beruházásai eredményeként a közcsonnával ellátott lakások aránya a 2000. évi 51%-ról 2007-re 69,8%-ra emelkedett (KSH) és nőtt a megfelelően tisztított szennyvíz aránya is. A rákötések aránya ugyanakkor térségenként és településtípusonként is változó. A területi különbségek csökkentése érdekében a dél-alföldi, észak-alföldi és észak-magyarországi régiókban, illetve a hátrányos helyzetű kistérségeken még több erőfeszítés szükséges. A csatornahálózat bővüléséhez képest a korszerű, a helyi viszonyoknak megfelelőbb egyedi szennyvízkezelési módszerek alkalmazása – főként forráshiány miatt – alacsony volt. Számos településen jelent problémát a szakszerűtlen szikkasztás, amely a közegészségügyi kockázatokon kívül a talajt és a felszín alatti vizet is szennyezi. A tisztítás nélkül elvezetett szennyvíz mennyiségi adatai tekintetében Budapest és Pest megye adatai ma még kiugróak a budapesti közvetlen bevezetések miatt, de ezeken a jelenlegi fejlesztések változtatnak.

A közműháló záródásának folyamata is területileg differenciált, Dél-Alföldön, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon lassan megy végbe. A vezetékes ivóvízzel ellátott lakások aránya 2007-re elérte a 94,7%-ot, azonban az EU és hazai előírásoknak nem megfelelő vízminőség szolgáltatása mintegy 2,5 millió főt érint. Az ivóvízellátás 95%-a felszín alatti vízből történik, amelynek minőségét számos tényező veszélyezteti. Az elmúlt években a Vízbázisvédelmi Program ütemezett végrehajtását forráshiány nehezítette.

1.2. A környezetállapot változása és hatásai

Az előzőekben bemutatott hajtóerők és terhelések különbözőképpen befolyásolták a környezet állapotát (környezeti elemeket, illetve azok rendszerét, szerkezetét, folyamatait) és azon keresztül az emberi egészséget és életminőséget. E fejezet a környezetállapot főbb jellemzőinek bemutatása mellett tartalmazza annak jelentősebb ökológiai, humán-egészségügyi, társadalmi-gazdasági vonatkozásait is. Az ok-okozati hatáslánc (terhelések, állapot, hatások) komplex megközelítésű feltárása elősegíti, hogy a válaszok ne okozzanak környezeti áttérheléseket.

Levegő

A levegő minőségének alakulására a különböző anyagok kibocsátásával, vagy éppen kiválásával (elnyelésével, kiülepedésével) járó, a föld-, esetleg vízfelszínen lejátszódó természetes folyamatok és emberi tevékenységek vannak hatással. Emellett fontos szerepe van az országok, kontinensek közötti légmozgásoknak, valamint azoknak a fizikai-kémiai átalakulásoknak, amelyek a légkörben pl. hőmérsékletváltozás, sugárzás, vagy egyéb hatás következtében mennek végbe.

A levegőben előforduló (szennyező)anyagok különböző fajtái, ezek koncentrációja és előfordulásuk tartóssága a természetes és épített környezet valamennyi elemére hatással van. A

következmények eltérő időpontokban jelentkeznek és veszélyességük is eltérő lehet a hatásviselő érzékenységeinek függvényében. Fontos megjegyezni, hogy a technológiai fejlődés – számos eredménye mellett – új, hatásaiban még ismeretlen anyagok megjelenésével is együtt jár.

A sokféle kölcsönhatás eredményeképpen kialakuló levegőminőséget elsősorban az emberi tevékenységhez kapcsolódó szennyezőanyag-emissziók mérséklésével tudjuk befolyásolni. 1990 óta Magyarország jelentős mértékben lecsökkentette légszennyezőanyag kibocsátásait, és ennek következményeképpen javult a környezeti levegő minősége. Az országban mindenütt sikerült az SO_2 , a CO_2 , CO , a benzol és az ólom koncentrációját a vonatkozó nemzetközi és az európai egyezményekben foglalt határértékek alá csökkenteni. A környezeti levegő minőségének javulása eredményeként csökkenő tendenciát mutat a légzőszervi megbetegedések és halálozások száma.

Az 1990-es évek elejét jellemző pozitív trendek azonban lelassultak. Az NO_x és a VOC-k kibocsátása 2001 óta még mindig azonos érték körül mozog (összes kibocsátás 2007-ben 189 kt, illetve 148 kt). Az ország néhány területén és nagyobb városaiban az NO_x éves átlagértéke a küszöbértéket meghaladta. Különösen a szilárd szemcsés anyagok és a talaj-közei ózon koncentrációja ad okot aggodalomra. Az ország számos területén előfordul a PM_{10} napi és éves átlagos határértékének túllépése. A környezeti levegő PM_{10} koncentrációjának csökkentése érdekében a környezetvédelmi felügyelőségek 2008-ban aktualizálták levegőtisztaság-védelmi terveiket. Az intézkedések elvégzése biztosíthatja azt, hogy a határértékek betartása 2011-ig sikeres lesz.

További erőfeszítések elsősorban a háztartások és a közlekedési ágazat energiahatékonyságának javítását illetően szükségesek. A motorizált járművek állományának növekedése, valamint a közúti teherszállítás EU csatlakozást követő robbanásszerű emelkedése veszélyezteti azokat az eredményeket, amelyek a gépjárművek műszaki tökéletesítése és az üzemanyagok minőségének javítása nyomán álltak elő.

Felszíni és felszín alatti víz, talaj

Vizeink ökológiai állapota elválaszthatatlan kölcsönhatásban áll a talaj, az élővilág és a mikroklima jellegével. Romlása vagy javulása elsősorban az emberi tevékenységektől függ. A vizek állapotának változása szoros kapcsolatban van többek között a terület- és településfejlesztéssel, a földhasználattal, az ipari és mezőgazdasági tevékenységekkel, a lakáskörülményekkel és életmóddal.

Felszíni vízkészletünk döntően külföldi eredetű és mintegy 11 000 $\text{m}^3/\text{év}/\text{fő}$ körüli, amely az egyik legmagasabb érték Európában. Az országon belüli lefolyás (600 $\text{m}^3/\text{év}/\text{fő}$) viszont a legkisebb a kontinensen. A felszíni készletek jelentős része nagy folyóink medréhez kötődik; az eloszlás egyenlőtlensége miatt a hozzáférés korlátozott. A vízkivételek, vízbevezetések és elterelések megváltoztathatják a felszíni víztestek természetes vízjárását, lefolyási viszonyait, olyan mértékben, hogy az már akadályozza az ökoszisztéma működését és a jó ökológiai állapot elérését.

Az elmúlt években az ország területének legnagyobb részén nem csökkent tovább a talajvízszint. A jelenlegi víztermelés, a természeti adottságoknak nem megfelelő területhasználat és a meteorológiai hatások következtében kivételt a Duna-Tisza-közi Homokhátság jelent (a talajvízszint süllyedés 0,3-0,8 m). A karsztvízszintek a Dunántúli Középhegység területén emelkedtek.

Nagy folyóink vízminőségét alapvetően a külföldről érkező víz minősége határozza meg. Több olyan vízfolyás van Magyarországon, amelynek állapota a vízgyűjtőn felettünk lévő országokban végzett tevékenységek miatt nem felel meg a Víz Keretirányelv előírásainak. Ennek megfelelően számos probléma csak a szomszédos országokkal együttműködve oldható meg (pl. a szigetközi Duna-szakaszon a folyó szlovák oldali elterelése miatti mennyiségi problémák, a Rábán rendszeresen visszatérő, osztrák bányák által okozott habzás, a Tiszán és mellékfolyóin levonuló, Romániából érkező nehézfém szennyezések, a Duna hajózhatóságával kapcsolatos kérdések).

Nagy tavaink (Balaton, Tisza-tó, Fertő-tó, Velencei-tó) ökológiai állapota javult, a Balaton vízminősége kiváló. De a kijelölt hazai víztestek esetében (a minősítési rendszer statisztikai hibáját is figyelembe véve) a szervesanyag és a különböző tápanyagok határértéket meghaladó koncentrációja miatt 70-80% a közepes vagy annál rosszabb minőségű víztestek aránya. Mindez a víz sokrétű ökológiai, gazdasági és rekreációs funkciójából eredően jelent problémát, hiszen azon túl, hogy az

élővilág létfeltétele, a víz a mezőgazdasági termelés alapvető feltétele és a hazai turizmus egyik fő vonzereje.

A vízminőség alakulása szempontjából fontos körülmény, hogy a különböző víztípusok egymásra is hatnak: a szennyezett vízfolyás veszélyt jelent az általa táplált felszín alatti vízre vagy az állóvizekre, illetve fordítva. A szennyezett talajvíz károsíthatja a kisvízi időszakban táplált vízfolyás élővilágát, valamint kockázatot jelent az ivóvízellátás szempontjából kiemelt fontosságú mélyebb vízadóra. Egy lényeges, de kevésbé ismert probléma, hogy a nagyszámú, főként üdülési hasznosítású holtág, morotva, mesterséges tározó és kavicsbánya tó vízminőségi állapota a nagy tavakénál kedvezőtlenebb és ráadásul ezek nem is szerepelnek a fokozottabb védelmet jelentő tápanyag-érzékeny területek között.

A vizek jó ökológiai állapota szorosan összefügg az éghajlatváltozással. A várható éghajlatváltozás egyik fontos következménye, hogy kevesebb víz áll majd rendelkezésre, különösen az öntözés számára, de helyenként – a területi különbségek miatt – az ivóvízellátásra használt készletek is veszélybe kerülhetnek. A télvégi, tavaszi árvizek hamarabb, és az intenzívebb olvadás miatt növekvő csúcsokkal érkehetnek. A tavak vízforgalma átalakul, és várhatóan csökken a felületük, növekszik a tartózkodási idő és a sótartalmuk. A kisvízi hozamok csökkenése érzékenyebbé teszi a vízfolyásokat a szennyezőanyag-terhelésekkel szemben. Az éghajlatváltozás és a vízgazdálkodás integrált – a fenntarthatóságot messzemenően figyelembevevő – megközelítése indokolt, többek között a vízpótlás, a vízenergia hasznosítása, az öntözés, az ivóvízminőség javítás, árvíz- és belvíz védelem, aszály elleni védelem területein.

A talajok állapotát a vizekhez hasonlóan számos tényező befolyásolja (pl. földhasználat, infrastruktúra fejlesztése). A talajok állapotának értékelését nehezíti, hogy a talajpusztulással veszélyeztetett területek országos felmérésére forráshiány miatt évek óta nem került sor, de az egyedi vizsgálatok szerint a károsodás továbbra is jelentős területeket érint. A mezőgazdasági és erdészeti talajok nehézfémekkel, peszticid-maradványokkal és egyéb káros anyagokkal való terheltsége elmarad a szennyezettségi határértéktől.

Biológiai sokféleség

A biológiai sokféleség – mely a Föld élő rendszerei által nyújtott javak és szolgáltatások gazdag tárházának tekinthető – a társadalom és gazdaság fennmaradásának, illetve fejlődésének alapjaként szolgál. Az ún. ökoszisztéma szolgáltatások értékének és „árának” felbecsülésével ma jórészt csak a tudományos műhelyekben foglalkoznak. Pedig a felmérések szerint a biológiai sokféleség csökkenése és az ökoszisztéma szolgáltatások ebből fakadó eltűnése fellépés hiányában a jelenleginél is gyorsabb ütemben fog folytatódni a Földön. (http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/teeb_report.pdf)

Az élő rendszerek terhelése a társadalmi-gazdasági folyamatokkal függ össze. Az urbanizáció, agglomerálódás, infrastruktúra-fejlesztés és a fogyasztói igények növekedése következtében a különböző területhasználati igények az ökoszisztémák környezeti feltételeinek megváltozásához, a természetes vagy természetközeli, biológiaiailag aktív területek beszűküléséhez és feldarabolódásához vezettek. A civilizációs folyamat nem szükségszerű velejárójaként jelent meg a természettől való elidegenedés (mely többek között a természetkárosításban, döntéshozatali folyamatokban a természetvédelmi szempontok mellőzésében nyilvánul meg), így sokszor „feláldozzuk a természeti értékeket a növekedés oltárán”. A nem megfelelő földhasználatból adódó túlhasznosítás, az inváziós idegenhonos fajok (özönfajok) terjedése és a szennyezés is a biológiai sokféleség csökkenését okozza.

A kedvezőtlen folyamatok ellenére az elmúlt évek természetvédelmi erőfeszítései eredményeként a jelentős természetközeli élőhelyek és a fontos természetvédelmi értéket képviselő fajok élőhelye még több mint 30%-ot fed le az országban; természeti értékeink nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő értéket képviselnek. Ugyanakkor a hazánkban előforduló 46 közösségi jelentőségű élőhely csak 11%-ának állapota kedvező, a 211 közösségi jelentőségű faj tekintetében 25%-nak kedvező a természetvédelmi helyzete. A biológiai sokféleség védelmében kiemelt szerepe van a hazai erdősültségnek (az ország területének 20,3%-a), amelyen belül az őshonos fafajokkal borított erdőterület 57%-ot tesz ki. A faállományok lombozata alapján erdeink egészségi állapota európai összehasonlításban átlagosnak tekinthető. Számos hazai növénytársulás, azon belül valamennyi

természetes erdőtüskés és a hazánkban megtalálható fajoknak megközelítően 20-25%-a veszélyeztetett.

Magyarország természetes élővilágában a klímaváltozás hatására a zonális vegetáció határainak eltolódása; a természetes élővilág fajainak visszaszorulása és hosszú távon az inváziós fajok tömegessé válásával a biodiverzitás csökkenése; a társulások és táplálékhálózatok átrendeződése; az ökoszisztéma funkciók károsodása és az ökoszisztéma szolgáltatások csökkenése várható.

Éghajlatváltozás

Az éghajlatváltozás hajtóerői és hatásai gyakorlatilag valamennyi ágazatban jelentkeznek, a kialakuló állapotra és a következményekre a nagytávolságú átkelések és a jelentős időbeni késleltetés jellemző.

Jelenleg az atmoszféra CO₂ koncentrációja 380 ppm körül van és növekedési üteme megközelíti a 0,5%/év-et. Magyarország részesedése a világ összkibocsátásából kb. 0,2%. Az ÜHG kibocsátás fő forrásai közül meghatározó a lakossági és közületi fűtés, villamosenergia fogyasztás és a közlekedés, ugyanakkor ez az a terület, ahol az érdemi csökkentéshez a legszélesebb érintetti kör megnyerésére és közreműködésére, ehhez pedig differenciált szemléletformálási, jogi és gazdasági szabályozási, valamint kiterjedt ellenőrzési rendszerre volna szükség. Ennek hiányában jelenleg aránytalan pl. a lakosság, illetve a közúti közlekedésben résztvevők szerepvállalása a csökkentési célok megvalósításában.

A kibocsátás csökkentés mellett fontos eszköz lehet a nyelő kapacitások léte, ill. bővítése is, azonban a környezeti folyamatok összetettsége miatt ezzel igen körültekintően lehet csak számolni. Az e téren meghatározó szerepet betöltő erdők ugyanis csak akkor tudják CO₂ elnyelő szerepüket érdemben betölteni, ha ehhez a megfelelő ökológiai feltételek (terület, termőföld, ökológiai vízigény biztosítása, az életközösségek megfelelő ökológiai állapota) fennállnak.

Az éghajlatváltozás következményei (pl. megváltozó hőmérséklet és csapadékviszonyok, szélsőséges meteorológiai, hidrometeorológiai jelenségek gyakoriságának növekedése) egyaránt jelentkeznek a természeti rendszerekben (így pl. az erdők termőhelyi feltételeiben), az infrastruktúrákban, a gazdasági tevékenységekben és az emberi egészségben.

Lényeges, hogy a klímavédelmi beavatkozások nem vezethetnek újabb fenntarthatósági problémákra, más környezeti elemekre vagy más földrajzi térségekre vonatkozó átkelésekre. Például a mezőgazdasági alapú energiahordozók alkalmazása – klímavédelmi előnyeik mellett – esetenként az élelmiszerárakban, illetve az ökoszisztéma szolgáltatásokban is jelentkező visszahatásokra vezethet; más jellegű fenntarthatósági problémák merülhetnek fel egyes árvízvédelmi megoldások, illetve az atomenergia alkalmazása során is.

SWOT értékelés

A SWOT-elemzés erősségei, gyengeségei, lehetőségei és veszélyei a helyzetelemzés legfontosabb megállapításai, az országos környezeti állapot és a jellemző környezeti folyamatok figyelembe vételével kerültek meghatározásra.

- Az erősségek közé elsősorban a meglévő természeti, környezeti értékek, természeti erőforrások és azokat fenntartó társadalmi-gazdasági folyamatok kerültek.
- A gyengeségek között az erősségeket gyengítő, létező környezeti problémák, a környezetre, a természetre, tájra, illetve azok állapotára ható társadalmi és gazdasági folyamatok szerepelnek.
- A lehetőségek azokat a kirajzolódó igényeket és tendenciákat, meglévő hatásokat mutatják be, amelyek önmagukban ugyan még nem tartoznak az erősségek közé, de azokhoz és a környezet állapotának javulásához képesek hozzájárulni.
- A fenyegetésekben, veszélyekben bemutatott állapotok, trendek a lehetőségekkel ellentétesen hatva csökkentik vagy károsan befolyásolják a környezeti eredményeket és összességében a környezeti állapotot.

ERŐSSÉGEK

- európai viszonylatban is jelentős felszíni és felszín alatti vízkészlet;
- értékes, kiterjedt termőföld-állomány;
- különböző szintű természeti oltalom alatt álló természetes és természetközeli területek ökológiai hálózata – változatos tájak, egyedi természeti értékek, jelentős biológiai sokféleséget képviselő, sajátos bioregionális egység;
- kedvező természeti adottságok egyes megújuló energiaforrások tekintetében (pl. geotermikus, napenergia)
- egyre több környezeti oktatási, nevelési és szemléletformáló program működik;
- javul a környezeti információkhoz való hozzáférés lehetősége;
- kialakultak a lakossági tájékoztatás országos hálózatai;
- előrelépés történt a nyilvánosság döntéshozatalban való részvételének intézményesítésében és működtetésében
- nemzetközi összehasonlításban is fejlett (EU-konform) környezeti jogi szabályozás
- kiemelt jelentőségű ügyekben széles körű koncepció- és stratégiaalkotás, programozás (pl. éghajlatváltozás, biológiai sokféleség);
- széleskörű nemzetközi kapcsolatok és együttműködés;
- a szabályozásnak és technológia-váltásnak köszönhetően csökkenő ipari légszennyezőanyag, hulladék és szennyvíz kibocsátás;
- az agrár-környezetgazdálkodás terjedése;
- a hagyományos tájgazdálkodás fenntartását, környezet-harmonikus életmód kialakítását célzó kezdeményezések (helyi és nemzeti parki szinten);
- növekszik a hulladékok szelektív gyűjtési és hasznosítási aránya,
- javuló környezeti infrastruktúra
- számottevő EU-források a környezetvédelmi projektek támogatására.

GYENGESÉGEK

- az ország osztott vízgyűjtőkön helyezkedik el, ezért meghatározó felszíni vízfolyásainak állapotát a szomszédos országokban folyó tevékenységek jelentősen befolyásolják;
- a víztestek 70-80%-ának VKI minősítése közepes vagy annál rosszabb;
- a nagy kiterjedésű, mélyfekvésű területeket ár- és belvizek veszélyeztetik;
- a felszín alatti víztartók jelentős része felszíni érzékeny területen található, a vízbázisvédelmi program végrehajtása lassan halad
- a honos növény- és állatfajok, életközösségek nagy része sérülékeny; a területhasználatok számos honos társulás élőhelyét, állományainak nagy részét felszámolták, vagy romlottak a környezeti feltételeik (pl. élőhelyek feldarabolása, szárazodás, zavarás, invazív fajok terjedése);
- továbbra is jelentős az ökológiai adottságoknak nem megfelelő földhasználat;
- lassú a változás a lakosság környezeti értékrendjében, a termelési és fogyasztási szokásokban; a környezeti szempontok integrációjában
- a környezeti vonatkozású kutatás-fejlesztés-innováció eredményei nem kellőképpen hasznosulnak;
- nehézségek a környezetvédelmi jogérvényesítésben;
- az EU- és nemzetközi kötelezettségek teljesítése jelentős erőforrásokat köt le, így számos fontos ügyre nem marad elég szabad forrás (pl. szemléletformálás);
- a korszerű környezeti infrastruktúra kiépítése jelentős működtetési többletköltségeket jelent;
- az ország közútjain lebonyolódó jelentős átmenő forgalom légszennyező, zaj- és rezgés hatása;
- a közúti közlekedés és szállítás dominanciája, amely rontja a helyi környezetminőséget;
- a települési szennyvizek jelentős része még mindig megfelelő kezelés nélkül kerül a környezetbe;
- nő a települési hulladék mennyisége;
- továbbra is magas a hulladék-lerakás aránya;
- az energiatakarékosság és –hatékonyság terén lassú az előrehaladás;
- a megújuló energiahordozók alkalmazása nem éri el a teljes energiaigény 5%-át;
- kármentesítést, rehabilitációt igénylő területek nagy száma.

LEHETŐSÉGEK

- a fenntarthatóság elveit követő értékrend és fejlődés (társadalmi, környezeti és gazdasági szempontok összehangolása);
- a mindenki számára elérhető, tiszta és biztonságos környezet, egészséges élelmiszerek iránti igény;
- az ökogazdálkodás felértékelődése;

FENYEGETÉSEK

- a természeti erőforrások túlhasználata (pl. felszíni és felszín alatti vizek, termálvizek, területek beépítése);
- a mobilizációs és szállítási igények növekedése;
- az energiaigények további emelkedése;
- az agrokémikália felhasználásának további

– a közösségi közlekedés még kedvező részaránya; – környezetvédelmi civil szervezetek szakmai tevékenysége és közreműködése a döntéshozatalban, tervezésben; – a környezeti kutatások bővülése és megfelelő hasznosulása; – anyag- és energiatakarékos, környezetkímélő termelési módszerek terjedése; – a környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszer alkalmazásának terjedése; – a nemzetközi együttműködés erősödése.	– emelkedése; – az értékrend megfelelő irányú változásának hiánya, (nincs kedvező irányú elmozdulás az egészségtudat, a környezeti etika kialakítása terén); – nem sikerül áttörést elérni az ökológiai, fenntarthatósági szemlélet kialakításában, elterjesztésében (folytatódik az ésszerűtlen, pazarló fogyasztás, a természeti tőke felélése) – felkészületlenség az éghajlatváltozás következményeinek kezelésére; – a klímaváltozás hatásai következtében növekednek a vizek hiányából és többletéből eredő károk; – környezetvédelmi civil szervezetek tevékenységének visszaszorulása vagy megszűnésük forráshiány miatt; – rövid távú előnyök preferenciája a fejlesztési, támogatási döntésekben, a környezeti szempontok rovására.

A SWOT-elemzésben szereplő megállapítások, felsorolások három fő tényező köré csoportosulnak.

Az egyik csoportban a természeti erőforrások és értékek szerepelnek (pl. termőföld, természeti területek, tájak, ökológiai adottságok, víz). E csoport egy része erősségekként kezelhető (pl. értékes, kiterjedt termőföld-állomány vagy a jelentős felszín alatti vízkészlet), melyet veszélyeztetnek a túlhatalások, másrészt gyengeségek is megjelennek (ár- és belvizek, fajok sérülékenysége, ökológiai adottságoknak nem megfelelő földhasználat), valamint olyan lehetőségek, amelyekkel javulhat ezek állapota (pl. a termőföld az ökológiai fejlődés felértékelődésével).

A másik csoportba a társadalmi-gazdasági folyamatok által jelentősen átszőtt, a környezetre számottevő hatást gyakorló adottságok, folyamatok tartoznak (pl. termelési és fogyasztási szokások, szemléletmód). Ezt a típust mind a 4 SWOT elem érinti: az erősségek között található többek között a működő környezeti nevelési, oktatási programok vagy a javuló információs és tájékoztatási hálózatok. Gyengeségek között a környezeti értékrendben történő lassú változás vagy a jogérvényesítés nehézségei emelhetők ki. E csoportban a lehetőségek igen széles körűek: az anyag- és energiatakarékos, környezetkímélő termelési módszerek, ill. a környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszer alkalmazásának terjedése; környezetvédelmi civil szervezetek szakmai tevékenysége és közreműködése a döntéshozatalban, tervezésben; a környezeti kutatások bővülése és megfelelő hasznosulása. Ugyanakkor számos fenyegetéssel, veszéllyel is számolni kell, mint pl. ha továbbra sem lesz kedvező irányú elmozdulás az egészségtudat, a környezeti etika kialakítása terén, ha nem sikerül áttörést elérni az ökológiai, fenntarthatósági szemlélet kialakításában, elterjesztésében és folytatódik az ésszerűtlen, pazarló fogyasztás, a természeti tőke felélése.

A harmadik csoportot azok a környezeti állapotok, folyamatok alkotják, melyeket erősen jellemez a műszaki meghatározottság, és főleg a települések életéhez kötődnek (pl. környezeti infrastruktúra, környezetbiztonság, zaj-rezgés, hulladékgazdálkodás). Ezen a téren is számos erősség (pl. javuló környezeti infrastruktúra vagy a csökkenő ipari hulladék és szennyvíz kibocsátás); gyengeség (a korszerű környezeti infrastruktúra kiépítése jelentős működési többletköltségeket jelent, az átmenő forgalom zaj- és rezgésterhelése; a közúti közlekedés és szállítás dominanciája, amely rontja a helyi környezetminőséget); lehetőségeket (a közösségi közlekedés még kedvező részaránya) és olyan veszélyek találhatók, melyek a települési élet- és környezetminőség romlása irányába hatnak (a mobilizációs és szállítási igények növekedése; rövid távú előnyök preferenciája a fejlesztési, támogatási döntésekben, a környezeti szempontok rovására).

1.3. Kitekintés – jövőkép

Magyarországnak jelenleg nincs átfogó, hosszú távú, széleskörű társadalmi és politikai konszenzuson nyugvó jövőképe, amelynek környezeti dimenziója, a társadalmi-gazdasági folyamatokba történő beágyazottsága egyértelmű alapot, vagy legalább kiindulási pontot jelentene a Program számára a jelenlegi helyzet és a jövőkép összekapcsolásához. A Kormány által elfogadott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiában foglaltak és a tudományos műhelyek egyes ezirányú munkái nyújthatnak támpontot egy távlati jövőkép levezetéséhez. Fentiek alapján jelen fejezet a kitekintés szerepét tölti be, egyfajta „jövőbe vetített közös többszörös” felvázolását, mely az egészséges környezethez fűződő alkotmányos jog, az országgyűlés által elfogadott hosszú távú stratégiák, nemzetközi kötelezettségeink, a lakosság körében végzett eseti jövőkép-elképzelés felmérések megállapításai és a szakterületi célok figyelembe vételével készült. Egyúttal a jelenlegi helyzet sajátos tükré, amely rámutat arra, hogy közös gondolkodás, társadalmi támogatás és cselekvés révén milyen világban, milyen környezetben élhetnénk egy-két évtized múlva, és segítséget ad az oda vezető út kijelöléséhez, ütemezéséhez, az első lépések megtételéhez.

Hosszú távon elérendő jövőképünk szerint a környezetügy a fenntartható fejlődés elősegítésének egyik katalizátorává válik, ugyanakkor a fenntarthatósági elvek érvényesítése a társadalmi és a gazdasági szférában hozzájárul a környezeti problémákat is kiváltó hajtóerők megváltoztatásához. A társadalom értékrendjében az ember és a természet tisztelete az azt megillető helyre kerül, mind etikai és kulturális megközelítésben, mind azon érdekből következően, hogy az élet természeti alapjainak védelme és megőrzése nélkül a társadalmi jóllét és fejlődés bizonyos időhatáron túl lehetetlenné válik.

A helyes értékrend kialakításában a holisztikus szemlélet érvényesül. A társadalmi-gazdasági munkamegosztás magas szintje nem gátja annak, hogy a környezet-társadalom-gazdaság szervesen összefonódó rendszerét összefüggéseiben ismerjük meg és ennek megfelelően kezeljük. Az értékrend megváltozását a társadalmi normák megújulása, a jogi és gazdasági szabályozórendszer reformja követi, illetve segíti annak érvényesülését. A környezettudatos gondolkodás és cselekvés erényt és előnyt jelent, a fenntartható termelési és fogyasztási szokások válnak meghatározóvá.

Az információs társadalom új korszakába lép: a szellemi javak, tudás, kultúra, tapasztalatcsere globális szinten hozzáférhetővé válik, de ezzel párhuzamosan nagyobb szerepet kap a helyi közösségek önszerveződése és -gondoskodása, kultúrájuk ápolása és a helyi erőforrásokra épülő gazdasági életképesség javítása. A döntéshozást és a társadalom véleményformálását a környezet állapotának nyomon követését lehetővé tevő, hiteles és nyilvános információk segítik. A környezet állapotát mérő megfigyelő rendszerek minőségi továbbfejlesztésével növekszik a környezet megővására irányuló döntések megbízhatósága.

A társadalom tudatára ébred, hogy a környezet és fejlődés kérdései nem szétválaszthatók, a környezetet érintő negatív hatások egyben a társadalmi fejlődés esélyeit csökkentik. Azonosul azzal a gondolattal, hogy környezetünk állapotának megőrzése csakis közös akarat, együttműködéssel, minden egyén aktív és felelősségteljes fellépésével valósulhat meg. A környezeti szempontok beépülnek a döntésekbe, és arra ösztönzik a társadalmat, hogy takarékoskodjon az erőforrásokkal, védje természeti értékeit és csökkentse környezetterhelését. A döntéshozók és a társadalom döntő része szem előtt tartja tevékenysége, életvitele környezeti vonatkozásait. A gazdasági szereplők körében általánossá válik az a gondolkodásmód, melynek hatására már fejlesztéseik tervezésénél figyelembe veszik a környezetvédelem szempontjait. Tudatosul, hogy a korszerű, környezetbarát technológiák bevezetése, a szennyezés-megelőzés hosszú távon versenyelőnyt is eredményez. A fogyasztói magatartás és a kínálat is a környezetileg fenntarthatóbb, organikus termékek és szolgáltatások felé tolódik el. Olyan esetekben, amikor hiányos ismeretek állnak rendelkezésre a természeti rendszerek megváltozásának lehetséges hatásairól, az elővigyázatosság elve kerül alkalmazásra.

A kormányzat a politika-alkotás (pl. adó- és támogatáspolitikai) és intézményei működtetése során példát mutat a környezettudatos megoldások, vívmányok bevezetésére. A környezettudatos magatartás így egyre inkább a mindennapok részévé válik. Mindezek által olyan eredmények érhetők el a környezetminőség javításában, a természeti erőforrások és értékek védelme terén, amelyekhez a

hagyományosan értelmezett környezetpolitikai eszköztár önmagában nem elégséges (de amelyet célirányosan még sokáig alkalmazni kell a már kialakult problémák felszámolásához). A fenntarthatósági elvek hatékony érvényesítésének eredményeként az ország fejlődése kiegyensúlyozottan haladhat, tevékenységünket a globális és regionális környezet változásaihoz való kreatív alkalmazkodás, a globalizáció velejáróinak előnyünkre fordítása jellemzi majd.

Magyarország természeti adottságai – egyes erőforrásokban gazdag, míg másokban korlátozott lehetőségekkel bír – előre vetítik a következő évtizedek legfontosabb stratégiai kérdéseit, szoros összefüggésben az éghajlatváltozással összefüggő kihívásokkal:

- takarékos, hatékony, egyre inkább a megújuló energiaforrásokra épülő, környezetbarát energiagazdálkodás és közlekedés;
- biztonságos élelmiszer- és vízellátás (mind a termőföld, mind a stratégiai vízkészletek védelme és fenntartható hasznosítása magas szinten biztosított);
- a biológiai sokféleség és az ökoszisztéma szolgáltatások védelme;
- a környezeti lehetőségekhez és korlátokhoz illeszkedő, okszerű területhasználat.

A megújuló, a fenntarthatóság elvein nyugvó tájhasználat elősegíti a vidéki lakosság lakhelyén való érvényesülését, megélhetését, identitásának erősödését. A jóléthez szükséges erőforrások igénybevétele és az ökoszisztéma szolgáltatások feltételrendszere közötti összhang kezd helyreállni. A vidéki települések hagyományörző módon tükrözik a magyar falvak és városok kultúráját, településszerkezetét, jellegzetes építészeti stílusait, faluképét, zöldterületeit, mint a magyar települési, táji örökség részét. A városi környezet sokkal „élhetőbbé” és egészségesebbé válik, az ehhez szükséges emberi léptékű épületekkel, infrastruktúrával, szolgáltatásokkal, egészséges, tiszta környezettel, energiatakarékos, egyre csökkenő energiafelhasználású épületekkel, bővülő sétálóutakkal és zöldterületekkel. A célzott intézkedések hatására sikerül az éghajlatváltozást kiváltó-erősítő tényezőket a tervezett mértékben csökkenteni, és a tudatos felkészülés eredményeként alkalmazkodni az éghajlatváltozás már elkerülhetetlen hatásaihoz.

E hosszú távú kitekintésben foglaltak megközelítése, elérése legtöbb esetben hosszú ideig tartó, következetes munkát igényel. Az elkövetkező hatéves időszakot a következők jellemezhetik:

Az ország gazdasági helyzete, pénzügyi stabilitása várhatóan a Program ideje alatt is behatárolja egyes célkitűzések megvalósításának lehetőségét, ugyanakkor a Programban foglaltak hozzájárulnak a helyzet stabilizálódásához (pl. a környezet- és az életminőség javításával a társadalmi kohézió erősítése, a hátrányos helyzetű térségek természeti értékeinek, erőforrásainak védelme mellett történő felzárkóztatása, a környezet- és energiagazdálkodás fejlesztése, a gazdasági ágazatok tudás-intenzív, ökohatékony pályára állítása, a környezetbarát mobilitás feltételeinek javítása terén). Mindemellett számos, az értékvédelemmel és a környezettudatosság fejlesztésével összefüggő feladat megvalósítására – melyek esetében nem a beruházási igény, hanem sokkal inkább a folyamatos működtetés fontos – kerülhet sor.

Előtérbe kerülnek a fenntartható termelési és fogyasztási szokások, melynek eredményeképpen a társadalmi-gazdasági fejlődés és a környezetterhelés még inkább szétválik. Mindebben jelentős szerepe van az oktatás és nevelés területén egy olyan Környezeti Tudáslánc felépítésének, amely hatékony információs és együttműködési rendszert teremt az óvodától a felsőoktatásig, illetve a felnőttképzésig, valamennyi korosztályt lefedve. A továbblépést az innovációs lánc zárása is szolgálja.

A jogi és gazdasági szabályozórendszer fejlesztésének eredményeként mentesülnek a közösségi források az egyesek által okozott károk helyreállításának finanszírozása alól úgy, hogy ezeket a költségeket részben vagy egészében a tényleges károkozókra, szennyezőkre terhelik, amivel gazdasági érdekeken keresztül ösztönözhetik, kényszeríthetik az érintetteket a környezet és természet károsításának, terhelésének, szennyezésének csökkentésére, felhagyására. A gazdasági szabályozó eszközök alkalmazása egyúttal elősegíti a természeti erőforrásokkal való takarékos bánásmódot.

A legnagyobb környezeti infrastruktúra-fejlesztési beruházások lezárulnak. A klímavédelmi intézkedések következményeként előtérbe kerülnek az „alacsony széntartalmú” technológiák, általánossá válik a megváltozó éghajlathoz való alkalmazkodásra való felkészülés többek között a mezőgazdasági, egészségügyi, vízügyi, településfejlesztési intézkedések során.

A szabályozás szigorítása és a meghozott intézkedések eredményeként a levegő minősége az ország egész területén javulni fog. A zajcsökkentő intézkedési tervek végrehajtása következtében csökken a zajjal terhelt területek aránya. A víziközmű szolgáltatás jelentős fejlődésen megy keresztül. A szolgáltatott ivóvíz minősége minden szempontból megfelel majd az uniós és hazai előírásoknak, ezzel is csökkentve a lakosság egészségterhelését. A fogyasztók számára megfizethető, mennyiségi és minőségi tekintetben is biztonságos ivóvíz szolgáltatást, a szennyvízelvezetést és tisztítást a feladatellátásra minden szempontból felkészült, hatékonyan működő víziközmű szolgáltatók végzik. 2015-re a felszíni és felszín alatti vizek túlnyomó részénél elérjük a „jó” állapotot.

A nagy mennyiségben gyártott és alkalmazott vegyi anyagok egészségi és környezeti kockázata a vegyi anyagok értékelése, indokolt esetben helyettesítése vagy korlátozása révén elfogadható szintre csökken.

A hulladékképződés növekedésének megállítása, a képződő hulladékok hasznosításának általánossá tétele, a nem hasznosuló hulladékok teljes körű, biztonságos ártalmatlanítása, ezen belül a lerakással történő ártalmatlanítás csökkentése tisztább környezetet teremt, anyag- és energia megtakarítást eredményez. A lakosság környezeti tudatosságának erősödésével számottevően csökken a felelőtlen hulladék-elhagyás, illegális hulladék-elhelyezés, ugyanakkor mindenki számára elérhető lesz a hasznosításhoz szükséges szelektív gyűjtési rendszer. Általánossá válik a házi komposztálás és a lebomló szerves hulladékok feldolgozása, biztosítható lesz a használt, feleslegesnek ítélt termékek újra-használata. Társadalmi elismertséget vív ki a meg nem újuló természeti erőforrások hulladékból kinyert anyagokkal történő helyettesítése.

A környezettechnológia és a környezetvédelmi ipar a következő 10 évben az egyik húzóágazattá válik. A környezetvédelmi követelményeknek való megfelelés szükségessége, a tisztább technológiák iránti igény és a környezettudatosság javulása egyúttal a keresleti oldal erősödését is magával hozza. Mindez jelentős mértékben hozzájárul a hazai gazdaság versenyképességi és foglalkoztatási mutatóinak javulásához.

A környezetdiplomácia erőfeszítéseként – Magyarország külpolitikai prioritásaival összhangban – erősödik együttműködésünk az euro-atlanti (EU, OECD, NATO) intézményrendszeren belül, valamint a szubregionális partnereinkkel és a szomszédos országokkal.

A fentiekkel összefüggő konkrét célállapot-értékeket az egyes horizontális intézkedések és a tematikus akcióprogramok tartalmazzák (lásd 5. fejezet).

2. A Program tervezésének és megvalósításának keretei

A hazai környezetpolitika stratégiai tervezési feladata, hogy az ország adottságait, a társadalom hosszú távú érdekeit és jövőbeni fejlődési céljait, valamint a globális felelősségből és a nemzetközi együttműködésből, EU-tagságból adódó kötelezettségeket áttekintve meghatározza az ország hosszú, közép és rövid távú környezeti céljait és az elérésükhöz szükséges eszközöket. A környezetpolitikának a sokoldalú politikai-stratégiai tervezési rendszerben elsősorban horizontális szakpolitikai szerepet kell betöltenie, amely biztosítja a környezeti szempontok hatékony érvényesítését a társadalmi-gazdasági fejlődés egész folyamatában. Ezt hivatott elősegíteni a Nemzeti Környezetvédelmi Program.

A tervezés főbb környezetpolitikai szempontjai és kapcsolódási irányai:

- Magyarország környezetpolitikája – mind kialakításában, mind végrehajtásában – szervesen kapcsolódik az EU vonatkozó szakpolitikáihoz és szabályozási eszközeihez, valamint a nemzetközi környezeti politikákhoz, programokhoz és megállapodásokhoz;
- a Nemzeti Környezetvédelmi Program a környezetügy átfogó középtávú programja, mely keretet ad minden környezetügyi szakterületi cselekvési tervnek, s emellett számos más, a környezetet érintő ágazati, alágazati stratégiát, tervet és programot is integrál, illetve útmutatást fogalmaz meg a kidolgozásukhoz;
- a környezetpolitika alakításának további kereteit szükségszerűen számos más átfogó, illetve horizontális hazai szakpolitika képezi, ennek megfelelően a környezetpolitika fejlesztésekor egyrészt tekintetbe kell venni ezen átfogó szakpolitikák fő célkitűzéseit, másfelől biztosítani szükséges, hogy a környezeti megfontolások ezen politikákba is megfelelő módon beépüljenek.

2.1. Kapcsolódás meglévő stratégiákhoz és programokhoz

A Program tervezése során kiemelt figyelmet kapott a környezetügyet közvetlenül vagy közvetve érintő tervekkel, programokkal való összhang biztosítása, hiszen az ország hosszú távú jövőjével kapcsolatos célok csakis egy egységes koncepció, egymást kiegészítő és erősítő intézkedések révén valósíthatók meg. Az illeszkedés elősegítése több szempontból történik: a közös érdekeltségek, egymást támogató elemek keresése (többszörös hasznú, koordinált célok és intézkedések), a Program sajátos céljaival összeegyeztethető és eszközeivel támogatható átfogó vagy tematikus társadalmi-gazdasági, különböző ágazati célok figyelembevétele, lehetőség szerinti támogatása, valamint az érdekütköztetések feltárása és a környezeti szempontokat is kielégítő feloldása. A harmonizáció megvalósítása ugyanakkor nem vezethet a környezeti szempontok érvényesítésében bekövetkező visszalépéshez, sőt, mindinkább az érvényesítő képesség erősítése szükséges.

Kül- és biztonságpolitika

Magyarország külkapcsolati stratégiájában kiemelt témakörként szerepel az integráció, amellyel összhangban a környezetdiplomácia erőfeszítései is kiterjednek az euro-atlanti (EU, OECD, NATO) intézményrendszeren belüli egyre szorosabb kapcsolatépítésre, a szubregionális és a szomszédos országokkal történő együttműködés erősítésére. Az EU tagjaként a közösségi politika megvalósításán túlmenően következetesen érvényesíteni kell nemzeti és szubregionális érdekeinket, különösen azokon a területeken, amelyek hosszú távon határozzák meg az ország környezetbiztonságát (Európa-politikai Stratégia új irányai és feladatai).

A biztonságpolitikán belül a környezetbiztonság témaköre világszerte egyre nagyobb jelentőséget kap, különös tekintettel a természeti erőforrások stratégiai készleteivel és a környezeti katasztrófákkal összefüggésben. A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának főbb célterületei a globális és a belső biztonsági kockázatok. A Kül- és biztonságpolitikai Stratégia, valamint a Program célkitűzései elsősorban a környezetügy nemzetközi kapcsolatainak és együttműködésének fejlesztéséhez, másrészt a környezetbiztonság témaköréhez kapcsolódnak.

Társadalompolitika

A népesség alakulása, egészségi állapota, értékrendje, képzettsége, környezettudatossága, esélyegyenlőségi és foglalkoztatási helyzete összefügg a környezetpolitika környezetminőségi, valamint a természeti erőforrások és értékek védelmére és fenntartható használatára vonatkozó célkitűzéseivel. A környezetminőség hat egészségi állapotunkra. A lakosság értékrendje, képzettsége, életmódja alapvetően meghatározza fogyasztási szokásait, amely viszont kedvező vagy kedvezőtlen irányba is képes módosítani a környezet állapotát.

A stratégiai tervezés terén különösen a környezet-egészségügy és a környezeti nevelés témakörében alakult ki szoros együttműködés; emellett azonban számos más hazai stratégiában is megjelennek a fenti témakörök (pl. A szociális védelemről és társadalmi összetartozásról szóló nemzeti stratégiai jelentés, Népegészségügyi Program, Egész életen át tartó tanulás magyarországi stratégiája, Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv, „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia, „Roma Integráció Évtizede Program” Stratégiai Terv).

Gazdaság- és innováció-politika

A gazdaság szerkezete, színvonala meghatározó szerepet tölt be a természeti erőforrás-gazdálkodásban és a területhasználatban, a környezetterhelés alakulásában. A Középtávú Tudomány-, Technológia- és Innováció-politikai Stratégia megvalósítása számottevően hozzájárulhat az erőforrások (köztük a termőföld és a megújuló energiaforrások) takarékosabb, hatékonyabb felhasználásához, a környezetkímélő (hulladék- és kibocsátás-minimalizáló, ill. energia-hatékony) technológiák fejlesztéséhez. Az EU gazdaságfejlesztési stratégiájával összhangban kidolgozott hazai program (Nemzeti akcióprogram a növekedésért és a foglalkoztatásért) azon makro-, mikrogazdasági és foglalkoztatási célokat fogalmazza meg, amelyek a leginkább hozzájárulhatnak a gazdasági teljesítmény és a foglalkoztatás növeléséhez. Prioritásai közé tartozik a környezeti ipar és az öko-innováció fejlesztése is. A fenntartható fejlődés és a versenyképesség egymáshoz való viszonyának vizsgálata, összeegyeztetése ugyanakkor globális, EU és nemzeti szinten is számottevő feladatot jelent.

A fenntartható fejlődés egyik fontos feltétele az államháztartás stabilitása. A Konvergencia-programból adódó intézkedések a környezetpolitikai célok megvalósíthatóságát is jelentős mértékben befolyásolják, ugyanakkor a környezetpolitikának az az alapvető célja, hogy a nemzetgazdaság stabilitásának biztosítása a jövőben a fenntarthatósági elveket követő módon történjen.

Területpolitika

A területpolitika célja egy olyan harmonikus és fenntartható társadalmi – gazdasági – környezeti térszerkezet és területi rendszer létrehozása, amely a helyi adottságokra épülő, saját arculattal és identitással rendelkező térségekben szerveződik, s amelyben a társadalom számára az alapvető esélyeket meghatározó közszolgáltatások és életkörülmények tekintetében nincsenek jelentős területi egyenlőtlenségek. Az Országos Területfejlesztési Konceptió átfogó céljai 2020-ig: a térségi versenyképesség, területi felzárkózás, fenntartható térségfejlődés és örökségvédelem, területi integrálódás Európába, decentralizáció és regionalizmus. A területrendezési tervek között a legjelentősebb az Országos Területrendezési Terv, amely az ország egészére határozza meg a léptéknek megfelelő mélységben a területhasználatra és az infrastruktúra térbeli rendjére vonatkozó jövőképet és az annak elérését szolgáló szabályokat.

A természeti rendszerek (természetföldrajzi tájak) működése, valamint ennek eredményeként az ún. „ökoszisztéma szolgáltatások” (tájpotenciál, környezeti szabályozó- és regenerálódó képesség, terhelhetőség) alakulása elválaszthatatlanul összefonódik a térszerkezet, valamint az azt alkotó elemek/rendszerek minőségi jellemzőinek változásával. A területpolitika az egyik legfontosabb eszköze lehet annak, hogy a társadalmi, gazdasági folyamatok, a különböző ágazati tevékenységek és az általuk létrejövő művi környezeti elemek, valamint a környezet között szerkezeti és funkcionális értelemben is harmonikus viszony alakuljon ki. Megújítása során törekedni kell a környezeti/fenntarthatósági szempontok megfelelő érvényesítésére.

Fejlesztéspolitika

Az Országos Fejlesztéspolitikai Konceptió céljai között a több munkahely, magasabb jövedelmek, biztonságosabb, tisztább és jobb minőségű környezet, egészségesebb és hosszabb élet szerepel. A fejlesztéspolitikai eszközök és tervek (Új Magyarország Fejlesztési Terv, Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv és Program) jelentős forrásokat biztosítanak környezeti célok megvalósításához, ugyanakkor számos olyan fejlesztést is támogatnak, amelyek összességükben további környezetterheléssel és -igénybevétellel járnak. Kiemelt feladat ezért a környezeti szempontok fejlesztéspolitikai döntésekben történő érvényesítése.

A Program kapcsolódási pontjai a főbb ágazati, szakterületi politikákhoz

Az ágazati, illetve több ágazatot érintő szakpolitikák jelentős része szoros összefüggésben áll a természeti erőforrás-gazdálkodással és értékvédelemmel, illetve célokat fogalmaz meg az ágazati tevékenységekkel összefüggő környezeti hatásokkal, kibocsátásokkal és az ágazatok tevékenységének eredményességét befolyásoló környezeti feltételekkel kapcsolatban (pl. Energiapolitikai Konceptió, Magyar Közlekedéspolitika, Nemzeti Erdőprogram, Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia, Országos Környezeti Kármentesítési Program).

A szakterületi programok (pl. Ivóvízminőség-javító Program, Ivóvízbázis-védelmi Program, Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és -tisztítási Megvalósítási Program) a környezetügy egy-egy speciális területére vonatkozó célokat és részletes feladatokat tartalmazzák.

2.2. A Program tervezésének alapelvei

A célok és az intézkedések megfogalmazása – azok összhangja érdekében is – a következő alapelvek figyelembevételével történt:

- a környezetügy terén hagyományosan kialakult, a környezetvédelmi törvényben is szereplő alapelvek, amelyek alapvetően a környezethasználat helyes módjára (elővigyázatosság, megelőzés), a felelősség vállalására (szennyező fizet), a közérdekből fakadóan az együttműködés és átláthatóság fontosságára hívják fel a figyelmet (tájékoztatás, nyilvánosság);
- a környezeti problémák, jelenségek, folyamatok összetettségéből eredően mind nagyobb teret kell kapnia a holisztikus megközelítésnek (összefüggések vizsgálata, hatásfolyamatok feltárása), az integráció elvének, valamint a rövid, közép és hosszú távú szempontok egyidejű figyelembe vételének;
- a területiség figyelembe vétele átfogó elvének érvényesítése, a fenntartható térhasználat, a kedvező területi hatások elősegítése és területi szinergia megvalósítása, a környezeti, társadalmi és gazdasági adottságokhoz illeszkedő, területileg differenciált beavatkozások kialakításának elve;
- tekintettel arra, hogy az Alkotmány szerint „a Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez”, kiemelt figyelmet kell szentelni az esélyegyenlőség, a társadalmi igazságosság, valamint a nemzedéken belüli és nemzedékek közötti szolidaritás elvének; ezek egyúttal kapcsolódnak a helyi erőforrások fenntartható hasznosításának elvéhez, miszerint törekedni kell a közösségek szükségleteinek helyi szinten, helyi erőforrásokból történő kielégítésére, de egyben a helyi sajátosságok, sokszínűség, készletek védelmére.

A tervezés során további irányadó szempont volt:

- az életciklus elemzés széleskörű alkalmazása, a tevékenységek valamennyi várható hatásának figyelembe vétele a fenntarthatóság elősegítése érdekében;
- a környezet- és költséghatékonyság érvényesítése, a kölcsönös hasznú és érdekeltsgű („mindenki nyer”) megoldások feltárása és előtérbe helyezése, programozhatóság és a fejlesztések megfelelő előkészítése.

Ezen alapelvek és szempontok következetes érvényesítése a tervezésen túl a megvalósításnak is fontos eleme kell, hogy legyen.

3. A Program átfogó célterületei

A Program hosszú távú célkitűzése, hogy hozzájáruljon a fenntartható fejlődés környezeti feltételeinek biztosításához. Szemléleti alapja a környezet rendszerszemléletű megközelítése oly módon, hogy a társadalmi szükségletek anyagi és nem anyagi természetű feltételeinek biztosítása, valamint az ehhez kapcsolódó tevékenységek harmonikus viszonyban álljanak a környezettel. Ennek része a környezeti potenciál megőrzése, a természeti önszabályozó mechanizmusok védelme, a környezet terhelhetőségének, valamint az ökoszisztémák anyag- és energiaforgalmi sajátosságainak figyelembe vétele.

A helyzetelemzés és a SWOT-analízis alapján, a jövőképhez és a hosszú távú célkitűzéshez kapcsolódóan a Program átfogó céljai: a települési élet- és környezetminőség javítása, a környezetbiztonság erősítése; természeti erőforrásaink és értékeink megőrzése; a fenntartható életmód, termelés és fogyasztás elősegítése. Az átfogó célok megvalósítása – miképpen ezt a helyzetértékeléssel foglalkozó fejezetben szereplő hajtóerők és összetett hatásfolyamataik is mutatják – nem csupán környezetpolitikai feladat. A Program irányultsága ezért kettős: egyrészt a problémák gyökerének bemutatásával ösztönzi a hajtóerők pozitív irányú megváltoztatását, másrészt biztosítja a környezetügy terén ehhez szükséges intézkedések megtételét.

A települési élet- és környezetminőség javítása, a környezetbiztonság erősítése

- Cél az emberhez méltó, kiegyensúlyozott, egészséges élet közvetlen környezeti feltételeinek biztosítása. Ezek közé tartozik a környezet-egészségügyi feltételek teljesülése, a magas színvonalú környezeti infrastruktúra, a település, a lakóhely épített és természeti elemeinek megfelelő aránya, minősége és összhangja, valamint a környezetbiztonság javítása. Ez utóbbi az élet- és vagyonbiztonság szempontjait is figyelembe véve kiterjed a szélsőséges természeti folyamatok és természeti katasztrófák (pl. árvizek, szélviharok, földrengések, erdőtüzek) előrejelzésére és kárainak csökkentésére, valamint az ipari balesetek, technológiai eredetű katasztrófák (pl. vegyi balesetek) megelőzésére és kárcsökkentésére.

Természeti erőforrásaink és értékeink megőrzése

- Ezen átfogó cél a természeti erőforrásokkal való takarékos gazdálkodás kialakítására, a környezetszennyezés megelőzésére, a terhelhetőség / megújuló képesség figyelembevételére épülő fenntartható használat megvalósítására irányul. Kiemelt figyelmet kap a természeti értékek, ökoszisztémák védelme, az életközösségek működőképességének megőrzése, a biológiai sokféleség csökkenésének megállítása.

A fenntartható életmód, termelés és fogyasztás elősegítése

- A fenntartható életmód, fogyasztás és termelés együttesen biztosítja a társadalmi-gazdasági fejlődés és a környezetterhelés szétválását, azaz, hogy a lakosság növekvő jóléte csökkenő környezetterhelés mellett legyen biztosítható. A fogyasztói magatartás megváltozása, a környezeti szempontból fenntarthatóbb, organikus termékek és szolgáltatások felé történő elmozdulás keresleti oldalról erősíti meg a termelői folyamatok „fenntarthatósága” iránti igényt. A fenntartható termelés forrástakarékos (beleértve az anyag-, a víz-, a terület-, a termőföld- és energiahasználatot, az újrahasználatosság és a tartósság tervezését, az anyagciklusok körfolyamattá zárását); csökkenti a környezetre gyakorolt káros hatásokat (kibocsátások és hulladékok minimalizálása, a megújuló erőforrások fenntartható mértékű használata); növeli a termékek és szolgáltatások értékét a fogyasztók számára.

E célok nem valósíthatók meg a társadalom környezettudatosságának erősítése nélkül. Ezáltal biztosítható, hogy az életminőséget közvetlenül érintő tényezők mellett az emberi élet alapjait jelentő természeti erőforrások és értékek védelme és fenntartható használata, valamint az ezekkel szorosan összefüggő életmód, fogyasztási és termelési szokások együttesen szolgálják a társadalom hosszú távú jólétét.

A Program átfogó célterületei, illetve a tematikus akcióprogramok keretében meghatározott célok és intézkedések egyaránt arra irányulnak, hogy hidat képezzenek a jelenlegi helyzet és a jövőképpen megfogalmazott fő irányok időarányos megvalósításához.

4. A Program átfogó intézkedési területei, eszközei

A környezetügy átfogó felelőssége, hogy feladatai magas színvonalú ellátásával segítse elő az ország társadalmi-gazdasági fejlődését, ugyanakkor tudatosan lépjen fel a társadalmi és környezeti értékek rombolása ellen. Ez átfogó, rendszerszemléletű megközelítést és a környezeti szempontoknak az élet minden területén való figyelembe vételét teszi szükségessé. Ennek érdekében olyan célorientált, hatékony, ugyanakkor „ügyfélbarát” horizontális intézmény- és eszközrendszert kell kialakítani, amely a kutatás-fejlesztés, a tervezés, a szabályozás és ellenőrzés, a támogatás, a szemléletformálás, valamint a folyamatok nyomon követése és a visszacsatolás teljes körét átfogja.

4.1. A stratégiai tervezési tevékenységek összhangja

A környezetügyi – ezen belül a környezet-, természetvédelmi és vízügyi – stratégiai tervezési és végrehajtási feladatok ellátása csak akkor lehet eredményes, ha a szakterületek tervezési tevékenységei összehangoltak, megfelelő kapcsolat van a különböző területi szintű tervek között, és minden más – fejlesztési és ágazati – stratégia-alkotási folyamat is integrálja a környezetvédelmi szempontokat, tudomásul veszi a természeti környezet eltartó-képességének határait, a természeti értékeink megőrzésének érdekét.

Az utóbbi években a környezetüggyel kapcsolatos stratégiai tervezésben mind a kormányzat, mind a régiók, megyék, települések szintjén jelentős előrelépés történt. Ez kiterjed az átfogó, a tematikus és az egyedi stratégiákra, tervekre és programokra is. Ezt a folyamatot kell továbbvinni, fejleszteni jelen Nemzeti Környezetvédelmi Program időszakában is.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

A Nemzeti Környezetvédelmi Program az előírásoknak és a kialakult gyakorlatnak megfelelően egyidejűleg, összhangban készült a Nemzeti Természetvédelmi Alaptervvel (amely a Program keretében kerül benyújtásra) és az Országos Hulladékgazdálkodási Tervvel. A stratégiai tervezéssel összefüggő további kiemelt feladatok:

- A Programhoz kapcsolódó környezetügyi témakörökben rövid, illetve középtávú programok, tervek kidolgozása (pl. Nemzeti Éghajlatváltozási Program).
- Egyes környezetügyi témakörökben új stratégia kidolgozása, illetve a meglévők megújítása (pl. vízgazdálkodás, aszály, talajvédelem, levegőtisztaság, s egyúttal gondoskodni kell az új kihívásokra való megfelelő felkészülésről is (pl. a nanotechnológiák és a géntechnológiák környezeti és környezet-egészségügyi vetületei). A környezetügyet érintő stratégiák, tervek, programok kidolgozása és megvalósítása során a környezeti szempontok integrálása.
- A Program céljaihoz kapcsolódóan, a környezetvédelmi törvényben foglaltak szerint az egymásra épülő regionális, megyei és települési környezetvédelmi programok megújítása vagy megalkotása és végrehajtást elősegítő szabályozási és támogatási rendszer fenntartása.
- A stratégiai tervezés, megvalósítás, végrehajtás, értékelés és nyomon követés (monitorozás) egymáshoz kapcsolódó feladatköreiben a tervezési folyamat részét képező stratégiai környezeti vizsgálat alkalmazásának fejlesztése, a tervezés és az utóellenőrzés során a környezet- és költséghatékonyság vizsgálat gyakorlatának kialakítása.
- A külső és belső, társadalmi, gazdasági és környezeti feltételrendszer dinamikus változásának, továbbá a kutatás-fejlesztés és innováció eredményeinek figyelembevételével a különböző stratégiák, programok, tervek aktualizálása.

4.2. Közreműködés az Európai Unió környezetpolitikájának fejlesztésében és végrehajtásában

A Program tervezésének és megvalósításának szerves részét képezik az EU-tagságból adódó kötelezettségek: érvényesíteni kell a közösségi környezetpolitikát a vonatkozó szabályozások átvételével, a hazai jogrendszerbe való illesztésével és végrehajtásával, a hazai sajátosságok, nemzeti érdekek szem előtt tartásával részt kell venni az új közösségi programok, jogi eszközök kidolgozásában, továbbá tevékenyen részt kell vállalni a nemzetközi környezetügyi együttműködés keretében az EU szerepének, álláspontjának alakításában.

A közösségi környezetpolitika keretét jelenleg a 2012-ig szóló hatodik Környezetvédelmi Akcióprogram adja, amely fokozatosan kiegészült – előre meghatározott témakörökben – tematikus programokkal, illetve esetenként szabályozási eszközökkel is. Az Akcióprogramhoz kapcsolódva számos közösségi terv (pl. Európai Éghajlatváltozási Program, EU Biológiai Sokféleség Akcióterve, Környezettchnológiai Cselekvési Terv) tartalmaz további fontos javaslatokat és konkrét feladatokat. A harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program kidolgozása a hatályos közösségi programok és környezetvédelmi szabályozás figyelembevételével történt, átfogó intézkedései és tematikus akcióprogramjai tartalmazzák az azokból adódó tagállami feladatokat.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

Az elkövetkező időszakban számos – hazai szempontból is kiemelt jelentőségű – átfogó közösségi stratégia, szabályozási eszköz terén várható előrelépés, amely egyrészt befolyásolja a hazai környezetpolitika alakulását, másrészt a Program időszakában végrehajtandó feladatokat eredményez. A környezetügy számára is kiemelkedő jelentősége van annak, hogy a 2010 januárjában kezdődő másfél éves időszakban a spanyol-belga-magyar elnökség veszi át az Európai Közösség irányítását. A harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program keretében is a legátfogóbb feladatok egyikét a 2011 első félévében esedékes magyar elnökségre történő felkészülés jelenti. Magyarország kiemelt érdeke – az érintett tagállamokkal együttműködve – egy magas színvonalú, tartalmas környezetvédelmi elnökségi program kialakítása, amely a későbbiekben is lehetőséget biztosít a környezetvédelmi szempontok még hatékonyabb és eredményesebb képviselésére. Mindezek figyelembevételével e téren a legfontosabb cselekvési irányok, alapvető feladatok a következők:

- Az EU megújított Fenntartható Fejlődési Stratégiájának végrehajtása során fontos mérföldkönek számít 2009 decembere, amikor az állam- és kormányfők az Európai Tanács ülésén második alkalommal tekintik át a Stratégia végrehajtását, valamint annak prioritásait. Megkülönböztetett figyelem irányul ehhez is kapcsolódóan a fenntartható fogyasztásról, termelésről és iparpolitikáról szóló cselekvési terv végrehajtására, továbbá a Bizottság által előterjesztett javaslatokra (pl. „energia-felhasználó” termékek környezetbarát tervezése; új ökocímke rendelet, új EMAS rendelet kidolgozása; az energiacímkézési irányelv átdolgozása, a közbeszerzés „zöldítése”). Az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiája és esetleges megújítása (a Lisszaboni Stratégia megújításával egyetemben), valamint a fenntartható fogyasztás és termelés kérdése a magyar EU-elnökség időszakában is várhatóan kiemelt témakör lesz.
- A Program időszakának második felében – s már a magyar EU-elnökség idején – időszerű feladat lesz a hatodik közösségi környezetvédelmi akcióprogram értékelése, majd a hetedik program előkészítésével kapcsolatos teendők ellátása.
- Az éghajlatváltozás, illetve annak kedvezőtlen hatásai elleni küzdelem terén folytatódnak egy új globális megállapodás kidolgozására irányuló nemzetközi tárgyalások, amelyekben az EU-tagállamok közösen lépnek fel. A cél az, hogy az új nemzetközi megállapodás 2013-tól hatályos legyen és ennek megfelelően mind az EU keretében, mind a hazai Program keretében számításba kell venni annak következményeit.
- A klíma-energia csomagba tartozó nyolc EU jogszabály hazai jogrendbe való átültetése kitüntetett kormányzati feladatként jelentkezik a Program időszakának első felében. 2013-tól ezen jogszabályok végrehajtása jelöli ki a kormányzati teendőket.

- Magyarország az EU tagországaival együtt elkötelezett a biológiai sokféleség csökkenésének megállítása, az ezzel kapcsolatos uniós és nemzetközi célkitűzések teljesítése iránt. A Program időszakában lesz esedékes a 2010-ig szóló Biológiai Sokféleség Akcióterve értékelése és a további teendők meghatározása.
- A környezetszennyezés integrált megelőzéséről és csökkentéséről szóló irányelv és az ipari kibocsátásokra vonatkozó további kapcsolódó rendelkezések felülvizsgálata érdekében a Bizottság új jogszabály-javaslatot készített, amelynek 2008-ban megkezdődött az egyeztetése. Az új tervezet hat, az ipari kibocsátásokra vonatkozó meglévő irányelv konszolidációját végzi el.
- A Víz Keretirányelv előírásainak megfelelően 2009. december 22-re elkészülő vízgyűjtő gazdálkodási tervek végrehajtásához szükséges EU és tagállami szintű intézkedések kialakítása, megvalósításuk megkezdése. Várható, hogy a vízkészletek szűkösségével és az aszályokkal kapcsolatos problémák nagy hangsúlyt kapnak, és kezelésük a magyar elnökség számára is kiemelt feladat lesz.
- Közreműködés és a hazai környezeti szempontok és érdekek képviselése a Duna Stratégia kidolgozásában.
- Az előző Program időszakában megkezdődött a talajvédelmi keretirányelv tervezetének egyeztetése, melynek mielőbbi lezárása szükséges.
- A levegőtisztaság-védelem terén az egyes szennyezőanyagok nemzeti összkibocsátási határértékeit meghatározó irányelv hatálya 2010-ig tart. E szabályozás megújítására a Program időszakban kerül sor.
- Számos közösségi jogszabály felülvizsgálatával kapcsolatos munka lezárása az elkövetkező években várható: az elektromos és elektronikai berendezések hulladékairól szóló irányelv, az egyes veszélyes anyagok elektromos és elektronikai berendezésekben való alkalmazásának korlátozásáról szóló irányelv, az ózonréteget károsító anyagokról szóló rendelet, valamint az ivóvíz minőségéről szóló irányelv. Fontos kérdés lesz a vegyi anyagok regisztrálásáról, értékeléséről, engedélyezéséről és korlátozásáról szóló rendelet további végrehajtása.

A fentiek mellett a Program végrehajtása során az egyes elnökségi periódusokhoz kapcsolódó prioritásokat is figyelembe kell venni. A további közösségi programok és eszközök hazai végrehajtását az érintett tematikus akcióprogramok tárgyalják.

4.3. Nemzetközi együttműködés

A környezeti hatások átlépik az országhatárokat, s erre is tekintettel a globális szinten és térségünkben jelentkező környezeti problémák megoldásában részt kell vennünk. Ez hozzájárul a közös természeti értékek védelméhez és erőforrások fenntartható használatához, az ország környezetbiztonságának erősítéséhez, a határon áttérjedő szennyezések megelőzésével, illetve mérséklésével a környezetállapot javításához.

A környezetvédelem területén folytatott nemzetközi együttműködés szorosan összefügg hazánk általános nemzetközi szerepvállalásával, célkitűzésével, amelynek átfogó keretét az ország külpolitikai stratégiája jelenti. A stratégia céljainak (integráció, euro-atlanti, szubregionális és a szomszédos országokkal való együttműködés erősítése) megvalósítása mellett a környezetvédelem területén ugyancsak lényeges a globális környezeti problémákkal foglalkozó nemzetközi együttműködésben való hatékony részvételünk.

EU-tagságunk azt is jelenti, hogy a sokoldalú nemzetközi programokhoz, megállapodásokhoz kapcsolódóan az EU-tagállamok egyeztetett állásponttal lépnek fel, együttműködnek a nemzetközi kötelezettségek teljesítésében, s egyes esetekben közös – közösen végrehajtandó – kötelezettségvállalást is tesznek. A második Nemzeti Környezetvédelmi Program tervezéséhez képest tehát jelentősen megváltozott a helyzet: a nemzetközi együttműködésben is szem előtt kell tartani, hogy az európai és atlanti közösség tagjaként megváltozott az ország érdekérvényesítési képessége, ugyanakkor a tágabb környezetért viselt felelőssége megnőtt. Az előzőeknél nagyobb figyelmet kell fordítanunk a globalizáció környezeti hatásaira, az országok ebből is következő egymásrautaltságára, a

hazai körülményeket és környezetpolitikát is befolyásoló külső hatásokra, nemzetközi folyamatokra. A Program időszakára eső magyar EU-elnökség (illetve a másfél éves csoportos EU-elnökség) komoly hatással lesz a nemzetközi – globális és regionális szintű – környezetvédelmi együttműködésben vállalt szerepünkre.

EU-tagságunk más vonatkozásban is érinti nemzetközi környezetvédelmi kapcsolatainkat: a közösség „szomszédságpolitikájában”, valamint az EU-bővítés folyamatában és az EU partnerségi együttműködésekben érintett országokkal való együttműködés, tapasztalatátadás különböző mértékben kiterjed a környezeti kérdésekre is. A nemzetközi fejlesztési együttműködés pedig további keretet nyújt az EU-n kívüli környezetvédelmi donori szerep kialakítására és betöltésére. Az EU jogrendszerében nem szereplő olyan jelentős témakörökben (pl. mesterséges fürdők vize), amelyek az emberi környezet minősége és az egészség szempontjából kiemelt fontosságúak, aktívan kell használni a nemzetközi érdekegyeztetésekben a rendelkezésre álló jogi-kapcsolati kereteket (pl. a Helsink-i Konvenciót és a Víz és Egészség Jegyzőkönyvet.)

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a szomszédos országokkal folytatott és a regionális együttműködés terén

- A meglévő környezet- és természetvédelmi együttműködési megállapodások végrehajtása tekintettel többek között környezetbiztonsági érdekeinkre, valamint – az Európai Unió által elismert önálló pannon biogeográfiai régió és a környező biogeográfiai régiókkal való szerves kapcsolat fenntartásának érdekében – a határmenti természetvédelmi együttműködések fejlesztésére.
- A vízügyi együttműködés fejlesztése és korszerűsítése, a meglévő határvízi egyezmények hatékony eszközként történő alkalmazása, elsősorban alvízi helyzetünkből eredő érdekeink nagyobb védelmére; ezen belül a Szlovákiával készült új egyezmény aláírása és végrehajtásának megkezdése.
- A szomszédos országokkal folytatott együttműködés nemzetközi jogi alapjainak korszerűsítése, többek között új határvízi egyezmény kidolgozása Szerbiával, illetve a környezetvédelmi egyezmény megújítása Ukrajnával.
- Kapcsolatfejlesztés a Nyugat-Balkán országaival, uniós csatlakozási tapasztalataink átadása a jogharmonizáció és a környezetfejlesztési programok támogatási forrásainak felhasználása terén.
- Az uniós Keleti Partnerség környezetvédelmi programjába történő bekapcsolódási lehetőségek feltárása és kiaknázása.
- A Visegrádi országok közös fellépésének hatékony érdekérvényesítési eszközként történő felhasználása az EU döntéshozatali eljárása során, valamint a regionális és multilaterális kérdésekben.
- Duna-medencei együttműködésben való részvételünk további erősítése többek között a Nemzetközi Duna Védelmi Egyezmény, illetve annak végrehajtását irányító Bizottság (ICPDR) keretében, és különösen a Tisza vízgyűjtő-gazdálkodási tervezésében.
- A Kárpátok térségi együttműködés továbbfejlesztése, a kölcsönös előnyök feltárása és kiaknázása.
- A határon túli intézmények, szervezetek bevonása a környezettudatosságot fejlesztő programokba, közös akciók kidolgozása a környezeti nevelés terén, a Magyar-magyar Zöld Program cselekvési irányában megfogalmazott középtávú célkitűzések végrehajtása a civil és gazdálkodó szervezetek részvételével.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a más országokkal és régiókkal fenntartott kétoldalú kapcsolatokban

- A hazai szempontból fontos területeken (pl. környezeti technológiák és kutatások) a környezetügyi együttműködés megalapozása, illetve fejlesztése, mindenekelőtt az Egyesült Államokkal és Japánnal.

- Oroszországgal a gazdasági kapcsolatfejlesztési folyamathoz illeszkedő együttműködési programok előkészítése és megvalósítása a kétoldalú környezetvédelmi egyezmény kereteiben.
- A kaukázusi és a közép-ázsiai térség tagállamaival az EU Víz Stratégiájára, a Helsinki Konvencióra és a Víz és Egészség Jegyzőkönyvre alapozó szakmai együttműködési lehetőségek kihasználása, közös projektek nemzetközi finanszírozással történő megvalósítása.
- A Kínával megkezdett vízügyi együttműködés erősítése, koncepció és prioritások kialakítása a kapcsolatépítésre Ázsia más gyorsan fejlődő országaival.
- Hatékony részvétel a kétoldalú gazdasági együttműködési megállapodásokban annak elősegítésére, hogy a hazai környezeti és vízipar jobban bekapcsolódhasson a nemzetközi külgazdasági együttműködésbe.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a többoldalú nemzetközi programok, megállapodások terén, illetve az ezekkel kapcsolatos EU együttműködésben

- Részvétel az ENSZ égisze alatt folyó nemzetközi környezetvédelmi együttműködésben, globális és regionális szervezeteiben (pl. nemzetközi környezeti kormányzás reformja, megerősítése).
- Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága által koordinált pán-európai környezetpolitikai folyamat („Környezetet Európának”) támogatása.
- A nemzetközi környezeti megállapodásokból, programokból adódó kötelezettségek, feladatok teljesítése, és részvétel azok továbbfejlesztésében (pl. a klímavédelem területén, a vegyi anyagok fenntartható kezelésére vonatkozó stratégia és a vonatkozó nemzetközi egyezmények, a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelme, ipari balesetek határokon átlépő hatásai kapcsán).
- Részvétel az OECD keretében folyó környezetpolitikai együttműködésben.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a hazai donorpolitika környezeti programjában

- A környezetvédelmi donor szerep ellátását célzó program előkészítése, kidolgozása, beindítása, ami hozzájárulhat a hazai környezeti ipar külgazdasági pozíciójának támogatásához is.
- Részvétel környezetvédelmi, vízügyi tárgyú EU és nemzetközi fejlesztési együttműködési programokban, projektekben.

4.4. Jogi szabályozási eszközök

Az Európai Közösséggel kapcsolatos jogközelítési feladatok teljesítéséből adódóan az utóbbi évtizedben Magyarországon is felgyorsult a környezetjogi szabályozás fejlesztése. A környezetet érő hatások szabályozásának alapvetően két fő iránya alakult ki: a közvetlen (engedélyező-tiltó, korlátozó jellegű) és a közvetett (gazdasági) szabályozási módszer. Mindkét szabályozás alapja a környezet igénybevételeért, terheléséért, szennyezéséért felelős magatartásának befolyásolása, melynek eredményeként a felelős biztosítja a szennyezés megelőzését, a kialakult környezeti károk mérséklését, felszámolását. A környezetvédelmi szabályozórendszer sok új területre terjedt ki, számos más területen pedig átalakult, megújult. A hazai és a közösségi jogalkotás szintjén ugyanakkor a továbbiakban is szükséges – a kialakult rendszer vívmányainak megtartása mellett – az egyes környezeti jogterületek közötti összhang javítása, valamint a végrehajthatóság, alkalmazhatóság feltételeinek biztosítása.

A hazai szabályozási rendszerben több területen történt előrelépés a környezeti szempontok integrációja érdekében, azonban továbbra is szükséges a szabályozási tárgyak, célok áttekintése és a korrekciós döntések meghozatala. Az elővigyázatosság és a környezeti felelősség elvét szem előtt tartva a Program célja, hogy a környezeti szempontok beépüljenek a hazai jogrendszer egészébe, azaz a környezetet érő hatások szabályozása ne elszigetelt maradjon, hanem annak egységes, a kölcsönhatásokat figyelembevevő, integrált kezelése alakuljon ki mind a szakpolitikák, mind azok megvalósítása szintjén. Szükséges továbbá egyes eljárások „ügyfélbarátabbá” tétele, az eljárások lehetőség szerinti egyszerűsítése és gyorsítása, amely azonban nem jelentheti a tartalmi

követelmények fellazítását. További feladat a szabályozók szükség szerinti felülvizsgálata, korszerűsítése is.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- Az állam és a környezeti szereplők közötti partneri viszonyra épülő környezetvédelmi szabályozás továbbfejlesztése szükséges mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás során. A szabályozás során biztosítani kell az információ-áramlást a szabályozás előkészítésében jelentős feladatokat ellátó szakmai, jogi műhelyek és a tárcák, önkormányzatok között. A hatályos joganyagot a jogalkalmazók (pl. hatóságok, gazdasági szereplők, zöld szervezetek) bevonásával folyamatosan át kell világítani, és az átvilágítás eredményétől függően a szükséges normatív tartalmú módosításokat el kell végezni. A jogszabály-módosítások célját képezi az is, hogy elősegítsék a környezethasználattal járó elvárások, feltételek „ex lege” érvényesülését, szemben a közigazgatási szervek egyedi jogalkalmazói döntésein keresztül megvalósuló jogérvényesítéssel.
- A megfelelő, ösztönző hatású szankciórendszer kiépítése keretében további megfontolást érdemel a környezetre kiemelten kockázatos, illegális tevékenységet folytatók számára rendkívül szigorú, fékező erejű joghátrányok kilátásba helyezése, a bírságtételek, a környezetterhelési díjak emelése, a büntetőjogi, szabálysértési, polgári jogi felelősségre vonás lehetőségének kiterjesztése. Ugyanezen célból meg kell vizsgálni, hogy lehetséges-e valamely kedvezményrendszert életbe léptetni az igazoltan jogkövető magatartást folytató környezethasználók (pl. EMAS-t alkalmazók) esetében.
- Át kell tekinteni a környezethasználók önszabályozó eszközeinek (közigazgatási szerződések, önkéntes megállapodások, vállalati környezetvédelmi programok stb.) továbbfejlesztési lehetőségeit. A szükséges védelmi szint megtartása, biztosítása mellett, a technikai egyszerűsítés igényével indokolt felülvizsgálni, hogy szükséges-e minden esetben fenntartani az engedélyező rendszert, vagy egyes esetekben a környezeti célt hatékonyabban szolgálhatja-e egy bejelentési-regisztrációs rend. Mérlegelni szükséges, hogy az állam a jogszabályban (törvényben, kormányrendeletben) meghatározott egyes feladatokat ellátási kötelezettséggel és véglegesen átadjon nem állami szervezeteknek, társadalmi szervezeteknek, illetve köztisztviselőknek.
- Olyan jogi környezet kell teremteni, amelynek keretei között letisztult, a környezetügyi érdekeknek és az állampolgárok elvárásainak megfelelően módosult hatósági jogkör alakul ki (túlszabályozás, illetve a szabályozás elaprózottságának megszüntetése, hatáskör-összerűsítés). Ezzel összefüggő feladat az állami és önkormányzati feladatmegosztás jogi, szakmai alapon történő felülvizsgálata (a zöldhatósági jogkörből pl. a kistérségek számára leadható feladat- és hatáskörök lehetőségének, okszerűségének vizsgálata, különösen a hulladékgazdálkodással, a levegőtisztaság-védelemmel, valamint a zaj- és rezgésvédelemmel kapcsolatos ügyekre); az önkormányzati hatásköri feladatok áttekintése, szükség szerinti módosítása (például a védelemre tervezett területekkel kapcsolatos hatáskörök, valamint az önkormányzati természetvédelmi őrszolgálat szervezési, ellenőrzési feladatai); a székhely-hatóságok és kirendeltségek közötti feladatmegosztás szabályozása. Mindezen vizsgálatok és a javaslatok megfogalmazása során kiemelt figyelmet kell fordítani a feladatok és a rendelkezésre álló kapacitások összhangjának kialakítására, hatáskör telepítés esetén a feladatellátáshoz szükséges költségvetési források biztosítására.
- Az engedélyezési típusú hatáskör lazítását (amely nem jelentheti a szükséges védelmi szint csökkenését) a bejelentési rendszer mellett a hatósági ellenőrzés jogszabályban is meghatározott és konkrétan nevesített fokozottabb és hatékonyabb gyakorlásához kell kötni.
- Meg kell vizsgálni, hogy a meglévő működő, de költséges jogintézményeket a környezeti érdekek sérelme nélkül fel lehet-e váltani más jogi konstrukciókkal (pl. az állami felelősség körébe tartozó kármentesítések finanszírozása, a termékdíj-betét díj rendszer szerepe a hulladékgazdálkodási kötelezettségek végrehajtása kapcsán).
- Célszerű újragondolni, hogy milyen körben lehetnek hatékonyabbak a gazdasági szabályozó eszközök, és milyen esetben a hagyományos engedélyező-szankcionáló eszközök és

mechanizmusok. A tevékenységi, műszaki, technológiai határértékek, előírások fejlesztése során a területi sajátosságok figyelembevételének erősítése szükséges.

- A környezeti szabályozás fejlesztése, a hatékonyság javítása a jogalkalmazási szempontok figyelembevételét is igényli és az új szabályozás bevezetése során megfelelő felkészülési időt kell biztosítani. Ehhez kapcsolódó feladat a jogszabály monitoring működtetése és a végrehajtás helyzetének nyomon követése, értékelése.

4.5. Gazdasági szabályozási és pénzügyi eszközök

A környezet károsításának, szennyezésének, a természeti erőforrások használatának egyre növekvő ára van, emellett jelentősen befolyásolja a gazdasági teljesítményt, a fejlődés lehetőségeit, költségeit. Szükség van olyan eszközök alkalmazására, amelyek biztosítják, hogy a környezet terhelésének, szennyezésének vagy károsításának helyreállítási költségeit részben vagy egészben az viselje, aki azt okozta, ezzel tehermentesítve a közösségi forrásokat. Ezt a célt szolgálják az adók és díjak („negatív ösztönzők”), amelyek az érintetteket környezetterhelő, -szennyező, -károsító tevékenységük felhagyására kívánják rászorítani, illetve ösztönzik a természeti erőforrásokkal való takarékos gazdálkodást. A közvetett és közvetlen támogatások („pozitív ösztönzők”) a környezettudatos tevékenységek, intézkedések, beruházások végrehajtását segítik. A speciális gazdasági eszközök közé tartozik a szennyezési jogok kereskedelme (pl. kvótakereskedelem) és a biztosítékadás rendszere.

A fenti gazdasági szabályozók egyaránt jelen vannak a hazai környezetpolitikában, azonban jelenleg nem járulnak hozzá kellő hatékonysággal a környezeti szempontok érvényesüléséhez.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

A Program célkitűzéseinek elérése érdekében felül kell vizsgálni és a lehetőségek szerint meg kell erősíteni a környezetvédelmi célú közgazdasági szabályozórendszereket, és a kölcsönhatások megfelelő kezelése érdekében át kell tekinteni a teljes közgazdasági szabályozórendszert (a szabályozó eszközök egymást kioltó, illetve erősítő hatása).

A szabályozás fejlesztése során a következő elveket, szempontokat kell irányadónak tekinteni:

- A környezetvédelem hagyományos elvei alapján mind a termelők, mind a fogyasztók tekintetében érvényesíteni kell „a szennyező fizet” és „a használó fizet” elvet, valamint átfogóan a „megelőzés elvét”.
- A versenyképesség erősítéséhez a hazai adottságoknak megfelelő, ökohatékony, innovatív, illetve előmunka-igényes ágazatok előtérbe helyezésével kell hozzájárulni.
- A környezeti szempontok érvényesítését fokozatosan ki kell terjeszteni a termelési folyamatról a termék teljes életciklusára (a tervezéstől, illetve az erőforrások biztosításától egészen a termék hasznos élettartamának végéig, illetve újrahasználatáig, a hulladékká vált termék hasznosításáig), és ezzel a megközelítéssel kell meghatározni a gazdasági szabályozókat is. Az erőforrás-használat valós költségeinek megfizettetését a konkrét adópolitikai intézkedések kialakítása során irányadónak kell tekinteni.
- A termelőkre összpontosító jelenlegi szabályozást ki kell egészíteni a fogyasztói keresletet szabályozó eszközökkel.

Hosszabb távú cél az adórendszer fokozatos zöldítése, amely nem az összerhelés növelése, hanem strukturális átrendezése érdekében történik, az adóterhek igazságosabb, méltányosabb megosztásával, az egyensúly folyamatos megőrzése mellett:

- A (feltételes) megújuló erőforrások mennyiségi és minőségi újratermelődésének elősegítéséhez, az esetlegesen keletkező szennyezések hatásainak csökkentéséhez szükséges költségek biztosítása elkülönített, célzott felhasználású bevételekből.

- A meg nem újuló (ill. történeti távlatban ilyen mértékben meg nem újuló) erőforrások felhasználására kivetett adók egy részének felhasználása a kiváltásukat célzó kutatásra, fejlesztésre és innovációra.
- A főként szemléletformálási célzattal, a fenntartható termelés és fogyasztás ösztönzésére megállapított (fogyasztási) adóbevételek egyéb célú felhasználása (pl. az élők munkája közterheinek csökkentése, oktatás, kultúra, egészség).

A szabályozórendszer átfogó zöldítésének lényege az, hogy a közpénzekből csak olyan projektek kapjanak támogatást, amelyek messzemenően figyelembe veszik a környezetvédelmi követelményeket és a fenntartható fejlődés szempontjait, ennek megfelelően az átalakítás során az adórendszert, a támogatási rendszert, valamint a közbeszerzési rendszert egységesen kell áttekinteni és kezelni.

A Program időszakában a gazdasági szabályozórendszer fejlesztését illetően a rövid és középtávú célok a következők:

- A termékár rendszer fejlesztése a hulladék keletkezésének megelőzése és hasznosításának növelése érdekében, a kapcsolódó adminisztrációs terhek lehetőség szerinti mérséklése.
- A biztosítékkadási rendszer bővítése a gazdasági tevékenységből adódó környezeti és természeti károk felszámolásának károkozó által történő finanszírozása érdekében (a kárfelszámolás jelenleg a károkozó „eltűnése” miatt sok esetben közösségi költségvetésből történik).
- Az energiahordozók (földgáz, elektromos áram), az ivóvíz és a szennyvízelvezetés és -tisztítás fogyasztói díjszabásának felülvizsgálata és átalakítása, a takarékos használat ösztönzése és a teljes előállítási-szolgáltatási költség fedezése érdekében.
- A víz- és csatornadíj támogatási rendszer átalakítása 2010-ig, a vonatkozó EU előírások teljesítése érdekében (csak a rászoruló szociális alapú támogatása), a vízszolgáltatások költségmegtérülési elvének érvényesítése.
- A közbeszerzés „zöldítésére” vonatkozó Nemzeti Cselekvési Terv végrehajtása, a közszféra szemléletének, működési és beszerzési gyakorlatának környezettudatos átalakítása (példamutatás, a „zöld” technológiák piacának bővítése).
- A levegő minőségének javítása érdekében, az Egységes Közlekedésfejlesztési Stratégiához kapcsolódóan a közösségi közlekedés vonzóbbá tétele az egyéni közlekedéssel szemben, a közösségi közlekedés támogatási rendszerének ezen célt szolgáló működtetése, az üzemeltetést segítő forgalomtechnikai intézkedések kiterjesztése.
- Az útdíj rendszer felülvizsgálata és átalakítása az autópályák használatának ösztönzése érdekében (az alsóbbrendű, a településeken és védendő természeti területeken átvezető utak tehermentesítése).

4.6. Jogalkalmazás, hatósági intézményrendszer

A környezetügy és az érintett partnerek (lakosság, önkormányzatok, gazdálkodó szervezetek) közös érdeke a szervezeti innovációt és a regionális közigazgatást támogató, ügyfélbarát, hatékony intézményi környezet kialakítása. Ennek érdekében 2006-ra megvalósult a környezet-, természetvédelmi és vízügyi feladatokat ellátó szervezeteket érintő közigazgatási reform első szakasza, amelynek keretében szétvált a hatósági és a vagyonkezelői intézményrendszer és létrejött az „egyablakos”, integrált zöldhatóság. E folyamathoz kapcsolódva a harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program időszakra is számos teendő maradt.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- A zöldhatóságok szervezeti átalakítási szempontjainak, célszerű módjának meghatározása az átfogó közigazgatási reform-törekvésekhez kapcsolódóan. Fontos feladat a regionalizálás objektív alapjainak eldöntése (összevont megyék, természetföldrajzi meghatározók, a hét statisztikai régió – NUTS II. – szerinti besorolás).

- További cél a jogalkotói és jogalkalmazói szempontok közelítése, az információcsere javítása, a joggyakorlat egységességének biztosítása, a környezetvédelem területén azon szakmai fórumok gyarapítása, melyek közelebb tudják hozni az európai jogot a hazai napi gyakorlathoz, különös tekintettel az EK Bíróság szerepére, súlyára. A jogszabályok végrehajtása „legjobb gyakorlatának” megvalósítását segíti elő a csatlakozás az EU Környezetvédelmi Jogszabályok Alkalmazásáért és Érvényesítésért Hálózatahoz (IMPEL). Biztosítani kell a hatósági munkában résztvevők rendszeres továbbképzését, a megfelelő kapacitások kiépítését.
- Kiemelt feladat, hogy a hazai jogérvényesítés, azaz a környezetvédelmi hatósági tevékenység ellátása egyfelől a hatékonyság erősítésével, másfelől a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvényben meghatározott tételes jogi követelményekre is figyelemmel az ügyintézés gyorsabbá tételével párhuzamosan valósuljon meg. A szükséges kapacitásokat ezzel összhangban kell biztosítani.
- A követelmények és az ezzel összefüggő magatartási szabályok betartásának célirányos és rendszeres ellenőrzésére és az ebből következő intézkedések, valamint a végrehajtás következetes alkalmazására indokolt a jelenleginél sokkal nagyobb hangsúlyt helyezni. Mindezt a kapcsolódó környezetvédelmi jogszabályi rendelkezésekben való hangsúlyosabb megjelenítéssel kell alátámasztani annak érdekében, hogy az ellenőrzésben az ágazati szabályozás is legalább akkora szerepet kapjon, mint az általános eljárási szabályok.
- Az ellenőrzési rendszer hatékonyabbá tétele érdekében a vonatkozó EU-s előírásoknak megfelelően a tagállamoknak biztosítaniuk kell az ellenőrzési tevékenységek előre megtervezettségét. Ennek érdekében olyan környezetvédelmi terveket kell készíteni, amelyekben az ellenőrzött tevékenységek is feltüntetésre kerülnek. A terveket a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé kell tenni.
- Fontos feladat a hatósági nyilvántartási rendszer fejlesztése, továbbá a környezethasználók adatszolgáltatási fegyelmének javítása, ahol erre szükség van.
- A tervezési, értékelési, hatósági és tájékoztatási munka elősegítése érdekében meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a környezetvédelmi és vízügyi igazgatóságok a jelenleginél szélesebb körben lássanak el nem hatósági, de a környezetgazdálkodással összefüggő adatgyűjtési vagy monitoring feladatokat.

4.7. Fejlesztéspolitika, beruházások

Az első két Nemzeti Környezetvédelmi Program időszakában nyilvánvalóvá vált, hogy a hazai környezetpolitika egyik fő megvalósítási eszköze a fejlesztéspolitika, illetve azon belül kiemelten a környezetvédelmi fejlesztések. Ugyanakkor az EU-tagországokban és a Közösség szintjén is a fejlesztések alapvetően a kohéziós politika, valamint a vidékfejlesztés keretei közé tartoznak, és ezért megkövetelik ezen szakpolitikák szorosabb összehangolását. Ez a stratégiai megfontolás tetten érhető a nemzeti fejlesztési tervekben, illetve világosan kirajzolódik az Országgyűlés által 2005-ben elfogadott Országos Fejlesztéspolitikai Konceptióban.

A 2004-es EU csatlakozás óta a környezetügy fejlesztési forrásainak egyre jelentősebb részét az EU-támogatások teszik ki. A harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program fejlesztési eszközei a 2007-2013-as időszakra szóló Új Magyarország Fejlesztési Tervben (ÚMFT), az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban és az Európai Területi Együttműködési Programokban, valamint a kisebb léptékű LIFE+ programban, a 7. EU K+F keretprogramban, Tempus, Erasmus stb. oktatási programokban, illetve a Norvég (EFTA) és Svájci Támogatásokban, valamint a fenti nemzetközi programokhoz kapcsolódó magyar költségvetési kiegészítésekben találhatók meg.

A környezeti fejlesztések fő forrása az ÚMFT Környezet és Energia Operatív Programja (KEOP). A KEOP források felhasználását nagymértékben a települési környezetvédelmi infrastruktúrafejlesztések (szennyvíz, ivóvíz, hulladék) és az ezekhez kötődő derogációs és más uniós kötelezettségek teljesítése határozza meg. Nagy jelentőséget kapnak ezen túlmenően a felszíni és felszín alatti vizek védelmét és az árvízvédelmet célzó beruházások. A források tekintetében egyelőre kisebb, de perspektívájukban nagy jelentőségűek a megelőzési szemléletet tükröző anyag- és

energiahatékonysági, megújuló energia felhasználási, a természetvédelmi és a fenntartható életmód terjedését ösztönző intézkedések, illetve a környezeti információ és adatszolgáltatást elősegítő fejlesztések. Az energetikai fejlesztések terén fontos szempont a decentralizált, megújuló források fenntartható használatán alapuló programok támogatása. Az ÚMFT-n belül más operatív programok (pl. regionális operatív programok) is hozzájárulnak egyes környezeti célok eléréséhez.

Az EU kohéziós politikájának megújítása is kulcsfontosságú tényezője a következő 10-15 év hazai környezetfejlesztésének. 2007. május 30-án az Európai Bizottság „Növekvő régiók, növekvő Európa” címmel közzétette a gazdasági és társadalmi kohézióról szóló negyedik jelentését. A Program végrehajtásának időszaka alatt válnak véglegessé a 2013 utáni európai fejlesztési feltételek, amelyekben érvényre kell juttatni a közösségi klímavédelmi stratégiát és a kapcsolódó célokat, valamint ennek érdekében a fejlesztésekben erősíteni kell az energiahatékonyság és -takarékoság szempontjait. A kohéziós politika jövőjéről szóló vitában hazánk minden esetben az európai érdekek mentén kívánja kialakítani pozícióját oly módon, hogy az megfelelő rugalmasságot biztosítson a magyar (illetve egyéb tagállami) speciális érdekek kezelésének. Az EU-s és egyéb nemzetközi együttműködésekben megvalósuló fejlesztések terén a megelőzésnek még nagyobb hangsúlyt kell kapnia.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- A környezetvédelmi szempontoknak be kell épülniük a fejlesztéspolitikával kapcsolatos kormányzati döntésekbe, ezzel egyúttal arra ösztönözve a társadalmat, hogy takarékoskodjon a természeti erőforrásokkal és csökkentse a környezetterhelést.
- Az operatív programok, illetve más fejlesztési dokumentumok végrehajtásának környezeti hatásait, illetve hatékonyságát folyamatosan nyomon kell követni. Az akcióterveket ezen tapasztalatok, valamint a Program vonatkozó célkitűzéseiből eredő feladatok figyelembevételével szükséges módosítani az előírt kétévenkénti felülvizsgálat, illetve megújítás keretében.
- A KEOP részletes támogatási stratégiáját meghatározó akcióterveket kétéves gördülő tervezéssel kell aktualizálni, összhangban a Program célkitűzéseinek időarányos végrehajtásával.
- A kormányzati beruházások során példát kell mutatni a környezettudatos megoldások, vívmányok bevezetésével és tudatos alkalmazásával. A beruházások egyedi állami támogatásáról szóló döntések meghozatala előtt a társadalmi, gazdasági és környezeti szempontokat, előnyöket és hátrányokat egyaránt figyelembe kell venni.

4.8. Kutatás-fejlesztés, innováció

A kutatás-fejlesztés hatékonyságának növelése érdekében napjainkban egyre inkább előtérbe kerül az együttműködés (hazai, EU és nemzetközi), a kapacitások célirányos koncentrációja, a hálózat-szervezés, a tudásközpontok kialakítása.

Az EU-ban a kutatás-fejlesztés-innováció (K+F+I) kiemelt stratégiai terület, amely a Kutatási, Technológiafejlesztési és Demonstrációs Keretprogramokon keresztül valósul meg. Ennek egyik fontos eszköze a tagállamok közötti kutatások, fejlesztések végzése, koordinációja és finanszírozása, az Európai Kutatási Térség tematikus hálózatainak kialakítása. A budapesti székhelyű Európai Innovációs és Technológiai Intézet (EITI) egy olyan új, uniós kezdeményezés, amely kiegészíti a meglévő közösségi és nemzeti politikákat és kezdeményezéseket. A szakmai munka tudás- és innovációs közösségek keretében valósul majd meg, s az EITI egyik fontos feladata e közösségek együttműködésének támogatása. 2013-ig három – a klímaváltozással, az energetikával, s az infokommunikációval foglalkozó – közösséget hoznak létre, amelyek jelentősek a környezetpolitika szakmai megalapozása szempontjából is.

A 2004-ben elfogadott kutatási és technológiai innovációról szóló törvény új szemléletet hozott a K+F+I állami szerepvállalás rendszerében. 2008-ban a kutatás-fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszter és hivatalának megalakulása átalakította az állami K+F+I intézményrendszert. Ennek keretében új testületek alakultak meg. A környezetügyi K+F+I fontos alappillére a környezet-, természetvédelmi és a vízügyi kutatás-fejlesztés helyzetével és irányvonalával foglalkozó koncepció.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- A környezetvédelem kutatás-fejlesztési irányvonalainak továbbfejlesztése a középtávú stratégiai célkitűzések figyelembevételével, támaszkodva a Kormány középtávú tudomány-, technológia- és innováció-politikai stratégiájában megfogalmazott célkitűzésekre és a középtávú Intézkedési Terv által előírtak végrehajtására.
- A hazai földhasználati, környezet- és természetvédelmi, vízügyi és meteorológiai kutatások-fejlesztések országos koordinációja, a stratégiai feladatok döntéshozatal előtti megalapozásához szükséges kutatások-fejlesztések megvalósítása.
- A földhasználati, környezet-, természetvédelmi és vízgazdálkodási K+F+I stratégiák, pályázati rendszerek kialakítása során a hazai kutatásirányító intézmények, az érintett tárcák, egyetemek, akadémiai kutató intézetek, civil és iparági szervezetek közötti együttműködés erősítése.
- A környezetvédelmi műszaki fejlesztés és innováció területén működő kutatóintézetek, egyetemek, kutatóhelyek, kis- és középvállalkozások és azok konzorciumai által elnyerhető források részarányának növelése (Nemzeti Technológiai Pályázat, Nemzeti Technológiai Platform). Azokon a közcélú, globális területeken, ahol a gazdasági szféra közvetlenül nem, vagy kevésbé érintett, állami forrásokból közös tárcaközi programok indítása a környezet állapotának fenntartása, illetve javítása érdekében.
- Az MTA, a felsőoktatási intézmények, a kormányzat, illetve az egyes ágazatok környezeti vonatkozású kutatási programjai közti együttműködés erősítése és az eredmények minél szélesebb körű hasznosítása (pl. interdiszciplináris kormányzati stratégiai kutatások, területi kutatások). A MeH-MTA és a KvVM-MTA együttműködési megállapodásokban rögzített – környezetvédelmi tárgyú – stratégiai irányvonalak, programok és egyedi projektek kidolgozásának és megvalósításának ösztönzése, támogatása.
- Az állami szerepvállalás, koordináció folytatásával a hazai szakma-specifikus kutatói társadalom részvételének elősegítése a nemzetközi műszaki tudományos együttműködésekben, különös tekintettel az EU Kutatási, Technológiafejlesztési és Demonstrációs Keretprogramjaiban és a tematikus kutatási hálózatokban, amelyek a nemzeti és regionális kutatási tevékenységek és együttműködések koordinálására jönnek létre.

A korszerű technológiák létrehozásának és alkalmazásának kiemelt kezelését környezetvédelmi és versenyképességi szempontok egyaránt indokolják. A teljes gazdaság korszerű környezetvédelmi technológiákkal történő működtetése csökkenti a gazdasági tevékenységek, a termelési eljárások, a szolgáltatás és fogyasztás anyag- és energiaigényét, a környezet terhelését. A környezeti technológiák fejlesztésének támogatása és piaci pozícióinak javítása az EU célkitűzései között is kiemelt helyet kap. Az EU 2004-ben elfogadott Környezettechnológiai Akcióterve a kutatástól a beruházásig tartó teljes folyamat ösztönzését, valamint a környezetvédelmi ipar és technológia széleskörű elterjesztését akadályozó tényezőknek gazdasági, adminisztratív eszközök alkalmazásával történő megszüntetését célozza meg. A környezetvédelmi ipar bővülésével erősödő hazai kis- és középvállalkozások hosszú távú növekedésének egyik alappillére a nemzetközi piacokon való megjelenés/terjeszkedés jelentheti. Ma a mintegy 2000 hazai környezetvédelmi vállalkozás 40%-a végez exporttevékenységet. A magyar környezetvédelmi iparban felhalmozódott tudás, a fejlett technológiák, és innovatív megoldások alkalmazásának hazai gyakorlata nemcsak a külpiacokon való fokozott megjelenés lehetőségét vetíti elő, de azt is, hogy a magyarországi nagyberuházásoknál, infrastrukturális fejlesztéseknél a magyar környezetvédelmi beszállítók előtérbe kerüljenek. A magyar innovatív megoldások, technológiák, tudás exportjának elsődleges területei a szomszédos országok és a világ feltörekvő térségei, melyek politikájában egyre inkább előtérbe kerül a környezetvédelem ügye. A magyar jelenlét ezeken a piacokon, és az ily módon megvalósuló környezetvédelmi beruházások az üzleti haszon mellett a környezeti terhelések csökkentését is szolgálják elsősorban regionális, de globális szinten is. Ezt a törekvést támogatja a kormányzati, iparági, kereskedelemfejlesztési és K+F eszközök összehangolt és strukturált alkalmazására 2006-2008 között kidolgozott átfogó környezet-technológiai export program. Az érintett operatív programokon keresztül megvalósuló támogatások hatására a környezettechnológia, a környezetvédelmi ipar piaci pozíciói, K+F feltételei, az innováció piacra jutási

lehetőségei, valamint az exportlehetőségek javulnak. A hazai intézmények, vállalkozások szerepének növelése az uniós szintű programokban meghatározó jelentőségű a magyar gazdaság számára.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- A környezettechnológia támogatása a hazai kutatás-fejlesztési programokban és a versenyképességi, gazdasági támogatásokban.
- Az integrált (technológián belüli) környezetvédelmi fejlesztések, beruházások arányának további növelése, 2020-ra legalább a jelenlegi arány megduplázása érdekében a szabályozási, támogatási eszközök fejlesztése.
- A hazai környezettechnológiai vállalkozások piaci pozíciójának javítása érdekében az EU Bizottság szándékával összhangban a nemzeti cselekvési terv rendszeres megújítása.
- A vállalkozói kör intenzív bevonása mellett a környezet-technológiai export program megvalósítása.

4.9. Szemléletformálás, kommunikáció

Az állampolgárok környezeti ismereteiről, készségeiről és hajlandóságáról készült felmérések azt mutatják, hogy értékrendjükben fontos szerepet tölt be a környezet, de az egyéni cselekvésekben még mindig csak ritkán jelenik meg a környezettudatos gondolkodásmód, a fenntarthatóságra való törekvés. Az átalakulásnak több feltétele is van.

A társadalom környezettudatosságának erősítése, a környezettudatos szemléletformálás érdekében elengedhetetlen a környezeti nevelés és oktatás hatékonyságának megerősítése, valamint a média és az oktatás együttműködése. A média alkalmas lehet a problémák iránti figyelem felkeltésére, míg az ismeretek pontos és hiteles átadása már az oktatás, nevelés lehetőségei közé tartozik (egész életen át tartó tanulás, szemléletformálás).

A környezeti szemléletformálás hatékonyságának fontos feltétele, hogy az állampolgárok környezeti ügyekben megfelelő információval rendelkezzenek. Ehhez szükséges az érdeklődés felkeltése, az új információk a már meglévő ismeretekhez kapcsolhatósága, továbbá a tájékoztatás céljának megfelelő tartalmú, pontos, hiteles üzenet közvetítése. Az információhoz jutás módját illetően megállapítható, hogy az emberek globális és országos környezeti ügyekről alkotott véleményét saját tapasztalataik mellett főként a médiában (mindenekelőtt a televízió által) közölt ismeretek alakítják, míg a helyi hírek tekintetében a fő információforrást a barátok, ismerősök, a család, a helyi televízió és rádió jelenti. Az információk tartalmát illetően megállapítható, hogy a hazai média – a nemzetközi trendnek megfelelően – egyre nagyobb figyelmet szentel a környezetvédelmi témájú híreknek, de a médiafigyelem még mindig nem megfelelő mértékben követi e téren a lakosság valós érdeklődését. A média által közvetített információtartalmat érintő további probléma, hogy túl gyakran közvetít a fenntarthatósággal ellentétes értékeket és ideálokat.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a környezeti nevelés és oktatás terén

- A környezetvédelem kérdésének előtérbe kerülése szükségszerűvé teszi, hogy az elkövetkező években az oktatás, nevelés minden típusában és teljes folyamatában kapjon nagyobb szerepet a környezeti jelenségeket, környezeti folyamatokat megismertető tantárgyak oktatása, ismeretek és tevékenységek fejlesztése, illetve a környezeti célokat szolgáló kiegészítő pedagógiai tevékenységek szervezése, melyek tudatosan felépítve jelenjenek meg a nevelési-oktatási intézményekben. (A megvalósítást szolgáló konkrét intézkedéseket az 1. TAP – 5.1.1. pontja – tartalmazza.)
- El kell érni, hogy az oktatásban érvényesüljenek olyan környezeti szempontok, illetve kapjanak helyet olyan ismeretek, amelyek segítik a tanulók mindennapi életben való eligazodását, illetve előrejutását. Az oktatás terén fejleszteni kell a problémák összefüggéseinek feltárását és a megoldás módjainak hiteles bemutatását (holisztikus szemlélet, globális, regionális és helyi szempontok, érdekek megkülönböztetése, konfliktuskezelés stb.).

- A lexikális ismeretek átadását célzó oktatási módszer megőrzése mellett a mindennapi élet összefüggéseit feltáró és megértető, kompetencia-alapú képzés alkalmazásának ösztönzése.
- A környezettudatosságra nevelés feladatai szerves részét kell, hogy képezzék a fenntartható fejlődéssel, a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek átadásának. A fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata feltételezi az egész életen át tartó tanulást, amelynek segítségével olyan tájékozott és tevékeny állampolgárok nőnek fel, akik kreatív, problémamegoldó gondolkodásmóddal rendelkeznek, eligazodnak a természet és a környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság ügyeiben, és vállalják a felelősséget egyéni és közös tetteikért.
- Fontos cél a környezet- és az oktatáspolitikai összehangolása, melynek kereteit a környezetvédelemért és az oktatásért felelős tárcák együttműködési keret-megállapodása, illetve annak végrehajtási munkatervei biztosítják.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a környezeti információk megfelelő tartalmának és formájának biztosítása érdekében

- Meg kell teremteni a kapcsolatot a tudományos eredmények és a társadalmi tudás között.
- A környezeti ismeretek célzott és megfelelő terjesztése érdekében szükséges a társadalom környezettel kapcsolatos értékrendjét és szükségleteit nyomon követni, a környezettudatosság mérésének módszereit és eszközeit fejleszteni.
- A kommunikáció, a tájékoztatás szolgálja az informáláson túl egy adott jogszabály végrehajthatóságát, társadalmi elfogadottságát; hívja fel a figyelmet az egyén felelősségére és adjon konkrét cselekvési támpontokat; ismertesse meg az igazán fontos ügyeket.

Cselekvési irányok, alapvető feladatok a média szerepének erősítésére a környezeti tudatosság növelésében

- Célszerű egy megfelelő adatbázis létrehozása, mely információs bázisként szolgál a környezeti ügyek iránt érdeklődő újságírók, médiaszakemberek számára.
- Közérthető és mégis pontos fogalomhasználatra van szükség a környezeti ügyek média megjelenései során.
- A kommunikációs kampányok során figyelmet kell fordítani a környezeti neveléssel összefüggő stratégiákban foglaltakra is.
- A civil zöld szervezetek hatékonyabb kommunikációjának, a társadalom és a kormányzat közötti közvetítő szerepének elősegítése érdekében kezdeményezni kell környezetvédelmi kommunikációs fórum létrehozását civil és szakmai szervezetek részvételével közös kommunikációs stratégia kialakítására; kommunikációs képzés szervezése, környezeti hírhügnökség létrehozása a szervezetek média-megjelenéseinek segítésére.

4.10. Társadalmi részvétel, környezeti információ

A környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban elfogadott egyezményt a 2001. évi LXXXI. törvény hirdette ki, azonban az ezzel kapcsolatos alapelveket Magyarországon már az 1990-es évek eleje óta alkalmazzák. Az adatvédelmi törvény 1992 óta széles körben biztosítja a környezeti adatnyilvánosságot, az 1995. évi környezetvédelmi törvény magas szinten elismerte a környezetvédelmi civil szervezetek részvételi jogát a különböző hatósági eljárásokban, a Legfelsőbb Bíróság pedig a részvételi jogokkal kapcsolatos eltérő értelmezéseket kiküszöbölendő 2004-ben jogegységi döntést fogadott el.

A lakosság, a civil szervezetek egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a környezetük állapotát jellemző mutatók, információk iránt. Ezen igényük teljesítése növeli a környezettudatosságot és erősíti a társadalmi részvételt a döntések meghozatalakor. A környezeti ügyekben való aktív társadalmi részvételt számos jogszabályi előírás (környezetvédelmi törvény, a stratégiai környezeti vizsgálatra és

a környezeti hatásvizsgálatra vonatkozó szabályok, az uniós támogatást élvező projektekre vonatkozó előírások stb.) támogatja.

A tapasztalatok alapján elmondható, hogy a hazai környezetvédelmi szervek általában betartják a társadalmi részvételre vonatkozó szabályokat. A más hatóságok előtt folytatott eljárásokban való megfelelő részvétel biztosítása problematikusabb, főképp az ügyféli jogokat szűkítő értelmezés miatt. Ezen esetekben a jogorvoslathoz való jog – a harmadik pillér – jelenthet korrekciós segítséget.

A legfontosabb hazai célok tehát a környezeti információhoz való hozzáférés biztosítása mind a passzív, mind az aktív adatszolgáltatás terén; részvétel lehetőségének biztosítása a környezeti ügyekhez kapcsolódó döntéshozatali eljárásokban; valamint a jogorvoslathoz való jog biztosítása, ha az ügyfélnek a fenti két pillérben foglalt jogai csorbat szenvednek. (Az érvényesülést a konkrét intézkedések szintjén az 1. TAP – 5.1.3 pontja – segíti.)

Cselekvési irányok, alapvető feladatok

- A környezeti információhoz való jogok legszélesebb, a korlátok legszűkebb értelmezése (a személyiségi jogok, az üzleti titok pontos lehatárolása; ügyféli jog értelmezésének tisztázása; a környezeti információ bontása hozzáférhető és nem hozzáférhető részekre).
- A környezeti információkhoz való hozzáférés lehetőségének erősítése (ágazati és helyi információs rendszerek fejlesztése, hatóságok (pl. felügyelőségek), önkormányzatok honlapjainak egységesítése, a környezeti információkat tartalmazó dokumentumok, adatok teljessé és kereshetővé tétele, stratégiák, jelentések, jogszabály-tervezetek, hatástanulmányok, kockázatelemzések, határozatok és közlemények stb. internetes elérhetősége).
- A környezeti ügyekhez kapcsolódó döntéshozatali eljárásokban a részvétel lehetőségének gyakorlati biztosítása, erősítése (az illetékes szervek jogalkalmazási gyakorlatának egységesítése, javítása; tájékoztatás a jogszabályi alapokról, az információk elérhetőségéről; felelősök nevesítése, gyakorlati segédanyagok készítése, adatkezelési szabályzatok gyakorlatiasabbá tétele, útmutatóval történő kiegészítése).
- A hatóságoknál és az igazságszolgáltatásban dolgozók képzése az Aarhusi Egyezmény mindhárom feltételének, valamint a bírósági felülvizsgálat időigényének rövidítése a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének elősegítése érdekében.
- Az adatszolgáltatás kapcsán felmerülő költségek egységes meghatározása, az Egyezmény végrehajtási jogszabályainak megfelelően, és ezekről egyértelmű és előzetes tájékoztatás közreadása.
- Központi szintű szabályozás a helyi-területi szint feladatainak (adattartam, forma) meghatározására; segítségnyújtás, útmutatók készítése önkormányzatok részére saját szabályzataik, útmutatóik készítéséhez a közérdekű környezetvédelmi adatok megismerésének, az adatszolgáltatásnak az elősegítése érdekében. Megfelelő források biztosítása a helyi, területi szint számára a feladat ellátásához.
- Helyi, területi szabályozás (jogforrások, szabályzatok, útmutatók) megalkotása a közérdekű környezetvédelmi adatok megismerésének rendjéről, az adatszolgáltatás szabályairól a környezeti adatok, információk naprakész hozzáféréseinek biztosítása érdekében, valamint rendszeres önkormányzati tájékoztatás biztosítása a lakosság felé a környezet állapotáról a környezetvédelmi törvény előírásainak megfelelően.

5. Tematikus akcióprogramok

A Program átfogó céljainak megvalósítását szolgáló tematikus akcióprogramok kialakítása során kiemelt szempont volt az egymással összefüggő problémák és célok bemutatása, ugyanakkor az áttekinthetőség és a végrehajtás elősegítése érdekében az átfedések elkerülése. Az akcióprogramok a folytonosság jegyében építenek a második Nemzeti Környezetvédelmi Program megvalósítása során elért eredményekre. Minden egyes akcióprogram bevezetője ismerteti a témakörrel kapcsolatos fő problémákat, értékeket és kihívásokat, utal a hazai, EU, illetve nemzetközi keretekre és tartalmazza az akcióprogram fő célkitűzését. Erre alapozva a részletes célok és intézkedések specifikus célterületek, illetve komplex témakörök esetében rész-célterületek formájában jelennek meg. A specifikus célterület helyzetértékelése a legfontosabb problémák és összefüggések bemutatására irányul, és ismerteti a 6 évre vonatkozó, illetve hosszabb távú célokat, célkitűzéseket. A Program új eleme, hogy a célokat követően nem általános jellegű feladatokat határoz meg, hanem a környezeti problémák megoldását, illetve megelőzését biztosító együttműködésre építve egy-egy témakörnél a kormányzati felelősségi körbe tartozó intézkedések mellett az önkormányzatokat, a gazdasági szférát és a lakosságot érintő feladatokat is megjeleníti. A kormányzaton kívüli szereplőknél javasolt, a környezeti cél eléréséhez szükséges intézkedések meghatározása a jogszabályi előírások, támogatási lehetőségek figyelembevételével, a társadalmi-gazdasági munkamegosztáshoz illeszkedve történt. A Programban jogszabályi előírásokon alapuló intézkedések is szerepelnek, amelyek feltüntetését maga a Program egyik célja, azaz a jogkövetés és jogérvényesítés elősegítése indokolja. Az előrehaladás nyomon követését a célterületek végén szereplő mutatók segítik.

5.1. A környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése

Az ember és a természet viszonyát, a jelen és a jövő generációk számára kedvező vagy kedvezőtlen jellegét hosszabb távon a társadalmi értékrend és az ebből fakadó viselkedés, termelési-fogyasztási szokások befolyásolják leginkább. A társadalmi értékrend részét képező, azt befolyásoló környezettudatosságnak olyan szintjét kell elérni a jövőben, amely az ok-okozati összefüggések és az ezek mélyén rejlő hajtóerők feltérképezésének fényében biztosítja, hogy a társadalmi-gazdasági tevékenységekkel együtt járó környezetterhelés a lehető legkisebb mértékű legyen, beleértve a szennyezőanyag kibocsátás és a hulladéktermelés minimalizálását, az erőforrások takarékos használatát.

A környezettudatos viselkedés elterjedését, a környezettudatos életvitel kialakítását, a lakosság és a döntéshozók széles körét érintő szemléletváltást segíti – a jelenlegi trendekkel ellentétben – a mindennapi életben előforduló pozitív minták, példaértékű cselekvések támogatása, bemutatása, elismerése, illetve a környezeti szempontból helytelen viselkedés, közösségnek okozott kár számonkérése és társadalmi elítélése. A tennivalók kapcsán megkerülhetetlen az egyéni felelősség kérdése, valamint annak felismerése és elfogadása, hogy a környezettudatos viselkedés sok esetben a rövid távú „kényelmi” szempontok háttérbe szorításával, esetenként többszörfordítással jár, de a pozitív hatások, illetve az elkerült károk rövidebb-hosszabb távon ezt ellensúlyozzák.

Természetesen a környezeti szemléletformálás sikerességéhez a társadalom részéről olymértékű fogadókészség szükséges, ami elősegíti a strukturális változásokat. Ehhez kapcsolódik a termelési oldal környezettudatos, a fenntarthatósági szempontok mentén történő folytonos alkalmazkodása az adott kihívásokhoz, továbbá a megfelelő környezeti információk közérthető formában való rendelkezésre állása és terjesztése az egyéni és közösségi döntéshozatal megalapozottságának növelése érdekében.

Az akcióprogram fő célkitűzéseinek és céljainak megvalósítása szorosan összefügg a Program többi akcióprogramjával.

Fő célkitűzések

- A környezeti nevelés, szemléletformálás megvalósítása az élethosszig tartó tanulás teljes folyamatában.
- Fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások térnyerése.
- A környezeti információkat biztosító rendszerek fejlesztése, az információk hatékonyabb terjesztése.

5.1.1. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás

A környezeti nevelés és oktatás a személyes példaadással párosuló ismeretátadáson keresztül ösztönzi minden korosztály környezettudatos szemléletének alakulását annak érdekében, hogy képes legyen döntéseiben és életvitelében is alkalmazni, viselkedése szerves részévé tenni az elsajátított ismeretanyagot. A környezeti szemléletformálás – sikeressége esetén – átalakító hatással van az értékrendre, a viselkedésre. A nevelés és oktatás területén tehát jövőbeli cél egy olyan környezeti tudáslánc felépítése, amely hatékony információs és együttműködési rendszert teremt az óvodától a felsőoktatásig, illetve a felnőttképzésig, valamennyi korosztályt bevonva, ösztönözve a megfelelő környezetállapot kialakításában és megőrzésében való részvételt, a fenntartható fogyasztási minták alkalmazását. Mindez hozzájárul az UNESCO által meghirdetett „ENSZ évtized a fenntarthatóságra nevelésért 2005-2014” programmal összhangban készült ENSZ EGB régió stratégia megvalósításához.

5.1.1.1. Közoktatás

A környezeti nevelés elsődleges célterülete a közoktatás, amelynek jogi környezetében és intézményi feltételeiben számos pozitív kezdeményezés nyert teret. Az elmúlt időszakban sor került a közoktatási törvény módosítására, amely minden iskola számára kötelezővé tette helyi környezeti nevelési és egészségnevelési program készítését. Létrejöttek és működnek a környezettudatosság erősítését támogató nemzeti szintű minősítési keretrendszer (Zöld Óvoda, Ókoiskola, Erdei Óvoda

és Erdei Iskola programok), valamint egyéb fejlesztési és tehetséggondozási programok (pl. GLOBE, BISEL program, tanulmányi versenyek). A nemzetközi Ökoiskola Hálózat hazai tagjai számára a környezeti nevelés hangsúlyosabban jelenik meg a mindennapi oktatásban és az iskola működtetése is a környezeti szempontok figyelembevételével történik. Ahhoz, hogy valamennyi intézmény saját igényeinek és lehetőségeinek megfelelően bekapcsolódjon a valódi fejlesztő munkába, szükséges a továbbiakban a környezettudatosság erősítését szolgáló középszintű (regionális, megyei, kistérségi) támogatórendszer kiépítése.

Célok

- Az iskolák működtetésében a környezettudatos szemlélet és gyakorlat erősödése.
- A környezettudatosság és a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek erőteljesebb megjelenítése az oktatási segédanyagokban; a környezet iránt felelős magatartást kialakító, tapasztalatokat és ismereteket nyújtó, valamint készségeket fejlesztő tevékenységek erősítése az oktatási-nevelési folyamatban.
- Meglévő programok fenntartása és kiterjesztése (Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Óvoda és Erdei Iskola Program, GLOBE, BISEL, Duna Ismerettár).
- Az iskolák és helyi közösségek, szülők együttműködésének erősítése a környezeti nevelés által elért eredmények fenntartása érdekében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az intézményértékelési rendszer kibővítése környezeti szempontokkal.
- A környezettudatosság erősítését szolgáló regionális szintű pedagógiai, módszertani szakmai szolgáltató feladatok ellátásának biztosítása.

Kormányzat, oktatási intézmények, társadalmi szervezetek:

- Rendszerszemléletű, a hagyományos tantárgyi szemléleten túllépő tananyag és módszertani fejlesztés a fenntartható fejlődés elveinek, valamint a környezettudatos szemléletmód és viselkedésnek a közoktatásban való minél erőteljesebb érvényesülése érdekében.
- A környezeti nevelés és szemléletformálás területén az országos szintű minősítési rendszerek, tehetséggondozási és nevelési, oktatási programok működtetése, a résztvevő intézmények körének bővítése, bázisintézmények létrehozása és működtetése, tevékenységük ellenőrzése.
- A természetközeli élményszerzés, a gyakorlati tapasztalatgyűjtés ösztönzése (erdei óvodák és iskolák, nemzeti parkok, erdészeti oktatóközpontok, ökocentrumok, múzeumok, valamint mindezek bemutató és látogató helyei látogatásának elősegítése), valamint a hagyományos tanulási formáktól eltérő (élménypedagógiai, projektpedagógiai) tanulásszervezési formák elterjedésének, megvalósításának támogatása hagyományos iskolai keretek között.

Önkormányzatok:

- Nevelési-oktatási intézményekben folyó egészség- és környezeti nevelési törekvések, valamint a környezettudatos működés ösztönzése, támogatása.

Oktatási intézmények:

- Környezeti nevelési és oktatási koncepció kidolgozása és érvényesítése a működés során.
- Az iskolák működésének környezetközpontúvá tétele (pl. energia- és vízhasználat mérséklése, a felhasznált eszközök és anyagok körében a hasznosítottak arányának növelése, az iskolai büfékben árusított termékek körében az egészséges, organikus gazdálkodásból származók, hulladékszegények arányának növelése).

Lakosság, társadalmi szervezetek:

- Az iskolák és a szülők együttműködésének elősegítése, ösztönzése a környezeti nevelés terén.

Mutatók

- Az erdei óvoda és erdei iskola programokon résztvevő gyermekek száma.
- A minősített „zöld” intézmények (Zöld Óvoda és Ökoiskola) regionális bázisintézményeinek száma.

- A nevelési-oktatási intézmények közül a Zöld Óvoda és Ökoiskola cím elnyerésére pályázók aránya; a Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Óvoda és Erdei Iskola Programban résztvevő intézmények száma.

5.1.1.2. Szakképzés

A környezet-, természetvédelmi és vízügyi szakképzés területén létrejött modulrendszerű képzés megerősíti a szakma gyakorlásához szükséges kompetenciák kialakulását. Az új szabályozási környezet megteremti azokat az alapokat, melyek megfelelő végrehajtása eredményes, a korszerű kutatási és fejlesztési eredményeket, a fenntarthatóság elveit és gyakorlatát alkalmazni és közvetíteni képes környezetvédelmi szakképesítéssel rendelkező szakemberekkel látja el a munkaerőpiacot. Az elmúlt időszak fontos eredménye volt a Környezettudatos Szakképző Iskola Hálózat létrejötte is.

Fontos azonban minden más szakképzés esetében is mind oktatói, mind tananyag-fejlesztési területen a környezettudatosság növelése, a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek beépítése a megfelelő kapcsolódási pontokon. Ezáltal érhető el ugyanis, hogy teljes társadalmi szinten teret nyerjen, a legkülönbébb területek munkavégzésébe horizontális alapként beépüljön a környezetérzékeny, környezettudatos gondolkodás és ne csupán elszigetelt szakma maradjon a környezetvédelem.

Célok

- A környezet-, természetvédelmi és vízügyi szakképzés hatékonyságának és igényességének növelése, úgy emberi, mint eszköz és módszertani oldalról.
- A nem környezet-, természetvédelmi és vízügyi szakképzésekben a környezettudatosság és a fenntarthatósági szempontok, ismeretek szerepének erősítése.
- A környezetvédelmi végzettséggel rendelkezők munkába állási lehetőségének javítása, az alkalmazható tudás hangsúlyának erősítése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Humán erőforrás fejlesztési stratégia kidolgozása egyrészt a környezet-, természetvédelmi és vízügyi szakképzés területén tevékenykedő, másrészt a nem szakirányú területeken oktató pedagógusok, gyakorlati oktatásvezetők részére.
- A Regionális Fejlesztési Képzési Bizottság tevékenységében a környezetvédelmi szempontok fokozottabb érvényesítése.

Kormányzat, oktatási intézmények, társadalmi szervezetek:

- Új képzési anyagok kidolgozása, korszerű pedagógiai módszerek széleskörű megismertetése és alkalmazásuk elősegítése, az e-tanulás feltételeinek megteremtése mind a környezet-, természetvédelmi és vízügyi, mind a nem szakirányú szakképzés területén a környezettudatos szemlélet, a fenntarthatósági szempontok erősítése érdekében.
- A szakmai érdekképviselői szervek, valamint a szakképzést és a szakképzésfejlesztést végrehajtó intézmények szakértői fórumának létrehozása.
- Műhelymunkák keretében a környezetvédelmi szakképzés fejlesztésére, valamint az egyéb szakképzési területek környezettudatos alakítására irányuló cselekvési programok kialakítása, megvalósítása.
- A környezet-, természetvédelmi és vízügyi szakképzés, számonkérés, valamint foglalkoztatás monitoring rendszerének kidolgozása.
- A környezetvédelmi szakmai képesítéssel rendelkezők társadalmi elfogadottságának javítása, a foglalkoztatás növelését szolgáló eszközrendszer (pl. gyakornoki rendszer, állásbörzék) és a pályatervezés támogató rendszerének kialakítása.

Mutatók

- A környezetvédelmi szakképesítéssel rendelkezők foglalkoztatása.

5.1.1.3. Felsőoktatás

A felsőoktatásról szóló törvény alapján bevezetett bolognai képzés és a képzési szerkezet háromévenkénti felülvizsgálata lehetőséget nyújt arra, hogy az új szakok létesítése, a képzési és kimeneti követelmények meghatározása, illetve ezek akkreditálása során fokozottan érvényesüljenek a környezetvédelem szempontjai. Az állami felsőoktatási intézmények finanszírozása 2008. január 1-től hároméves fenntartói megállapodás keretében történik. Az ehhez kapcsolódó teljesítményértékelés keretében mód van a környezettudatosság kiemelt kezelésére, ösztönzésére és a finanszírozás révén történő elismerésére. A környezettudatos képzés és szemléletformálás szerepének erősítésében szoros együttműködés kialakítására kell törekedni az érintett felek között (kormányzat, felsőoktatási intézmények fenntartói, oktatói, kutatói, hallgatói menedzsmentjei).

Célok

- Valamennyi hallgató kapjon – képzési irányának megfelelő – környezet- és természetvédelmi, vízügyi szakismereteket.
- Minden pedagógusképzésben és pedagógus továbbképzésben résztvevő kapjon a környezettudatosság jelentőségére, tudásanyagára vonatkozó, a környezeti nevelés megvalósítását elősegítő képzést.
- A felsőoktatás környezetvédelmi szakirányú képzései keretében széleskörű ismeretekkel és megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek, továbbá eredményes szemléletformálásra képes pedagógusok képzése.
- A környezettudatosság szerepének növelése a fenntartói megállapodások intézményi teljesítménycéljaiban.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat, oktatási intézmények:

- Környezetvédelmi szempontok, környezetvédelmi és korszerű természettudományos ismeretek érvényesítése az új, bolognai típusú alap- és mesterképzési szakok létesítésekor, a képzési és kimeneti követelmények meghatározása és akkreditálása során (felsőoktatási intézmények, Magyar Akkreditációs Bizottság).
- A tanár és óvodapedagógus képzés, továbbképzés tartalmi megújítása a környezettudatos gondolkodás és a fenntartható fejlődés elveinek az oktatásban, nevelésben való megjelenítése érdekében.
- A felsőoktatási intézményekben a környezeti nevelés, természettudományos ismeretterjesztés szakspecifikus módszertani elemeinek beépítése a képzésbe, az alkalmazásukra irányuló tevékenységek, jó megoldások elterjedésének ösztönzése.
- A felsőoktatási intézmények kutatási és szolgáltatási infrastruktúrájának fejlesztése által a környezet- és természetvédelmi képzések feltételrendszerének javítása.
- A környezet- és természetvédelemhez kapcsolódó tehetséggondozási programok támogatása, valamint OTDK, szak- és diploma dolgozatok, doktori disszertációk elismerési rendszerének kidolgozása és működtetése.
- Olyan mutatószámok szerepeltetése az állami felsőoktatási intézmények fenntartói megállapodásaiban és teljesítményértékeléseiben, valamint a Felsőoktatási Vezetői Információs Rendszerben, amelyek alkalmasak a felsőoktatási intézmények környezetvédelmi tevékenységének, környezettudatos működésének mérésére az oktatásban, a kutatásban és az intézmény-fenntartásban.
- Felsőoktatási honlap környezetvédelmi információtartalmának fejlesztése.

Kormányzat, oktatási intézmények, társadalmi szervezetek:

- Az adott képzési iránynak megfelelő, a környezettudatos szemléletet és gondolkodást erősítő, a környezeti hatásokat ok-okozati rendszerben bemutató, megfelelő természettudományos alapokon nyugvó oktatási segédanyagok elkészítése és beillesztése valamennyi felsőoktatási intézmény képzési struktúrájába.

- A képzés gyakorlatorientáltsága és az élménypedagógiai elemek erősítése érdekében külső oktatási helyszínek alkalmazása (oktatóközpontok, erdei iskolák és óvodák, ököcentrumok, civil szervezetek stb.).
- A környezeti neveléssel kapcsolatos ismeretek megjelentetése szakmai folyóiratokban (pl. *Educatio*).

Mutatók

- A környezet-, természetvédelemhez és vízgazdálkodáshoz közvetlenül kapcsolódó képzések száma (alap- és mesterképzés, Ph.D., továbbképzés); végzett hallgatók száma.
- Környezetvédelemmel foglalkozó OTDK dolgozatok, diplomamunkák és doktori (Ph.D.) disszertációk száma.
- A környezettudatossággal, fenntarthatósággal kapcsolatos indikátorok szerepeltetése az intézményi teljesítménycélokban.
- Az oktatási tárca honlapjának környezetvédelmi menüpontját látogatók száma.

5.1.1.4. Környezeti szemléletformálás

A formális oktatás keretei között végzett környezeti szemléletformálás akkor eredményes, ha a mindennapok gyakorlatában is megjelenik hatása. Ehhez szükséges, hogy az egész társadalom (lakosság, döntéshozók, gazdálkodók, média, egyházak stb.) támogató módon álljon a környezeti ügyek mellett. A környezeti szemléletformálás célja, hogy az állampolgárok tájékozottak legyenek a szűkebb és tágabb környezetük állapotáról, az ökoszisztéma szolgáltatások fontosságáról, a környezetvédelem szükségességéről és ismerjék az általuk is használt termékek, eszközök környezeti, kémiai és biológiai kockázatait, azok következményeit, a mérséklés és kezelés lehetőségeit, továbbá akarjanak tenni a környezet megóvása érdekében. Ismerjék meg és alkalmazzák a természeti erőforrásokkal való gondos bánásmód lehetőségeit (energia- és víztakarékosság, hulladékcsökkentés stb.). Fontos, hogy az egyes ágazatokban, szakterületeken dolgozók tevékenységében integrált módon jelenjenek meg és kerüljenek figyelembe vételre a környezeti szempontok. (Ezzel összefüggésben számos szakterületen (pl. honvédelem) történt előrelépés a környezeti szempontok elméleti és gyakorlati alkalmazása terén.)

A közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok), a közművelődési intézmények és szervezetek a környezeti nevelést, szemléletformálást közvetlen és közvetett módon képesek segíteni, szervezni, alakítani. A kulturális örökségvédelem, mint kapcsolódó terület esetében javasolt a környezettudatosságra neveléshez illeszkedő önálló program kidolgozása, amely integrált módon kezeli a környezetet, mint az ember és a természet által közösen kialakított egyiséget.

A környezeti nevelés és szemléletformálás területén az együttműködő partnerek körét – a már eddig is aktív szereppel rendelkező civil szervezeteken túl – bővíteni szükséges az egyházakkal és a médiával.

Célok

- A környezet- és természetvédelem erőteljesebb megjelenése a társadalom élethosszig tartó tanulási folyamatában.
- A környezeti szempontok erősödő térnyerése (pl. az intézmények működésében), a környezet-, természetvédelem kapcsolatának, kapcsolódási pontjainak erősítése más szakterületekkel.
- Az ismeretterjesztés és szemléletformálás terén erőteljes hatást gyakorló szereplők (közgyűjtemények, közművelődési intézmények és szervezetek, civil szervezetek, egyházak, média) közti együttműködés erősítése, aktív részvételük a környezeti nevelés és szemléletformálás munkájában.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat, önkormányzatok:

- Az állami, kormányzati és önkormányzati területen dolgozók környezet-, természetvédelmi és vízügyi képzettségének, tájékozottságának növelése, különös tekintettel a döntéshozatalban, az igazságszolgáltatásban dolgozókra.

- A környezeti nevelés, szemléletformálás terén hagyományokkal rendelkező közgyűjtemények, közművelődési intézmények és szervezetek gyakorlatának bemutatása, megismertetése és népszerűsítése.
- A környezettudatos életvitel és a kulturális örökségvédelem kapcsolódását bemutató program kidolgozása, a környezeti neveléssel foglalkozó anyagokban a kulturális örökségvédelem megjelenítése.

Kormányzat, önkormányzatok, gazdálkodók, társadalmi szervezetek:

- Az egyes szakterületeken belül a környezettudatosság gyakorlati érvényesítésének lehetőségeit bemutató szakmai, módszertani anyagok elkészítése, népszerűsítése, alkalmazása.
- Környezetvédelmi szemléletformálást és ismeretterjesztést szolgáló tevékenységek (akciók, programok, tanácsadó jellegű mintairodák stb.) szervezése, ösztönzése, támogatása.
- Állami és önkormányzati szervek, közintézmények, gazdálkodó szervezetek környezettudatos, a fenntarthatóság elvei mentén történő működésének ösztönzése, támogatása, megvalósítása (pl. intézményértékelési rendszer kidolgozása, alkalmazása) és a dolgozók környezettudatosságának növelését szolgáló programok, képzések támogatása.
- Az együttműködés erősítése a médiával és az egyházakkal; környezettudatosságuk, tájékozottságuk növelése.

Média:

- A környezettudatosság témakörének erőteljes megjelenése a műsorkínálatban; pozitív hazai és nemzetközi példák bemutatása, az ellentétes irányba ható folyamatok kritikus megjelenítése.
- Közreműködés a civil környezetvédő szervezetek kommunikációjának, információt átadó képességének javításában.

Egyházak:

- Aktív részvétel a környezettudatos szemléletformálásban és példamutatás a környezettudatos életvitel terjesztése érdekében.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: tanácsadó irodák (5.1.3.2.).

Mutatók

- A lakosság környezettudatossága felmérések alapján.

5.1.2. Környezettudatos termelés és fenntartható fogyasztás

A hazai és a nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy a termelés (beleértve a szolgáltatásokat is) és fogyasztás jelenlegi módjai nem fenntarthatóak. A Föld népességének növekedése és a termelés rohamos bővülése következtében egyes természeti erőforrások – különösen a víz és az energia – egyre szűkösebbek, sőt némelyek kimerülőben vannak, a hulladék mennyisége folyamatosan növekszik. Hazánkban az elmúlt mintegy másfél évtizedben a környezetet különösen terhelő termelési technológiák fokozatosan hatékonyabbakra cserélődtek, de a termelés nyersanyag- és energia-hatékonysága még napjainkban sem éri el a fejlett országokban elvárt szintet. A fogyasztási szokások változása terén sem egyértelmű az eredmény: bár környezeti szempontból sok esetben egyre kedvezőbb termékeket fogyasztunk, a fogyasztás abszolút mértékének növekedése lerontja ezt a kedvező hatást.

Olyan termelési módszereket és fogyasztási szokásokat kell elterjeszteni, amelyek a társadalom és az egyén valódi jólétét, a társadalmi esélyegyenlőséget, igazságosságot szolgálják, egyúttal megvalósítva az erőforrásokkal való fenntartható és takarékos gazdálkodást, elkerülve a környezeti értékek pusztulását.

Bár a fogyasztás és a termelés szerkezete valójában nem szétválasztható – mivel egyrészt minden termelés fogyasztással indul a nyersanyag- és energiaigény révén, másrészt a termelés kínálata legalább annyira megszabja a fogyasztást, mint a fogyasztásból származó kereslet a termelést –, mégis a Program keretében szükséges technikailag szétválasztani, külön fejezetben kezelni őket. Az alkalmazni kívánt intézkedések összességében azonban integrált, egységes rendszert képeznek.

5.1.2.1. Fenntartható fogyasztás

Az elmúlt évtizedek vizsgálatai igazolták, hogy csupán a termelési eljárások hatékonyságának növelésével és a környezetterhelés csökkentésével nem valósítható meg a fenntartható fejlődés; a fogyasztók (háztartások, vállalkozások, intézmények, vagyis végső soron minden állampolgár) szemléletének és gyakorlatának megváltoztatása azonban nem egyszerű feladat. A fogyasztói társadalom értékrendje miatt a fenntartható fogyasztás magatartásformái alig terjednek; a környezeti nevelésben megjelenő normákat a mindennapi élet gyakorlata nem erősíti; a reklámok, a média által sugallt életmódok általában ellentétesek a fenntarthatósággal. Ennek megváltoztatásához partner lehet egyrészt a média a pozitív példák bemutatásán, másrészt az egyházak az egyetemes értékek és a jelenlegi fogyasztói szokások között feszülő ellentétek felmutatásán keresztül. A fogyasztás fenntarthatóbbá tétele érdekében továbbá széleskörű tájékoztatást kell nyújtani a lakosságnak a környezet és az ökoszisztéma szolgáltatások állapotáról, a várható folyamatokról, ezeknek a jelenlegi fogyasztási és életmódmintákkal való összefüggéséről, a változtatás lehetséges módjairól; valamint meg kell adni a lehetőséget és az információt ahhoz, hogy olyan terméket választhasson, amely minél kevésbé terheli a környezetet.

A fogyasztóvédelem hazai irányításáért felelős szervezeteknek tisztában kell lenniük a fenntartható fogyasztás fogalmával, alapvető követelményeivel és fel kell készülniük új típusú problémák kezelésére is. Egy-egy termék „fenntarthatósági” megítélése például a legtöbb esetben tudományos kérdés, nehezen hozzáférhető információkon alapul. Mivel a fogyasztó érdekeinek védelme utólagosan különösen nehéz – az esetleges fogyasztói problémák későn jelentkeznek (egészségkárosodás, környezetszennyezés), az ok-okozat bizonyítása ellehetetlenülhet, a helytállás számonkérése meghiúsulhat –, ezért a vásárlói döntés meghozatala az elsődlegesen védendő fogyasztói helyzet; a megelőzés, a fogyasztók széleskörű tájékoztatása minden eddigénél fontosabbá válik.

Célok

- A fenntartható fogyasztás mint fogalom ismertségének és az iránta való igénynek a növelése.
- A vásárlói tudatosság szintjének emelése: a fogyasztók tájékozottságának növelése vásárlói döntéseik hatásairól, a lehetséges alternatívákról; az életciklus szemléletnek megfelelő gondolkodásmód kialakítása a környezetet jobban kímélő termékek és szolgáltatások előnyben részesítése érdekében.
- A fenntartható fogyasztási alternatívák piaci térnyerése, megfizethetővé válása.
- A fogyasztói érdekvédelemben a fenntarthatóság elveinek meghonosítása: a fogyasztók és a fogyasztóvédelmi intézményrendszer felkészültségének javítása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A kisebb környezeti terhelést jelentő alternatívák széles körben elérhetővé válásának és fogyasztásának ösztönzése, a jogi környezet szükséges átalakítása.

Kormányzat, társadalmi szervezetek:

- A tudatos vásárlást támogató környezetbarát minősítő és termékjelölési rendszerek ismertségének növelése (pl. „élelmiszer-mérföld” címke; fogyasztóbarát termék- és szolgáltatás embléma; ökocímke, környezetbarát termék).
- Kutatások, felmérések, tanulmányok készítése a fenntartható fogyasztás lehetőségeinek vizsgálata érdekében.
- Oktatás, képzés, tudásmegosztó események szervezése, tájékoztató anyagok, útmutatók készítése, közérdekű, közcélú adatbázisok működtetése a fenntartható fogyasztási szokások elterjesztése és a fogyasztók jogtudatosságának (környezettudatosságának) növelése érdekében.

Kormányzat, önkormányzatok:

- A környezettudatos fogyasztás elveinek beépítése a fogyasztóvédelmi és piacfelügyeleti gyakorlatba (pl. jogszabályi háttér megteremtése, hatóságok felkészültségének javítása, fogyasztói problémák orvoslása, útmutatók, segédletek készítése és közzététele).

Kormányzat, önkormányzatok, társadalmi szervezetek:

- Községi használatú szolgáltatások (pl. mosodák), közös háztartásigép-használat ösztönzése.
- Helyi, szezonális, bio- és magyar termékek forgalmának/választásának ösztönzése (piacok, értékesítési pontok).

Lakosság, társadalmi szervezetek, gazdálkodók:

- Szemléletformáló akciók, programok szervezése, az anyagi javak iránti kereslet csökkentése.
- Háztartások, intézmények átvilágítása, „személyre szabott” fenntartható fogyasztási programok kidolgozása, megvalósítása.
- Termelői-fogyasztói hálózatok, szakmai közösségek létrehozása; közösségi összetartó személyek képzése.
- A fenntartható életmódot bemutató, oktató közösségek bemutatóházainak létrehozása, fejlesztése.

Média:

- A fenntartható fogyasztás pozitív hazai és nemzetközi példáinak bemutatása, médiaműsorok készítése.
- A tudatos fogyasztás és a valódi értékek népszerűsítése.

Egyházak:

- Az egyetemes értékek felmutatásán keresztül a jelenlegi fogyasztási igények mérséklése, a fogyasztásorientált szemlélet fenntarthatóbb irányba fordítása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: tanácsadó irodák (5.1.3.2.), turizmus (5.1.1.4.), ökoturizmus (5. TAP), hulladékképződés megelőzése, tartós és újrahasználatos termékek ösztönzése (8. TAP); energiatanúsítvány, energiahatékonyság és –takarékoság, autonóm házak (2. TAP); bioélelmiszerek a közétkeztetésben (3. TAP); közösségi közlekedés, kerékpáros közlekedés (4. TAP).

Mutatók

- Biopiacok és -boltok száma, forgalma; biotermékek forgalma.

5.1.2.2. Környezettudatos termelés

Jelenlegi fogyasztási szokásaink komoly környezeti és társadalmi terhet jelentenek. A tiszta termelés iránt elkötelezett gazdálkodó szervezetek számára ösztönző erővel hat, ha a fogyasztók érdeklődnek vásárlási döntéseik környezeti-társadalmi hatásai iránt, valamint keresik azokat a termékeket és szolgáltatásokat, amelyek kisebb környezeti és társadalmi terhet jelentenek. A környezettudatos termelés terén egy önmagát erősítő folyamat támogatása a cél, melyben egyrészt a termékválaszték/minőség segíti a fogyasztói szokások kedvező irányba történő elmozdulását, másrészt az új fogyasztói igényekre is érdemi „válasz” születik a termelők, gyártók, kereskedők és szolgáltatók részéről. A meglévő és folyamatosan újratermelődő fogyasztói igények kielégítésére a környezeti követelményeknek megfelelő helyettesítő termékeket, illetve szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni, továbbá a termékben és szolgáltatásban foglalt környezeti előnyöket fogyasztói előnyökké kell alakítani.

Célok

- A termeléshez kapcsolódó környezeti terhelés megelőzését, illetve csökkentését segítő elvek és módszerek széleskörű alkalmazása (tisztább termelés, ökohatékonyság; a megelőzés elve, környezetközpontú irányítási rendszerek, életciklus-szemlélet, környezettudatos terméktervezés, ökotermékek).
- Átlátható, számon kérhető vállalati működés és a nyilvánosság biztosítása a termelési körülmények, kereskedelmi folyamatok környezeti hatásának megismerhetősége tekintetében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A vállalatok környezettudatosabb működését biztosító eszközök, rendszerek (pl. Környezetvédelmi Vezetési és Hitelesítési Rendszer (EMAS), környezetbarát termékminősítés)

fejlesztése, alkalmazásának ösztönzése (jogi háttér, információáramlás, intézményrendszer működtetése, piaci előnyök biztosítása, pályázati rendszer fenntartása) különös tekintettel a kis- és közepes vállalatokra.

- Az önkéntes környezeti szabályozás gyakorlatának elősegítése.

Gazdálkodó szervezetek:

- A tisztább termelés elveinek, valamint a környezetirányítási rendszerek és az integrált termékpolitika (életciklus-elemzés, környezettudatos terméktervezés) alkalmazása.
- A Vállalati Környezetvédelmi Vezetési és Hitelesítési Rendszerben (EMAS) való részvétel.
- Környezetbarát minősítő és termékjelölési rendszerekben való részvétel.
- Önkéntes környezeti szabályozásban való részvétel.
- A környezeti számvitel alkalmazása, környezeti/fenntarthatósági jelentések készítése.
- Etikai kódexek kidolgozása, alkalmazása.

Társadalmi szervezetek:

- „Jó példa” adatbázis létrehozása a vállalati szféra számára.
- A vállalati működés környezettudatosságát mérő, nyilvánosságát biztosító megoldások használatának ösztönzése (jogi környezet, esettanulmányok, konferenciák, szakemberképzés).

Mutatók

- Környezeti/fenntarthatósági jelentést kiadó vállalatok száma.
- EMAS minősített szervezetek száma.
- Ökocímke használatára jogosult gyártók és termékek száma.

5.1.3. Környezeti információhoz való hozzáférés

A környezet állapotára és a környezetvédelmi problémákra vonatkozó információk iránt mind nagyobb igény mutatkozik, egyre több figyelmet élveznek a világpolitika szintjén és egyre nagyobb mennyiségben jutnak el az emberekhez is. A jelenlegi mértékhez képest azonban még mindig bővíteni kell az ilyen jellegű információk értékeléséhez, közreadásához, hasznosításához szükséges lehetőségeket és ismereteket. (A környezeti információkhoz való hozzáférés, a környezeti ügyekben való társadalmi részvétel és az igazságszolgáltatáshoz való jog érvényesülése kapcsán az általános kereteket a 4.10. pont tartalmazza.)

5.1.3.1. Környezeti információk előállítása – információs rendszerek működtetése

A természeti környezet összetett és dinamikusan változó rendszer, melynek megismerése a fenntartható fejlődés alapfeltétele. A környezetállapot és a természeti erőforrások értékelése, a környezeti és gazdasági folyamatok nyomon követése, a szükséges beavatkozások meghatározása, a környezetpolitika kialakítása és hatékonyságának mérése elképzelhetetlen jól működő környezeti információs rendszer és az arra épülő környezetstatisztika nélkül.

A környezetvédelmi tárca irányítása alá tartozó szervezeteknél a környezet terheléséről és a környezet állapotáról rendelkezésre álló adatokat különböző környezetvédelmi szakrendszerek gyűjtik, amelyek összessége – a vízgazdálkodási alapadat nyilvántartás kivételével – alkotja az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszert (OKIR). A rendszer elsődleges feladata, hogy a környezet állapotának és használatának figyelemmel kísérését, igénybevételi és terhelési adatainak gyűjtését, feldolgozását és nyilvántartását támogassa, és az érintett felhasználókat ellássa a szükséges információkkal.

A továbblépéshez a statisztikai célú adatkezeléseket el kell különíteni a hatósági adatkezelésektől, hogy a hatósági adatrendszerekből statisztikai adatösszegzések legyenek képezhetők további elemzés és értékelés számára; továbbá az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program keretében gyűjtött, a környezeti folyamatok elemzéséhez szükséges statisztikai adatokat integrálni kell a statisztikai célú adatkezelés számára. Ezen a bázison alakítható ki – hosszabb távon – az integrált környezetértékelési rendszer, amely megteremti a kapcsolatot az emberi tevékenységek (természetierőforrás-felhasználás és környezetszennyezés), a környezet állapota és a környezetvédelmi intézkedések, valamint a környezetpolitika célterületei között. A Program keretében megvalósuló környezeti informatikai

fejlesztések összhangban állnak az EU vonatkozó stratégiájával, valamint a kormányzat e-közigazgatás 2010 stratégiájában meghatározott célkitűzésekkel.

A Vízgazdálkodási Információs Rendszer a vízgazdálkodási alapadatok nyilvántartásának és feldolgozásának olyan rendszere, amely a társadalom vízzel kapcsolatos igényeire figyelemmel, az ezzel összefüggő döntéseket megalapozó adatokat tartalmazza és kezeli, valamint képes a rokon információs rendszerekkel kapcsolatos adatcserére. A VIZIR alapadatbázisaihoz (Vízügyi Adattár) sok szakági alkalmazás, modul (részrendszer) tartozik (vízkárelhárítás, vízgyűjtő-gazdálkodás, víziközmű rendszerek), amelyek fenntartása és további továbbfejlesztése szükséges.

A Természetvédelmi Információs Rendszerrel összefüggő feladatokat az 5. TAP és a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv tartalmazza.

Célok

- Nemzeti stratégiák, tervek, környezetvédelmi szakpolitikák megalapozottságának növelése, környezeti informatikai támogatottságának javítása.
- Az elektronikus ügyintézés, az e-kormányzás alkalmazási lehetőségeinek bővítése.
- A környezeti és vízügyi információk elérhetőségének javítása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Elektronikus és nem elektronikus környezeti tartalmak mennyiségi és minőségi fejlesztése az adatszolgáltatókkal együttműködésben.
- Közvetlen adatcserét biztosító „online” kapcsolatok a társtársak, az Európai Környezetvédelmi Ügynökség, az ENSZ és az EU-tagállamok között; települési, térségi és regionális együttműködések informatikai támogatása.
- Egységes ügyiratkezelő és hatósági nyilvántartó rendszerek, engedélykérelem minták kialakítása, engedélyek szabványosítása, a környezetvédelemmel összefüggő engedélyek kiadásának teljes körű elektronikus szolgáltatása stb.
- Az Európai Környezeti Információs és Megfigyelő Hálózat (EIONET) magyarországi szegmensének teljes körű kiépítése (a GRID-Budapest és a hálózatot alkotó intézmények közötti összeköttetés megteremtése, az OKIR és a Területfejlesztési Információs Rendszer online számítógépes összekapcsolása, INSPIRE kiépítése, valamint a szakrendszerek továbbfejlesztése és integrálása).
- Az OKIR és VIZIR, valamint szakterületi rendszereik továbbfejlesztése: környezeti és környezeti vonatkozású mutatók fejlesztése; az Európai és Nemzeti Szennyezőanyag-kibocsátási és -szállítási Nyilvántartás kialakítása, továbbfejlesztése és bővítése.
- A környezeti információkhoz való hozzáférés érdekében a téradat alapadatok (pl. kataszter, topográfia) és alrendszerének, téradat infrastruktúrájának biztosítása; az ország aktuális CORINE felszínborítási adatbázisának működtetése, valamint a FÖMI "Nemzeti Referencia Központ" szerepének fenntartása a felszínborítási adatok biztosításában.
- A civil társadalom, a lakosság esetében a környezet védelmét szolgáló, a környezeti adatok, információk körét bővítő kezdeményezéseik (monitorozás, adatgyűjtés) támogatása, az e-tanulás lehetőségének megteremtése.
- Ágazati környezetvédelmi adatgazdálkodási rendszerek kiépítése, fejlesztése (pl. honvédelem).

Az egyes szakrendszerekre vonatkozó intézkedések az adott tematikus akcióprogramokban szerepelnek.

5.1.3.2. A környezeti információk terjesztése

A Zöld-Pont Irodák Országos Hálózata a környezetvédelmi tárcánál 1997 óta működő Községügyi Iroda, majd Zöld-Pont Szolgálatból alakult át 2005-ben országos lefedettséget biztosító, minden területi szervnél, egységes formában működő, egységes tartalmat közvetítő, a környezeti információkhoz való szabad hozzáférést, az egyablakos, ügyfélközpontú hatósági ügyintézt szolgáló környezet-, természetvédelmi és vízügyi tájékoztató hálózattá.

A Környezeti Tanácsadó Irodák Hálózata (KÖTHÁLÓ), mely 20 taggal az ország egész területét lefedi, 1997 óta fűzi egybe azon civil zöld szervezeteket, amelyek kiemelt tevékenységei közé tartozik a lakossági környezeti tanácsadás. A KÖTHÁLÓ küldetése elősegíteni a környezeti információkhoz való jog érvényesülését, a környezeti tudatosság minél szélesebb körű elterjesztését és a fenntartható fejlődés megvalósulását, az ország környezeti állapotának és a lakosság életminőségének javulását. A Hálózat szakmai együttműködésének célja, hogy továbbképzésekkel, adatbázis fejlesztésekkel, az internetes tanácsadás bővítésével azonos színvonalúvá fejlessze az irodák tevékenységét a lakosság környezeti ügyeinek hatékony kezelése érdekében.

E hálózatok és a környezetvédelmi információszolgáltatást végző szervezetek erőfeszítéseinek köszönhetően javult a környezeti információk terjesztése, mégis a lakosság még mindig több mint fele érzi azt, hogy rosszul, vagy egyáltalán nem informálják a környezeti problémákról.

Célok

- A környezeti információhoz való jog érvényesülése (naprakész információk széleskörű terjesztése, nyilvánosság biztosítása), a lakosság környezeti informáltságának javítása.
- Az állampolgárok környezeti problémák iránti érzékenységeinek növelése, a környezeti ügyekkel kapcsolatos aktív részvétel motiválása.
- A környezeti ügyekhez kapcsolódó hatósági munka támogatása.
- A környezeti tanácsadás minőségfejlesztése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Naprakész, hiteles, közérthető, a döntéseket valóban megalapozó és támogató környezeti információk szolgáltatása (információk gyűjtése, tematikus adatbázisok létrehozása, kezelése, frissítése; tájékoztatás aktuális környezeti adatokról, kiadványok terjesztése) és információátadást szolgáló események szervezése, ezeken való részvétel.
- Ügyfélbarát ügyintézés elősegítése (hatósági ügyintézés támogatása, lakossági bejelentések fogadása, megoldása és adott esetben továbbítása keretében; ügyintézők folyamatos képzése; jogszabályok hozzáférhetőségének biztosítása; folyamatosan frissített, naprakész, letölthető nyomtatványokat, iratmintákat is tartalmazó honlapok működtetése).
- Együttműködés kiépítése, javítása a hálózatos intézmények között (Zöld-Pont Irodák Hálózata, KÖTHÁLÓ), valamint önkormányzatok, regionális információs központok hasonló feladatot ellátó szerveivel, szaktárcákkal, hatóságokkal, társadalmi és szakmai szervezetekkel, oktatási intézményekkel, a médiával, gazdálkodókkal segítve a valódi párbeszédet és konszenzuson alapuló döntések meghozatalát is.
- Pályázati források biztosítása a tanácsadó irodák működésének segítése érdekében.

Társadalmi szervezetek:

- A környezeti vonatkozású információk gyűjtése és terjesztése kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel együttműködésben.
- Tudásátadás a környezettudatosság növelése érdekében (egységes adatbázisok fenntartása, kiadványok, tematikus füzetek, szórólapok megjelentetése, rendezvények – előadások, fórumok, sajtótájékoztatók, kiállítások stb. – szervezése).
- Az irodák alkalmazottainak folyamatos továbbképzése, együttműködések szervezése és érdekképviselet.
- Jogsegélyszolgálat működtetése.

Mutatók

- Tanácsadó irodák szolgáltatásait igénybe vevők száma.

5.1.4. A turizmus környezeti hatásainak felmérése, tudatosítása

A turizmus a fenntartható fejlődés elérésének kérdésében kiemelt jelentőséggel bír: a szabadidő minőségi eltöltésén keresztül szolgálja az életminőség javítását, hozzájárul a helyi közösség szociális jólétéhez munkaalkalmat teremtő és gazdasági potenciálján keresztül, illetve kölcsönhatásban áll a

természeti, kulturális és épített környezet állapotával (terhelési potenciál és turisztikai vonzerő). Utóbbi szempont miatt a turizmus hosszú távú eredményességének záloga a természeti környezet értékeinek megőrzése.

A turizmus negatív hatásai (melyek körültekintő tervezés és üzemeltetés segítségével kiküszöbölhetők vagy enyhíthetők) a természeti környezetben is jelentkeznek. A szembetűnő lokális hatások (szemetelés, zsúfoltság, tájrombolás, levegő és vízszennyeződés, erózió, új növényfajták betelepítése), megnövekedett ivóvízigény és szennyvízkibocsátás mellett a turizmus globális környezeti hatással is jár, amely elsősorban a turizmushoz elengedhetetlen helyváltoztatás, a közlekedés következménye. A környezetre gyakorolt terhelés szempontjából további fontos jellemző a turizmus erős szezonális jellege, ami a turisztikai infrastruktúra kihasználtságát is jelentősen befolyásolja.

A turizmus ugyanakkor hozzájárulhat a védett természeti értékek megismeréséhez. Jelentős lehet tudatformáló hatása is, amennyiben a turisták utazásaik során a környezetvédelemről, a flóráról, faunáról szereznek ismereteket.

Bár a turizmus jelentősen befolyásolja a környezet állapotát, nem léteznek olyan mutatószámok, amelyekkel ezek a hatások összességében mérhetők lennének. Az indikátorrendszer hiánya ellenére a már működő különböző környezeti minősítő rendszerek (Magyar Szállodaszövetség Zöld Szálloda díja, az idegenforgalmi szálláshelyekre kidolgozott EU ökocímke és környezetbarát, környezetkímélő megkülönböztető jelzés minőségtanúsítási és védjegyhasználati rendszerei, az erdei iskola szolgáltatások minősítése), garanciát jelentenek arra, hogy az adott fejlesztés, szolgáltatás, vagy desztináció (fogadó területről) a természeti értékek védelmének elveit figyelembe véve működik.

Az ENSZ turizmusért felelős szervezete ajánlást fogalmazott meg a nemzeti Kormányok számára, hogy a fenntartható turizmus megvalósítása érdekében nemzeti minőségbiztosítási, védjegyhasználati rendszert dolgozzanak ki. Az Európai Bizottság 2007 októberében közép és hosszú távra szóló stratégiát fogadott el annak érdekében, hogy az európai turizmus fenntartható és egyben versenyképes fejlődését segítse elő. A turizmus fejlesztésének környezeti szempontjaival hazai szinten a 2005-2013 közötti időszakra szóló Turizmusfejlesztési stratégia foglalkozik, s ebben már megfogalmazódik a fent említett minőségbiztosítási és védjegyhasználati, valamint az indikátorrendszer létrehozásának szükségessége.

A közlekedési és energiaigényekből adódóan a turizmus jelentősen hozzájárul az éghajlatváltozást kiváltó CO₂ kibocsátáshoz, ugyanakkor ki is van téve az ebből eredő hatásoknak. Ezt felismerve az ENSZ turizmussal foglalkozó szervezete célkitűzései között szerepel az éghajlat-semleges turizmus szektor megvalósítása mind az alkalmazkodás, mind a kibocsátás-csökkentés oldaláról. Az ÖM és a KvVM együttműködésével folyamatban van az éghajlatváltozás turizmusra gyakorolt hatását vizsgáló tanulmány előkészítése.

Célok

- A turizmus környezeti, szociális és hosszú távú gazdasági hatásait integráltan vizsgáló monitoring és indikátor-rendszer bevezetése.
- A turizmus területén egymásra épülő, országos – a környezeti szempontokat is magában foglaló – minőségbiztosítási és védjegyrendszer kialakítása.
- A turizmus természeti környezetre gyakorolt káros hatásainak minimalizálása a szemléletformálás eszközével.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A turizmus és a környezet kapcsolatrendszerének széleskörű megismertetése és a megfelelő magatartás érvényesítésének ösztönzése (a felelős turista viselkedésére vonatkozó tervezet kidolgozása; a fenntartható, természetközeli turisztikai formák népszerűsítése; a létrejövő minőségbiztosítási rendszerben való részvétel ösztönzése). Látogató- és családbarát fejlesztések szakmai megalapozása.

- Hazai minősítő, indikátor és monitoring rendszer kidolgozása a turizmus és a természeti környezet kapcsolatára vonatkozóan (átfogó kutatás a nemzetközi tapasztalatok megismerésére; a 2008-ban elfogadott nemzetközi „fenntartható turizmus” kritérium rendszer hazai bevezetése; magyar turizmus védjegyben a környezeti szempontok fokozott érvényesítése, területek teherbírásának vizsgálatát lehetővé tévő rendszer megalkotása).
- Együttműködési terv kidolgozása és megvalósítása a turisztikáért és a természetvédelemért felelős tárcák között.

Gazdálkodó szervezetek:

- A turisztikai építési beruházásokban az anyag- és energiatakarékos módok alkalmazása, a turisztikai létesítmények működtetése, a programok szervezése során a környezeti szempontok fokozott figyelembevétele.

Lakosság:

- A felelős turistára vonatkozó szabályok betartása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: környezetbarát közlekedés (2., 4. TAP), éghajlatváltozás (2., 3. TAP) ivóvíz és gyógyvizek (3., 4. TAP), szennyvíz (4. TAP), ökoturizmus (5. TAP).

Mutatók

- A környezeti szempontokat is figyelembe vevő védjegyrendszerben minősítést szerzett turisztikai vállalkozások száma.

5.2. Éghajlatváltozás

Az emberi tevékenységek következtében fokozott mennyiségben a légkörbe kerülő és ott felhalmozódó üvegházhatású gázok hatására erősödik az éghajlat megváltozásának veszélye. A globális változás elleni nemzetközi fellépés keretében minden országnak vállalnia kell arányos felelősségét. Ennek megfelelően hazánkban is hozzá kell járulnia a kibocsátások csökkentéséhez – összhangban az EU közösségi célkitűzéseivel.

Az éghajlatváltozás a magyar nemzetgazdaságot és társadalmat is érintő, cselekvésre kényszerítő kockázat. A megváltozó hőmérséklet és csapadékviszonyok, az évszakok lehetséges eltolódása, egyes szélsőséges meteorológiai, hidrometeorológiai jelenségek erősödése, gyakoriságuk növekedése veszélyezteti a lakosság életminőségét, a természeti értékeket, a víz- és talajkészleteket, erdőállományokat és az élelmiszertermelés biztonságát. A már elkerülhetetlennek látszó változásokra fel kell készülni, egyrészt a káros hatások mérséklésével, másrészt az alkalmazkodási képességek erősítésével. Az elmúlt években az éghajlatváltozással is összefüggő természeti csapások (fagykár, jégeső, árvizek, aszály, erdőtüzek) a becslések szerint jóval meghaladták az éves hazai össztermék 1%-át.

Magyarország középtávú klímapolitikájának irányait az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye és annak Kiotói Jegyzőkönyve végrehajtási keretrendszeréről szóló törvény alapján elkészített és elfogadott stratégia jelöli ki. A stratégia célkitűzéseinek megvalósítását a kétévenként kidolgozásra kerülő Nemzeti Éghajlatváltozási Programok segítik elő. A stratégia célkitűzéseivel összhangban a tematikus akcióprogram „klímabarát” célok és intézkedések megfogalmazása révén kíván hozzájárulni az ország fenntartható fejlődési pályára való áttéréséhez; az emberek biztonságának, életminőségének és az ország versenyképességének javításához.

A Program tartalmazza a sztratoszférikus ózonréteget károsító anyagok csökkentését, megszüntetését célzó, valamint a káros ultraibolya sugárzás elleni védekezéssel kapcsolatos intézkedéseket is.

Fő célkitűzések

- Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése.
- Az energiahatékonyság és energiatakarékosság növelése.
- Az üvegházhatású gázok megkötésének növelése a szabad talajfelszín és növényborítottság növelésével.
- A kedvezőtlen ökológiai és társadalmi-gazdasági hatások elleni védekezés az alkalmazkodóképesség javításával, a károk megelőzésével, enyhítésével.
- A sztratoszférikus ózonréteg védelme, a kialakult helyzethez való alkalmazkodás erősítése, a kockázatok csökkentése.
- A klímaturatosság erősítése.

5.2.1. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése

Az 1990-es évek gazdasági szerkezetváltásának jelentős szerepe volt az üvegházhatású gázok hazai kibocsátásának visszaesésében, a hazai kibocsátások összértékét tekintve azóta nem történt jelentős változás. A teljes kibocsátás 75%-át az összes tüzelőanyag és üzemanyag elégetését magában foglaló energiaszektor adja. A mezőgazdaság 13%-kal, az ipari folyamatok további 7%-kal járulnak hozzá az üvegházhatású gázok kibocsátásához, míg a hulladék szektor 5%-ot képvisel a leltárban (2007). A közlekedési ágazatban folyamatosan nő a végső energiafelhasználás, s a jelenlegi üzemanyag-szerkezetből következően az ágazat szén-dioxid kibocsátása is. Az energia-végfelhasználók kibocsátásának döntő hányadát adja a lakossági, intézményi szektor (az összes hazai szén-dioxid kibocsátás mintegy 24%-áért felel). Ebből adódóan az éghajlatváltozás mérséklésére irányuló intézkedések kulcsterületei az energia ágazat, a közlekedés, a lakossági és a kommunális szektor.

Az EU 2020-ra elérendő, legalább 20%-os kibocsátás-csökkentési céljához – a közösségi erőfeszítés-megosztásról szóló megállapodás és az emisszió-kereskedelmi rendszer megújításával

foglalkozó irányelv alapján – Magyarországnak is hozzá kell járulnia (viszonyítási érték az 1990. évi kibocsátási szint). Az EU-álláspont szerint új globális klímavédelmi megállapodás esetén a fejlett államok csoportja 30%-os kibocsátás-csökkentést vállal.

Az energia- és erőforrás-hatékonyság javítása, az egységnyi termék előállítására felhasznált energia csökkentése hozzájárul a versenyképesség és az energiaellátás biztonságának javulásához. Mindamelllett a kibocsátások csökkentése és az éghajlatváltozás hatásaihoz való alkalmazkodás többletköltséget jelenthet.

5.2.1.1. Részvétel az EU kibocsátás-csökkentési rendszerének fejlesztésében, végrehajtásában

Az EU klímapolitikájának elsődleges területe az üvegházhatású gázok kibocsátás-csökkentését szolgáló közösségi eszközök fejlesztése és végrehajtása. Az erre irányuló törekvések, előírások a közösségi politika és szabályozás mind több területén jelennek meg. Az Európai Bizottság döntésének megfelelően a 2008-2012 közötti időszakban kizárólag a 2005. évi hitelesített kibocsátásokkal közel megegyező mennyiségű kibocsátási egység-mennyiséggel lehet gazdálkodni.

A közösségi szintű kibocsátás-csökkentés eddiginél is meghatározóbb eszköze lesz a 2012 utáni EU emisszió-kereskedelmi rendszer (ETS) megvalósítása. Az érintett ágazatok esetében EU-szinten összesen 21%-os kibocsátás-csökkentés elérése a cél. Bár a „kvóta-kiosztás” 2013-tól az Európai Bizottság hatásköre, a Program időszakában sokoldalú feladatot jelent majd az e rendszerbe foglalt intézkedések hazai bevezetésére való felkészülés. Az új emisszió-kereskedelmi rendszer kiegészül a hatálya alá nem tartozó ágazatok kibocsátás-szabályozását érintő közösségi szintű rendelkezésekkel. E szektorokra vonatkozóan, EU-szinten 10%-os kibocsátás-csökkentést kell elérni, Magyarország számára pedig előírás, hogy a kibocsátások esetleges növekedése 2020-ra ne haladja meg a 10%-os szintet, a 2005. bázisévhez képest. Minden évben egy meghatározott szinten belül kell maradnia a kibocsátásoknak, a növekedési lehetőség ellenére.

Célok

- A 2012-ig hatályos emisszió-kereskedelmi rendszer hatékony végrehajtása.
- Felkészülés a 2012 utáni ETS végrehajtására.
- A kibocsátás-csökkentési célok megvalósítása és a versenyképesség csökkenésének elkerülése az érintett ágazatok esetében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A nemzetközi és nemzeti keretek között elfogadott szakpolitikák alkalmazása. (Az üvegházhatású gázok kibocsátási leltárának működtetése.)
- A korábbiaknál hatékonyabb, a szakterületi célkitűzések tekintetében összehangolt programok kidolgozása. A jogi szabályozás fejlesztése (pl. hiányok és ellentmondások megszüntetése), jogharmonizáció. Gazdasági ösztönző eszközök kidolgozása, alkalmazása.
- Az állami támogatási lehetőségek felmérése és alkalmazása, Zöld Beruházási Rendszer működtetése.
- Az EU emisszió-kereskedelmi rendszer (ETS) megvalósítását szolgáló Nemzeti Kiosztási Terv végrehajtása.
- Az EU környezet- és klímapolitikájába illeszkedő speciális szabályozók, intézkedések alkalmazása az anyag- és energia-intenzív ágazatokban.
- Közreműködés a 2013-tól kezdődő időszakra vonatkozó közösségi emisszió-kereskedelmi rendszer megújításában, illetve hazai bevezetésének előkészítése.
- Közreműködés a nem-ETS szektorba tartozó (pl. közlekedési) kibocsátásokra vonatkozó EU szabályozás előkészítésében.

Gazdálkodó szervezetek:

- A kibocsátással megegyező mennyiségű kvóta visszaadással kapcsolatos jogszabályi követelmények betartása.
- A kibocsátások nyomon követési rendszerének korszerűsítése, fejlesztése.

- Ideális esetben: a kibocsátás csökkentés eredményeképpen értékesített kvótákból befolyó összegekből további kibocsátás csökkentési intézkedések finanszírozása.

Mutatók

- Az évenkénti nettó és bruttó üvegházhatású gáz kibocsátás értékei.
- A szektorok részesedése a teljes hazai üvegházhatású gáz kibocsátásban.
- Egy főre eső metán, dinitrogén-oxid, CO₂ kibocsátás.
- A metán, dinitrogén-oxid, CO₂ kibocsátás alakulása ágazatonként.
- A részlegesen fluorozott szénhidrogének kibocsátásának alakulása.
- A Nemzeti Kiosztási Terv hatálya alá tartozó üvegházhatású gáz kibocsátási egységgel gazdálkodó létesítmények száma.
- A Nemzeti Kiosztási Terv hatálya alá tartozó létesítmények által leadott jelentések száma.

5.2.1.2. Energiagazdálkodás

A hazai energiagazdálkodás átfogó keretét a 2007-2020 közötti időszakra szóló magyar energiapolitika jelenti, melynek fő alapelvei: az ellátásbiztonság, a versenyképesség és a fenntarthatóság. Ez utóbbi általában az energiagazdálkodással kapcsolatos környezeti követelményeket jelenti, s ezen belül mindenekelőtt az üvegházhatású gáz kibocsátások szabályozásának ügyét. A konkrét feladatokat elsősorban az energia-hatékonyság javításával és a megújuló energiák alkalmazásával foglalkozó programok tartalmazzák.

Magyarország számára az egyik legnagyobb kihívás az ország energiaszükségleteinek kielégítése, energiaimport-függőség csökkentése, valamint a környezeti szempontoknak megfelelő, kiegyensúlyozottabb (diverzifikált) energiaszerkezet kialakítása, melynek során kiemelt szerepet kell szánni a decentralizált energiatermelésnek. A megújuló energiaforrások felhasználásának környezet- és természetvédelmi szempontjait a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv tartalmazza.

Célok

- Az energiahatékonyság évi 1-1%-os javítása a 2008-2016 közötti időszakban, összhangban az EU vonatkozó irányelvvel és a Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési Tervvel. Az Európai Bizottság által 2007. januárban közzétett klíma-energia csomag ezt a kötelezettséget 2020-ra 20%-ra emeli, valamint –
 - a közösségi szinten előírt célkitűzések elérése érdekében, Magyarország számára 2020-ra az összenergia végfelhasználásban, megadott ütemezésben 13%-os megújuló energiaforrás részarányt, illetve
 - a közlekedési benzin- és dízelolaj felhasználáson belül, az energiatartalomra vetítve minimum 10%-os bioüzemanyag részarányt ír elő.
- A Program feladata e célok időarányos teljesítése.
- A hazai energiastratégiával összhangban 2020-ra az összenergia felhasználáson belül 14,9-15,9%-os megújuló energiahordozó részarány elérése (186,3 PJ elérése a 2006. évi 55 PJ-hoz képest), ami ágazati célokra bontva
 - a villamosenergia felhasználáson belül 20,1-21,4%-os zöldáram részarányt (ami a 2006. évi 1630 GWh-hoz képest 9470 GWh-t (79,6 PJ)),
 - a hőtermelésen belül a 2006. évi 36 PJ-hoz képest 87,1 PJ megújuló energiaforrás felhasználást, valamint
 - az üzemanyag-fogyasztáson belül a 2006. évi ~0,935 PJ-hoz képest 19,6 PJ bioüzemanyag energiaértéket jelent.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A 2016-ig tartó időszakra szóló Energiahatékonysági Cselekvési Terv végrehajtása az önkormányzatok, a gazdasági szféra és a lakosság közreműködésével, különös tekintettel az energiaátalakítás, a közlekedés-szállítmányozás területére és a jelentős energiafogyasztású termékcsoportokra.

- Összehangolt kormányzati program kialakítása és megvalósítása a lakossági és az intézményi szektor meglévő épületállományának, valamint az új épületek energia-hatékonyságának javítására (pl. Klímabarát Épületek Keret Program kidolgozása és végrehajtása).
- A megújuló energiaforrások felhasználásának lehetőségek szerinti növelése a környezeti hatások részletes, teljes életciklus-elemzésen alapuló vizsgálati eredményei függvényében; a vonatkozó stratégia figyelembe vételével Megújuló Energiahordozó Program kidolgozása és ütemezett megvalósítása.
- A célok megvalósítását szolgáló gazdasági ösztönzők (pl. adóintézkedések) és jogi előírások megteremtése és alkalmazása.
- Az energiatakarékosság, -hatékonyság növelését, a megújuló energiaforrások alkalmazását segítő finanszírozási és támogatási rendszer működtetése.
- A mezőgazdasági eredetű megújuló energiaforrások alkalmazását elősegítő Agrárenergetikai Program végrehajtása: szabályozási keretek, ösztönző rendszer kidolgozása.
- A bioüzemanyag és más alternatív üzemanyagok részarány-növelése hazai feltételrendszerének értékelése (életciklus-elemzés alapján), különös figyelemmel az élelmiszerellátás biztonságát és a környezeti átláthatóságot érintő kérdésekre; ennek függvényében hazai program kidolgozása.
- A falusi és kisvárosi közintézmények hő- és elektromos áram felhasználásának decentralizált biogáz-előállító rendszereken alapuló, költség-hatékony kiváltása szabályozási feltételeinek megteremtése.
- A szennyvíziszapok megújuló energiaforrásként történő hasznosításának ösztönzése (az egyéb hasznosítások kiegészítéseként).
- A hőhasznosítási célú geotermikus energia felhasználás korszerűsítése, a visszasajtolás fokozott támogatása (Kapcsolódás: 7. TAP).

Kormányzat, önkormányzatok:

- Középületek, közintézmények energiatakarékos működtetése, energiahatékonyságának javítása (fűtési, hűtési és világítási rendszerek modernizálása, tanúsítása, épületszigetelés).
- Helyi megújuló energiaforrások (biomassza, biogáz, földhő, nap- és szélenergia) lehetőség szerinti, decentralizált felhasználása.

Gazdálkodó szervezetek:

- Teljes életciklus elemzés alapján az energiatermelési és szolgáltatási folyamat (ideértve az alapanyag-előállítói, beszállítói, szállító és értékesítési tevékenységeket is) hatékonyságának növelése, a kibocsátások és környezeti terhelés minimalizálása (pl. technológiafejlesztés, kapcsolt villamos és hőenergia termelés, szállítási energiaigény és veszteség csökkentése).
- A termelő és szolgáltató tevékenységek során takarékos és hatékony energiahasználat (pl. ehhez kapcsolódó intézkedési tervek kidolgozása, fejlesztések végrehajtása, legjobb elérhető technológia alkalmazása).

Lakosság:

- Háztartások energiatakarékos működtetése, energiahatékonyságának javítása („okos mérés” kialakítása, bevezetése, különböző zónaidők között eltérő tarifa szerkezet, fűtési, hűtési és világítási megoldások, háztartási gépek modernizálása és okszerű használata, épületszigetelés).
- Életvitelben és fogyasztási szokásokon belül is megjelenő energiatudatos gondolkodás (kialakítása).

Mutatók

- Az egy főre jutó, illetve az ágazatonkénti energiafelhasználás.
- (Lakó)ingatlanok, háztartási gépek energiahatékonysági besorolás szerinti megoszlása.
- A megújuló energiaforrások használatának aránya a teljes energiamérlegen, illetve a villamosenergia termelésen belül.
- A megújuló energiafajták megújuló energiahordozókon belüli aránya.
- A biomassza alapú energiatermeléshez telepített fás- és lágyszárú energiaültetvények területfoglalása.
- A működő biogáz üzemek száma és termelése.
- A bioüzemanyag termelés és belföldi felhasználás aránya, hazai területfoglalása.
- Bioüzemanyag előállító üzemek száma és termelése.

5.2.1.3. Közlekedés

A közlekedési-szállítási célú energiafelhasználás és az ezzel járó környezetterhelés, s különösen a szén-dioxid kibocsátás hazánkban is gyorsan növekszik. A klímavédelem érdekében e téren is határozott intézkedésekre van szükség.

A magyarországi közlekedésfejlesztés fő irányait az Országgyűlés által 2004-ben jóváhagyott Közlekedéspolitikai Stratégia jelöli ki, melynek célkitűzései között szerepel az épített és a természeti környezet védelme. A 2007-ben kidolgozott Egységes Közlekedésfejlesztési Stratégia a közlekedési alágazatok hatékonyabb együttműködését, a szolgáltatások egységes célrendszerét határozza meg. Horizontális témái között megtalálható a környezetkímélőbb, energia hatékony szállítási rendszerek kialakítása és a fenntarthatóság hosszú távú biztosítása.

Célok

- A közlekedési-szállítási igények csökkentése.
- A közlekedési-szállítási eredetű környezetterhelés (különösen a szálló por terhelés) csökkentése, a közlekedési-szállítási teljesítmény és a szén-dioxid kibocsátás növekedésének szétválasztása.
- A vasúti szállítás előtérbe helyezése, de legalábbis az áru- és személyszállításon belüli aránya visszaszorulásának megállítása.
- A távolsági közösségi közlekedés versenyképességének javítása.
- Az alternatív, környezetkímélő üzemanyagok használata.
- A vízi közlekedés és szállítás fejlesztése a természeti értékek védelme és az ökológiai rehabilitáció komplex figyelembevételével.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A használatarányos, illetve az externális költségeket figyelembe vevő gazdasági szabályozás kialakítása a közösségi közlekedés rendszerének (vasút, távolsági autóbusz), eszközállományának, infrastruktúrájának, szolgáltatási színvonalának fejlesztése érdekében.
- A meglévő közlekedési infrastruktúra környezet-hatékony működtetése, a fejlesztések során a természet- és környezetvédelmi, vízgazdálkodási, tájvédelmi, ökológiai értékek megőrzésének érvényesítése.
- Időjárási és útviszonyok, útállapot, forgalmi helyzetek (akadályok) valós idejű jelzésére figyelő és jelzőrendszer kiépítése.
- Az áruszállítás környezeti hatásainak mérséklése céljából a környezetbarát közlekedési módok elterjedésének ösztönzése, a vasúti- és vízi szállítás előtérbe helyezésének szabályozási, infrastrukturális feltételeinek megteremtése.
- A járműállomány korszerűsítésének keretében a teljes életciklusukat (gyártás, (energia)használat és feldolgozás) tekintve legtakarékosabb, legjobb energetikai és nyersanyag-felhasználás hatékonyságú, és legkisebb káros anyag- és üvegházhatású gáz kibocsátású személygépkocsik elterjedésének elősegítése, az ezt célzó jogszabályok és gazdasági eszközök alkalmazása.
- Az új gépjárművekre vonatkozó környezeti normák – köztük a fajlagos szén-dioxid kibocsátás – szigorítása az EU-előírásokkal összhangban.
- A környezeti és földhasználati szempontokat figyelembe vevő, a vasúti, közúti és a folyami teherszállítás összekötését szolgáló országos rendszer, azon belül csomópontokra/központokra vonatkozó átfogó koncepció kialakítása és végrehajtása.
- Az I. és II. kategóriájú vasútvonalak, országos vasúti mellékvonalak fejlesztése, a személyszállítás fenntartása, a vasúti közlekedés vonzóbbá tétele.
- A Duna védelmének és hasznosításának összehangolt ökológiai, vízgazdálkodási és területfejlesztési értékelése, a nemzetközi törekvések áttekintésével stratégia kimunkálása, a hajózhatóság javítása környezet- és költséghatékonysági vizsgálata, tekintettel a folyó menti ökoszisztémák állapotának védelmére és javítására (NATURA 2000 területek), valamint a vizek VKI szerinti „jó” állapotának elérését célzó EU kötelezettségre.
- A korszerű, környezetkímélő és energiatakarékos önjáró hajók beszerzéséhez szükséges kormányzati garanciavállalás feltételrendszerének megteremtése és pályázható források létesítése.

- A magyar folyami információs szolgáltatások (PannonRIS) fejlesztésének folytatása (pl. vízi közlekedés biztonságának növelése, hatósági ellenőrzés megteremtése, monitoring rendszer kiépítése).
- A folyami teherszállítások elősegítése érdekében a kikötő-fejlesztések támogatása (pl. Győr-Gönyű Országos Közforgalmú Kikötőnél a kombinált terminál és logisztikai központ létesítése, továbbá a Mohácsi kikötő, Baján EU-s kötelezettséggént is a szervizkikötő befejezése).

Gazdálkodó szervezetek:

- A jelenlegi közösségi közlekedési rendszerek (vasút, távolsági autóbusz) működtetése, eszközállományának továbbfejlesztése.
- Intermodális logisztikai rendszerek kialakítása, azon belül az áruszállítás átcsoportosítása, lehetőség szerint a nehéz tehergépjárművekről a vasútra, hajóra.
- A járműpark javítása, takarékos használata, meglévő kapacitások kihasználása és ezen keresztül versenyelőnyök elérése.

Lakosság:

- Közlekedési szokásaiban a környezeti szempontok hangsúlyosabb érvényesítése (közösségi közlekedés választása, járművásárlás, illetve használat során nagyobb hangsúly a takarékos és hatékony üzemeltetésen, megfelelő karbantartáson).

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: A (nagy)városi és utasforgalmi intermodális csomópontok kialakításának és fejlesztésének támogatása (Kapcsolódás: 4. TAP).

Mutatók

- A közúti gépjárműállomány, ezen belül a személygépkocsi-állomány változása.
- A személygépkocsi-állomány környezetvédelmi besorolás szerinti megoszlása.
- A személygépkocsi-állomány és az újonnan eladott autók széndioxid-kibocsátás szerinti megoszlása.
- Személygépkocsival megtett utak hossza, utas-száma.
- A közösségi közlekedés igénybevételi részarányának alakulása.
- Az áruszállítás fajlagos energiafelhasználása közlekedési módozatokként.
- A járműállomány korszerűsítés mutatói.
- Intermodális közlekedési központok száma.
- A fejlesztés alá vont vasúti fő- és mellékvonalak hossza.
- A vízi szállításra alkalmas hajózható napok száma a Dunán és a Tiszán.
- A magyar hajózási vállalkozások száma (szállítási, turisztikai célú).

5.2.1.4. Mezőgazdasági eredetű kibocsátások

Az országos üvegházhatást okozó gázkibocsátáson belül mintegy 13% mezőgazdasági eredetű (2007), mely az utóbbi években csökkenő tendenciát mutatott. A kibocsátás elsősorban a mezőgazdasági termelés intenzitásával és az állatállománnyal függ össze.

Cél

- A mezőgazdasági eredetű kibocsátások csökkentése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Mezőgazdasági üzemek energia-hatékony korszerűsítésének, megújuló energiaforrások alkalmazásának támogatása.

Gazdálkodó szervezetek:

- A mezőgazdasági termelés során az energiatakarékos megoldások alkalmazása.

A fenti cél megvalósítását szolgáló további intézkedéseket a 6. TAP (környezetbarát mezőgazdaság) tartalmazza.

Mutató

- A mezőgazdaságból származó ÜHG kibocsátás.

5.2.1.5. Erdőgazdálkodás

Az országos éves szén-dioxid kibocsátás mintegy 60 millió tonna, e mennyiségből erdeink jelenleg megközelítően 6%-ot képesek megkötni, ami új telepítésekkel további néhány tized százalékkal növelhető. A program megvalósítása esetén a hazai erdők faanyagában megkötött 4-5 millió tonna/év szén-dioxid mellett évente további néhány százezer tonna szén-dioxid kerülne lekötésre.

Az európai, köztük a hazai erdők egyre több biomasszát termelnek, tekintettel arra, hogy a fakitermelés mennyisége az erdőkben évente újraképződő fatömegnek csak mintegy 60%-át éri el. Így az élőfa készlet (jelenleg országosan összesen 347 millió m³) az elmúlt időszakban folyamatosan és jelentősen (évente 3-5 millió köbméterrel) emelkedett. Az erdő talaja szintén jelentős szénraktár, a faanyaghoz képest további 30% szenet tárol tartósan. A fa természetes, megújítható nyersanyag- és energiaforrás, így alkalmas a kevésbé környezetbarát anyagok kiváltására, és a „zöld” energia előállítására. Fontos kérdés ezért az erdőtelepítés, -kezelés, az erdő ökológiai-tájökológiai és jóléti funkciójának, valamint a biomasszaként való hasznosítás megfelelő egyensúlyának biztosítása.

Célok

- A hazai szén-dioxid nyelő- és tároló kapacitások erősítése az erdőgazdálkodásban.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat, gazdálkodók:

- Az erdőterületek nagyságának növelése a Nemzeti Erdőtelepítési Programban foglaltak szerint, az éghajlatváltozás hatására módosuló új termőhelyi viszonyok függvényében lehetőség szerint őshonos fajok alkalmazásával. Az erdőtelepítések sikerének ellenőrzése légi-, illetve űrtávérzékeléssel (Kapcsolódás: 6. TAP).

A fenti cél megvalósítását szolgáló részletes intézkedéseket a 6. TAP (erdőgazdálkodás) tartalmazza.

Mutatók

- Az erdők és talajaik CO₂ nyelő- és tárolókapacitásának mértéke.
- Az őshonos fajokkal telepített erdők aránya.

5.2.2. Felkészülés az éghajlatváltozás hatásaira

Az éghajlatváltozás alakulására vonatkozó – nemzetközi és hazai együttműködésben készült – becslések alapján hazánk éghajlatát az évszázad utolsó három évtizedében (2071-2100), a Föld velünk megegyező földrajzi szélességén található területekhez hasonlóan, a földi átlaghoz képest mintegy 40%-kal nagyobb melegedés fogja jellemezni. Az évszakok közül a nyár az éves átlagnál nagyobb mértékben (átlagosan 1,7 Celsius fokkal), míg a tél ahhoz képest kevésbé (1,3 fokkal) fog melegedni. Az átmeneti évszakok melegedése nagyjából azonos az évi átlagokéval. A kiugróan magas nyári hőmérsékletek gyakoribbá válnak. Éves átlagban valószínűleg csak kismértékben csökken a csapadékösszeg (0,3%-kal), ugyanakkor az éven belüli eloszlás jelentős átrendeződésére kell számítani: a tenyészidőszak összes csapadéka számottevően (mintegy 8%-kal) csökken. A nagy csapadékot hozó események – főleg a téli időszakban – gyakoribbá válnak. Ezzel párhuzamosan a kevés és átlagos csapadékhozamú napok gyakoriságának csökkenése várható, ami valószínűleg az eddigieknél gyorsabban vezet majd aszály kialakulásához.

A felkészülés az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásra elkerülhetetlen, mivel a múltbeli üvegházhatású gáz kibocsátások miatt már jelenleg és a jövőben is számolni kell a környezeti feltételek változásával. Míg a kibocsátás csökkentési feladatok leginkább globális összefogással valósíthatók meg, addig az alkalmazkodási törekvések elsősorban helyi és regionális szinten vezetnek eredményre. A prognosztizált klímaváltozás egy hosszú folyamat, ezért a csökkentése érdekében foganatosított intézkedések kedvező hatása csak hosszú idő múlva érzékelhető. A ma kibocsátás-

csökkentése tehát nem a következő esztendő jobb időjárásában fog tükröződni. A társadalom pedig türelmetlen, s a gyors hatások elmaradása bizonyos csalódottságot, kiábrándultságot okozhat, s a lelkes tenni akarást lohasztja.

A nemzetközi PRUDENCE projekt modelleredményei alapján készült becslések pontosításához, az előrejelzésekben rejlő bizonytalanságok csökkentéséhez és az érintett területekre vonatkozó alkalmazkodási stratégiák kidolgozásához szükség van az éghajlatváltozás regionális hatásainak feltérképezésére, melyhez a Magyarországon futó négy különböző, finomabb térbeli felbontású regionális éghajlati modell szolgáltat megfelelő információkat. A modell-fejlesztésekhez több intézmény hatékony együttműködése szükséges (pl. OMSZ, FÖMI).

Célok

- Az alkalmazkodóképesség – azaz a valószínűsíthető változásokra való felkészülés, megelőzés és kárenyhítés – erősítése, a természeti, társadalmi, gazdasági összefüggések valamennyi metszetében.
- Az alkalmazkodóképesség javítása és a kibocsátás-csökkentés terén megvalósítandó intézkedések közötti összhang megteremtése.
- A hatásvizsgálatok finomítása, módszertani fejlesztések megvalósítása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A térségünkre vonatkozó éghajlati és azzal összefüggő környezeti jövőképek pontosítása a globálisan összehangolt, nagypontosságú mérőrendszerek és a regionális éghajlatmodellek fejlesztésével.
- Ágazati éghajlatváltozási programok kidolgozása, illetve az átfogó ágazati fejlesztési programokban a vonatkozó követelmények és feladatok megjelenítése az érintett gazdasági ágazatok alkalmazkodási adottságainak függvényében (Kapcsolódások: vízgazdálkodás: 7. TAP, mező- és erdőgazdaság: 6. TAP, természetvédelem: 5. TAP, egészségügy: 3. TAP, energiagazdálkodás, közlekedés: 2. TAP).
- A szélsőséges meteorológiai, hidrometeorológiai jelenségekre való felkészülés biztosítása, összehangolt cselekvési tervek kidolgozása.

Önkormányzatok:

- Az éghajlatváltozásra való felkészüléshez térségi és helyi programok kidolgozása, megvalósítása (pl. klímabarát települések).
- A szükséges intézkedések beépítése a fejlesztési és környezetvédelmi tervekbe, programokba, a térségi és helyi szabályozásba.

Lakosság:

- A klímatudatos életmód és fogyasztói magatartás kialakítása a mindennapi életben (Kapcsolódás: 1. TAP).
- A környezeti nevelés, oktatás adta lehetőségek kihasználása a változásra való felkészülésben (Kapcsolódás: 1. TAP); a kedvezőtlen élettani, lakókörnyezeti hatások csökkentésének elősegítése.

Mutatók

- A kidolgozott ágazati éghajlatváltozási programok száma.
- Az éghajlatváltozásra való felkészülést segítő térségi, helyi programok száma.

5.2.3. Ózonkárosító anyagok kibocsátásának csökkentése

A földi élet számára védelmet jelentő ózonréteg elvékonyodása következtében a Naptól érkező káros ultraibolya (UV) sugárzás az emberek, az állatok és a növények egészségét veszélyezteti. Vizsgálatok szerint az elsődlegesen fehérbőrű népességű európai régióban a melanoma kialakulása jelenti a legnagyobb veszélyt. Az élőlényeket érő kockázatok mellett a tárgyi környezet sérülékenysége is meghatározóvá vált.

A magaslégtörő ózonréteg védelme érdekében nemzetközi összefogással zajlik az ózonkárosító anyagok gyártásának és felhasználásának visszaszorítása. A Bécsi Egyezmény (1985) és a Montreali Jegyzőkönyv (1987), valamint ennek módosításai írják elő a tennivalókat. Következetes végrehajtásuktól remélhetjük, hogy az évszázad közepe táján visszaáll az 1970-es évek magaslégtörő ózonszintje, s ezzel együtt lecsökken a káros UV sugárzás is. Addig azonban mindent meg kell tenni az ártalmak kivédése érdekében.

Bár minden jel arra mutat, hogy megindult az ózonréteg regenerációja, az Egészségügyi Világszervezet (WHO) előrejelzései szerint továbbra is az UV sugárzás miatt bekövetkező betegségek folyamatos növekedésére kell számítani. Ebből adódóan az EU a korábbiaknál szigorúbb intézkedéseket vezetett be, melynek megvalósításával hazánkban is 2010-től egészen minimális szintre esik vissza az ózonkárosító anyagok felhasználása.

A kockázatok megismeréséhez szükséges az UV sugárzás mérése, melyből a kockázat nagysága becsülhető. Az Országos Meteorológiai Szolgálat mérései szerint 2008 nyarán kiemelkedően magas volt a maximális UV sugárzású napok száma, valamint az UV sugárzás éves összdózisa is emelkedett az elmúlt tíz év során. Ebből adódóan elsődleges fontosságú a lakosság részletes és pontos tájékoztatása a várható UV dózis mértékéről. Magyarországon ma már a nyomtatott és az elektronikus sajtó is rendszeresen közli az ezzel kapcsolatos információkat, a tájékoztatás köre évről évre bővül.

Az ózonkárosító anyagok kiváltása egyben jelentős mennyiségű üvegházhatású gáz levegőbe kerülését is megelőzi.

Célok

- A megnövekedett UV-B sugárzással szembeni alkalmazkodóképesség, védekezés erősítése, a kedvezőtlen ökológiai és egészségügyi hatások elleni védekezés, valamint a megelőzéssel kapcsolatos tevékenység javítása.
- Az ózonkárosító anyagok felhasználásának teljes visszaszorítása, a termékekben, berendezésekben lévő ózonkárosító anyagok légkörbe jutásának megakadályozása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az UV-B sugárzást mérő hálózat működtetése.
- A nyári időszakban a lakosság rendszeres, naprakész tájékoztatása, a megfelelő magatartásformákra ösztönzése.
- Munkavédelmi intézkedések keretében védőeszközök használatának előírása.
- Az ózonkárosító anyagok felhasználásának, visszanyerésének, ártalmatlanításának fokozott ellenőrzése.
- Az ózonkárosító anyagok illegális kereskedelme elleni küzdelem a szállítmányok fokozott ellenőrzésével.
- Rendszeres, naprakész tájékoztatás az UV dózis mértékéről.

Önkormányzatok:

- Települési klímaprogramok részeként UV riadó tervek készítése.

Lakosság:

- A tudatos fogyasztói magatartás kialakítása a mindennapi életben (1. TAP).
- A környezeti nevelés, oktatás, tájékoztatás adta lehetőségek kihasználása a káros UV sugárzás elleni védekezésben.

Mutatók

- Klórozott-fluorozott szénhidrogének kibocsátása.
- Az UV sugárzás miatt bekövetkező betegségek száma.
- A maximális UV sugárzású napok száma, az UV sugárzás éves összdózisa.
- Az ózonkárosító anyagok felhasználásának alakulása.

5.3. Környezet és egészség

Az egészség az életminőség semmi mással nem helyettesíthető eleme, melynek megtartása vagy helyreállítása megkülönböztetett figyelmet kell, hogy kapjon mind az egyén, mind a társadalom értékrendjében és cselekvésében. A magyar lakosság egészségi állapota kedvezőtlen képet mutat. A születéskor várható átlagos élettartam hat évvel az EU átlaga alatt van. A két vezető halálok, a légzőszervi daganatos betegségek tekintetében hazánk Európában első helyen áll, a keringési rendszer betegségei esetében is a legrosszabb eredménnyel rendelkező országok között szerepel. A halandósági kockázati tényezők között kiemelt fontosságúak – az életmód és a táplálkozás mellett – a környezeti ártalmak, a települési és lakókörnyezet egészségkárosító hatásai. A környezeti tényezők és az emberi egészség közötti ok-okozati összefüggés elemzése alapján feltételezhető, hogy a halálesetek mintegy 15%-ának az oka a szennyezett, rossz minőségű környezet. Az OECD 2008-ban Magyarországról készített környezetpolitikai teljesítményértékelésében felhívja a figyelmet arra, hogy a környezet-egészségügyben jelentkező problémákat tovább súlyosbíthatja mind a szegénység, mind a jövedelem egyenlőtlenségek növekedése. A jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani a levegőszennyezéssel és az ivóvíz minőségével összefüggő egészségi problémák megelőzésére, illetve mérséklésére.

Az akcióprogram célrendszere, prioritásai szervesen illeszkednek a hazai és a nemzetközi egészségpolitika átfogó törekvéseihez, melyeket a következő stratégiai dokumentumok, átfogó programok fogalmaznak meg: az Egészség Évtizede Népegészségügyi Program környezet-egészségügyi alprogramja, EU Európai Környezet és Egészség Stratégiája, EU Népegészségügyi Programja, a Helsinkiben aláírt egyezményhez kapcsolódó Víz és Egészség Jegyzőkönyv, az európai környezetvédelmi és egészségügyi miniszterek 4. budapesti konferenciájának nyilatkozata és az európai gyermek-központú környezet egészségügyi cselekvési terv (CEHAPE).

A lakosság egészségi állapotának javítása a problémákat kiváltó okok hatásfolyamatának feltárásával és az alapvető okok megszüntetésére irányuló intézkedésekkel érhető el.

Fő célkitűzések

- A lakosság egészségét károsító folyamatok fékezése és visszafordításának elősegítése.
- Az egészséges környezet kialakítása révén a környezeti eredetű betegségteher mérséklése (ennek megalapozása egészség-hatás vizsgálati, kockázat-felmérési és elemzési eszközökkel).
- A környezeti kockázatokból eredő, a lakosság egészségi állapotában megnyilvánuló egyenlőtlenségek mérséklése és a sérülékeny csoportok fokozott védelme.
- A környezet-egészségügy felkészültségének javítása annak érdekében, hogy megfelelően tudja kezelni a globális környezeti változásokból eredő problémákat.

5.3.1. Beltéri levegőminőség

Az egészség alakulásában a kültéri és a beltéri levegőminőség egyaránt nagy szerepet játszik. A települési környezetben kialakuló légszennyezettség csökkentése a lakosság megítélése alapján is sürgető feladat; a beltéri levegőminőség egészségre gyakorolt hatásának jelentősége azonban még nem kellően ismert. Amellett, hogy a környezeti levegő minősége alapvetően befolyásolja a belső terek levegőjének minőségét, számos olyan szennyezőanyag lehet jelen benne, amely a belső terekben termelődik (pl. égéstermékek) vagy ott szabadul fel (pl. illékony szerves szennyezők). Tekintettel arra, hogy az ember életének legnagyobb részét zárt terekben tölti, az ott előforduló szennyezőanyagok egészségkárosító hatásának megismerése és feltárása alapvető fontosságú a szennyezőforrások kiküszöbölése és az egészségkárosító hatások megelőzése szempontjából. A gyermekek védelmének biztosítása ezekkel az egészségkárosító hatásokkal szemben kiemelt fontosságú feladat.

Cél

- A gyermekek napi tartózkodása szempontjából meghatározó zárt terek (lakás, óvoda, iskola) belsőterei levegőminősége és a gyermekek egészségi állapota közötti összefüggések vizsgálata révén az egészségre ártalmas kockázati tényezők azonosítása, és az egészségkárosító hatások kiküszöbölése, megelőzése.

- Az irodai környezetre speciálisan jellemző belsőtéri légszennyező anyagok felmérése és egészségkárosító hatásai elleni védekezés.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A lakókörnyezet és a gyermekek egészsége közötti összefüggések értékelése (a krónikus légzőszervi és allergiás tünetek gyakorisága, a lakósűrűség, a nedves, penészes, dohos lakás, a dohányfüst, a fűtési mód és más belsőtéri jellemzők, valamint az egyes térségek adottságai közötti összefüggések elemzése).
- Az óvodai, iskolai belsőtéri levegőminőség és a gyermekek egészsége közötti összefüggések értékelése az alprogramba bevont intézményekben végzett helyszíni mérések és megfigyelések, valamint kérdőíves felmérés adatai alapján, a lakókörnyezeti hatások figyelembevételével.
- Az irodatechnikai eszközök működése során keletkező, valamint a lakások és irodák bútortárából, burkolóanyagaiból felszabaduló belsőtéri légszennyező anyagok egészségkárosító hatásainak felmérése.
- A fenti vizsgálatok és értékelések lezárása, javaslatként többek között a belsőtéri levegőminőségi határértékekre (különös tekintettel az oktatási intézményekre) és a belsőtéri szennyezőforrások egészségkárosító hatásának megelőzését szolgáló intézkedésekre (széleskörű tájékoztatásra, szükség esetén a szabályozási környezet módosítására, támogatásra és ellenőrzésre).

Oktatási intézmények, lakosság:

- A belsőtéri levegőminőség javítását szolgáló intézkedések végrehajtása.

Gazdálkodó szervezetek:

- A beltéri levegőminőséget befolyásoló tényezők (különös tekintettel az irodatechnikai berendezésekre és a lakások, irodák, iskolai intézmények bútortárából és burkoló anyagaiból felszabaduló légszennyező anyagokra) károsító hatásainak csökkentése, helyettesítő alternatívákra való áttérés.

Mutatók

- A lakásukban dohányfüst expozíciónak kitett gyermekek aránya.
- Nedves, penészes lakásban lakó gyermekek aránya.
- Krónikus légzőszervi tünetekkel küszködő gyermekek aránya.

5.3.2. Biológiai allergének

Hazánkban közel 2,5 millió ember szenved allergiás megbetegedésben. A legtöbb tünetet kiváltó hazai allergének közül első helyen a rendkívül erősen allergizáló pollent termelő parlagfű áll. A légköri pollenkoncentráció 2000-2007 között általános csökkenő tendenciát mutatott, bár ez idő alatt is jelentős volt az „igen magas” (>100 pollenszem/ m^3) pollenkoncentrációjú napok száma. 2008-ban azonban szinte valamennyi állomáson az előző évinél jóval magasabb parlagfű pollenkoncentrációt mértek.

Az éghajlatváltozás hatásaként további kihívásokkal kell számolni, változik az allergén növények térbeli és időbeli elterjedése. Az 1980-as és 1990-es években a hazai időjárás fokozatos melegekedése, a gyakori enyhe telek hatására egyre több melegkedvelő növényfaj jelent meg és terjedt el az ország területén. Ezek a jövevényfajok szubmediterrán, mediterrán, szubtrópusi és trópusi területekről származnak. Amennyiben Magyarország éghajlata is fokozatosan tovább fog melegedni, várható, hogy a mediterrán allergén növények megjelennek a Kárpát-medencében is. Ezért szükséges a jövőben az új allergén növényfajok monitorozása is.

Az elmúlt évek jogszabályi változásai, a következetes ellenőrzés és a hatósági szankcionálás eredményeként érezhetően csökkent a parlagfűvel fertőzött területek nagysága. A levegő allergén virágportartalma azonban nem mutat lineáris csökkenést a parlagfű területcsökkenésével, mivel a növény pollenképzése igen intenzív. A parlagfű-mentes környezet fenntartása folyamatosan igényli a hatóság következetes, intenzív közreműködését. A pollenkoncentráció előrejelzése pedig elősegíti az információhoz jutást a gyógyítás és megelőzés javítása érdekében.

Célok

- Hosszú távú célkitűzés, hogy az év minden napján, minden egyes településen 30 pollenszem/m³ érték alatt maradjon a parlagfű koncentrációja, és csökkenjen a biológiai allergének okozta egészségi kockázat.
- A biológiai allergének terjedésének kutatása, monitorozása, előrejelzése.
- A parlagfű elleni hatékony védelem szervezeti kereteinek fenntartása, fejlesztése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az ÁNTSZ Aerobiológiai Hálózat fenntartása, a meglévő automata pollenfelismerő rendszer szoftverfejlesztése, különös tekintettel az új pollenszemek azonosítására. A pollen előrejelzések fejlesztése, közzététele. (A források függvényében.)
- A különböző (már betelepült, illetve betelepülő) allergizáló fajok elterjedésének részletes felmérése, kutatása, a fertőzési gócok feltárása és ennek alapján a védekezés térbeli súlypontjainak megállapítása. Az új allergén, ill. korábban nem monitorozott növényfajok palinológiai és aerobiológiai vizsgálata. (A források függvényében.)
- Az időjárási tényezők és a pollenszórás közötti összefüggések tudományos vizsgálata.
- A parlagfű és egyéb igen erősen allergén növények allergénitálásának vizsgálata, illetve a lakosság általános szenzitizáltságának (érzékenysége) felmérése.
- Az állami tulajdonban lévő területek (pl. vízügyi, katonai területek, nyomvonalas létesítmények) gyommentesítése.
- A parlagfű elleni közérdekű védekezést elősegítő hatósági rendszer hatékony működésének biztosítása. A helyszíni ellenőrzések folytatása, parlagfű és az ellene való védekezési kötelezettség elmulasztásának felderítése, a kapcsolódó hatósági intézkedések foganatosítása. (A források függvényében.)
- A műholdfelvételeken alapuló parlagfű veszélyeztetettségi térkép elkészítése, frissítése. A Földmérési és Távérzékelési Intézet, valamint az eljáró hatóságok közötti elektronikus adatcserét biztosító „parlagfű-szerver” üzemeltetése. (A források függvényében.)
- Gyommentesítéssel kapcsolatos közmunkaprogramok támogatása.

Önkormányzatok:

- Az önkormányzati területeken a parlagfű-mentesítéssel kapcsolatos feladatok végrehajtása.
- A parlagfűvel borított területek felderítése, hatósági intézkedés a parlagfű elleni védekezés elmulasztása esetén.

Ingatlan tulajdonosa, termőföld használója:

- A parlagfű elleni védekezés elvégzése és a parlagfűmentes állapot fenntartása.
- A környezetbarát gyepgazdálkodási technikák alkalmazása, a szántóföldi művelés alatt nem álló területek növényzeti záródásának segítése.

Mutatók

- A parlagfű és új, invazív növények éves össz-pollen koncentrációja, a 30 pollenszem/m³ koncentrációjú napok száma.
- A szénanátha és asztma megbetegedések előfordulási gyakoriságának alakulása.

5.3.3. A vízminőség és egészség

A közműves vízellátásból származó ivóvíz nem megfelelő minőségének egészségügyi következményei az elmúlt évek során végzett kutatások eredményeiből ismertek. Erre figyelemmel az ivóvízben található egészségre ártalmas anyagok további csökkentése a Program egyik fontos feladata. A természetes és mesterséges fürdővizek egészségügyi kockázatainak feltárása és megismertetése nemcsak egészségügyi szempontból, hanem a hazai fürdővizek növekvő turisztikai vonzerejére tekintettel is szükséges.

5.3.3.1. Ivóvíz

Magyarország településeinek közműves vízellátása mennyiségi szempontból alapvetően rendezettnek tekinthető. Az ország minden települése rendelkezik közüzemi vízművel, az ivóvízbekötéssel rendelkező lakások aránya pedig országos átlagban meghaladja a 94%-ot. További fejlesztésre elsősorban vízbiztonsági-vízminőségi téren van szükség és lehetőség.

A hazai lakosság ivóvízellátása döntően felszín alatti vízkészletekből történik. A szükséges víz kitermelését biztosító üzemelő vízbázisok, valamint a stratégiai tartalékot jelentő távlati vízbázisok védelmét, a készletek megőrzését az Ivóvízbázis-védelmi Program szolgálja (7. TAP-ban).

A szolgáltatott ivóvíz minőségének javítását, a kiemelt vízszennyezők koncentrációjának csökkentését (arzén, bór, nitrit, fluorid, ammónium) az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtása biztosítja (4. TAP-ban). Az arzén emberi egészségre gyakorolt hatásáról készült elemzés szerint, az arzénnel szennyezett ivóvizet tartósan fogyasztó lakosság körében a daganatos többlet-halálozás évi 300 főre becsülhető. A további kiemelt vízszennyezők főleg az érzékenyebb lakosság-csoportok számára jelentenek egészségügyi kockázatot.

A vízáadó forrás környezeti hátterének biztonságától eltekintve megoldatlan a teljes vízbeszerzés- és elosztás során fellépő kockázatok kezelése. A vízellátó rendszerek műszaki karbantartásának elmaradása a szolgáltatott ivóvíz mikrobiológiai és/vagy kémiai szennyeződését, ezzel a fogyasztói kockázatok növekedését és – szerencsére ritkán – megbetegedését okozhatja. Az elosztóhálózatok rendszeres karbantartásának, felújításának elmaradása a szolgáltatás biztonságát is veszélyeztetheti, pl. a szolgáltatás rövidebb vagy hosszabb időtartamú kimaradása (ld. 4. TAP).

Célok

- Az ivóvíz-szennyezők miatt fennálló egészségi kockázatok jelentős csökkentése.
- Az ivóvíztermelés- és elosztás biztonsági hiányosságainak megszüntetése.
- A lakosság számára az egészséges ivóvízhez való hozzáférés egyenlő esélyű biztosítása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az ivóvízellátó rendszerek vízminőségi és vízbiztonsági adatbázisának, információs és tájékoztatási rendszerének létrehozása, és az információk elérhetőségének biztosítása mind a közegészségügyi-vízbiztonsági felügyelet szintjei, mind a nyilvánosság számára.
- A közüzemi ivóvíztermelés és vezetékes szolgáltatás vízbiztonsági rendszere szabályzatának és felügyeleti rendszerének kidolgozása.
- Az egészséges ivóvízhez jutás egyenlő esélyének hiányával érintett lakosságcsoportok azonosítása és az ehhez vezető okok felmérése, az esélyek helyreállítását elősegítő megfelelő szociális és műszaki rendszer kidolgozása.

A célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: ivóvízellátás, ivóvízminőség javítása (4. TAP), vízbázisvédelem (7. TAP).

Mutatók

- Az egyes szennyezőanyagok esetében a jogszabályban rögzített határértékek túllépésének száma.
- Az ivóvíz okozta megbetegedések száma.

5.3.3.2. Természetes és medencés fürdők

A természetes vizek az ország számos területén lehetnének a nyári felüdülés helyszínei, de környezetszennyezés miatt a víz minősége sok esetben nem alkalmas a fürdőzésre. Bár az engedélyezett és nyilvántartott fürdővizek túlnyomó többségében a víz minősége erre megfelelő, azonban számos további folyóban, folyószakaszon az ÁNTSZ vízminőségi okok miatt eleve nem engedélyezi a fürdést. Ide sorolható pl. a Duna egész hazai szakasza (néhány mellékágtól eltekintve) és a Tisza egyes szakaszai is. Ennek ellenére igen sokan használják a nem engedélyezett víztereket is fürdésre, aminek Magyarország vonatkozásában az egészségügyi hatásai nem ismertek. A hazai

természetes rekreációs vizek által okozott humán megbetegedések felügyeleti (surveillance) rendszerének fejlesztése szükséges.

A leglátványosabb fejlődés a hazai turizmus területén a medencés fürdők számának és szolgáltatási színvonalának növekedéséhez köthető. A mintegy 900 egységben üzemelő több mint 2500 medence túlnyomó többsége el van látva az előírt víztisztító-forgató berendezéssel, vagy gyógymedenceként üzemel. A rendszeres vízminőség-ellenőrzés által feltárt, kifogásolt eredmények azonban arra utalnak, hogy a fürdőzés nem csak felüdülés, de gyakran egészségkockázat forrása is lehet.

Cél

- A fürdővízzel kapcsolatos egészségügyi kockázatok csökkentése mind a felszíni vizek, mind a közhasználatú medencés fürdők esetében.
- A használt fürdővizek esetleges magas sótartalmából eredő környezetkárosító hatásának csökkentése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Azon felszíni vizek környezetvédelmi helyzetének felmérése, amelyekhez lakossági fürdővíz-igények fűződnek, de fürdővízként történő elismerésük vízminőségi okok miatt jelenleg nem lehetséges. A vízminőség-javítás prioritási rendszerének kidolgozása, akcióterv készítése és időarányosan az intézkedések végrehajtása.
- A köz- és magánhasználatú élménymedencék engedélyezése és üzemeltetésének felügyelete során az egészségre veszélyes tényezők kiszűrése.
- A természetes és a medencés fürdők vízminőségi és -biztonsági adatbázisának, információs és tájékoztatási rendszerének létrehozása, és az információk elérhetőségének biztosítása mind a közegészségügyi-vízbiztonsági felügyelet szintjei, mind a nyilvánosság számára.

Fürdő beruházók és üzemeltetők:

- A medencés fürdők és műszaki létesítményeik tervezése és üzemeltetése során a kor műszaki-higiénés színvonalának megfelelő szabályok alkalmazása.
- A befogadóba történő bevezetés előtt a használtvíz megfelelő vízminőségi küszöbértékének elérése vízkezeléssel, hígítással.

Mutatók

- Vízminőségi paraméterek.
- Az egyes szennyezőanyagok esetében a jogszabályban rögzített határértékek túllépésének száma.

5.3.4. Élelmiszerbiztonság

A lakosság jólétének, életminőségének javítása hosszú távon csak úgy biztosítható, ha megfelelő figyelmet fordítunk a minőségi, megfelelő tisztaságú élelmiszerekre, az élelmiszerbiztonságra.

Napjainkban hatékony eszközök és intézményrendszer áll rendelkezésre annak érdekében, hogy magas szintű hatósági élelmiszer ellenőrzés valósuljon meg Magyarországon. Az egymásra épülő, szoros kapcsolatban lévő folyamatok egységes, korszerű rendszerben történő ellenőrzésének jogszabályi keretét az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló törvény teremtette meg.

Annak érdekében, hogy az élelmiszerek okozta megbetegedések, fertőzések, a környezetből származó szennyeződések (pl.: dioxinok, PCB-k, nehézfémek), és az ember által az élelmiszerláncban alkalmazott anyagok (pl.: állatgyógyászati készítmények, növényvédőszer, termélnövelő anyagok) maradékai minél kisebb veszélyt jelentsenek a fogyasztókra, a hatósági tevékenység mellett különböző, a Magyar Élelmiszer-biztonsági Hivatal által szerkesztett kiadványok állnak a fogyasztók rendelkezésére.

Az élelmiszerekben előforduló idegen kémiai maradékanyagok és természetes tartalomként jelenlévő mérgező hatású anyagok kimutatását és meghatározását hazánkban a MgSzH Élelmiszer- és Takarmánybiztonsági Igazgatósága monitoring rendszer keretén belül végzi.

Környezet-egészségügyi szempontból kiemelhető a dioxinszerű vegyületek jelenléte az élelmiszerláncban. Az élelmiszerbiztonsági problémát jelentő szennyezőanyag kimutatása érdekében az élelmiszer alapanyagok és késztermékek (hús, hal, tej, tojás) monitoring rendszerben történő ellenőrzése elengedhetetlen. 2007-ben sem a hazai (évente 37 minta), sem az európai (évente 2000 minta) dioxin monitoring rendszer nem jelzett ilyen jellegű szennyeződést.

A magyar mezőgazdasági termelésben évente közel 26 ezer tonna növényvédőszer kerül felhasználásra. A felügyeleti hatóság feladata és felelőssége a termelési gyakorlat és a forgalomba kerülő növényvédőszerek felhasználása mellett a termékek szermaradék tartalmának ellenőrzése, biztosítva a fogyasztók egészségének védelmét és elősegítve a magyar termékek értékesítését az Unió piacain is.

A fizikai eredetű szennyezőanyagok közül elsősorban a talajból, csapadékból származó radioaktív anyagok érdemelnek figyelmet. A szennyezett élelmiszerek gyakrabban okoznak mérgezést, járványokat, mint a fertőzött ivóvíz, talaj, vagy levegő. Ezek mellett az élelmiszerlánc minden elemében (mezőgazdaság, feldolgozóipar, kereskedelem, vendéglátás, háztartás) képződnek környezetterhelő melléktermékek, hulladékok.

Az élelmiszeripari vállalkozásoknak tevékenységük folytatásához számos elvárásnak kell megfelelniük. Ilyenek a különböző belsőellenőrzési, minőségbiztosítási rendszerek, valamint a 2006. január 1-től bevezetett HACCP rendszer. A rendszer lényege, hogy az élelmiszeripari vállalkozó meghatározza, hogy tevékenységének mely lépései kritikusak az élelmiszerbiztonság szempontjából és ezeknél a lépéseknél hatékony szabályozó- és felügyelő módszereket alkalmaz. Emellett a környezetközpontú irányítási rendszer (KIR – MSZ EN ISO 14001:2005, száma 2007-ben 336 volt) a dolgozók és a lakosság egészségének megőrzése érdekében az élelmiszerlánc szereplőinek tevékenysége során is elősegíti a természeti erőforrások megővését, a szennyezések és kockázatok csökkentését.

A csomagolóanyagok fontos szerepet játszanak mind az élelmiszerbiztonságban, mind a környezetvédelemben. A Központi Élelmiszer-tudományi Kutatóintézet az elmúlt időszakban biológiailag lebomló csomagolóanyagokat fejlesztett ki, amelyekkel a különböző, nagy mennyiségben keletkező, egyszer használatos műanyag-csomagolások részben kiválthatók. Ezek az anyagok az emberi szervezetre veszélytelenek, élelmiszerbiztonság szempontjából nem jelentenek kockázatot.

Célok

- Megfelelő minőségű és tisztaságú élelmiszerek előállítása, az élelmiszerek szermaradvány tartalmának csökkentése a fogyasztók egészségének védelme érdekében.
- A különböző minőségirányítási rendszerek, ISO szabványok alkalmazásának növelése az élelmiszeripari vállalkozásoknál.
- Hatékony szaktanácsadási rendszereken keresztül nyújtott használható tudományos, gyakorlati ismeretekkel a civil szervezetek, a kereskedelemben érdekelték – gyártók, termelők, importőrök – szerepének és felelősségének növelése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az elavult nemzeti szabályozások korszerűsítése a mai technikai feltételeknek megfelelően.
- Az élelmiszerbiztonsági intézményrendszer működtetése, fejlesztése (ellenőrzés, monitoring).
- Központi intézkedések a mindinkább igényes és tudatos fogyasztói kör létrejöttének elősegítésére.
- Higiéniai útmutatók készítése, kiadása, aktualizálása annak érdekében, hogy az élelmiszervállalkozások biztonságos termékeket állítsanak elő és hozzanak forgalomba.
- A növényvédelem, a rovar- és rágcsálóirtás során felhasznált szerek, állatgyógyászatban alkalmazott gyógyszerek folyamatos vizsgálata, mivel azok bomlási, átalakulási termékei szennyezőként jelen lehetnek az élelmiszerekben, vagy azok felületén.
- Nemzetközi együttműködésben való részvétel a biztonságos élelmiszerek előállítása érdekében.
- Adatgyűjtés az Európai Közösségre kiterjedően az élelmiszerek lehető legszélesebb körében a dioxinok, furánok és dioxinszerű PCB-k előfordulásáról ezen anyagok élelmiszerekben lévő háttérszintjeinek időbeli alakulásának megismerése érdekében.

- Az élelmiszeripari vállalatok energiahatékonysági, levegő-, illetve talajszennyeződést megelőző intézkedéseinek ösztönzése.
- Élelmiszer életpálya követése logisztikai térinformatikával.

Gazdálkodó szervezetek:

- Az élelmiszergyártás, -feldolgozás környezettudatos tervezése és megvalósítása.
- Az élelmiszeripari vállalatoknál energiahatékonysági, levegő-, víz-, illetve talajszennyeződést megelőző intézkedések megvalósítása.
- A közétkeztetés során az élelmiszerbiztonsági előírások betartása, a bioélelmiszerek lehetősé szerinti bevonása.

Lakosság:

- Környezettudatos fogyasztói magatartás az élelmiszervásárlás során.

Civil szervezetek, média:

- A környezettudatos vásárlói magatartás elősegítése, az ehhez szükséges tájékoztatásban való közreműködés.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: környezettudatos termelés és fenntartható fogyasztás (5.1.2); ivóvíz minőségének javítása (4. TAP).

Mutatók

- Elvégzett ellenőrzések száma, eredménye.

5.3.5. Klíma és egészség

Az éghajlatváltozás jelenleg is világszerte hozzájárul a globális betegségteherhez és az idő előtti halálozáshoz. A hőhullámok gyakorisága és intenzitása is nagy terhet ró Európa lakosságára. A legnagyobb kockázatnak kitett csoportok a krónikus betegségekben szenvedők, illetve a 65 éven felüliek csoportja. A hazánkban végzett klíma-egészségügyi vizsgálatok alapján megállapították, hogy a Kárpát-medencében jelenleg a hőmérséklet hatása, az extrém meteorológiai események jelentenek jelentős egészségi kockázatot. Az éghajlatváltozással összefüggésben potenciálisan növekszik az UV sugárzásnak való kitettség mértéke. A hazai mérések is igazolják azt a nemzetközi tapasztalatot, hogy a hőhullámok alatt jelentősen növekedhet a légszennyezettség, elsősorban az ózon koncentráció emelkedésére lehet számítani.

Várhatóan új, invazív, allergén növényfajok jelennek meg, megnyúlik az allergén gombaspóra szórás ideje és változik az allergiás betegek érzékenysége. A különböző betegségek és az ivóvízzel, illetve a nem megfelelően kezelt – elsősorban rosszul hűtött – élelmiszerekkel terjedő bakteriális, vírusos és protozoon fertőzések gyakorisága is növekedhet. Szintén várható az egyéb bakteriális, vírusos és protozoális eredetű megbetegedések számának növekedése.

Célok

- A klímaváltozásból fakadó valamennyi – már ma és a jövőben – hazánkban fellépő emberi megbetegedés számba vétele, jellemzőik feltárása, valamint az érintettek teljes körének elérése a megelőző intézkedésekkel.
- A védekezésben a megelőzés (megelőző felkészülés) szerepének fokozatos növelése, majd előtérbe helyezése a beavatkozás (mentés, betegellátás, rehabilitáció) súlyához képest (azok szolgáltatási minőségének egyidejű megőrzésével, szükség szerinti javításával).
- Klíma-egészségügyi hálózat (tovább)fejlesztése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az emelkedő hőmérséklettel, a szélsőséges és változékonyabb időjárás-helyzetekkel összefüggő érzékenységi indikátorok kidolgozása. Hősokk, hőguta, idő előtti halálozás, ill. lehülés, fagyhalál, frontérzékenységből eredő problémák, terjedő vektorok (kullancs, stb.) által közvetített megbetegedések, nagyobb valószínűséggel kialakuló fertőzések, járványok, pollen és gombaspóra felszaporodása miatti növekvő allergia-morbiditás, fokozódó élelmiszerbiztonsági (szavatossággal,

élelmiszer fertőzéssel, mérgezéssel kapcsolatos) problémák, ivóvízben megnövekvő fertőzésveszély, illetve további, ma még számításba nem vehető vagy ismeretlen, hőségtől függő megbetegedés és egészségromlás, valamint az egyéb rendkívüli időjárási események (árvíz, belvíz, sárlavina), járványokat előidéző események számbavétele, elemzése, megelőzési módok kidolgozása.

- A megnövekedett UV-B sugárzással összefüggő bőr- és szembetegségek, a felszín közeli fotokémiai szmog-kialakulásból bekövetkező légúti megbetegedések és egyéb, ezen okból keletkező további lehetséges egészségkárosodások felmérése.
- A felmelegedés, ill. az ózonréteg-csökkenés kölcsönhatásában a légszennyezők által a szem és bőrön okozott irritációk, az immunrendszer gyengülésének fokozódása és egyéb, ez okból bekövetkező, ma még figyelembe nem vett megbetegedések számbavétele, elemzése, előrejelzése, javaslatok és megelőző intézkedések kidolgozása.
- Az egyéni fogékonysággal sújtott személyek (pl. a 65 év feletti, illetve 14 év alatti korúak, a légzőszervi, krónikus szív-érrendszeri betegségben szenvedők, a túlsúlyosak, a különböző jellegű fogyatékosok, a hajléktalanok, valamint az önellátásban korlátozottak és/vagy szegénységben élők, valamint a melanoma vonatkozásában a sok aszimmetrikus, sötét anyajeggyel rendelkező egyének) csoportjainak azonosítása.
- A fogékonyságot elősegítő tevékenységek (pl. a rendszeres kültéri munka vagy zárt, nem kondicionált térben hosszán töltött munkavégzés és tartózkodás, illetve a külső szabadidős elfoglaltságok) felmérése.
- Egyes, fogékonyságot fokozó helyszíneken (pl. felszíni közlekedési eszközök és utasvárók, sportlétesítmények, városi hőszigetek) való tartózkodás jellemzőinek feltárása, a kialakulást megelőző vagy a fogékonyság mértékét csökkentő javaslatok, intézkedések kimunkálása.
- Nagy pontosságú időjárás-, elsősorban hőmérséklet-hőérzet monitoring és előrejelző, figyelmeztető-riasztó, visszajelző/visszacsatolási alrendszer kifejlesztése.
- Klíma-egészségügyi adat-, információ- és tudásbázis megtervezése, beleértve az alrendszerek és az azokban közreműködő szervezetek feladatkörét, együttműködésük szabályait.
- A nagyobb létszámú csoportokat ellátó (szociális, oktató stb.) intézmények kötelezése "intézkedési terv" összeállítására, ahhoz központi szempontrendszer kidolgozása.
- A lakosság számára tájékoztató anyagok készítése, valamint javaslatok kidolgozása az oktatás és ismeretterjesztés részére.
- Veszélyhelyzetek (hőhullám, nem közismert vektor terjedése) esetére személyes magatartási szabályok összeállítása és az érintettek számára történő eljuttatása.

Mutatók

- A hőhullámokkal kapcsolatos többlethalálozás, többlet megbetegedés adatai.
- A hideg hatásával összefüggő többlethalálozás, többlet megbetegedés adatai.
- A vektorok által terjesztett megbetegedések adatai.
- Az allergén növényekkel kapcsolatos megbetegedések száma.
- Az ivóvíz és élelmiszerek által terjesztett fertőzések száma.
- A bőr rosszindulatú daganatai miatti megbetegedések száma.
- Rendkívüli események és ehhez kapcsolódó megbetegedések száma.

5.3.6. Környezet-egészségügyi információs rendszer

Az egészségkárosító környezeti expozíciók és ezek egészségi hatásainak csökkentését és megelőzését szolgáló jogi szabályozások és akcióprogramok kidolgozásához és végrehajtásához megbízható információkra van szükség a környezeti és közegészségügyi tényezőkről, valamint az ezek közötti összefüggésekről. A környezet-egészségügyi monitoring és jelentési rendszer kialakításához elengedhetetlenül szükséges egy információs rendszer kifejlesztése. Ennek kapcsán figyelembe kell venni a nemzetközi együttműködésből adódó feladatokat és lehetőségeket is, beleértve többek között az átfogó Európai Környezet-egészségügyi Információs Rendszer kialakítására irányuló folyamatot.

Cél

- A környezet-egészségügyi információs rendszer fejlesztése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Új nemzeti és regionális környezet-egészségügyi indikátorok kialakítása.
- A környezet-egészségügyi adatok gyűjtése, térinformatikai elemzése, megjelenítése.
- Környezet-egészségügyi jelentések készítése.
- A környezet-egészségügyi térinformatikai rendszer és a környezeti térinformatikai rendszer (INSPIRE) összekapcsolása, az adatok kölcsönös hozzáférhetőségének, a rendszerek átjárhatóságának biztosítása.

Mutatók

- Környezet-egészségügyi indikátorok (kifejlesztett/adatokkal feltöltött) száma.
- Az indikátorok alapján elkészített jelentések száma.

5.4. Települési környezetminőség

A település környezeti állapotának jellemzői, a település és a környező táj kapcsolata, a települési infrastruktúra, a szolgáltatások színvonala mind az életminőséget alapvetően meghatározó tényezők. Az „élhető település” az ott élők számára elsősorban környezeti ártalmaktól mentes, esztétikus, komfortos, megfelelő rekreációs feltételekkel rendelkező, biztonságos lakóhelyet jelent. A környezeti infrastruktúra részét képezi az egészséges ivóvíz szolgáltatás, a szennyvízelvezetés és -tisztítás, valamint a rendszeres és szervezett hulladékgyűjtés és -kezelés. Fontos, hogy a településen élők igényeinek kielégítése, a településfejlesztés és -rendezés, illetve az infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztés a fenntarthatóság szempontjainak figyelembe vételével történjen, beleértve többek között az energiatakarékos és egyúttal „klímatudatos” építést és fenntartást, a környezetkímélő közlekedés elterjesztését, a zöldfelület-gazdálkodási szempontok megfelelő érvényesítését.

A világszerte zajló urbanizációs folyamatokhoz hasonlóan Magyarországon is folytatódik a városok növekedése és terjeszkedése (ezzel párhuzamosan egyes kistelepülések elnéptelenedése), emellett egyes területeken éppen a városokból való kiáramlás figyelhető meg. A városokba települő, ott összpontosuló gazdasági tevékenységek, a beruházások, legfőképpen pedig az ezek nyomán létesülő munkahelyek komoly vonzerőt jelentenek. A városok népességének növekedésével párhuzamosan a lakosság ellátási igénye, a környezet igénybevétele és terhelése is nő. E folyamatok a vidék fejlődési lehetőségeire, a tájvédelem és -hasznosítás helyzetére is visszahatnak. Ha nem történnek megfelelő intézkedések a környezeti problémák mérséklésére, a folyamat kedvezőtlen hatást gyakorol mind a helyi társadalomra, mind a gazdaságra (csökken a város vonzereje a családok, a gazdasági élet szereplői, a befektetők számára). Erősödő vagy új típusú kihívásokkal is szembesülni kell, mint pl. egyes területek egyre nagyobb mértékű beépítése, az éghajlatváltozás és annak hatásai, a kulturális és a természeti örökség megőrzése.

A települések harmonikus fejlesztése, a fenntarthatósági szempontok érvényesülésének terület- és településfejlesztési, településrendezési eszközökkel való elősegítése az EU és a különböző nemzetközi szervezetek politikáiban is egyre hangsúlyosabb szerepet kap. Ezt tükrözi az EU Városi Környezet Tematikus Stratégiája, valamint a fenntartható európai városokról szóló Lipcsei Charta (2007) is. Hasonló szándék nyilvánul meg a települések oldaláról is, hiszen számos nemzetközi szervezetet alakítanak azzal a céllal, hogy az önkormányzatok rendelkezésére álló eszközök és módszerek hatékony alkalmazásának jó példáit egymásnak adják.

Fő célkitűzések– az „élhető települések” jegyében:

- A településfejlesztés tudatosabbá tétele, a fejlesztés és a rendezés során a fenntarthatósági szempontok hatékonyabb érvényesítése.
- Az épített környezet és a zöldfelületi rendszer védelme.
- A települések harmonikusabb tájba illesztése.
- A mobilitási igények mérséklése, illetve a mobilitás feltételeinek oly módon történő biztosítása, hogy az ne okozzon egészségkárosító légszennyezést és zajterhelést.
- A települések zavartalan működését biztosító környezeti infrastruktúra kiépítése.

5.4.1. Településfejlesztés, -rendezés és környezetvédelem

5.4.1.1. Környezeti szempontok érvényesítése a településfejlesztésben és a településrendezésben

Az egészséges környezethez való jog érvényesítésének egyik eszköze az önkormányzatok által végzett településfejlesztési és -rendezési tevékenység. Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény kimondja, hogy a településrendezés során figyelemmel kell lenni az emberhez méltó környezet folyamatos alakítására, értékeinek védelmére. A településfejlesztés az érintettek közös elképzeléseinek alapulva úgy kell, hogy szolgálja a település jelenlegi és jövőbeli lakóit, hogy összhangban legyen a település természeti, kulturális és művi adottságaival.

A településrendezéssel kapcsolatos döntések hosszú távra határozzák meg – javítják, rontják, vagy rossz döntés esetén akár végérvényesen károsan befolyásolják – a település környezetét. Az önkormányzatok ezen eszközüket igen változó eredménnyel alkalmazzák. Napjainkban a településrendezési tevékenység egyik alapvető problémája, hogy a települések fejlesztési elképzelései sok esetben elnagyoltak, a fejlesztési koncepciók nem jelölnek ki határozott irányokat, a településrendezési eszközök nincsenek stratégiai döntésekkel megalapozva. Számos új beruházás a településen belüli felhagyott (barnamezős) területek hasznosítása helyett a beépítetlen külső (zöldmezős) területek rovására valósul meg. Ennek következtében a településrendezési tevékenység többnyire az adott állapot rögzítésére szorítkozik, vagy a rövidtávon felmerülő területfelhasználás-változási (befektetői) igényeket elégíti ki, és nem a település közép és hosszú távú céljait, érdekeit. Gyakran a helyi lakosságot és közösségeket sem vonják be megfelelően a döntések előkészítésébe. További problémát jelent, hogy az önkormányzati tulajdonú területek (pl. barnamezős területek, rozsdavezeték) fejlesztésének, megfelelő kialakításának és üzemeltetésének pénzügyi háttere szűkös és bizonytalan.

A jogi szabályozás a településrendezési feladatok tekintetében már kialakult, de a településfejlesztési koncepció részletes tartalmi követelményeinek jogszabályban történő meghatározása hiányzik, holott minden érintett indokoltnak tartaná, hogy differenciált jogszabályi feltételek keretében megalapozott, a területi tervek rendszeréhez illeszkedő, széleskörű társadalmi támogatáson alapuló koncepciók készüljenek. A városok esetében egyúttal alapot adnának az Európai Bizottság által támasztott követelményeknek megfelelő integrált városfejlesztési stratégiák elkészítéséhez is. Mindehhez az önkormányzatok településrendezési tevékenységgel kapcsolatos szemléletváltására is szükség van.

A tartalmi követelmények egyértelművé tételével tovább kell erősíteni a településfejlesztési és -rendezési tervezés kapcsolatát (pl. a kidolgozás összehangolása, közös vizsgálati adatbázis létrehozása). A települések koncepcióinak a fenntartható fejlődés mindhárom dimenzióját – társadalom, gazdaság, környezet – egyforma súllyal kell kezelnie. A településrendezési döntések meghozatalakor tudatosan mérlegelni kell, hogy a településrendezési tevékenység miképpen befolyásolja a környezeti állapotot (területekkel és erőforrásokkal való takarékos bánásmód, a talaj-, a víz-, a levegőminőség, a biológiai sokféleség és a táj védelme a műszaki infrastruktúra és közüzemi szolgáltatások kialakítása során, a települések összenövésének korlátozása, átszellőzés biztosítása, a településrészekben belüli és azok közötti egyenlőtlenségek csökkentése).

Célok

- Előrelátó, tudatos településfejlesztés a társadalmi – gazdasági – környezeti szempontok figyelembevételével.
- Takarékos területfelhasználás, barnamezős területek újrahasználatának előtérbe helyezése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A területfejlesztés és -rendezés, valamint a településfejlesztés és -rendezés szakmai és hierarchikus rendszerének jogszabályi harmonizációja (beleértve a régiós és kistérségi szinteket is), valamint az egyes munkarészek elkészítéséhez szükséges tervezői jogosultság jogszabályi pontosítása.

- A településfejlesztési koncepció részletes tartalmi követelményeinek jogszabályban történő meghatározása, külön rögzítve a környezeti, illetve a fenntarthatósági szempontokat és kritériumokat.
- Útmutatók megjelentetése, szakmai anyagok elkészítése, a legjobb gyakorlatok felkutatása, képzések, workshopok, rendezvények szervezése az érintettek (főként települési önkormányzatok) részére.
- Országos adatgyűjtési módszer kidolgozása és monitoring rendszer felállítása a beépítési szándékok nyomon követése érdekében.
- A takarékos területfelhasználás lehetőségeinek vizsgálata és szükség szerinti szabályozása.
- Települési tervezés támogatása (pl. települési környezetvédelmi programok és egyéb települési tervek).
- Barnamezős területek, rozsdaovezetek rehabilitációjának támogatása.

Önkormányzatok:

- A településfejlesztés tervezésekor, a településfejlesztési koncepció készítése során a jogszabályban foglalt tartalmi követelmények érdemben történő teljesítése.
- A települések adottságaira és lehetőségeire alapozott fejlesztési irányokról szóló döntések meghozatalakor a fenntarthatósági szempontok figyelembevétele, összhang teremtése a településfejlesztési elképzelések és településrendezési eszközök között.
- Barnamezős területek felhasználásának tervezése a települési tervekben és a beruházások elősegítése pl. az Integrált Városfejlesztési Stratégia segítségével.

Mutatók

- A beépített terület évenkénti változása.

5.4.1.2. Települési zöldfelület

A települések dinamikus kölcsönhatásban vannak természeti környezetükkel. E kapcsolat egyik legfontosabb települési eleme egy funkcionálisan jól működő, biológiailag aktív zöldfelületi rendszer, amely a települési életminőség javítása szempontjából is fontos tényező. A települések zöldfelületi rendszerének funkciója – területe, szerkezete és minősége függvényében – sokrétű: kedvezően módosítja a helyi klímát, védelmet biztosít egyes kedvezőtlen környezeti hatásokkal szemben, a létesítményeket keretbe foglalja, lehatárolja, illetve összekapcsolja a település különböző rendeltetésű területeit, alkalmas a lakosság rekreációjára, valamint hozzátartozik a település vizuális megjelenéséhez.

A települési környezet minőségét nagymértékben befolyásolja a művi és természeti elemeinek aránya. Magyarország éghajlati viszonyai és földrajzi adottságai alapján a zöldfelületi arány célszerűen 55-60% volna. Teljes körű zöldfelületi adatfelvétel Magyarországon nincs, adatok elsősorban a közhasználatú közparkokról, közkertről, játszóterekről állnak rendelkezésre. Gyakran előfordul, hogy miközben a települések a közvetlen természeti környezetük rovására terjeszkednek, a településen belül egyre több az elhagyott, használaton kívüli telek. Az egységes zöldfelületi rendszer, valamint a zöldgyűrűk megteremtése sok esetben hiányos. A zöldterületek mind távolabb kerülnek a beépített területektől. A „zöldfolyosók” egyre keskenyebbek, sok helyen mozaikossá válnak. Új zöldterületek alig létesülnek, nő a művi felületek aránya.

A zöldfelületek hiánya, esetenként mennyiségi csökkenése elsősorban a városokat fenyegeti. Az 1970-es években az új lakóterületek (lakótelepek) kialakításával egyidőben 21-30 m²/lakos új zöldterület létesítése volt kötelező. Noha ez a követelmény nem teljesült minden esetben, hasonló előírás – egyes térségek kivételével – ma már nincs is. A közelmúltban módosított építési törvény a biológiai aktivitásérték szinten tartásának kötelezettségét írja elő. A jelenlegi kedvezőtlen helyzetet jól jellemzi, hogy míg az egy lakosra jutó parkállomány a hazai városokban 23 m², mellyel elérte a 21 m²/fő minimumot, Budapesten azonban csak 13 m², sőt a belső kerületekben még az 1 m²-t sem éri el. A közvetlen lakókörnyezetben a parkoknál is nagyobb jelentőséggel bír, hogy vannak-e fák az utcában.

A települési zöldfelületek fontos elemei az egyes intézmények (például kórházak, iskolák) zöldfelületei, illetve a nagyobb temetők. A régi, bezárásra került temetők települési zöldfelületi

szerepét fontos volna újragondolni. Ezeket különösen az alacsony zöldfelületi arányú települések esetében a lakosság számára is használható területként kellene újrahasznosítani pl.: kegyeleti parkként, vagy az átalakítás mértékétől függően közparkként.

A települési zöldterületek jelentős részét alkotják a történeti kertek (kastélyparkok, régi közparkok, villakertek stb.), amelyek rekreációs és település-ökológiai értékükön túl a kulturális örökségnek is fontos részét képezik.

A zöldfelületeknek nemcsak hiánya, de a meglévők elhanyagolt állapota, vagy nem megfelelő kialakítása is problémát jelent, hiszen így alkalmatlanok sokrétű funkciójuk ellátására. Az önkormányzatokra nagy terhet ró a meglévő zöldterületek fenntartása, a fejlesztési célú (pályázható) források pedig szűkösek. Jelenleg nincsenek olyan források, amelyek finanszíroznák a biológiai aktivitásérték szintentartása érdekében szükséges telepítéseket (pl. új zöldterületek).

A települések zöldfelületi rendszerének fontos alaptényezője a talaj, amely a beépítések, egybefüggő burkolatok kialakítása révén azonban elveszíti eredeti funkcióját. Ezért fontos, ahol erre lehetőség van, olyan építési rendszerek alkalmazása, amelyek megőrzik a beépített talajfelszín lehető legtöbb funkcióját (pl. hálós térburkolat használatával a csapadékvíz-befogadó és -tározó kapacitás növelése). Az élő és biológiailag aktív talaj energia- és hőszabályozása kedvezően tompítja a szélsőséges városi mikroklimát.

A települési zöldfelületek karbantartását, fejlesztését 1994 óta segíti a Virágos Magyarországért verseny, amelyben az utóbbi években már 350-400 település vesz részt, a verseny lebonyolítását minisztériumok, szakmai és társadalmi szervezetek támogatják. A jelentkezők azt vállalják, hogy saját anyagi kereteik felhasználásával javítják településük környezetállapotát, képi megjelenését, ezzel az ott élők életminőségét. A versenysorozat folytatását a környezetminőség javulásának látható eredményei mellett az is indokolja, hogy a részvétel mozgósítja a település lakosságát, erősíti környezettudatos gondolkodásukat.

Célok

- Összefüggő, egységes zöldfelületi rendszer kialakítása, növelése, megújítása, fenntartása.
- A zöldfelületek ökológiai és használati értékének növelése, a zöldterületek elérhetőségének és minőségének javítása.
- A zöldfelületek vizuális, esztétikai célú fejlesztése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A településrendezési szabályozás, az egységes zöldfelületi rendszer megvalósulását szolgáló előírások áttekintése és szükséges módosítása (a zöldterületek arányos területi eloszlása, differenciált szabályozás lehetősége, favédelem korszerűsítése).
- A Virágos Magyarországért program támogatása.
- Települési zöldfelületek felmérésének, megújításának, kialakításának (különös tekintettel a helyi védelem alatt álló területekre), valamint a köztéri játszóterek bővítésének, felújításának támogatása.
- Történeti kertek megőrzésének és helyreállításának támogatása.

Önkormányzatok:

- Zöldfelület kataszter létrehozása.
- A zöldfelület gazdálkodási feladatok megtervezése (pl. a zöldfelületek állapotának javítása, parkfenntartásba bevont területek kibővítése, zöldsávok létesítése, kibővítése, fasorok állapotfelmérése, felújítása és telepítése, falak, tetők, tűzfalak zöldítése, véderdők, kiegyenlítő zöldfelületek megőrzése, kiegészítése, telepítése) és megvalósítása.
- Önálló rendelet alkotása a közhasználatú zöldfelületekről.
- A zöldfelületek védelmének erősítése (parkőri, mezőöri, stb. tevékenység).
- A meglévő zöldfelületeken kerti berendezések, játszó/sportterek építése; új lakóterületen közös zöldfelületet létesítése; intézménykertek korszerűsítése.
- A helyi lakosság és intézmények bevonása a települési zöldfelületek tervezésébe és fenntartásába.

- Az igénybevételre kerülő biológiailag aktív felületek magas biológiai aktivitású területek létesítésével történő területi pótlása.
- Részvétel a Virágos Magyarországért programban.
- A települések talajának védelme, a talaj funkció-megőrzését biztosító burkolatok kialakítása a baleset-veszélyességi szempontok figyelembevételével.

Gazdálkodó szervezetek:

- Magas biológiai aktivitású, kondicionáló zöldfelületek, illetve védő erdők telepítése a környezetterhelések mérséklése érdekében.

Lakosság:

- Részvétel a települési zöldfelületek tervezésében, a közparkok gondozásában, felújításában.
- A magántelkeken a mesterséges felszínborítás minimalizálása; faültetés, gyepesítés; a zöldfelületek gondozása.
- Zöldtetők, tetőkertek létesítése és fenntartása.

Kormányzat, Önkormányzatok, Gazdálkodó szervezetek, Lakosság:

- A mesterséges felszínborítás minimalizálása; az igénybevett zöldfelület pótlása; faültetés, gyepesítés; a zöldfelületek gondozása.
- A talaj védelme, a talaj funkció-megőrzését biztosító burkolatok kialakítása a baleset-veszélyességi szempontok figyelembevételével.

Mutatók

- A zöldterületek változása évenként.
- A zöldfelületek változása évenként.
- A rendszeres fenntartásba bevont parkterületek nagyságának változása évenként.

5.4.1.3 Épített környezet

A településeken nagy számban, igen változatos formában és sokféle rendeltetéssel fordulnak elő az épített környezet elemei, és ezek egyedileg is, de főként összességükben, területi elhelyezkedésükkel és a természeti környezettel kialakult kapcsolatukkal meghatározzák a település és a térség jellegének, hangulatának, élhetőségének. Az épített környezet elemeiben testesül meg a nemzeti vagyon jelentős része, ezért ezek fenntartása, időszakos felújítása feltétlenül szükséges, ez biztosítja azt is, hogy az építmények rendeltetésüknek folyamatosan megfeleljenek.

A településeken különleges szerepet töltenek be a védett épületek és épületegyüttesek, kultúrtáji területek, amelyek valamilyen védettségi kategóriához tartoznak (helyi védettségű épített környezeti elemek, műemlékek, műemléki területek, illetve az UNESCO Világörökség Listáján a kulturális, valamint az együttesen a kulturális és természeti kategóriába tartozó elemek). Ezek az épületek/épületegyüttesek, kultúrtájuk különleges vonzerőt jelenthetnek a hazai és külföldi turisták számára, ezért fenntartásuk és védelmük nemcsak kötelezettség, de gazdasági érdek is.

Az épített környezet védett és nem védett elemeinek fenntartását, felújítását és fejlesztését részletes adatállomány alapján lehet megtervezni, ütemezni, illetve a szükséges feladatok elvégzésének fedezetéről gondoskodni. Problémát jelent, hogy alig van hiteles, naprakész ismeret, adat a meglévő mintegy 4 millió védett és nem védett objektum műszaki állapotáról, értékéről.

Az épített környezet minőségét jelentősen befolyásolja, hogy a környezeti szempontokat figyelembe veszik-e az építési folyamatok, anyagok és technológiák kiválasztása során. A fenntartható építés egyrészt a környezeti terheléseket csökkenti, másrészt a lakosság számára egészségügyi és gazdasági előnyökkel is jár.

Célok

- Az épített környezeti értékek védelme és az ehhez szükséges feltételek biztosítása.
- Környezetbarát építési anyagok, folyamatok, technológiák szélesebb körű használata.
- Leromlott településrészek megújítása a környezeti szempontok figyelembe vételével.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az adatgyűjtés, -értékelés egységes rendszerének kialakítása.
- A szükséges felújításokhoz kedvezmények, támogatások jogi háttérének kidolgozása.
- Az épített környezet (különösen a védett épületek, kultúrtáji területek) alakításával és védelmével kapcsolatos szabályozás, illetve oktatási, nevelési, továbbképzési programok kidolgozása, működtetése.
- Településrehabilitáció részeként megvalósuló környezeti célokat is szolgáló fejlesztések (pl. zöldfelület megújítása/kialakítása, azbesztmentesítés, épületek energiatakarékos felújítása) támogatása.
- Épületek felújításának támogatása (pl. oktatási intézmények, múzeumok, helyi védelem alatt álló épületek).
- Közterületek épített elemeinek felújítása, korszerűsítése a közösségi funkciók ellátása érdekében (pl. akadálymentesítés, tájjellegű és kulturális örökséget jelentő épületek bemutatathatóvá tétele, közterületi ivókutak).
- Környezetbarát építési anyagok, folyamatok, technológiák felhasználásának ösztönzése és alkalmazása a kormányzati beruházások során.
- A kormányzati tulajdonú épületállomány adatainak nyilvántartása, és ennek alapján a karbantartások, felújítások megtervezése és végrehajtása.

Önkormányzatok:

- Az önkormányzati tulajdonú épületállomány adatainak nyilvántartása, és az erre épülő karbantartások, felújítások megtervezése és végrehajtása.
- A helyi építészeti örökség számbavétele, védetté nyilvánítása és fenntartása.
- Környezetbarát építési anyagok, folyamatok, technológiák előnyben részesítése az önkormányzati beruházások során.

Gazdálkodó szervezetek:

- Környezetbarát építési anyagok, folyamatok, technológiák alkalmazása a kivitelezés során.

Lakosság:

- A saját tulajdonú épületek karbantartása, felújítása környezetbarát építőanyagok, eljárások alkalmazásával.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: épületek energetikai korszerűsítése (pl. energiatakarékosság, hőszigetelés) (2. TAP).

5.4.2. A települések levegőminőségének javítása

Az emberi tevékenységekből eredő levegőszennyező anyagok hatására megváltozik a levegő minősége. Ez a folyamat nem csak az ember és más élő szervezetek számára lehet káros, de kedvezőtlen hatású a természeti és az épített környezet elemeire is. Országos léptékben a termelés és fogyasztás szerkezete, a felhasznált energiahordozók mennyisége és minősége, az alkalmazott technológiák, és nem utolsósorban a közlekedés határozzák meg a levegőszennyező anyagok kibocsátásának alakulását.

A levegőminőség változásának nyomon követésére az Országos Légszennyezettségi Mérőhálózat (OLM) szolgál (automata hálózat 28 településen 51 mérőállomással és 3 háttér állomással, valamint a manuális hálózat mérőpontjai 123 településen). A mérőhálózat eszközparkjának folyamatos fejlesztését a mérendő anyagok körének bővülése pl. 2009-től PM_{2,5}, valamint az elavult műszerek cseréje (a készülékek 35%-a 10 évnél régebbi) teszi szükségessé. A mérési adatok alapján nemcsak a rendszeres (éves) állapotértékelés végezhető el, de biztosítható a lakosság tájékoztatása, és esetleges vészhelyzet esetén az azonnali beavatkozások is elvégezhetők. Az országos hálózat mellett néhány településen működik helyi levegőminőség figyelő rendszer is, amely közvetlenül a helyi lakosság tájékoztatását szolgálja. A légszennyező anyag kibocsátó telephelyek alapadatait és éves kibocsátásait a Levegőtisztaság-védelmi Információs Rendszer (LAIR) tartja nyilván. A légköri szennyezőanyagok

terjedésének vizsgálatához, modellezéséhez Magyarországon jelenleg 4 regionális háttérzennyezettség-mérő állomás (K-pusztá, Nyírjes, Hortobágy és Szentgotthárd-Farkasfa) adatait használják fel. Az Országos Meteorológiai Szolgálat kezelésében működő állomásokon a legfontosabb légköri nyomgázok (pl. kén-dioxid, nitrogén-dioxid, ózon) koncentrációját, az aeroszol részecskék összetevőit (pl. szulfát, nitrát, ammónium), valamint a csapadékvíz kémiai összetételét, savasságát és vezetőképességét regisztrálják.

Az ország átlagos légszennyezettsége nemzetközi összehasonlításban közepesnek tekinthető, azonban az egyes térségek, települések szennyezettsége között jelentős eltérések vannak. A levegő minőségét napjainkban elsősorban a hazai közlekedés és a lakossági fűtés okozta szennyezőanyag terhelés határozza meg, de a meteorológiai helyzettől függően időszakosan szerepe lehet a nagyobb távolságról érkező szennyezésnek is. Az ipari kibocsátások hatása – a szigorú követelmények életbe lépésével és ezek betartásával – csökkent.

A forgalmas útvonalak környezetében, a nagy gépkocsiforgalommal terhelt településeken a levegő nitrogén-oxid (NO_x) és kisméretű szálló por (PM_{10}) tartalma haladja meg időszakosan az egészségügyi határértéket, a felszín közeli ózon szennyezettség pedig növekvő tendenciát mutat ugyanúgy, mint más európai országokban. A fűtési időszakban az NO_x , a kisméretű szálló por, nyáron a felszín közeli ózon szennyezettség jelenthet egészségügyi problémát (szmoghelyzet kialakulása). A kisméretű szálló por azért is került a levegőminőségi szabályozás középpontjába, mert felismerték fokozottabb egészségügyi kockázatát, amit többek között a szálló por részecskék felületén megkötött nehézfémek és nehezen lebomló szerves vegyületek okoznak.

A korábban jelentős légszennyező anyagnak számító kén-dioxid (SO_2) mára már nem okoz levegőminőségi problémát, köszönhetően az erőművi szektor fejlesztéseinek, valamint az üzemanyagok és tüzelőanyagok minőségében bekövetkezett pozitív változásnak. Az üzemanyagok kéntartalmára vonatkozó előírások folyamatosan – 2009-től valamennyi EU tagországban ismét – szigorodnak, és a nem közlekedésben használt tüzelőanyagok kéntartalmát is jogszabályban előírt határérték korlátozza. 2008. november 1-től valamennyi ipari létesítménynek be kell tartania az elérhető legjobb technika figyelembevételével megállapított, EU előírásokkal harmonizált kibocsátási határértékeket. Nem teljesítés esetén a hatóság a létesítmény működését korlátozhatja, vagy akár be is zárhatja azt.

A települések levegőminőségében javulást főként a lakossági gázfűtés széles körű elterjedése eredményezett, mert ezzel jelentős csökkenés történt a szénrel fűtött kályhák okozta magas kén-dioxid és por szennyezés tekintetében. A háztartási tüzelőberendezések rendszeres karbantartása nemcsak a baleseti kockázatot mérsékeli, de a szennyezőanyagok kibocsátását is csökkenti.

Az illékony szerves vegyületek (VOC) és az ammónia (NH_3) kibocsátásában 2000 óta kismértékű növekedés figyelhető meg. A VOC kibocsátás alakulásában a közlekedés és egyes ipari technológiák játszanak szerepet, az NH_3 kibocsátás elsősorban az állatállomány ingadozásával és a műtrágya felhasználással függ össze.

Az ország területén – az EU vonatkozó irányelvvel összhangban – a légszennyezettség mértéke alapján zónacsoportokat (agglomerációt, zónákat, kijelölt városokat) határoztak meg. Kiemelten kell kezelni azokat a zónacsoportokat, ahol a légszennyezettség meghaladja, vagy közelíti az egészségügyi határértéket. Ezekre a területekre az elmúlt években a környezetvédelmi hatóság és az érintett önkormányzatok együttműködésével intézkedési programok készültek. A környezeti levegőminőség előírt értékeinek betartásához a programok ütemezett végrehajtása, ezen belül pedig a települési önkormányzatok tevéleges közreműködése szükséges.

A légszennyezés elleni küzdelem globális szinten nemzetközi egyezmények keretében történik. Magyarország részese az összes vonatkozó nemzetközi egyezménynek (pl. a nagy távolságra jutó, országhatárokon áttérjedő légszennyezés mérséklésére irányuló Genfi Egyezmény és Jegyzőkönyvei; a környezetben tartósan megmaradó szerves szennyezőanyagok, az ún. POP-ok korlátozását célzó Stockholmi Egyezmény).

A légszennyezőanyag kibocsátási szerkezet átalakulása, az elmúlt évek környezet-egészségügyi kutatásainak eredményei szükségessé tették a korábbi levegőminőségi stratégiai szempontok

felülvizsgálatát. Az EU 2005-ben elfogadta a levegőszennyezésről szóló tematikus stratégiáját, valamint az alapján 2008-ban megszületett az új levegőtisztaság-védelmi keretirányelv, amely a hazai levegőtisztaság-védelmi stratégiai célkitűzések alapjául is szolgál. Az EU tematikus stratégiája alapján a 2020-ra előírt célok teljesítéséhez az EU területén az SO₂-kibocsátást 82%-kal, az NO_x kibocsátást 60%-kal, a VOC-t 51%-kal, az NH₃-at 27%-kal és a primer PM_{2,5}-t 59%-kal kell csökkenteni a 2000. évi kibocsátáshoz képest. A Magyarországra készített előzetes prognózisok alapján a nitrogén-oxidokra és az illékony szerves vegyületekre vonatkozó célértékek betarthatósága problematikus.

Célok

- Légszennyezettség kialakulásának megelőzése.
- A levegő minőségének védelme: a szennyezettség csökkentése, illetve a jó minőség megőrzése- az ún. zónákba nem sorolt- tiszta levegőjű térségekben:
 - A 2,5 mikrométernél kisebb átmérőjű szálló por részecskék 20%-os csökkentése 2010 és 2020 között (25 µg/m³-ről 20 µg/m³-re).
 - A Genfi Egyezményrel összhangban 2010. évi kibocsátási célértékek teljesítése: kén-dioxidra 500 kt, nitrogén-oxidokra 198 kt, illékony szerves vegyületekre 137 kt és az ammóniára 90 kt.
 - Az EU tematikus stratégiájával összhangban a 2020-ra teljesítendő célok megalapozása, időarányos teljesítése (kén-dioxid: 55 kt, nitrogén-oxidok: 89 kt, illékony szerves vegyületek: 96 kt, ammónia: 90 kt).

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A levegőminőségi jogszabályok korszerűsítése (kisméretű szálló por, talajközeli ózon), az új levegőminőségi keretirányelv átültetése 2010. májusig.
- A jogszabály által kijelölt, szennyezett levegőjű légszennyezettségi zónákra készült területi levegőtisztaság-védelmi intézkedési programok ütemezett végrehajtásának támogatása.
- Az ipari kibocsátások szabályozásának felülvizsgálata, különös tekintettel a nagy kibocsátó forrásokra (pl. erőművek, cement- és mészgyárak, kohók, hulladékégetők). Az elérhető legjobb technikák alkalmazásának, határértékek betartásának ellenőrzése.
- A levegőminőségi határértékek betartásának ellenőrzése az ország egész területén, beleértve a közlekedéssel terhelt forgalmas belvárosi területeket is.
- Az Országos Légszennyezettségi Mérőhálózat (OLM) megfelelő színvonalú működtetése tárgyi és személyi feltételeinek biztosítása.
- A Levegőtisztaság-védelmi Információs Rendszer (LAIR) működtetése, korszerűsítése.
- A regionális háttérszennyezettség-mérő állomások működtetése

Önkormányzatok:

- A jogszabályban előírt levegőtisztaság-védelmi feladatok teljesítése, elsősorban a kis tüzelőberendezésekkel kapcsolatosan.
- Közreműködés a jogszabály által kijelölt, szennyezett levegőjű légszennyezettségi zónákra készült területi levegőtisztaság-védelmi intézkedési programok ütemezett végrehajtásában (pl. helyi közlekedéssel, lakossági fűtéssel kapcsolatos intézkedések).
- Szennyezés nélküli, vagy a legkisebb levegőszennyezést okozó megoldások előnyben részesítése a közlekedésfejlesztést, iparfejlesztést érintő önkormányzati döntések során.
- Az avar és a kerti hulladék égetésére vonatkozó helyi szabályozás megalkotása.
- Szmogriadó tervek készítése, rendszeres felülvizsgálata és az új előírásoknak megfelelő módosítása.
- A lakosságot veszélyeztető levegőminőségi helyzet (szmogriadó) esetén a szükséges intézkedések megtétele (pl. gépjárműforgalom korlátozása).
- A lakosság folyamatos tájékoztatása.

Gazdálkodó szervezetek:

- A kibocsátások minimalizálása érdekében az elérhető legjobb technikák (BAT) alkalmazása és fejlesztése a tudományos-műszaki fejlődésnek megfelelően.

Lakosság:

- Háztartási tüzelőberendezések (pl. kályhák, kazánok, konvektorok) és kémény rendszeres karbantartása.
- Tisztább tüzelőanyagok használata.
- Fűtőkorszerűsítés.
- Gépjárművek megfelelő műszaki állapotának fenntartása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: energiagazdálkodás (2. TAP), közlekedés (2. és 4. TAP), mezőgazdaság (6. TAP), nitrát akcióprogram (7. TAP).

Mutatók

- A levegőminőségi értékek, az egyes szennyezőanyagok jogszabályban rögzített határértékekhez viszonyított mennyisége, a határérték túllépések száma.
- Országos összes szennyezőanyag kibocsátási értékek, az egyes szektorok részesedése az összes kibocsátásból.

5.4.3. A zajterhelés csökkentése

A településeken a lakosság számára veszélyes vagy károsító zajterhelések csökkentését aktív vagy passzív módon, különböző műszaki megoldással, adminisztratív eszközzel, illetve ezek kombinált alkalmazásával lehet megoldani.

Az EU városaiban a folyamatosan növekvő zajterhelés miatt döntés született a stratégiai zajtérképek elkészítéséről és az ezekre épülő intézkedési tervek kidolgozásáról. A stratégiai zajtérkép elsősorban a tendenciák vizsgálatára, összehasonlításra alkalmas, az adott területen belüli aktuális zajhelyzet értékelését és a jövőbeli zajhelyzet előrejelzését mutatja be. Az intézkedési terv azokat a zajcsökkentési vagy más, a zaj elleni védelmet célzó műszaki, szervezési, településrendezési megoldásokat és egyéb intézkedéseket (pl. hatósági eljárás kezdeményezését) tartalmazza, amelyek biztosítják a zajterhelések csökkenését az önkormányzat által kijelölt csendes területeken. Az EU tagországokhoz hasonlóan Magyarországon is nőtt a zajforrások száma, valamint az általuk kibocsátott zaj zavaró hatása, amit a lakossági panaszok számának emelkedése és zajérzékenysége fokozódása is tükröz.

A hazai zajhelyzetre vonatkozó, egész országra kiterjedő, átfogó felmérés még nem készült el, de az eddigi munka eredményeként a potenciálisan legvesélyeztetettebb területek állapota már ismert. Jelenleg Budapest és a közvetlen környezetében található 21 település, Szeged, valamint a Ferihegyi Repülőtér, a 6 millió jármű/év-nél forgalmasabb közutak és a 60 000 jármű/év-nél forgalmasabb vasutak stratégiai zajtérképe áll rendelkezésre. Az így elkészült zajtérképek összesen 2 360 000 ember lakóközvetének zajvédelmi helyzetéről adnak információt. Az elkészült zajtérképek (is) azt mutatják, hogy az eddigi erőfeszítések ellenére a közlekedés zajvédelmi szempontból is az egyik legtöbb gondot okozó tevékenység.

A közlekedési zajforrások közül a közúti közlekedés a legjelentősebb. A lakosságot zavaró hatásának aránya országosan általánosan eléri az 50-55%-ot. A nagyvárosokban ez az arány 60-65%. Különösen a főforgalmi utak városokon átvezető szakaszai mellett élők éri nagy zajterhelés. A vasúti közlekedésből származó zaj ugyan kevesebb embert érint, de helyi hatása jelentős lehet főleg szakaszos jellege miatt, amely zavaróbb is lehet az állandó zajhatáshoz képest. Az elmúlt 5-10 évben a légi közlekedés erőteljes növekedésével a repülőterek körüli területek környezeti állapotában is kedvezőtlen változások történtek.

A fejlett államok tendenciái, illetve a hazai közlekedési igények várható növekedése alapján valószínűsíthető a közlekedési eredetű kibocsátások, így a zajterhelés további jelentős emelkedése, ezért a közlekedésfejlesztési intézkedések során fokozott figyelmet kell fordítani a környezetkímélő közlekedési módok előtérbe helyezésére.

Célok

- A zaj- és rezgésterhelés mértékének, az emberi egészséget károsító, veszélyeztető hatásának, egészségkárosító kockázatának csökkentése:

- a közlekedési létesítmények mentén csökkenjen azoknak a területeknek az aránya, ahol az egész napra számított átlagos zajterhelés (L_{den}) 65 dB, az éjjeli ($L_{éjjeli}$) 55 dB felett van;
- ezen belül prioritást kell élvezzenek azok az intézkedések, amelyek olyan területek zajcsökkentésére irányulnak, ahol az egész napra számított átlagos zajterhelés (L_{den}) meghaladja a 75 dB, az éjszakai pedig a 65 dB mértéket.
- A zaj- és rezgésforrások számának csökkentése.
- A határérték feletti zajterhelés megszüntetése az ipari és szolgáltató létesítmények környezetében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A hazai zajvédelmi szabályozás rendszerének továbbfejlesztése.
- Stratégiai zajterképezés és intézkedési terv készítés támogatása.
- Településeken zajvédő gátak, falak, fasorok kialakításának támogatása.
- A fő közlekedési létesítmények (nagy forgalmú közutak, vasútvonalak és fő repülőtér) listájának és a kötelezettek közzététele.
- A települési önkormányzatok eddigénél nagyobb mértékű szakmai támogatása (pl. több szakmai fórum).
- Az intézkedési terv végrehajtását és eredményeit értékelő egységes módszertan kidolgozása.
- A gépjárművek – elsősorban a motorok – közúti ellenőrzésének fokozása az illegálisan átalakított, nagy zajkibocsátást okozó járművek kiszűrése érdekében.
- A hatóságok zajmérési műszerállományának fejlesztése a hatósági feladatok magasabb szintű ellátása érdekében.
- Passzív zajvédelmi rendszerek kialakítása a katonai használatú repülőterek környezetében.
- Országos repülőtér fejlesztési stratégia kidolgozása (a területfejlesztési elképzelések, a repülési igények, a gazdasági és a környezetvédelmi szempontok összhangba hozásával).
- A légit forgalom biztonságos lebonyolíthatóságával összeegyeztethető, racionálisan kidolgozott zajcsökkentő eljárások további bevezetése.

Önkormányzatok:

- A 100 000 főnél népesebb városokra 2012. június 30-ig stratégiai zajtérkép és 2013. július 18-ig intézkedési terv készítése, valamint ezek szükség szerinti, de legalább öt évenkénti felülvizsgálata.
- Az intézkedési tervek megvalósítása elsősorban azokon a sűrűn lakott területeken, ahol a zajterhelés 75 dB-nél magasabb.
- Zajcsökkentést célzó intézkedések megtétele a 100 000 főnél kisebb népességű településeken.
- A helyi zaj- és rezgésvédelmi szabályok megállapítása (pl. csendes övezet, illetve zajvédelmi szempontból fokozottan védett terület kijelölése; zajkibocsátási határérték megállapítása, ellenőrzése).
- A helyi lakosság tájékoztatása, szemléletformálása.

Fő közlekedési létesítmény kötelezettje (a közlekedési miniszter által kijelölt szerv):

- Az évente 3 millió jármű áthaladásánál nagyobb forgalmat lebonyolító nagy forgalmú közútra, a 30 000 szerelvéynél többet áteresztő nagy forgalmú vasútvonalra és a fő repülőterekre 2012. június 30-ig stratégiai zajtérkép, 2013. március 18-ig intézkedési terv készítése és legalább öt évenkénti felülvizsgálata.
- Zajcsökkentési intézkedési tervek végrehajtása.

Gazdálkodó szervezetek:

- A termelési és szolgáltatási tevékenységből származó zaj- és rezgésterhelés megelőzése, csökkentése, szükség esetén passzív zajvédelmi megoldások alkalmazása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: közlekedés (2. és 4. TAP), településrendezés (4. TAP).

Mutatók

- Az elkészült stratégiai zajtérképek (zajterhelési zajtérképek és konfliktustérképek) száma, érintett terület, lakosság.

- Az elkészült/felülvizsgált zajvédelmi intézkedési tervek.
- Határérték feletti zajhatásnak kitett lakosok száma.

5.4.4. Közlekedés és környezet

A közlekedés leglényegesebb környezeti hatásait, a levegő- és zajszennyezést jelen tematikus akcióprogram 5.4.2 és 5.4.3 pontja tárgyalja; e fejezetrész a települési közlekedés környezetbarát fejlesztési lehetőségeivel foglalkozik.

Hazánkban a 2006. évi utaskilométer teljesítmény a személygépkocsik és a tömegközlekedési eszközök (autóbusz, vonat, villamos, metró) között kb. 60-40% arányban oszlott meg; az EU 27 tagállama közül Magyarországon volt a legmagasabb a közösségi közlekedési arány (uniós átlag 18%). Sajnálatos azonban, hogy a tendenciák az arány várható romlását mutatják. Az egyéni közlekedésben a környezetkárosítóbb, motorizált közlekedési módok fokozódó térnyerése jellemző, amit alátámaszt a személygépkocsi-állomány folyamatos gyarapodása. A közösségi közlekedést a szolgáltatási színvonal javításával, a járműpark korszerűsítésével, akadálymentessé tételével, valamint az infrastruktúra átalakításával, illetve fejlesztésével lehet vonzóbbá, a gépkocsival szemben versenyképes alternatívát jelentő utazási móddá tenni. A lakóterületek közlekedési eredetű terhelésének csökkentéséhez nagyban hozzájárulnak a településeket elkerülő utak.

A gyalogos közlekedés mára háttérbe szorult egyrészt a fennálló akadályok (pl. járdák állapota, nem megfelelő, illetve hiányos közvilágítás, a nagyvárosokban a közhigiéniái viszonyok, elhanyagolt közterületek, és a járdán parkoló gépkocsik), másrészt a megváltozott életmód, fogyasztási szokások miatt. Az Európai Parlament által 1988 őszén elfogadott „Gyalogosok Jogainak Chartája” elveinek teljesülése máig nem teljes körű. Hasonló, infrastrukturális, közlekedésbiztonsági és egyéb tényezők akadályozzák a településeken belüli kerékpáros közlekedés terjedését, amely így – különösen a nagyobb városokban – nem jelentheti a mobilitási igények kielégítésének valódi, környezetbarát alternatíváját.

A különféle közlekedési módok közötti átjárhatóság biztosítása, a közlekedési rendszerek összekapcsolása a közlekedés hatékonyabbá tétele mellett a környezetre gyakorolt káros hatások csökkenéséhez is hozzájárul.

Az országos jellegű közlekedési kérdéseket a 2. TAP közlekedési része tárgyalja.

Célok

- Fenntarthatóbb települési közlekedési rendszerek kialakítása (környezetkímélőbb, energia- és költségtakarékosabb személy- és áruszállítás).
- Az egyéni és közösségi közlekedés igénybevételi részarányát érintő romlási folyamatok mérséklése, lehetőség szerint megállítása, illetve a jelenlegi kedvező arány további javítása.
- Az egyéni motorizált közlekedés környezetkímélőbbé tétele, különösen a személygépkocsi közlekedés környezeti hatásainak mérséklése.
- Az egyéni, nem motorizált közlekedési formák elősegítése, fejlesztése.
- A különböző közlekedési eszközök és formák (egyéni és közösségi) használatának hatékony összehangolása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Önkormányzati tervek készítésének előírása: 100 000 lakosnál nagyobb városok esetében mobilitás terv, kisebb városokban közforgalmú közlekedési terv.
- Intermodális csomópontok kialakításának és fejlesztésének támogatása.
- A közösségi közlekedési módok ütemes és összehangolt menetrendi struktúrájának kialakítása, tarifák összehangolása.
- Közlekedési szövetségek létrehozásának ösztönzése, a meglévők támogatása.
- A helyi közösségi közlekedés támogatása, igénybevételének ösztönzése.
- Települések átmenő közúti forgalmát csökkentő elkerülő utak támogatása.
- A kerékpárutak fejlesztésének támogatása.

- Akadálymentes közlekedés fejlesztésének támogatása.

Önkormányzatok:

- A mobilitási igények csökkentése várostervezési, forgalomszervezési és szabályozási eszközök segítségével.
- Kerékpárbérlés, -kölsönzés feltételeinek megteremtése, javítása (Budapesten és a nagyvárosokban).
- Az intézmények kerékpártároló kapacitásának bővítése.
- A külső és városkörnyéki területeken – lehetőleg őrzött – kerékpártárolók (B+R) és gépkocsi parkolók (P+R) létrehozása.
- A közlekedési igényt csökkentő kampány szervezése (autómentes nap).
- A gyalogos és a kerékpáros közlekedés feltételeinek javítása (járda- és kerékpárút-építés, valamint ezek karbantartása, a biztonságos használat feltételeinek javítása: közvilágítás, köztisztaság, közbiztonság).
- Intermodális csomópontok kialakítása és fejlesztése forgalmas vasútállomások közvetlen környezetében, korszerű utastájékoztatással (a helyközi-helyi, a helyi közlekedési módok közötti, illetve a közösségi-egyéni közlekedési módok közötti váltás megkönnyítésére).
- A helyi közösségi közlekedés (infrastruktúra, járműpark) fejlesztése (a vidéki városok, pl. Miskolc, Debrecen, Szeged villamos és/vagy trolis hálózatának bővítése és fejlesztése).
- A települési úthálózat por-, illetve síkosság mentesítése (környezetbarát anyagok alkalmazásával).

Kormányzat, önkormányzatok:

- Intelligens közlekedési rendszerek kiépítése.
- Az egyéni közlekedési szokások alakítása szemléletformálással, folyamatos tájékoztatással.
- Infrastruktúra-fejlesztés a környezeti szempontok figyelembe vételével (pl.: a meglévő vasúti infrastruktúrára épülő elővárosi vasúti, valamint komp- és révközlekedési szolgáltatás fenntartása, korszerűsítése, szükség szerinti bővítése).

Önkormányzatok, közlekedési szolgáltató társaságok:

- A kis fajlagos szennyezőanyag kibocsátású tömegközlekedési járművek számának és arányának növelése.
- Közlekedésszervezési intézkedések végrehajtása (nyomvonal, megállók kijelölése, járatsűrűség).
- A helyi közlekedést lebonyolító járművek akadálymentesítése.

Lakosság:

- Az egyéni közlekedési szokások környezetbarát alakítása.
- Községi közlekedési eszközök és a nem motorizált közlekedési lehetőségek igénybevétele.
- Környezetkímélő gépjármű és üzemanyag használata.
- A saját tulajdonú gépjárművek megfelelő műszaki állapotának fenntartása.
- Környezetkímélő gépkocsi-használat (osztott autóhasználat, közös járművek).

Mutatók

- Kerékpáros közlekedési infrastruktúra százalékos arányának változása.
- Az egyéni és közösségi közlekedés igénybevételi részarányának alakulása.
- Integrált ütemes menetrendbe bevont járatok (vonat, autóbusz) aránya a teljes közforgalmú járatszámhoz képest.
- A közlekedési csatlakozási pontok összehangolt menetrendbe történő integrációjának aránya.
- Intermodális csomópontok, P+R és B+R parkolóhelyek száma.

5.4.5. A települési közszolgáltatások és a környezetvédelem

5.4.5.1 Biztonságos ivóvízellátás

A lakosság ivóvízzel való ellátása a legfontosabb közszolgáltatások egyike, amely nélkülözhetetlen emberi szükségletet és társadalmi-közegészségügyi igényt elégít ki. A lakosság egészséges ivóvízzel való ellátása az önkormányzatok kötelező feladata. Hazánk települései rendelkeznek közműves ivóvízellátással (2007-ben 3151 településén működött a szolgáltatás, a

kiépített ivóvízhálózat hossza 65,3 ezer km). A lakások több mint 94%-a csatlakozik a vezetékhálózatra, a lakosság további 4-5%-a 150 m-en belül elérhető közfolyón keresztül vételezhet hálózati vizet. Az ellátási hiányosságok a lakosság 1-2%-át érintik, főként azokat, akik a különálló belterületi településrészeken vagy a települések külterületi részén laknak. Az elmúlt években a hangsúly a szolgáltatott ivóvíz minőségével, az ellátás biztonságával kapcsolatos kérdésekre helyeződött.

A közütemi vízművek által szolgáltatott víz minősége az ország lakosságának 30%-ára kiterjedően néhány paraméter tekintetében nem felel meg az uniós és a hazai előírásoknak. Közegészségügyi szempontból öt paraméter – bór, fluorid, nitrit, arzén és/vagy ammónium – kifogásolható (23%), illetve a vas és/vagy mangántartalom haladja meg a határértéket (7%). A közütemi vízellátással nem rendelkező területeken szintén hasonló minőségi problémák jellemzőek a lakosság egyedi kutas ellátására.

Magyarország a Csatlakozási Szerződésben kötelezettséget vállalt arra, hogy a bór, fluorid, nitrit és arzén tartalom tekintetében az átmeneti mentességek szerinti határidőre (2006, illetve 2009) biztosítja az emberi fogyasztásra szánt víz minőségéről szóló irányelv határértékeinek történő megfelelést. Az irányelv előírásainak megfelelően elkészült az Ivóvízminőség-javító Program, amely 873 települést (a településrészekkel együtt 908 helyszínt), több mint 2,5 millió lakost érint. Az egyes régiók érintettsége igen eltérő (pl. Dél-alföldi régió: 1,2 millió lakos, Észak-alföldi régió: közel 700 ezer lakos, Dél-dunántúli régió: 263 ezer lakos).

A hazai és EU támogatással megvalósult beruházásoknak köszönhetően 2008 végére az Ivóvízminőség-javító Programban érintett települések száma 836-ra, az érintett lakosok száma pedig 2 263 ezer főre csökkent. Kiemelt jelentőségű az Észak-alföldi Régió Ivóvízminőség-javító Program I. üteme (41 érintett település, 108 ezer fő), melynek befejezése 2009 év folyamán várható.

Az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtásának a tervezettnél/szükségesnél lassabb előrehaladása miatt Magyarország 2009. évben halasztási kérelmet nyújt be az Európai Bizottsághoz hivatkozással arra, hogy az ország csak a saját teherbírásának megfelelő ütemezéssel tudja elvégezni ezt a komoly erőfeszítést igénylő, az ország lakosságának egynegyedére kiterjedő programot. Az Ivóvízminőség-javító Program várhatóan 2012 végére hajtható végre. A települési ivóvízellátás fejlesztése érdekében az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtásán kívül még két területen van szükség beavatkozásra:

- Az új felmérések szerint 410 településen a szolgáltatott ivóvíz vas- és/vagy mangántartalma az érvényes határértékeket meghaladja (közegészségügyi kockázat nem merül fel).
- Az elmúlt években, évtizedekben sok helyen elmaradt a hálózatok felújítása, amelyet a szolgáltatás biztonsága érdekében (üzemzavar mentes szolgáltatás, a külső szennyvezékek csőhálózatba jutásának megelőzése) is pótolni kell.

A víziközmű szolgáltatásban napjainkban mintegy 370 szervezet vesz részt, ezen belül 320 lát el vízmű üzemeltetési feladatot (a további 50 szervezet csak csatornaművet üzemeltet). Az elmúlt években számos, az ivóvíz-szolgáltatás mennyiségi és minőségi biztonságát veszélyeztető probléma halmozódott fel. Ennek megfelelően megoldásra váró feladat a víziközmű szolgáltatás kiemelt stratégiai jelentőségű, közösségi ügyként való kezelése, az ehhez szükséges garanciák megteremtése (pl. tulajdonviszonyok, üzemeltetési feltételek), az elaprózódott víziközmű üzemeltetési struktúra fejlesztése, illetve ehhez kapcsolódóan a szakszerűség és a szolgáltatás biztonságának emelése.

Célok

- Az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtása: az EU-s határértékeknek is megfelelő minőségű ivóvíz biztosítása a derogációs területeken (846 település, 2,48 millió fő).
- A csak vas és/vagy mangán-tartalom szempontjából kifogásolható ivóvízzel ellátott települések ivóvíz-minőségének javítása (410 település, 680 ezer fő).
- A közműves vízellátás területén fennálló ellátási hiányok felszámolása (érintett a lakosság 1-2 %-a).
- A víziközmű üzemeltetési struktúra fejlesztése.
- Az ivóvíz szolgáltatás biztonságának növelése, a hálózati felújítások elvégzése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A víziközművekre vonatkozóan szükséges átfogó jogi szabályozás kidolgozása és bevezetése (ezen belül pl. a díjrendszer és a támogatások EU-konform és szociális szempontú átalakítása).
- Az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtásának szakmai és anyagi támogatása (pl. Észak-Alföld II. ütem és Dél-Alföld Ivóvízminőség-javító Programja központi nagyprojektek).
- A Programban nem szereplő feladatok végrehajtásának ösztönzése (vas/mangán tartalom csökkentése, hálózatrekonstrukció).
- Környezet- és költséghatékony megoldások feltárása, alkalmazásuk ösztönzése.
- Az ivóvíz-szolgáltatás biztonságát javító intézkedések támogatása (vízbázisok veszélyeztetettsége esetében).
- Az ivóvízellátó rendszerek átfogó felülvizsgálatának és felújításának támogatása.

Önkormányzatok:

- Az ivóvízminőség-javítás előkészítése (pl. pályázat előkészítése, kommunikáció) és a szükséges beruházások megvalósítása a vízművet üzemeltető szervezetekkel együttműködve.
- A fogyasztói igények időszakos felülvizsgálata, a szükséges hálózatbővítés kivitelezése.
- Jövőbeni díjpolitika megállapítása.
- A szolgáltatóval együttműködve üzemeltetési koncepció és felújítási ütemterv kidolgozása és végrehajtása (részletes felülvizsgálat, digitalizált hálózati adatok alapján).
- Az átmeneti ivóvízellátás feltételeinek biztosítása.

Vízművet üzemeltető szervezetek:

- Az ivóvízellátás biztosítása, a szükséges fejlesztések megvalósítása.

Lakosság:

- Takarékos ivóvíz-használat, víztakarékos eszközök használata.

Mutatók

- Az Ivóvízminőség-javító Program eredményeként egészséges ivóvízzel ellátott települések, ill. lakosok száma.
- Az ivóvízminőség-javító intézkedések következtében, vas és/vagy mangántartalom tekintetében a határértékeknek megfelelő ivóvízzel ellátott települések, ill. lakosok száma.
- A közműves vízellátásba bekapcsolt lakások/lakosok száma.
- A felújított ivóvízvezeték hossza.
- A közműves ivóvízellátás évi üzemzavarainak száma.
- A víziközmű vállalatok száma.

5.4.5.2 Szennyvízelvezetés és -kezelés

A településeken keletkező szennyvizek elvezetése és –tisztítása a lakosság életminőségének javításához, a közegészségügyi szempontok érvényesítéséhez, a környezet védelméhez, valamint a gazdaság fejlesztéséhez egyaránt hozzájárul.

Magyarországon a csatornabekötéssel rendelkező lakások aránya 69,8% (2007). További mintegy 7% ellátott területen van, mégsem rendelkezik csatornabekötéssel, azaz a lakosság 7%-a nem veszi igénybe a szolgáltatást, annak ellenére, hogy az elérhető lenne számára. Jelenleg nincs olyan jogszabály, amely kiépült csatornarendszer esetén kötelezővé tenné a rákötést. A lakások mintegy 23%-a ellátatlan területen található. Mind a rákötéssel nem élő lakosság esetében, mind az ellátatlan területeken az elszikkasztott szennyvíz jelentős talaj és talajvíz szennyezést okoz. Az összegyűjtött szennyvíznek több mint 71%-a biológiai tisztítás után kerül vissza a környezetbe. A teljes körűnek tekinthető vezetékes ivóvíz szolgáltatáshoz képest a közműves szennyvízelvezetés jelenleg mintegy 30%-os elmaradásban van.

Magyarországnak a megfelelő települési szennyvízgyűjtő és –tisztító rendszerek kiépítésére vonatkozó tagállami kötelezettségeit – a vonatkozó irányelv előírásai szerint – a 2000 lakosegyenérték (LE) szennyezőanyag terhelés feletti szennyvízelvezetési agglomerációkban a Csatlakozási

Szerződésben előírt határidőkre kell teljesítenie. Ennek végrehajtását szolgálja a Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és-tisztítási Megvalósítási Program (Szennyvíz Program). A Szennyvíz Programban érintett településeken kívül biztosítani kell a 2000 LE alatti településeken keletkező szennyvizek kezelését is.

A megvalósuló fejlesztések monitorozását, illetve az EU által előírt adatszolgáltatási igények kielégítését a Települési Szennyvíz Információs Rendszer szolgálja, amely a szennyvíztisztító telepek és gyűjtőrendszerek kataszter-jellegű adatait tartalmazza.

Célok

- 2015. december 31-ig a lakosság 89%-a számára a csatornázottság biztosítása a 2000 LE feletti agglomerációkban.
- Az összegyűjtött szennyvizek 100%-ának legalább biológiai fokozatú tisztítása 2015. december 31-ig.
- A „közműolló” fokozatos bezárása.
- A Szennyvíz Programban nem szereplő, de gazdaságosan kiépíthető és üzemeltethető rendszerek létesítése.
- Az egyedi szennyvízelhelyezési, -tisztító és -tároló berendezések, létesítmények használatának, valamint a természetközeli kezelési megoldások alkalmazásának ösztönzése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A szennyvízkezelési beruházások pályázati támogatása az EU irányelvben foglalt határidőket figyelembe véve.
- A 2000 LE alatti szennyezőanyag-kibocsátással jellemezhető területek (települések, agglomerációk) szennyvízkezelésének támogatása.
- Települési Szennyvíz Információs Rendszer működtetése.
- Jogszabály kidolgozása a csatornázott területeken található lakások bekötésének ösztönzésére.

Önkormányzatok:

- Közreműködés a Szennyvíz Program végrehajtásában, a szükséges beruházások megvalósítása.
- A lakások csatornabekötésének ösztönzése.
- A települési folyékony hulladék kezelésére kötelezően ellátandó és igénybe veendő hulladékkezelési közszolgáltatás szervezése és fenntartása.
- A települési folyékony hulladék ártalommentes elhelyezését biztosító előkezelő és fogadó létesítmények kialakítása.
- Települési szennyvíziszap kezelési és elhelyezési tervek kidolgozása.

Csatornaművet üzemeltető és folyékony hulladékot kezelő (közszolgáltató) szervezetek:

- A szennyvízelvezetés- és tisztítás biztosítása, a szükséges fejlesztések megvalósítása.
- Korszerű szállítójármű alkalmazásával a települési folyékony hulladék szakszerű gyűjtése és megfelelő ártalmatlanítása.

Lakosság:

- Bekötés a meglévő települési csatornahálózatba.
- Egyedi szennyvízkezelő létesítmények/berendezések szakszerű kialakítása, megépítése és előírás szerinti használata azokon a településeken, településrészekben, ahol a csatornahálózat kiépítése nem gazdaságos.
- Az ideiglenes tárolásra szolgáló közműpótló létesítmény üritéséről való gondoskodás.

Mutatók

- A szennyvízelvezető-hálózatba bekötött lakások száma.
- A legalább biológiailag tisztított szennyvíz aránya az összes elvezetett szennyvízhez képest.
- A közműolló aktuális értéke.

5.5. A biológiai sokféleség megőrzése, természet- és tájvédelem

Magyarország természeti gazdagsága hegyvidékekkel övezett földrajzi helyzetének, közzetani változatosságának, valamint a területén érvényesülő sokféle éghajlati hatásnak köszönhető. A Kárpát-medencében megtelepedett élőlények és közösségeik sajátos evolúciós egységet – önálló Pannon biogeográfiai régiót – alkotnak, és egyúttal szoros kapcsolatban állnak a környező régiókkal.

A társadalom folyamatosan növekvő terület-, energia- és anyagigénye miatt a természeti környezet és az élő rendszerek egyre súlyosabb terheléseknek vannak kitéve. A legfőbb veszélyeztető tényező az élőhelyek csökkenése, feldarabolódása, pusztulása; a környezetszennyezés, a nem megfelelő földhasználatból fakadó túlhasznosítás, az özönfajok terjedése és az éghajlatváltozás. Az ENSZ égisze alatt közzétett jelentés, a Millenniumi Ökoszisztéma Jelentés eredményei bizonyítják életmódunk pusztító hatásait a természeti környezetünkre. Földünk élő rendszereinek az emberiség számára nyújtott legalapvetőbb szolgáltatásai, amelyek az emberi társadalom és gazdaság fennmaradásához szükséges javakat és feltételeket nyújtják – az olyan ökoszisztéma szolgáltatások, mint az élelmiszerek, tüzelő- és rostanyagok, gyógyszerek, környezeti folyamatok szabályozása, a talaj termékenységének fenntartása stb. – egész Földünkön sérültek.

Az élő rendszerek ember által történt szétarabolódása Európában a legnagyobb mértékű. A negatív hatások, a mozgatórugók, a változások iránya a fogyasztói társadalom térhódítása következtében fő vonalaiban már Magyarországon is hasonlóak ahhoz, amit Nyugat-Európában tapasztalhatunk, de helyzetünk az eddigi természetvédelmi erőfeszítéseknek köszönhetően ma még kedvezőbb. Természeti örökségünk jövőbeni megőrzése érdekében a természetvédelmi szempontokat nem csupán a természetvédelmi oltalom alatt álló területeken, hanem – ha különböző módon és mértékben is – de minden területen és tevékenységben érvényesíteni kell.

Napjainkban a genetikai sokféleség megőrzése, csökkenésének megállítása mind a földi élet, mind az emberiség táplálása szempontjából a jövő kulcskérdése. Egy fajta eltűnése adott esetben egyúttal a tulajdonságait meghatározó génállomány végleges elvesztésével jár, amely többé nem rekonstruálható és mással nem pótolható. A biológiai alapok, növény- és állatfajok, fajták, vetőmagvak és a szaporítóanyagok genetikai értékének megőrzése, fenntartása, fejlesztése, valamint a természet- és a tájvédelem az agrártermelés céljainak hosszú távú megvalósítását és a termelés folyamatosságát is biztosítja.

Hazánk – számos természetvédelmi célú nemzetközi egyezmény részeseként – kötelezettséget vállalt az azokban foglalt előírások végrehajtására. E nemzetközi megállapodások célkitűzései: a biológiai sokféleség megőrzése, elemeinek fenntartható használata, valamint a genetikai erőforrásokból származó hasznok igazságos elosztása; a nemzetközi kereskedelem által veszélyeztetett fajok, valamint a vándorló fajok védelme; az európai veszélyeztetett állat- és növényfajok és veszélyeztetett élőhelyeik megőrzése, Európa táji örökségének megtartása, a Kárpátok értékeinek fennmaradása.

Fő célkitűzések

- A védett természeti területek állapotának megőrzése és javítása (ehhez kapcsolódóan a hazai jogszabályoknak és a nemzetközi követelményeknek megfelelő működtetés feltételeinek megteremtése).
- A biológiai sokféleség megőrzésének és helyreállításának elősegítése a védett természeti területeken kívül is.
- A biológiai sokféleség ex-situ védelmének megerősítése (génbank).
- A biológiai sokféleség fenntartható használata.
- A biológiai sokféleség megőrzése, mint prioritás beépítése a különböző politikákba, tervekbe és programokba (különösen: mezőgazdaság, erdészet, halászat, területrendezés, infrastrukturális fejlesztések (energia, közlekedés), ipar, turizmus, bányászat, nemzetközi kereskedelem stratégiájába és programjaiba).

5.5.1. A természeti és táji értékek védelme

5.5.1.1. Védetté nyilvánítás

Napjainkban is jelentős azon területek kiterjedése, melyek természeti értékeinek gazdagsága indokolja a hazai jogrend szerinti védetté nyilvánításukat. Jelenleg a 837 ezer hektár országos jelentőségű védett természeti terület 58%-án a 10 nemzeti park, 39%-án a 37 tájvédelmi körzet 3%-án a 163 országos jelentőségű természetvédelmi terület osztozik, az 1296 helyi jelentőségű védett természeti terület kiterjedése 39 ezer hektár. Védelem alatt áll 720 növényfaj, 35 gombafaj, 8 zuzmófaj, 997 állatfaj és 6 fészeképítő hangyafaj fészkei. A védelemre tervezett területek jegyzékének felülvizsgálatára 2003-2008 között került sor; a még hátralévő védetté nyilvánítások egyfelől már meglevő védett területekhez kapcsolódó bővítéseket, másfelől a nemzeti park igazgatóságok által védelemre tervezett területekként vagyongezelt területeket érintenek. E tevékenységek során kiemelt figyelmet kell fordítani az érdekeltekkel (önkormányzatok, gazdálkodók, civil szervezetek, tudomány) való konstruktív együttműködésre.

Cél

- Védelemre tervezett területek, védelemre szoruló fajok: védetté nyilvánítások véghezvitele.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A tervezett, illetve szükségessé váló védetté nyilvánítások lebonyolítása.
- A nem védett fajok és egyéb természeti értékek állományának, veszélyeztető tényezőinek figyelemmel kísérése, szükség esetén a védelemre szoruló fajok és egyéb természeti értékek védetté nyilvánításának előkészítése, lebonyolítása.

Önkormányzatok:

- A tervezett, illetve szükségessé váló helyi védetté nyilvánítási eljárások lefolytatása.

Mutatók

- Védett területek száma, kiterjedése (ezer hektár) védettségi kategóriák szerint.
- Védett fajok száma (védettségi fokozatok szerint), állomány nagysága.

5.5.1.2. Védett természeti területek védettségi szintjének helyreállítása

Hazánkban a védett természeti területeken a földtulajdonviszonyok meghatározóan állami tulajdonra épülnek, amely a természeti értékek megóvásának jelenleg legeredményesebb formája. A magántulajdonba került védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról szóló 1995. évi XCIII. törvény értelmében a védett és védelemre tervezett természeti területek közül a korábban szövetkezeti tulajdonban, illetve használatban lévő területeket a magyar állam tulajdonába és a nemzeti park igazgatóságok vagyongezelésébe kell venni. 2007 végéig a kijelölt 250 ezer hektár területből mintegy 141 ezer hektár került állami tulajdonba. 2005 óta az érintett területek állami tulajdonba vétele költségvetési fedezet hiányában lelassult. Nehézséget jelent az érintett területek elaprózottsága, illetve az osztatlan közös tulajdon igen nagy aránya és az ezekből fakadó bonyolult adminisztráció.

Cél

- A törvény határidőre, 2010 végéig történő végrehajtása (a hátralévő 109 ezer hektár terület állami tulajdonba vétele). Ezen belül kiemelt cél az ún. jogosult körbe tartozó 48 ezer hektár rendezése. Amennyiben a jelenlegi feltételek kellő mértékben nem változnak, a törvény végrehajtási határidejének módosítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A védettségi szint helyreállításáról szóló törvény végrehajtási határidejének módosítása.

- Az állami tulajdonba vételek (adásvételek, kisajátítások) lebonyolítása, a szükséges költségvetési előirányzat biztosítása.
- Az állami tulajdonba vett területek nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésbe adása.

Mutató

- Állami tulajdonba vett terület kiterjedése; a jogosulti körbe tartozó terület kiterjedése.

5.5.1.3. Natura 2000 területek

A Natura 2000 az Európai Unió területén kijelölt ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhely-típusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához. A magyarországi Natura 2000 hálózat 55 különleges madárvédelmi és 467 különleges természet-megőrzési területet foglal magába. A Bizottság további területkijelölést írt elő közösségi jelentőségű 7 élőhely, 11 növényfaj, 8 állatfaj esetében, és jogsértési eljárást indított Magyarország ellen a különleges madárvédelmi területek elégtelen kijelölése miatt, ami további Natura 2000 területek létrehozását teszi szükségessé. Ezen intézkedések végrehajtásával a Natura 2000 hálózat kialakítása befejezettnek tekinthető.

E területek ökológiai értékének megőrzése nem könnyű feladat, hiszen például a hatósági munka során is számos tényezőt kell figyelembe venni, és a jövőben a természetvédelmi hatóságok ezen tevékenységekbe való bevonását is hatékonyabbá kell tenni, a különböző nemzeti hatóságoknak (pl.: az erdészeti hatóság és a zöldhatóságok) konstruktív együttműködésének a jövőben kiemelkedő szerepe van, valamint előtérbe kell helyezni az érdekelt felek (gazdálkodók) hatékony bevonását és támogatását. A Natura 2000 területeken folytatható tevékenységek EU előírásoknak megfelelő biztosítása érdekében továbbra is szorgalmazni kell például a EU-csatlakozás előtt kiadott erdő-üzemtervek és a Natura 2000 szempontrendszerének összehangolását, valamint a gazdálkodók minél hatékonyabb bevonását. Fontos részeredmény, hogy megszületett a Natura 2000 gyepterületeken történő gazdálkodáshoz nyújtandó kompenzációs támogatás részletes szabályairól szóló jogszabály. A Natura 2000 erdőterületek vonatkozásában – a magánerdők esetében – felmerült a kompenzációs kifizetési intézkedés bevezetésének lehetősége, de ehhez mindenképpen szükséges a Natura 2000 területekre vonatkozó földhasználati előírások meghatározása, valamint szakmai együttműködés és pénzügyi támogatás.

Cél

- Az EU által előírt kötelezettségek teljesítése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Natura 2000 területek kezelése, fenntartása.
- Az EU agrár- és vidékfejlesztési támogatáspolitikájának felülvizsgálata során a fenntarthatósági szempontok érvényesítése és annak kezdeményezése, illetve támogatása, hogy a gyepterületekhez hasonlóan az erdőterületeken és vizes élőhelyeken gazdálkodók is részesülhessenek a támogatásból.
- A Natura 2000 támogatási rendszer működtetése.
- A Natura 2000 természeti értékeinek, fenntartásuk, megőrzésük szabályainak, a gazdálkodók által igénybe vehető támogatásoknak minél szélesebb körű megismertetése.
- Az ágazati jogszabályokban, átfogó és tematikus tervekben és programokban a Natura 2000 területek megőrzési követelményének megjelenítése, végrehajtása.
- A Natura 2000 területekre vonatkozó szabályozás továbbfejlesztése a hatósági munka elősegítése érdekében.
- Az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekkel érintett földrészeletről szóló 45/2006. (XII. 8.) KvVM rendeletben foglalt helyrajzi számok felülvizsgálata.

Mutatók

- Az előírt területkijelölések végrehajtása (élőhely, növény- és állatfaj szerint).
- A gazdálkodók által igénybe vehető támogatások mértékének és megoszlásának alakulása.
- A Natura 2000 területeken lévő fajok és élőhelyek természetvédelmi helyzetének alakulása.

5.5.1.4. Egyéb nemzetközi minősítésű területek

A Ramsari Egyezmény keretében bejelentett 28 hazai nemzetközi jelentőségű vadvízi terület kiterjedése 233 ezer hektárt tesz ki. A ramsari területek csaknem teljes egésze védett természeti terület, vagy Natura 2000 terület. Hazánkban három Európa Diplomás terület található, összesen 2371 hektár kiterjedésben. A magyarországi 5 bioszféra-rezervátum jogi minősítésének korszerűsítése, és a bioszféra-rezervátum magterületek (amelyek a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény által fokozottan védett természeti területek) jogszabályi kihirdetése megtörtént.

Jelenleg 7 természetvédelmi, tájvédelmi jelentőséggel is rendelkező világörökségi helyszín van és 4 természetvédelmi szempontból fontos helyszín szerepel a világörökségi várományosi listán. A hazai szabályozási környezet – a védett természeti területek és a Natura 2000 területek kivételével – nem biztosítja azokat a feltételeket, amelyek mellett meg lehet őrizni világörökség helyszínek értékeit. A világörökségi címmel járó kötelezettségek – egyes helyszínek esetében – jelenleg inkább hátrányosak a térség számára, mert korlátozzák a gazdasági fejlesztést, a munkahelyteremtést.

Célok

- A ramsari vizes élőhelyek megőrzése és bölcs hasznosítása, az egyezmény végrehajtás társadalmi elfogadásának javulása.
- A hazai Európa diplomás területek Európa Tanács ajánlásainak megfelelő természetvédelmi kezelése.
- A bioszféra rezervátum hálózat bővítése, működtetésének korszerűsítése.
- A világörökségi helyszínek védelmének hatékonyabbá tétele.
- A világörökségi helyszínek körének bővítése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A nemzetközi jelentőségű ramsari vizes élőhelyek fenntartása, a védelmüket szolgáló szempontok beépítése a vízgyűjtő-gazdálkodási tervekbe. Állapot térképek készítése légi- illetve űrfelvételek alapján.
- A ramsari kommunikációs program végrehajtása.
- A határon átnyúló magyar-horvát Mura-Dráva-Duna Bioszféra-rezervátum kialakítása. Állapot térképek készítése légi- illetve űrfelvételek alapján.
- A bioszféra rezervátumok bővítése, működtetése, működtetésének korszerűsítése, a nemzeti park igazgatóságok és a térségi érdekképviselői szereplők közötti intézményesített kapcsolat kialakítása.
- A világörökségi helyszínek védelme.
- A világörökségekre vonatkozó szabályozás fejlesztése és kezelési tervek kidolgozása és megvalósítása, a világörökség helyszínek természetvédelmi, tájvédelmi érdekeinek érvényesítése.
- Az Európa Diplomás területek természetvédelmi kezelése.

Mutatók

- A természetvédelmi, tájvédelmi jelentőséggel rendelkező világörökségi helyszínek száma.
- A világörökségekre vonatkozó jogszabály, és a világörökségi kezelési tervek kidolgozása.

5.5.1.5. Barlangtani, földtani és felszínalaktani értékek, ásványok

A barlangok 1961 óta a törvény erejénél fogva kiemelt oltalom alatt állnak. A természet további élettelen értékeinek a kiemelt oltalma csak egyedi jogszabállyal történő védetté nyilvánítással biztosítható.

Az ismert, nyilvántartott barlangok száma jelenleg 4077. Az elmúlt időszakban a fokozottan védett barlangok száma 132-ről 147-re emelkedett, és kihirdetésre került a megkülönböztetett védelmet igénylő 302 barlang is. Megtörtént 3482 külterületen nyíló barlang felszíni védőövezetének lehatárolása, ami feltétele a barlangok ingatlan-nyilvántartási megjelenítésének is. A barlangok ingatlan-nyilvántartási feljegyeztetésével kapcsolatban nehézséget okoz, hogy a barlangok bejáratának területi kiterjedését nehezen, vagy nem is lehet meghatározni. Kihirdetésre került a nyílt karszterületek (180 ezer hektár) külterületi jegyzéke, amelyek – felszínalaktani, barlangtani és élővilágvédelmi jelentőségük mellett – meghatározó szerepet játszanak az ivóvízellátásban egyre jelentősebb súlyú karsztvizek utánpótlódása és minősége szempontjából is. 11 ásványfaj került természetvédelmi oltalom alá. Elkészült a földtani alapszelvénynek minősülő kőzetfeltárások országos adatbázisa, melynek alapján a 471 földtani alapszelvényből 220 élvez kiemelt oltalmat, 30 alapszelvény védetté nyilvánításának előkészítése folyamatban van.

Célok

- A nyílt karszterületek és barlangok hatékonyabb felszíni védelmének biztosítása.
- A jelentős természeti értéket képviselő ősmaradványok; a védett ásványok lelőhelyeként, denevérvédelmi vagy egyéb természetvédelmi szempontból jelentős mesterséges üregek; valamint a védett területen kívül elhelyezkedő földtani alapszelvények természetvédelmi oltalom alá helyezése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Kutatási, jogi szabályozási (védetté nyilvánítás, jegyzék közzététel) és hatósági-igazgatási intézkedések végrehajtása.
- A barlangok felszíni védőövezeteinek bejegyzése az ingatlan-nyilvántartásba (a szükséges dokumentumok, pl. változtatási vázrajz biztosítása).
- A természeti értékek védetté nyilvánítási programjának folytatása, a megóvásukhoz szükséges intézkedések foganatosítása.
- A védelemre tervezett további karszterületek (pl. Nyugat-Mecseki TK) védetté nyilvánítási eljárásának lezárása, a belterületre eső nyílt karszterületek jegyzékének kihirdetése (kiemelten a Budai Termálkarszt területéről).

Mutatók

- Az ingatlan-nyilvántartásba feljegyzett barlangi védőövezetek száma, aránya.
- A védetté nyilvánított egyéb élettelen természeti értékek száma.

5.5.1.6. Ex lege védett lápok és szikes tavak, források, víznyelők, kunhalmok, földvárak

A természetvédelmi törvény hatályba lépése óta ex lege – azaz a törvény erejénél fogva – védett természeti területnek minősül valamennyi forrás, láp, víznyelő, szikes tó, kunhalom és földvár; melyek általános védelmét azok egyedisége és összetett természetvédelmi jelentősége indokolja. A veszélyeztető tényezők között első helyen az emberi beavatkozás áll, de természeti behatások ellen is védekezni szükséges. A jelenlegi nyilvántartás szerinti 1732 db kunhalmot és 378 db földvárat (amelyek egyben a kulturális örökség részei is) leginkább az intenzív mezőgazdasági művelés, az illegális anyagnyerés, a gyomosodás és az idegenhonos özönfajokkal való fertőzöttség veszélyezteti. A rendelkezésre álló, megosztás előtti adatok szerint az ex lege védett lápok kiterjedése 64 971 hektár, az ex lege védett szikes tavak területe 20 365 hektár. A források és víznyelők számítógépes nyilvántartása alapján, az eddig felmért ex lege víznyelők száma 459; míg a helyszínelte több mint 5015 forrásból 2479 felelt meg az aktuális vízhozam tekintetében is az ex lege védettség kritériumainak.

Az ingatlan-nyilvántartási eljárásban, a hatósági döntésen alapuló változásvezetés esetében jogok bejegyzésére, vagy jogilag jelentős tények feljegyzésére csak jogerős hatósági határozat alapján kerülhet sor.

Célok

- Az ex lege területek felmérésének és nyilvántartásának áttekintése és hatékonyabbá tétele.
- Az ex lege területek hatósági határozattal való kijelölésének és ingatlan-nyilvántartási feljegyzésének befejezése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A lápok, illetve szikes tavak földrészletei felülvizsgálatának, hatósági határozattal történő kijelölésének és ingatlan-nyilvántartási feljegyzése rendezésének befejezése.
- A források, víznyelők, kunhalmok és földvárak kiterjedését megállapító egyedi hatósági határozatok kiadása és a védett jogi jelleg ingatlan-nyilvántartási bejegyzése (a szükséges dokumentumok, pl. változtatási vázrajz biztosítása).
- Korszerűsített felmérési módszertan bevezetése és alkalmazása, a felmérési adatok feldolgozása.
- Az ex lege védett lápok és szikes tavak, források, víznyelők, kunhalmok, földvárak hatékonyabb védelme érdekében a művelési ág változtatásához, ingatlanmegosztáshoz, stb. a szükséges források biztosítása.

Mutató

- Határozattal is kijelölt ex lege területek száma (és aránya az összeshez képest).

5.5.1.7. A tájszerkezet, tájjelleg, tájpotenciál védelme

A természet védelme nem csupán a védett területekre, hanem a nem védett területekre, a táj egészére is ki kell terjedjen. Ez a területi és ágazati tervezésen túl az egyes területhasználatok környezetkímélő és a táji értékek megőrzését biztosító gyakorlatán keresztül biztosítható. A táj szerkezetét, jellegének, ökológiai, ökonómiai és tájésképítési potenciáljának megőrzésére célszerűen kiterjedő területi tervek közül megtörtént az OTvT törvény felülvizsgálata, amelyben a tájképvédelmi övezetek és az országos ökológiai hálózat (azaz a Nemzeti Ökológiai Hálózat) szabályozása jelent előrelépést. A nem védett tájak megőrzésében kevés előrelépés történt. A kedvezőtlen mezőgazdasági szerkezet és a hagyományos tájszerkezet és tájjelleg fenntartásában szerepet játszó tevékenységek támogatásának hiánya rontották a tájpotenciált. Eddig 547 településnek a tájak és kultúrák sokszínűségét őrző természeti, kultúrtörténeti vagy esztétikai emlékeinek, egyedi tájértékeinek felmérése készült el.

Cél

- A természet- és tájvédelmi érdekek érvényesítése a terület- és településfejlesztés és -rendezés, az ágazati tervezés (különösen mező- és erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás, közlekedés és egyéb műszaki infrastruktúra-fejlesztés) során, valamint az adó- és támogatáspolitikában.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az OTvT törvény alapján módosuló Budapest Agglomeráció Területrendezési Tervbe, valamint a megyei területrendezési tervekbe a fenntartható területhasználat, az országos ökológiai hálózat és a táj védelmét be kell építeni.
- A tájvédelmi szakhatósági munka fejlesztése, az érintett hatóságokkal való együttműködés erősítése.
- Az egyedi tájértékek kataszterezése, és az adatok folyamatos aktualizálása; az egyedi tájértékek jogszabályi védelmének biztosítása.
- Az Európai Tájegyezménnyel összefüggő hazai feladatok ellátása, a hazai végrehajtási rendeleteinek kidolgozása.

Önkormányzatok:

- A megyei területi tervekben a természet- és tájvédelmi szempontok érvényesítése.

Mutató

- Azon települések száma, ahol megtörtént az egyedi tájértékek felmérése.

5.5.1.8. Érzékeny Természeti Területek

Az Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) olyan extenzív művelés alatt álló területek, amelyek a természetkímélő gazdálkodási módok megőrzését, fenntartását, ezáltal az élőhelyek védelmét, a biológiai sokféleség fennmaradását, a tájképi és kultúrtörténeti értékek megővését szolgálják. Az ÉTT felülvizsgálat során – figyelemmel az időközben lehatárolt NATURA 2000 hálózatra – kialakult a Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT) hálózata, melyeken a 2009-2013 közötti időszakban hozzáférhetők az ÚMVP AKG természetvédelmi célú zonális célprogramjai. A jogszabályi lehatároláson alapuló teljes ÉTT jóval nagyobb az MTÉT-nél, amely az ÚMVP AKG zonális természetvédelmi célprogramjaiban támogatott területeket jelenti.

Cél

- A biodiverzitás megőrzését biztosító extenzív mezőgazdálkodási rendszerek elterjesztése és fenntartása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az ÚMVP agrár-környezetgazdálkodási intézkedésének természetvédelmi zonális célprogramjaira allokált pénzügyi források biztosítása a program természetvédelmi célkitűzéseinek megvalósulása érdekében. (Elsősorban Magas Természeti Értékű Területeken a természetvédelmi célú célprogramokat igénylő gazdálkodók magas támogatási arányának elérése.)
- Az MTÉT-hez kapcsolódó tájékoztatási és szaktanácsadási feladatok ellátása.

Mutatók

- Az MTÉT-en az agrár-környezetgazdálkodási támogatásban részesülő földterületek kiterjedésének alakulása, hasznosítási irány szerinti megoszlása, az ország mezőgazdasági hasznosítású területeihez viszonyított aránya, valamint a potenciális támogatásra jogosult MTÉT területekhez viszonyított aránya.
- AKG programban MTÉT területen gazdálkodók száma.

5.5.2. Természetvédelmi őrzés, kezelés, fenntartás

5.5.2.1. Természetvédelmi őrzés

A védett természeti területek, az ex lege védett természeti területek, a védett fajok őrzése, megóvása, károsításának megelőzése a Természetvédelmi Őrszolgálat kiemelt feladata. További feladat a Natura 2000 hálózat területei és az ezen kívüli természeti területek, természeti értékek, valamint 38 ezer nyilvántartott régészeti lelőhely őrzése, károsításának megelőzése. Az elmúlt időszakot a feladatnövekedéssel összhangban nem álló létszámhelyzet jellemezte. A 2006-2007. évi csökkenés után 2008-ban ugyan növekedett az Őrszolgálat létszáma, ugyanakkor az őrzési feladatok ellátásához ugyancsak szükséges szakfelügyelői gárda és a központi természetvédelmi igazgatás létszáma nem követte a feladatok növekedését. A 2003-2008 közötti időszakban a természetvédelmi öröknek a korábbi problémák mellett új kihívásokkal (az eseti károkozások növekvő mértéke, a károkozók agresszivitása, természeti területeink és értékeink veszélyeztetettsége) kellett megküzdeni.

A közösségi jelentőségű területek hatékony őrzésében az Őrszolgálat mellett más hatóságok is közreműködnek (pl. az erdészeti hatóság)

Cél

- A természetvédelmi őrzés feladataival arányos személyi, tárgyi feltételek biztosítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A létszámnövelés végrehajtásához szükséges jogi szabályozási és igazgatási feladatok.
- Az őrszolgálat működését megalapozó jogi szabályozás korszerűsítése.
- Az új erdőtörvénnyel összhangban az erdővédelmi szolgálat felállítása a közösségi jelentőségű területek hatékony őrzésének elősegítése érdekében.

Mutató

- Őrszolgálati létszám, szakfelügyelői létszám, egy hektár védett természeti területre jutó őr/szakfelügyelő, egy hektár Natura 2000 területre jutó őr/szakfelügyelő.

5.5.2.2. Területkezelés

A nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében lévő területek egy részén saját maguk látják el a természetvédelmi célú területkezelési feladatokat, más területeken a helyi gazdálkodók bevonásával, nemzeti parki irányítással és ellenőrzés mellett szerződéses formában valósul meg a kezelési tevékenység. Az elmúlt időszakban a természetvédelmi célú vagyonkezelés jogszabályi háttere megerősödött és egységessé vált.

Célok

- A védett és a Natura 2000 területek minél nagyobb körére terjedjenek ki az agrár-környezetgazdálkodási és természetvédelmi célú uniós támogatási rendszerek.
- A tervezési időszak végére állandósuljon a nemzeti park igazgatóságok használatában lévő területek kiterjedése.
- A nemzeti park igazgatóságok által végzett természetvédelmi célú erdőkezelés során a folyamatos erdőborítással járó technológiák alkalmazási lehetőségeinek javítása.
- Kiegészítő célkitűzés, hogy a természetvédelem szempontjai szerint végzett fahasználatokból keletkező eredmény segítse a természetvédelmi tevékenységek finanszírozását is.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A védendő fajok élőhelyeül szolgáló területek természetvédelmi szempontú kezelése.
- A nemzeti park igazgatóságok természetvédelmi célú vagyonkezelési tevékenysége infrastrukturális hátterének fejlesztése, a kezelt gyepterületekhez szükséges állatállomány növelése.
- A természetvédelmi erdőgazdálkodás tervezési-, elszámolási rendszerére vonatkozó szabályozás kidolgozása és bevezetése. A folyamatos erdőborítással járó technológiák üzemi méretű alkalmazási feltételrendszerének megteremtése és a fafajcserés erdőszerkezet-átalakítások elvégzése.

Mutatók

- EU támogatási rendszerekben részt vevő Natura 2000 és védett természeti terület kiterjedése.
- Nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésben lévő terület, ebből igazgatósági használatban levő terület.
- Folyamatos erdőborítással tervezett terület, ebből védett természeti terület, ebből nemzeti parki vagyonkezelésben lévő terület.
- Faajcserés erdőszerkezet-átalakításokkal érintett terület, ebből védett természeti terület, ebből nemzeti parki vagyonkezelésben lévő terület.
- Természetvédelmi célú erdőkezelés költségei-bevételei, a nyereségből természetvédelmi tevékenységekre fordított összeg.

5.5.2.3. Fajok megőrzése, kezelése

2004-2006 között 42 veszélyeztetett faj természetvédelmi fajmegőrzési terve került jóváhagyásra és 9 fajvédelmi program megvalósítása indult meg. Jelenleg 12 faj fajmegőrzési programja van folyamatban. 66 gerinctelen állatfaj legfontosabb hazai élőhelye bekerült a Natura 2000 hálózatba. A veszélyeztetett fajok esetében az élőhelyek beszűkülése, továbbá madarak esetében a szabadvezetékeknek történő ütközések és a mérgezések okozzák a fő problémákat.

Az idegenhonos özőnfajok visszaszorítása, terjedésének megelőzése a biodiverzitás megőrzése, ill. a gazdasági kármérséklés miatt rendkívüli fontosságú. Magyarország 2002-ben csatlakozott a Biológiai Sokféleség Egyezményhez, majd 2003-ban elfogadásra került a Berni Egyezmény Európai Stratégiája az özőnfajok ellen.

A nemzeti park igazgatóságok vadászatra jogosultsága alatti 21 vadászterületen folytatott vadállomány-kezelés részletes szakmai szabályozás szerint történik. A túlszaporodott nagyvadállomány károkozása hosszú távon az erdőszerkezet kedvezőtlen átalakulását és a növényfajok genetikai állományának beszűkülését okozza. A problémára kidolgozott nagyvadlétszám-csökkentési program hatására átmenetileg csökkent a nagyvadfajok állomány nagysága, jelenleg azonban növekszik. A természeti értéket képviselő halfajok állományait az elmúlt időszakban sikerült megőrizni.

Célok

- A veszélyeztetett fajok esetében az erőforrásokat a fajmegőrzési tervek végrehajtására kell összpontosítani. Csökkenteni kell az áramütéses és mérgező madárpusztulások veszélyét. Egyes különösen veszélyeztetett fajok élőhelyeinek számát bővíteni szükséges (korábbi élőhelyekre való telepítéssel).
- Az inváziós fajok elterjedésének megelőzése, korlátozása, visszaszorítása.
- A természeti területeken az igazgatóságok vadászatra jogosultsága alá tartozó vadászterületeken – természetvédelmi célú különleges rendeltetésüknek megfelelően – a természetvédelmi kezelési terv szerinti extenzív vadállomány-fenntartás és a természet védelmét szolgáló állomány-szabályozás megvalósítása. A nagyvadlétszám csökkentése.
- Őshonos és jelenleg még öfenntartó halállományaink hosszú távú megőrzése érdekében szükséges a halvédelem általános megerősítése. A védett és fokozottan védett halfajok állományát meg kell őrizni. Meg kell akadályozni az inváziós halfajok el- és továbbterjedését.
- A vadon élő állatfajokkal kapcsolatos állatvédelmi feladatok esetében szükséges a társadalom állatvédelmi szemléletének fejlesztése, valamint a hatályos jogszabályokban foglalt előírások érvényre juttatása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A fajmegőrzési tervek végrehajtása.
- Fokozottan védett állatok élőhelyének védelmében és természetvédelmi érdekből eseti jelleggel elrendelt korlátozásokból, illetve védett állat kártételéből adódó kártalanítási igények finanszírozása.
- A mérgezések elleni akcióterv kidolgozása és megvalósítása.
- A szabad vezetékek veszélyességi felmérése, a vezetékek szigetelése, a madáreltérítők kihelyezése.
- A területi védettségétől független fajvédelmi beavatkozások (pl.: békaterelő fal, vadátjáró, madárvédő létesítmények, út menti védőkerítés)
- Az inváziós fajok elleni hazai stratégia kidolgozása és a potenciálisan veszélyt jelentő fajok elleni védekezés akciótervének elkészítése.
- A várható és meglévő inváziós fajok elterjedésének figyelemmel kísérése.
- Az inváziós fajok veszélyeivel kapcsolatos társadalmi felvilágosító kampány kidolgozása és lebonyolítása.

- Az özönfajok elleni EU szintű egységes fellépés kezdeményezése; a bizonyítottan inváziós tulajdonságokkal rendelkező állatfajok behozatalának tiltására jogi szabályozás kidolgozása.
- Az extenzív vadállomány-fenntartás és a természet védelmét szolgáló állomány-szabályozás természetvédelmi kezelői feladatainak ellátása; a nagyvadlétszám-csökkentési program folytatása.
- Fajmegőrzési tervek kidolgozása, különösen egyes fokozottan védett halfajokra.
- Az inváziós halfajok elleni hatékony fellépésre vonatkozó szabályozás kialakítása, a megfelelő igazgatási és területkezelői feladatok ellátása; a méretkorlátozással és fajlagos tilalmi idővel védett fajok körének bővítése.
- A vadon élő állatfajokkal kapcsolatos állatvédelmi előírások érvényre juttatását szolgáló hatósági, igazgatási és szemléletformálási feladatok ellátása.

Mutatók

- Végrehajtott fajmegőrzési tervek száma, az érintett fajok állományának változása;
- Leszigetelt szabadvezetékek hossza a madárvédelmi prioritás szerinti bontásban;
- Légvezetékek földkábelre cserélésének hossza;
- Korábbi élőhelyekre telepített fajok száma, állományuk nagysága;
- Mérgezéses esetek száma, a mérgezésekben elhullott védett fajok száma, fajonkénti egyedszáma,

5.5.2.4. Élettelen természeti értékek

A barlangok kizárólagos állami tulajdonjogát a törvény mondja ki. 2004-től 2972 barlang (az ismert barlangok 73%-a) került a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésébe, amely egységes vagyonkezelési koncepció alapján valósul meg. A kezelési feladatok tervszerű ellátásához elkészült és jóváhagyásra került 50 fokozottan védett, illetve megkülönböztetett védelmet igénylő barlang kezelési terve, és közel 50 barlangban valósultak meg védelmi, illetve rekonstrukciós célú műszaki beavatkozások. Befejeződött a bükkábrányi lignitbányában előkerült 8 millió éves fatörzsek leletmentése.

Élettelen természeti értékeink megőrzése érdekében a jövőben kiemelt figyelmet kell fordítani azok társadalmi elismertségének fokozására, a nemzetközi gyakorlatban bevált újszerű bemutatási formák és technikák alkalmazására is.

Célok

- Az élettelen természeti értékek megóvása.
- Az összes ismert barlang kerüljön a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésébe.
- Valamennyi fokozottan védett és megkülönböztetett védelmet igénylő barlangnak legyen kezelési terve.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A vagyonkezelésbe adás befejezése.
- Valamennyi fokozottan védett és megkülönböztetett védelmet igénylő barlang kezelési terveinek kidolgozása.
- Csatlakozás az Európai, illetve Globális Geopark Hálózathoz.
- Az élettelen természeti értékek megóvásához szükséges rekonstrukciós, és a bemutatást szolgáló fejlesztések megvalósítása.

Mutatók

- Nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésbe adott barlangok száma, aránya.
- Elkészült barlang-kezelési tervek száma, aránya.

5.5.3. Károsodott területek helyreállítása, káros hatások csökkentése

5.5.3.1. Károsodott területek helyreállítása, természeti értékek károsodásának megelőzése

Természetvédelmi szempontból kiemelkedő fontosságú a leromlott élőhelyek, termőhelyek helyreállítása és az elpusztult élőhelyek visszaállítása. Az előző időszakban a kiemelt jelentőségű vizes élőhelyek helyreállítása mellett megkezdődött a Kárpát-medence egyedi értékeit és társulásait őrző élőhelyek leromlásának megállítása, a korábbi állapot visszaállítása. Emellett sor került a túzok és a rákosi vipera élőhelyének javítására is.

A jövőben a rehabilitációs és a rekonstrukciós feladatok esetében is kiemelt figyelmet kell fordítani az éghajlatváltozás élőhelyekre és életközösségekre, ill. egyes fajokra gyakorolt hatására.

A helyreállításhoz kapcsolódóan elő kell segíteni az egyes természeti értékek károsodásához vezető folyamatok megfékezését, többek között a Balaton nádállományának leromlását, az életközösségeket veszélyeztető halfajok elszaporodását, a vegyszeres növényvédelem körében a szűnyogok elleni vegyszeres védekezés káros hatásait.

Célok

- A vizes élőhelyek helyreállításának folytatása, a Kárpát-medencei speciális élőhelyek természeti állapotának javítása és az erdőterületek a természetességének fokozása.
- A felhagyott, illetve tájképromboló épített elemek, felszíni tájsebek, felhagyott katonai gyakorlóterek stb. rehabilitációja.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az élőhely-rehabilitációs és -rekonstrukciós munkák folytatása, folyamatos monitorozása, támogatása, a befejezett helyreállítások fenntartása.
- A Balaton busaállományának csökkentése, a nádaratás ökológiai szempontokkal való összehangolása, a biológiai szűnyogirtás előtérbe helyezése.

Mutató

- Élőhely-rehabilitáció és -rekonstrukció száma, területe, érintett élőhelyek domináns jellege.

5.5.3.2. Genetikai erőforrások megőrzése

A klímaváltozás, az élelmiszerbiztonság, a környezetvédelem, valamint a magas beltartalmi értékű „funkcionális” élelmiszerek iránt megnövekedett igény az elmúlt 15 évben világszerte egyre fontosabb feladattá tette a genetikai erőforrások felkutatását, megőrzését és fenntartható hasznosítását, a nemesítési- valamint a biotechnológia módszereket. A tevékenységhez hozzátartozik a termesztett és tenyésztett fajok és fajták, valamint azok rokon fajainak, változatainak begyűjtése, katalógizálása, megőrzése, különböző gyűjteményekben (ex-situ, in-vitro) illetve természetes formában és termőhelyen (in-situ, on farm) történő fenntartása egyaránt.

A genetikai erőforrásokkal való gazdálkodás egész más megközelítést jelentik a genetikailag módosított szervezetek elterjesztésére vonatkozó egyes törekvések. Az így készült termékek elterjedése erősödő természet- és környezetvédelmi kihívást és ma még nehezen becsülhető esetleges kockázatot jelent a jövőben. A géntechnológiai tevékenységek hatásai, az azokból származó természeti, környezeti és egészségi kockázatok a jelenlegi ismeretek alapján alig becsülhetők, ezért az elővigyázatosság elvének a lehető legszigorúbb érvényesítésére van szükség. Ezért a GMO-kat kizárólag megfelelő hatásvizsgálatok után, teljes társadalmi ellenőrzés mellett, részletes jogi szabályozás alapján és az illetékes hatóságok által kiadott engedélyeknek megfelelően lehet létrehozni és a környezetbe kibocsátani. Moratórium biztosítja, hogy az EU-ban jelenleg köztermesztésre engedélyezett MON810 GM kukoricafajtákat ne lehessen Magyarországon termesztetni, így hazai köztermesztés jelenleg GMO-mentes. A GMO-k előtérítését segíti a mezőgazdaságban tapasztalható

génerózió jelensége, vagyis egyre kevesebb növényfajtát használ az emberiség, így ezek tulajdonképp ugyanúgy tűnnek el, ugyanolyan veszélyeztetettek, mint a vadonélő növényvilág.

Célok

- A genetikai erőforrások megőrzése, az ezt elősegítő különböző megoldások támogatása.
- A genetikailag módosított szervezetek környezetbe bocsátásából adódó természeti, környezeti és egészségi károk megelőzése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

- A géntechnológiai szakhatósági feladatok teljesítése, a géntechnológiai tevékenység ellenőrzése.
- A Magyarországra vonatkozó moratórium fenntartása.
- A köztermesztés vonatkozásában GMO-mentes övezetek létrehozásának jogszabályi biztosítása.
- A GMO-k környezeti hatásaival kapcsolatos kutatások támogatása.
- A Pannon Magbank létrehozása, fenntartása.
- Az őshonos és veszélyeztetett mezőgazdasági állatfajták genetikai állományának tenyésztésben történő megőrzésének támogatása (a fajta eredeti tartási, takarmányozási körülményeihez hasonló „in situ” feltételek mellett).
- A mezőgazdasági genetikai erőforrások megőrzésének, jellemzésének, begyűjtésének és hasznosításának támogatása (pl. a jelenleg in situ megőrzött genetikai források és ex situ gyűjtemények (génbankok) internet alapú nyilvántartása, ismeretterjesztés és tanácsadás).
- Gyűjteményes növénykertek megőrzésének, fejlesztésének támogatása.

5.5.4. A természetvédelem feltételrendszerének javítása

5.5.4.1. Tervezés

Az elkészült természetvédelmi stratégiai tervek alapján a napi munkához nélkülözhetetlen a részletes tervek (pl. védett természeti területek, barlangok kezelési tervei, Natura 2000 területek fenntartási tervei, tájvédelmi, természetvédelmi tervek) kidolgozása, illetve a természetvédelemmel szorosan összefüggő más tervek (pl. területrendezési tervek, körzeti erdőtervek) kidolgozása során a biológiai sokféleség megőrzéséhez fűződő érdekek és szempontok érvényesítése. A védett természeti területek és a Natura 2000 területek jelentős hányada még nem rendelkezik a jogszabályban előírt kezelési, illetve fenntartási tervvel. Az OTrT törvény felülvizsgálata, és az alacsonyabb szintű területrendezési tervek kapcsán az országos ökológiai hálózat, illetve az országos és a térségi jelentőségű tájképvédelmi területek tervezésére kell felkészülni.

Célok

- Valamennyi védett természeti területnek, nemzeti parknak, tájvédelmi körzetnek legyen kezelési terve.
- Valamennyi, de elsősorban a természetvédelmi oltalom alatt nem álló Natura 2000 terület rendelkezzen fenntartási tervvel.
- A nemzeti park igazgatóságok felügyelete alá tartozó összes védett természeti területre készüljön természetvédelmi terv.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Valamennyi védett természeti terület, nemzeti park, tájvédelmi körzet kezelési terveinek kidolgozása.
- Valamennyi, de elsősorban a természetvédelmi oltalom alatt nem álló Natura 2000 területek fenntartási terveinek elkészítése.
- A tájvédelmi tervek, illetve a nemzeti parkok területére vonatkozó természetvédelmi tervek kidolgozásának folytatása (a tervek terület- és településrendezési tervek rendszerébe illesztési feltételeinek megteremtése).

Mutató

- Az egyes terület-csoportokra készített kezelési tervek, fenntartási tervek száma, aránya.

5.5.4.2. Intézményrendszer

A kormányzati munkamegosztásban a természet védelme a környezetvédelmi és vízügyi miniszter feladat- és hatáskörében nevesített feladat. Ezt a feladatot a minisztérium munkaszervezete és az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség mellett a nemzeti park igazgatóságok, valamint a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségek útján látja el. Jelenleg a 10 nemzeti park igazgatóság látja el a természetvédelmi kezelői és a 10 felügyelőség a természetvédelmi hatósági feladatokat.

Célok

- A nemzeti park igazgatóságok megerősítése szükséges a megnövekedett európai uniós, a hazai természetvédelmi kezelési, kutatási, monitorozási, projekt-menedzselési stb. feladatok miatt, továbbá az igazgatóságok váljanak térségük fejlődését előmozdító szellemi központtá.
- Szükséges a felügyelőségek megerősítése (alapvetően a Natura 2000 hálózattal kapcsolatosan megnövekedett feladatok miatt), valamint a felügyelőségek és a nemzeti park igazgatóságok munkájának összehangolása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A megjelölt célok eléréséhez igazgatási és költségvetési intézkedések végrehajtása.

5.5.4.3. Természetvédelmi nyilvántartási és információs rendszer, biodiverzitás-monitorozás

A természetvédelem nyilvántartási rendszere a védett természeti területek, illetve a védett természeti értékek törzskönyvén, a helyi jelentőségű védett természeti területek nyilvántartásán, a Natura 2000 területek nyilvántartásán, a vagyonkezelési adatnyilvántartáson, a forrás- és víznyelő- és barlang nyilvántartáson alapul. A Természetvédelmi Információs Rendszer (TIR) a nemzeti park igazgatóságokon képződő élővilág-védelmi, biodiverzitás monitorozási, földtani, tájvédelmi, természetvédelmi terület- és vagyonkezelési stb. adatok komplex térinformatikai támogatással megvalósult számítógépes információs rendszere. A nyilvántartási rendszer adatait a TIR is tartalmazza. A legjelentősebb problémát a Natura 2000 területek bejelentett, térképi és blokkhatárainak összehangolása (a minél nagyobb átfedés biztosítása) képezi. A TIR legfontosabb biotikai adatait az 1998. óta működő, Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer (NBmR) szolgáltatja.

Célok

- A természetvédelmi nyilvántartások és az ingatlan-nyilvántartás közötti adategyezőség elérése.
- A helyi jelentőségű védett természeti területekről vezetett nyilvántartás felülvizsgálatának befejezése.
- A TIR-ben elérhetőek legyenek a Natura 2000 területekre vonatkozó adatok a nemzeti park igazgatóságok, a hatóságok számára.
- A forrás- és víznyelő-nyilvántartás befejezése.
- A barlang nyilvántartás adatok naprakészek legyenek.
- Nemzetközi jelentési kötelezettségek kielégítéséhez szükséges biotikai adatok TIR-ből történő kiszolgáltatása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A TIR működtetése, fejlesztése.
- A természetvédelmi nyilvántartások és az ingatlan-nyilvántartási adategyezősége érdekében végrehajtandó feladatok ellátása.

- A TIR kibővítése a Natura 2000 területek adatbázisával.
- Forrás-, víznyelő-, barlangnyilvántartások naprakészen tartása, a még felméréstlen barlangjáratok pontos térképeinek elkészítése.
- Archív és recens biotikai adatok TIR-be vitele, illetve TIR-ben történő gyűjtése, tárolása.
- Biotikai adatforrást jelentő NBmR és más célzott adatgyűjtő rendszerek működtetése, támogatása.
- A helyi védettséget megállapító hatályos települési önkormányzati rendeleteket tartalmazó, a nyilvánosság számára is hozzáférhető adatbázis létrehozása.

5.5.4.4. Bemutató, szemléletformálás, ökoturizmus

A természetvédelem társadalmi szolgáltatásai a mindennapokban, az emberek számára megélhető módon a bemutatáson, szemléletformáláson, ökoturizmuson keresztül érhetők el. A jelenleg 26 nemzeti parki fogadó-, látogató- és oktatóközpont, 7 tájház, 3 arborétum és botanikus kert, valamint további 43 egyéb bemutatóhely, 6 önálló, valamint az egyéb bemutatóhelyekhez kapcsolódóan további 7 erdei iskola üzemel. Gyarapodott a tanösvények száma, 31 barlangban folyik különböző szintű turisztikai tevékenység. A nemzeti park igazgatóságok egyre gazdagabb programmal várják a látogatókat.

A natúrpark a természeti és az épített környezet összehangolt fejlesztésén alapuló, lényegében a helybéli önkormányzatok, civil szervezetek és a lakosság összefogásával, önszerveződésével létrejött területfejlesztési együttműködés, amely az ökoturizmus fejlesztésén, a helyi nevezetességek, népi kultúrák bemutatásán keresztül hozzájárul a természet és a táj értékeinek megőrzéséhez. Jelenleg három natúrpark kapta meg a névhasználathoz való környezetvédelmi miniszteri hozzájárulást.

Cél

- A nemzeti parkok magas minőségű, élményszerű, interaktív ökoturisztikai szolgáltatásokat nyújtsanak a természetvédelmi szempontok sérelme nélkül.
- A helyi és önszerveződéssel, a természeti és az épített környezet összehangolása mellett megvalósuló ökoturisztikai fejlesztések részarányának növekedése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A természeti és környezeti értékek bemutatását szolgáló fejlesztések, programok támogatása.
- A nemzeti parkok fő belépési pontjaiban (az ún. „kapukban”) és a nagyobb tájvédelmi körzetekben egy-egy látogatóközpont építése.
- A nemzeti parki fogadó-szolgáltató infrastruktúra (látogatóközpontok, tanösvények, erdei iskolák stb.) fejlesztése.
- Új natúrparkok alapításának támogatása, natúrpark névhasználathoz miniszteri hozzájárulás adományozása.

Önkormányzatok, gazdálkodó szervezetek, társadalmi szervezetek:

- A természeti és környezeti értékek bemutatását szolgáló fejlesztések, programok megvalósítása.

Mutatók

- A megépült látogatóközpontok száma.
- Bemutatóhelyek, ökoturisztikai programok látogatóinak száma.

A célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás (5.1.1).

5.6. Fenntartható terület- és földhasználat

A társadalmi-gazdasági tevékenységek megvalósítása különböző mértékű területhasználattal jár. A területhasználati célok többfélék lehetnek, így pl. mező- és erdőgazdasági biomassza-termelés, természet- és tájvédelem, ipar- és infrastruktúrafejlesztés, településfejlesztés, népesség-foglalkoztatás (munkalehetőség), nyersanyag-kitermelés, üdülés, sport, rekreáció. Az egyes területhasználati célok a környezet különböző funkcióit veszik igénybe és eltérő mértékben hasznosítják. Az elmúlt évtizedben a hazai területhasználat alakulását a mezőgazdasági terület csökkenése és a művelés alól kivett területek (pl. iparfejlesztés, település, infrastruktúra, bányászat, hulladékkezelés) növekedése jellemezte, és számos konfliktussal járt (pl. szabad természetes talajfelszín csökkenése, talajok szennyezése, degradációja, élőhelyek feldarabolódása). A területhasználat módosulása jelentős mértékben érintette a földhasználat változását is. Hazánk területének több mint 80%-a termőterület, melynek hasznosítása elsősorban mező- és erdőgazdasági céllal történik. Az extenzív, környezetkímélő gazdálkodási módszereknek jelentős szerepe van a természetközeli élőhelyek fenntartásában. Az akcióprogram területhasználattal kapcsolatos céljai más akcióprogramokhoz is kapcsolódnak.

Fő célkitűzések

- A gazdasági-társadalmi folyamatok térbeli szervezése során a környezet eltartó- és tűrőképességével való összhang biztosítása, a természeti erőforrások (kiemelten a termőföld, víz) és természeti értékek védelme, degradációjának megelőzése. A különböző területhasználati funkciók területi igényeinek minél kisebb termőfelület kieséssel járó harmonikus összehangolása.
- A terület agro-ökológiai adottságaihoz igazodó földhasználat elterjesztése.

5.6.1. Területrendezés és környezetvédelem

A területhasználat keretét és alapszabályait a területrendezési tervezés biztosítja. Az országos léptékű területhasználat feltételeit, a műszaki infrastruktúra-hálózatok összehangolt térbeli rendjének meghatározását az Országos Területrendezési Tervről szóló 2003. évi XXVI. törvény (OTrT törvény) rögzíti. A területi folyamatokban és az ágazati koncepciókban bekövetkezett változásokat is beépítő, 2008-ban történt módosítását követően az OTrT törvényben számos új szabályozási elem jelent meg a fenntartható területhasználat elősegítésére, többek között módosult az országos ökológiai hálózat leképezése az ökológiai funkciók jobb érvényesülése érdekében, új övezetek jelentek meg (pl. kiváló termőhelyi adottságú erdő-, illetve szántó-, országos jelentőségű tájképvédelmi területek övezetei, ásványvagyon gazdálkodási területek). Az ökológiai folyosó övezetére vonatkozó előírások bővültek a közművezetékek és a közlekedési infrastruktúra-hálózatok elhelyezése egyes feltételeinek felsorolásával. További lényeges elem a települések szétterülésének visszafogása érdekében létrehozott szabály: a beépítésre szánt területek kijelölésének tilalma, illetve korlátainak előírása.

Az NKP-II időszakában lépett hatályba a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény (Balaton törvény) felülvizsgálatát követően módosult szabályozási tartalma, a Budapesti Agglomerációról szóló 2005. évi LXIV. törvény, valamint folyamatos volt a megyei és a településrendezési tervek kidolgozása.

Célok

- Az országos és térségi területi tervezés során a társadalmi, környezeti és gazdasági szempontok összehangolása a természeti tér, erőforrások és értékek védelme, fenntartható hasznosítása, valamint a környezetterhelés megelőzése érdekében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az OTrT törvény felülvizsgálata során a fenntartható területhasználat megvalósítását elősegítő eszközök bővítése.

- A kiemelt térségek területrendezési terveinek felülvizsgálata során a környezetvédelmi szempontok érvényesítése.
- A Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervének felülvizsgálata során a környezetvédelmi szempontok érvényesítése.

Megyei önkormányzat:

- A megyei területrendezési tervek kidolgozása, megújítása során a környezetvédelmi szempontok érvényesítése.

Mutatók

- A területhasználat alakulása.
- Az elkészült, felülvizsgált területrendezési tervek.

5.6.2. Ásványkincsekkel való fenntartható gazdálkodás

Az ásványi nyersanyagok, mint nem megújuló természeti erőforrások a nemzeti vagyon alapvető részét képezik, feltárásukban és nemzetgazdasági hasznosításukban a bányászatnak meghatározó szerepe van. Az ásványi nyersanyagok természetes előfordulási helyükön kizárólagos állami tulajdonban vannak, amivel az állam köteles gazdálkodni, biztosítva a társadalom számára a nyersanyaghoz való hozzáférést, a környezet védelmét és elősegítve a gazdaság fenntartható fejlődését.

A bányászati tevékenység a nemzetgazdasági haszna mellett számos kedvezőtlen környezeti hatással jár: a talaj és a vizek szennyezése, vízszint- és talajsüllyedés, élőhelyek eltűnése és a biodiverzitás csökkenése, tájsebek keletkezése. A felhagyott bányászati területek, meddőhányók rekultivációja több esetben is elmaradt. A légszennyezés, zaj- és rezgésterhelés növekedése nemcsak a nyersanyag kitermelés környékén, hanem a kapcsolódó szállítási útvonalak mentén élők egészségét is károsítja és csökkenti az ingatlanok értékét. A környezeti ártalmak csökkentése érdekében az NKP-II időszakában egyrészt technológiai előrelépés történt (pl. meddőanyag elhelyezés, kezelés terén), másrészt a bányászati törvény 2007. évi módosítása alapján a jövőben a bányavállalkozóknak nemcsak a későbbi tájrendezésre kell pénzügyi garanciát biztosítaniuk, hanem az esetleges környezeti károk felszámolására is. A tájrendezési tervek kidolgozását segítő központi források fokozatosan megszűntek.

A következő években kiemelt figyelmet kell fordítani a pillanatnyi üzleti érdekből eredő ásványvagyon-pazarlások megakadályozására és a műrevaló készletek legjobb elérhető technológiával, legkevesebb veszteséggel történő kitermelésére. Az épületek átalakításából, szanálásából származó bontási hulladékok hasznosítása komoly ásványi-nyersanyag megtakarítást is lehetővé tehet.

Célok

- A társadalom szükségleteinek kielégítését biztosító ásványi nyersanyagok kitermelése és hasznosítása során a környezetterhelés csökkentése és a környezeti károk megelőzése (okszerű és takarékos anyaghasználat, újrahasználat).
- Az állami tulajdonú ásványvagyon racionális hasznosításához az állam és a privát szféra modern együttműködésének kialakítása, a közösségi, szociális, környezeti és közgazdasági érdekek integrálása, valamint az ellenőrzési rendszer megerősítése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az ásványvagyonnal való ésszerű és hosszú távú gazdálkodás szabályozása érdekében a bányajáradék intézményének működtetése és fejlesztése.
- Az ásványi nyersanyagok minőségi és mennyiségi paramétereinek, értékének megismerése, nyilvántartása és változásának követése.
- A földtani alap- és nyersanyag-kutatások elősegítése.
- A bányafelügyeleti hatósági eszközök megerősítése, a hatékony szakmai ellenőrzések végzéséhez megfelelő háttér biztosítása (pl. akkreditált laboratóriumok, geodéziai mérések).

- A takarékos anyagkitermelés és használat, a másodlagos nyersanyag hasznosítás, valamint az újrahasználat ösztönzése.

Gazdálkodó szervezetek (bányavállalkozók):

- Az ásványi nyersanyagok kutatása és kitermelése során a legjobb elérhető technológiák alkalmazása, a környezet terhelésének csökkentése.
- A bányászattal érintett térszerek teljes és komplex hasznosítása, a bányászati tevékenység befejezését követően a területek rekultivációja.
- A kedvező adottságú előfordulások kitermelése során a kevésbé kedvező, de még műrevaló ásványi nyersanyag-telepek, illetve előfordulások megsemmisülésének megakadályozása.
- A bányászati, illetve ipari meddőanyagok és másodlagos nyersanyagok hasznosítása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: bányászati hulladék szakszerű kezelése (8. TAP); az állami felelősségi körbe tartozó felhagyott bányák kármentesítése, rekultivációja (9. TAP).

Mutató

- Ásványi nyersanyag-termelés alakulása.

5.6.3. Talajok védelme és fenntartható használata

A talaj Magyarország egyik legfontosabb, feltételesen megújuló természeti erőforrása, melynek megóvása, sokrétű funkcióinak megőrzése, termékenységeinek fenntartása nem csupán a földhasználó, hanem a társadalom hosszú távú érdeke. Az előnyös hazai természeti adottságok miatt a kedvező talajok aránya jó, a nagy termőképességű talajok kiterjedése jelentős. A kedvező adottságokat azonban természetes talajpusztulási folyamatok és az emberi beavatkozások egyaránt károsítják. Hazánkban a legfontosabb talajdegradációs folyamatok a víz vagy szél okozta erózió; a savanyodás; a sófelhalmozódás, szikesedés; a talajszerkezet leromlása, a tömörödés; a talaj élőflórájának leromlása; a szervesanyag tartalom csökkenése; a talaj vízgazdálkodásának szélsőségesseé válása, valamint a növényi tápanyagok forgalmának kedvezőtlen irányú megváltozása. A talajok degradációját és szennyeződését okozó főbb folyamatok: az ipari, bányászati és közlekedési tevékenységek során jelentkező tartós, illetve havária jellegű szennyezések, balesetek; beruházások, építkezések során a humusz letermelése; szakszerűtlen, illetve illegális hulladéklerakás; szennyvízszikkasztás. A mezőgazdasági művelés egyfelől hozzájárul a talajok fenntartható használatához, ugyanakkor az esetenként helytelen agrotechnika, tápanyagutánpótlás és növényvédőszer használat, a mezővédő erdősávok kiirtása kedvezőtlen hatású. Ezen folyamatok a talajtermékenység csökkenése mellett a mezőgazdasági termelés költségeinek növekedését, az ökológiai, vízháztartási (növekvő aszályérzékenység) körfolyamatok felbomlását, a kockázatos anyagok felhalmozódását (élelmiszerbiztonság), valamint a vizek, ivóvízbázisok elszennyeződését eredményezik.

A fentiekkel összefüggésben közösségi szintű talajvédelmi stratégia és keretirányelv kidolgozása kezdődött, melybe hazánk is aktívan bekapcsolódott. A stratégia célja a talaj sokoldalú funkcióinak megőrzése, az ágazati integráció erősítése, a kutatás bővítése és a nyilvánosság figyelmének felhívása. Az irányelv-tervezetben szerepel a talajok állapotfelmérése, a veszélyeztetett állapotú talajok azonosítása és rehabilitációja.

A talajok védelme érdekében az elmúlt években több területen történt előrelépés: megújult a talajvédelmi szabályozás (kiemelten a beruházások és a gazdálkodás során betartandó szabályok előírása), a talajvédelmi intézkedések megvalósítását hazai és EU-s források támogatták. A Talajvédelmi Információs és Monitoring Rendszer elsősorban a mezőgazdasági területek talajainak állapotát vizsgálta, adatai lehetőséget nyújtottak a talaj-szennyezettségi határértékek megállapításához, talaj degradáció megelőzése érdekében szükséges intézkedések kidolgozásához. A monitoring rendszer folyamatos üzemeltetését azonban forráshiány, az ellenőrzések lefolytatását kapacitásproblémák nehezítették. Az infrastruktúra, az ipar és a települések terjeszkedése következtében jelentős a termőföldek mezőgazdasági művelésből való végleges kivonása és a tartós talajfedettség növekedése.

Célok

- A talajok termékenységének védelme, a talajdegradációs és –szennyező folyamatok megelőzése, illetve mérséklése.
- A termőföld mennyiségi és minőségi védelme.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Közreműködés a közösségi talajvédelmi stratégia és irányelv kidolgozásában, elfogadását követően a hazai feladatok időarányos megvalósítása.
- A termőföld és talajvédelmi előírások betartásának ellenőrzése.
- A Talajvédelmi Információs és Monitoring Rendszer működtetése, fejlesztése.
- A talajvédelmi intézkedések támogatása.
- A talajvédelmi ismeretek terjesztése a szaktanácsadási, oktatási, képzési rendszeren keresztül.

Beruházó:

- A termőföld igénybevételel megvalósuló beruházások során a talajvédelmi szabályok betartása (a beruházással, építéssel érintett területek humuszos termőrétegének megmentése, illetve a környező talajok minőségének megővése).

Földhasználó:

- Talajvédő gazdálkodás megvalósítása, a talaj-degradációs tényezők megelőzése, mérséklése, a talaj vízháztartási képességének javítása (kapcsolódik a Környezetbarát mezőgazdasági gyakorlathoz).
- A tisztított szennyvíz és szennyvíziszapok szakszerű mezőgazdasági felhasználása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: szakszerű hulladéklerakás (8. TAP), nitrát akcióprogram (7. TAP), környezetbarát agrártermelés, erdőtelepítés (6. TAP), integrált szennyezés-megelőzés (1. TAP), kármentesítés (9. TAP), környezetbarát közlekedés (2., 4. TAP), felkészülés az éghajlatváltozás hatásaira (2. TAP), vegyi anyagok tárolása, kezelése (9. TAP).

Mutató

- Szennyezett talajok kiterjedése.

5.6.4. Környezetbarát mezőgazdasági gyakorlat

A mezőgazdaság nagymértékben hozzájárul az ország természeti értékeink fennmaradásához és környezetterhelése területileg változó, de összességében alacsony értéket mutat. A környezetbarát mezőgazdálkodási gyakorlat fő támogatási forrását az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) jelenti. A környezetkímélő gazdálkodás irányába változó szemléletet és törekvést mutatja, hogy az agrár-környezetgazdálkodási támogatásban részesült területek 2002-től folyamatosan növekedtek (2008-ban 1,5 millió hektár). Az EU támogatások eredményeként az elmúlt években jelentősen – bár a lehetségesnél vagy kívánatosnál kisebb mértékben – nőtt az ökológiai gazdálkodás (2008-ban 122 ezer hektár) területi kiterjedése is. A biotermékek jelentős része azonban a hazai magasabb fogyasztói ár és a belső piac szervezetszűkületének hiányából adódóan külföldi piacokon kerül értékesítésre.

A kedvező folyamatok mellett számos helyen jelent problémát a környezeti erőforrások túlzott használata, a környezetvédelmi szempontokat és a klímaváltozás hatásait figyelmen kívül hagyó, szakszerűtlen agrotechnika és a környezettudatos gazdálkodás hiánya. Az intenzív gazdálkodás mellett a művelés felhagyása is veszélyt jelenthet, a biodiverzitás csökkenését eredményezheti (pl. özőnfajok betelepülése). A parlagon hagyott területeken a kultúrállapot megőrzése, különösen az allergén gyomnövények elszaporodásának megakadályozása mezőgazdasági és környezet-egészségügyi szempontból is szükséges. Jelentős területeket érint a szél- és vízerózió, illetve a talajtömörödés, amelyek kedvezőtlen környezeti hatásuk mellett a gazdálkodás eredményességét is rontják. Bizonyos környezeti problémák a tápanyag-gazdálkodás hiányosságaiból (tápelem arányok kedvezőtlen

alakulása) erednek. A szerveztrágyázás mennyisége és aránya jelentősen mérséklődött, ugyanakkor a műtrágya és növényvédőszer felhasználás 2000 óta folyamatosan emelkedik.

Az EU agrártámogatási rendszerhez kapcsolódva kialakult a kölcsönös megfeleltetési rendszer, melynek két fő eleme van: Jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények, Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot. A rendszer lényege, hogy a közvetlen támogatás teljes kifizetését a mezőgazdasági földterülettel, a mezőgazdasági termeléssel és tevékenységekkel kapcsolatos szabályok betartásához köti, nem pedig előre meghatározott mezőgazdasági termékek termeléséhez. A rendszer célja a környezetre, az élelmiszer-biztonságra, az állategészségügyre és az állatok kíméletére, valamint a mezőgazdasági földterület jó mezőgazdasági és ökológiai állapotára vonatkozó alapvető előírásoknak a közös piacszerzés keretében való beillesztése, továbbá a versenyképes és fenntartható gazdálkodás elősegítése. A meghatározott követelmények és előírások be nem tartása esetén arányos, objektív és a progresszivitás elvén alapuló szabályok szerint részben vagy egészben vissza kell vonni a közvetlen támogatást.

Az agrárgazdaság szerkezete és ezzel összefüggésben környezeti hatása a vonatkozó EU szabályozás, támogatáspolitikai és piaci viszonyok, valamint a társadalmi igények változása miatt átalakulóban van. A Program során kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy az agrárszerkezet átalakulása az agro-ökológiai adottságoknak megfelelően és klímaváltozás hatásainak figyelembevételével történjen, és ne eredményezze a környezeti terhelések növekedését.

Célok

- A mezőgazdasági eredetű környezetterhelés csökkentése.
- A természet- és környezetkímélő gazdálkodási módok elterjesztése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az agrár-környezetgazdálkodási programban résztvevő gazdálkodók támogatása. (A mezőgazdasági földhasznosítási irányok alapján négy célprogram-csoport keretében (szántóföldi növénytermesztés, gyepgazdálkodás, ültetvényes gazdálkodás és vizes élőhelyek fenntartása) horizontális, illetve zonális (természet-, talaj- és vízvédelmi) jellegű támogatások.)
- Az agrár-környezetgazdálkodáshoz kapcsolódó képzési, szaktanácsadási és információs rendszer működtetése.
- Az EU új ökológiai gazdálkodással kapcsolatos szabályozásával összhangban a hazai szabályozás és feltételrendszer kialakítása.
- Az ökológiai gazdálkodás és ehhez kapcsolódó fogyasztói életforma népszerűsítése, eredményesebbé tétele érdekében Nemzeti Ökológiai Akcióterv kialakítása.
- Az ökológiai gazdálkodás támogatása.
- A környezetkímélő technológiák alkalmazását elősegítő szakképzési, információs és szaktanácsadási tevékenység támogatása.
- A kölcsönös megfeleltetési rendszer előírásai betartásának ellenőrzése.

Gazdálkodó szervezetek:

- Az agro-ökológiai adottságokhoz illeszkedő, környezetbarát gazdálkodás alkalmazása (pl. környezetbarát és talajkímélő agrotechnika, vetésforgó, vetésszerkezet, tápanyag-ellátás, öntözés alkalmazása; erózióvédelem; integrált növényvédelem; tarlóégetés elkerülése).
- A kölcsönös megfeleltetési rendszer (Jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények, Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot) előírásainak betartása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: mezőgazdasági hulladék (8. TAP), területi vízgazdálkodás, nitrát akcióprogram (7. TAP), genetikai erőforrások megőrzése (5. TAP).

Mutatók

- Agrár-környezetgazdálkodási támogatással érintett terület kiterjedésének alakulása, hasznosítási irány szerinti megoszlása, a programokban résztvevő gazdálkodók száma, az ország mezőgazdasági hasznosítású területeihez viszonyított aránya.

- Ellenőrzött ökológiai gazdálkodással művelt terület.
- Műtrágyaellátás és növényvédőszer értékesítés.

5.6.5. Az erdőgazdálkodás környezeti aspektusai

A társadalom környezettudatosságának erősödéséből adódóan az utóbbi években megváltoztak az erdőkkel szemben támasztott elvárások. Az erdők gazdasági szerepének elismerése mellett előtérbe kerültek az erdő környezet- és természetvédelmi, közjóléti (egészségügyi, szociális, turisztikai) és esztétikai funkciói. A hazai erdőkhez kötődő fajok gazdagsága jelzi, hogy az erdőknek nem csak a védett vagy fokozottan védett fajok, hanem a biológiai sokféleség megőrzésében is kiemelt szerepe van.

Az elmúlt évek hazai és EU-s erdőtelepítési támogatásai eredményeként dinamikusan nőtt az erdőgazdálkodás alá vont terület kiterjedése (2007-ben 2019 ezer hektár), az ország erdősültsége 2007-re elérte a 20,3%-ot. Az erdőterület 57%-án őshonos fafajok találhatók. Az erdőterület mennyiségi növelése mellett előrelépés történt a természetközeli erdőgazdálkodással megvalósított minőségi átalakítás terén is, amely azonban még elmarad a hazai lehetőségektől. Folytatódott az erdőrezervátum program, melynek középpontjában a természetes fejlődés során alakult erdők szerkezetének, felújulásának, az erdőfejlődés ciklusainak, a természetes bolygatások szerepének tanulmányozása áll. Magyarországon jelenleg 63 db erdőrezervátum található, melyek összterülete 13 000 hektár.

Az erdők egészségi állapotának folyamatos nyomon követését az Erdővédelmi Mérő- és Megfigyelő Rendszer (EMMRE) biztosítja, amely az erdőket ért károk monitorozása révén elősegíti a károsítók elszaporodásának előrejelzését és az ellenük való védekezés megszervezését, valamint hasznos adatokkal szolgál az erdő biodiverzitás potenciáljának értékeléséhez. Az erdők egészségi állapota kis mértékben javult az elmúlt években (a 2008. évi felmérés szerint a lombos állapota alapján minősített fák 43,6%-a volt tünetmentes). Az erdők állapota szorosan összefügg a klimatikus viszonyok alakulásával, melyhez kapcsolódva a termőhelyi adottságok módosulása és a korábbinál jelentősebb károk (pl. a gyapjaslepke 2005-2006-ban), új károsítók megjelenése várható. A természetközeli erdőgazdálkodási módszerek elterjedésének számos régióban jelentős akadálya az erdőfelújítást nehezítő, a természetes vadeltartó-képességet meghaladó nagyvadállomány. Az EMMRE működtetését az elmúlt években és jelenleg is forráshiány teszi bizonytalanná, folyamatos üzemeltetése az erdőgazdálkodás biztonságának megőrzése mellett a természeti értékek, a biodiverzitás megóvását is elősegíti.

Az erdők összetett funkcióinak való megfelelés elősegítését szolgálja a Nemzeti Erdőprogram (2006-2015) és a Nemzeti Erdőtelepítés Program, amely hosszú távú célként a következő 35-50 évben 686 ezer hektár új erdő telepítése révén a jelenleg optimálisnak tartott 27%-os erdősültség elérését tervezi. Az erdőtelepítés lehetőséget ad az agrárátalakulás során felszabaduló területek hasznosítására és folyamatos foglalkoztatást biztosít a vidéken élők számára. Az erdőtelepítésnek a szénmegkötés révén jelentős szerepe van a klímaváltozás hatásainak csökkentésében és az eróziós folyamatok mérséklésében. Az energetikai célú ültetvények telepítése és a növekvő tűzifa felhasználás során azonban kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy mindez ne járjon a környezeti terhelések növekedésével, az erdőterületek mennyiségi (pl. illegális fakitermelés) és minőségi romlásával.

Célok

- Az erdőterületek kiterjedésének növelése (elsősorban az éghajlatváltozás nyomán megváltozó termőhelyi adottságokhoz alkalmazkodni tudó állományokkal, őshonos fajokkal).
- Az erdei ökoszisztéma minél természetesebb formában való megőrzése érdekében a természetes folyamatokat követő erdőkezelés, erdőgazdálkodás elterjesztése.
- A termőhelyi adottságoknak és a természetes állapotnak megfelelő erdőszerkezet-átalakítás az erdő ökológiai, biodiverzitási értékének növelése érdekében.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az erdészeti hatóság ellenőrzési tevékenységének megerősítése (pl. illegális fakitermelés megakadályozása érdekében).
- Az erdőrezervátum-program folytatása.
- Az erdők kiterjedésének és egészségi állapotának monitoringja (pl. Erdővédelmi Mérő- és Megfigyelő Rendszer működtetése, fejlesztése).
- Erdészeti közmunka program támogatása.
- A mezőgazdasági és nem mezőgazdasági földterület első erdősítésének támogatása, az őshonos, elegyes erdők telepítésének előnyben részesítése (cél: összesen 68 000 ha erdőtelepítés).
- Az erdők környezeti állapota fenntartásának, javításának, illetve az erdők természetességének javítását és közjóléti értékének növelését biztosító beruházások támogatása.
- Agrár-erdészeti rendszerek létrehozásának (extenzív földhasználat, fás-legelők kialakítása) támogatása mezőgazdasági földterületeken.
- Az energiacélú ültetvény telepítés jogi és gazdasági szabályozása, a környezeti szempontok érvényesítése.

Gazdálkodó szervezetek (erdőgazdálkodók):

- Az erdősített területek környezetkímélő használata (pl. agresszíven terjedő, idegenhonos fa- és cserjefajok visszaszorítása, szálaló erdőgazdálkodás).
- Az erdők szerkezetátalakítása (nem őshonos faállományok lecserélése a termőhelynek megfelelő őshonos faállományokra, a sarj eredetű erdők mag eredetűvé alakítása).
- A folyamatos erdőborítást és elegyességet biztosító erdőművelési és erdőkezelési eljárások alkalmazása.
- Az erdőtelepítés megvalósítása, az erdőtömbök összekapcsolásának elősegítése.

Mutatók

- Erdősültség aránya.
- Erdőtelepítés mértéke.
- Természetközeli erdőgazdálkodás kiterjedése.
- Erdők egészségi állapota.

5.7. Vizeink védelme és fenntartható használata

A víz korlátozottan rendelkezésre álló, megújuló, sérülékeny erőforrás, mely mind az életminőség, mind a gazdaság alakulásában meghatározó tényező. Hazánk vízföldrajzi és vízháztartási sajátosságai egyediek: a lefolyástalan vagy előntésnek kitett területek aránya igen nagy. Az árvizek és belvizek által veszélyeztetett terület eléri az ország területének 50%-át, amely európai összevetésben kimagasló érték. Itt található Európa több nagy sekély tava, köztük a legnagyobb, a Balaton.

Magyarország a Duna vízgyűjtőjén helyezkedik el, amelyen összesen 19 ország osztozik. A felszíni vízkészlet kb. 95%-a országhatáron túlról érkezik. A hazai hidrológiai adottságokat – és feladatokat – elsősorban a síksági nagy folyóvölgyek adta lehetőségek és kockázatok szabják meg. A vízkészletek három fő forrásból táplálkoznak: átlagosan mintegy 58 km³/év – területileg igen változékony mennyiségű – csapadékból, a határokon túli vízgyűjtőkből belépő kb. 114 km³/év hozzáfolyásból, valamint a felszín alatti vizek részben külföldi eredetű utánpótlódásából, mely átlagosan 3,2 km³/év-re tehető.

A legelterjedtebb vízminőségi probléma a szerves anyagok, a nitrogén-formák és a foszfor túlzott mértékű megjelenése. A felszíni vízrendszeren belül elsősorban az állóvizek, a kisvízfolyások, illetve a duzzasztás miatt jelentősen lelassult vízfolyás-szakaszok jelentik a kritikus helyeket. A szerves anyag és a különböző tápanyagok határértéket meghaladó koncentrációja miatt a kijelölt víztestek 70-80%-a közepes vagy annál rosszabb minőségű. A nagyobb vízfolyások vízminőségét alapvetően meghatározza a külföldi vízgyűjtőterületekről érkező víz minősége.

A Duna vízgyűjtőn belül Magyarország a leginkább érintett a határokkal megosztott felszín alatti vízkészletek tekintetében, amelyek érzékenyek a különféle szennyeződésekre. Különösen a karsztterületeken, valamint a kavicsos és homokos területeken nagy annak a veszélye, hogy a szennyezőanyagok lejutnak a felszín alatti vizekbe. Az ivóvízellátás több mint 95%-ban felszín alatti vizek igénybevételén alapul.

A rétegvíz-szintek és részben a karsztvízszintek változásait elsősorban a víztermelés határozza meg. Ebbe a körbe tartozik a termálvizek túlhasználata is, amely csökkenti a rendelkezésre álló vízkészletet, csökkentheti a termálvíz hőmérsékletét, illetve ronthatja kémiai összetételét. A talajvízszint-alakulását döntően a hidrometeorológiai hatások befolyásolják. Nagyobb területre kiterjedő, tendencia-jellegű süllyedés jelenleg nem állapítható meg egyértelműen. Azokon a területeken, ahol korábban több tényező együttes hatására számottevő süllyedés történt, kialakulni látszik egy új egyensúlyi állapot. Ez az „új állapot” azonban nem mindenütt elégti ki a felszín alatti vizektől függő ökoszisztémák jó állapotára vonatkozó követelményeket.

2007-ben az összes felszíni és felszín alatti vízkivétel mintegy 80%-át az ipari, 13%-át a közüzemi, 6%-át a mezőgazdasági és 1%-át az egyéb vízkivétel tette ki. Az összes vízkivétel átlagosan 90%-a felszíni és parti szűrészű vizekből történik. 2000 óta a vízfogyasztás kismértékben csökkent, ezen belül az ivóvízfogyasztás stagnált (a szennyezőanyag tartalom azonban közel változatlan, így jóval töményebbé vált a képződött kommunális szennyvíz).

Magyarország nagy hagyományokra visszatekintő, magas szintű vízpolitikával és vízgazdálkodási gyakorlattal rendelkezik. A vízpolitika központi kérdése a vízzel, mint nem helyettesíthető természeti készlettel és környezetbiztonsági tényezővel való átfogó és többcélú gazdálkodás. Az ország hidrológiai viszonyai lehetőséget biztosítanak a társadalom és a gazdaság kiegyensúlyozott fejlődéséhez, a társadalmi tevékenységek ugyanakkor jelentős hatást gyakorolnak mind a hidrológiai folyamatokra, mind a készletek mennyiségére és minőségére.

A vizek védelmével és fenntartható használatával kapcsolatos tevékenységek keretét az EU Víz Keretirányelv (VKI) jelenti.

Fő célkitűzések

- A Víz Keretirányelvvel összhangban 2015-ig a vizek „jó állapotának” elérése.
- A vizeknek a vízi és a vizektől függő szárazföldi ökoszisztémákban betöltött szerepének, és a vele történő gazdálkodás társadalmi megosztottságának összehangolása, a készletek mennyiségi és

minőségi védelme (az ésszerű és takarékos vízhasználat elterjesztése, a vizek szennyezőanyag terhelésének csökkentése).

- A vízgazdálkodáson belül a vízvisszatartás, tározás feladatán túlmenően az árvízvédelmi védképesség megtartása, különös tekintettel a klímaváltozás következtében várható szélsőséges vízjárásra.
- Az árvizek és aszályok hatásának mérséklése a „jó állapot”, mint célkitűzés figyelembevételével.
- A vízkészletekkel összefüggő nemzetközi együttműködésben a területi szuverenitás tiszteletben tartása mellett a károkozás tilalmának, a szennyező fizet elvének és a méltányos részesedés jogának érvényesítése.

5.7.1. Vizeink „jó állapotának” elérése: vízgyűjtő gazdálkodási tervezés és monitoring

A VKI programozott keretet ad a vizek „jó” állapotának eléréséhez, ezen belül a hazai vízkészletek mennyiségi és minőségi védelméhez, fenntartható használatához, a helyzetértékelésben bemutatott problémák orvoslásához. A VKI több vonatkozásban is új követelményeket támaszt a korábbi hazai és európai gyakorlattal szemben. Számos szerkezeti (technikai, fizikai jellegű) és nem-szerkezeti (jogi, intézményi, szervezeti) intézkedés végrehajtását igényli. Ilyen pl. a vízgyűjtő szemlélet kialakítása és elterjesztése, a vizekre vonatkozó összes intézkedés, szabályozás hatásának komplex vizsgálata, a gazdasági eszközök szélesebb körű alkalmazása, az érdekeltek tájékoztatása és egyetértésük megszerzése is a tervezett intézkedésekhez.

A Duna-medence szintjén kijelölt részvízgyűjtők közül Magyarország háromhoz tartozik: a Duna (Pozsony és a Dráva torkolata között), a Dráva és a Tisza. A Duna részvízgyűjtőn belül a Balaton részvízgyűjtőjét célszerű leválasztani, így ez az országos tervezés negyedik részvízgyűjtője.

5.7.1.1. Vízgyűjtő Gazdálkodási Tervek

A Vízgyűjtő Gazdálkodási Terv (VGT) szoros kapcsolatban van az ágazati, területi és települési tervekkel, hiszen a vizek állapotára vonatkozó célkitűzések elérése érdekében szükséges intézkedések a terület- és településfejlesztést, a földhasználatot és az ipari tevékenységeket egyaránt érintik. A VGT és a vízgazdálkodás kapcsolata sajátos, hiszen bizonyos tekintetben a vízgazdálkodás témakörébe tartozó feladatokat lát el (vízminőség-védelem, a vizek állapotának értékelése); más tekintetben viszont feltételeket és követelményeket támaszt bizonyos vízgazdálkodási tevékenységekkel szemben (árvízvédelem, vízhasználatok, öntözés, vízi infrastruktúrák építése és működtetése). A vízgyűjtő gazdálkodási problémákat egyrészt helyi szinten, másrészt az adott folyó teljes vízgyűjtőjén végzett intézkedésekkel lehet megoldani, és vannak olyan speciális – főként a Dunához kapcsolódó – kérdések is, amelyek több országot érintenek.

Cél

- A VKI-ban megfogalmazott követelmények teljesítéséhez szükséges szakmai és szabályozási, intézményi feltételek megteremtése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A VGT tervezetek társadalmi vitáját követően a végleges VGT-k nyilvánosságra hozatala, kihirdetése és benyújtása az Európai Bizottság részére 2010 elején.
- A VGT-k részeként intézkedési programok kidolgozása: alapintézkedések (a jó állapot elérésére már ma is minimálisan teljesítendő követelmények, pl. szennyvízkezelés, szennyvíziszap kezelés; ivóvízminőség javítása; védett területekre vonatkozó intézkedések) és kiegészítő intézkedések (pl. a jelenlegi követelményeknél szigorúbb szennyezés-csökkentési, szennyezés-megelőzési programok, területhasználat váltás, puffer sávok biztosítása, a vízfolyások folytonosságát biztosító, valamint a felszín alatti vizek megfelelő mennyiségi és minőségi állapotát megőrző és javító állami és egyedi, hatósági intézkedések, programok, valamint a diffúz szennyeződések távol tartása a felszíni víz befogadótól).

- Az alapintézkedések körébe tartozó, folyamatban lévő feladatok megvalósítása és minden intézkedési program végrehajtásának megkezdése 2012-ig. (Több tematikus akcióprogramhoz is kapcsolódik.)

Mutatók

- Elfogadott vízgyűjtő-gazdálkodási tervek száma.
- A tervekben megfogalmazott intézkedések végrehajtása.
- A tervekben megfogalmazott céloknak megfelelő víztestek száma.

5.7.1.2. Monitoring feladatok

A célkitűzések teljesítésének nyomon követéséhez a vizek állapotának rendszeres megfigyelése szükséges (a felszíni vizek esetében a víztestek ökológiai és kémiai állapota, a felszín alatti vizekre vonatkozóan a kémiai és mennyiségi állapot, illetve annak változása). A VKI új követelményeinek megfelelő monitoring rendszer 2007 óta működik. A VKI keretében megtervezett felszíni vizekre kiterjedő alprogramok működtetését a környezetvédelmi és vízügyi tárca irányítása alá tartozó területi szervek és háttérintézmények mérőhálózata nagyrészt biztosítani tudja, de az új vagy többlet-feladatok (elsősorban a biológiai és speciális veszélyes anyag mérések) esetében a jövőben további intézményfejlesztésre vagy külön pénzügyi forrás biztosítására lesz szükség.

A felszín alatti vizek Magyarországon kitüntetett szerepet töltenek be, melyet a VKI monitoring pontok viszonylag nagy sűrűsége is tükröz. A hálózat már meglévő, állami üzemeltetésű kutakra és forrásokra épül, melyet kisebb számban a környezethasználók által működtetett pontok (pl.: vízművek, öntözőkutak) egészítenek ki. 2008-tól – figyelemmel a vonatkozó új irányelvre – a vizsgált paraméterek köre kibővült a nehézfémekkel és egyes szerves mikroszennyezőkkel.

Cél

- A vizek állapotának nyomon követése az intézkedési programok megalapozása és a társadalom tájékoztatása érdekében.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A monitoring vizsgálatokat végző állami mérőhálózat működtetése, műszaki-technikai színvonalának fejlesztése.
- A vizek állapotára vonatkozó adatbázis kezelő rendszerek működtetése, fejlesztése.
- A vizek állapotára vonatkozó minősítő rendszer szabványosítása.
- A Balaton, a Velencei-tó, a Tisza-tó és a Szigetköz monitoring rendszerének működtetése.

Mutatók

- Felszíni és felszínalatti vízminőség-védelmi monitoring hálózat által mért, szabványnak megfelelő vízminőséggel rendelkező mintavételi helyek aránya.
- Az intézkedési programok megalapozásához szükséges és a ténylegesen monitorozott mintavételi helyek aránya.

5.7.2. Stratégiai vízkészletek mennyiségi és minőségi védelmét szolgáló, kapcsolódó programok

A felszín alatti vízkészletek mennyiségi és minőségi védelme stratégiai szintű feladat, hiszen a hazai lakosság ivóvízellátása döntően e forrásból történik. A korlátozottan utánpótlódó hazai termálvíz kincs összetétele, hőtartalma révén gyógyászati célra, termálfürdőkben és energianyerésre is hasznosítható.

5.7.2.1. Ivóvízbázis-védelmi program

A közüzemi vízellátáshoz szükséges víz kitermelését jelenleg mintegy 1600 üzemelő vízbázis biztosítja, a 75 távlati vízbázis stratégiai tartalékot jelent. Valamennyi távlati vízbázis és az üzemelő

vízbázisok közül közel 600 földtani szempontból sérülékeny környezetben van. A sérülékeny vízbázisokon működő kapacitás közel 6 millió fő ivóvízellátásának biztonságát érinti. A készletek megőrzését az Ivóvízbázis-védelmi program szolgálja. A programban jelenleg 580 üzemelő és 71 távlati vízbázis szerepel. Költségvetési forrásból támogatott, befejezett és még folyamatban lévő üzemelő vízbázisok száma 318, amely mintegy 2,5 millió m³/nap védendő kapacitást jelentenek. A távlati vízbázisoknál 55 vízbázis beruházása zárult le, és további 3 van folyamatban. A befejezett és folyamatban lévő diagnosztikai vizsgálatok mintegy 1,7 millió m³/nap védendő kapacitást jelentenek. A program csökkenő finanszírozása miatt 2005 óta költségvetési forrásból új beruházás nem indult.

A sérülékeny földtani környezetben lévő ivóvízbázisok védelmét a VKI védett területekre vonatkozó előírásainak, valamint a tárgykörben kiadott új EU irányelv teljesítése érdekében is erősíteni kell (pl. monitoring, adatgyűjtés és -feldolgozás, határértékek megalapozott megállapítása, a szomszédos országokkal való hatékonyabb együttműködés).

Cél

- Az Ivóvízbázis-védelmi program befejezése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A programban szereplő, folyamatban lévő vízbázis diagnosztikai vizsgálatok lezárása.
- A 13 távlati vízbázis (470 ezer m³/nap) diagnosztikai feladatait érintő, még meg nem kezdett beruházások megvalósítása.
- A hátralévő, üzemelő vízbázisok diagnosztikai feladatait érintő beruházások támogatása.
- A vízbázisok biztonságban tartását hatékonyabban elősegítő jogi szabályozás kidolgozása. A biztonságba helyezési tervekben előírt tevékenységek végrehajtásának támogatása.

Önkormányzatok, regionális vízművek:

- A hátralévő, 262 üzemelő vízbázist (370 ezer m³/nap) érintő, még meg nem kezdett beruházások megvalósítása.

Mutatók

- A diagnosztikai programmal érintett vízbázisok száma, kapacitása.

5.7.2.2. Nitrát akcióprogram

A vizek mezőgazdasági eredetű nitrát-szennyezés elleni védelméről szóló EU irányelv hazai végrehajtása 2002-ben indult. Az I. nitrát akcióprogram 2002-től 2005-ig tartott. A II. nitrát akcióprogram az EU-val történt egyeztetések elhúzódnása miatt 2008-tól 2011-ig tart, majd ezt követi a III. nitrát akcióprogram, várhatóan 2012-2015 között.

A program alapját a nitrát-érzékeny területek kijelölése, és az ezen területeken való gazdálkodásra vonatkozó előírások jelentik. Az I. nitrát akcióprogram egyik legfontosabb feladata a jó mezőgazdasági gyakorlat termelőkkel való megismertetése volt. Az elmúlt években megtörtént a nitrát-érzékeny területek kijelölésének felülvizsgálata, módosult az ezen területeken kötelező követelmények betartására vonatkozó határidő és ütemezés, valamint bővültek a jogkövetkezmények (pl. bírság intézményének bevezetése). A helyes mezőgazdasági gyakorlat követelményeit tartalmazó FVM rendelet 2008. áprilisi hatálybalépésével teljessé vált az irányelv hazai joganyagba való átültetése. A szabályok főként az állattartó telepek szivárgásmentes, szigetelt, megfelelő műszaki védelemmel ellátott trágyatároló műtárgyainak kialakítását célozzák. A helyes mezőgazdasági gyakorlat művelésre vonatkozó előírásai elsősorban a tápanyagok lemosódását és kimosódását megelőző trágyakijuttatás szabályaira vonatkoznak. Mindezek mellett a teljes szabályozás megfelelő alapot teremtett a kölcsönös megfeleltetési rendszer 2009. évi bevezetéséhez.

Cél

- A mezőgazdasági eredetű nitrát-szennyezés csökkentése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A II. nitrát akcióprogram megvalósítása (szabályozás, ellenőrzés, monitoring).
- A III. nitrát akcióprogram kidolgozása és végrehajtásának megkezdése.
- Az állattartó telepek trágyakezelése korszerűsítésének támogatása.
- A helyes mezőgazdasági gyakorlat szabályai betartásának ellenőrzése a nitrátérzékeny területeken (talajvédelmi hatóság).

Gazdálkodó szervezetek:

- Az állattartó telepek trágyatároló műtárgyainak megfelelő műszaki védelemmel történő ellátása 2011. december 31-ig.
- A helyes mezőgazdasági gyakorlat szabályainak betartása a nitrátérzékeny területeken.

Mutatók

- Nitrátérzékeny területek nagysága.
- A trágyatárolás és –összegyűjtés helyes gyakorlatának megfelelő állattartó telepek száma.
- Mezőgazdasági eredetű pontszerű és diffúz nitrogénszennyezés.

5.7.2.3. Geotermikus energia hasznosítása

Magyarország a kedvező geotermikus adottságú országok közé tartozik. A geotermikus energia használata nem azonos a termálvíz kitermeléssel. A fenntartható használat megköveteli, hogy ne termeljünk ki több vizet, illetve több korlátozottan megújuló hőenergiát, mint amennyi utánpótlódik. Ellenkező esetben meg nem engedhető vízszint-süllyedések, és a hévíztárolók tartós lehűlése következik be. Az ország területén jelenleg több mint 1 500 termálvíz kutat tartanak nyilván. Ebből több mint 900 kút üzemel, amelynek mintegy 31%-a gyógyászati célú, több mint negyedük ivóvíz ellátásra hasznosul. A célzottan hőhasznosításra szolgáló kutak közül mintegy 120 kút visszasajtolás nélkül üzemel. A kitermelt hévíz hőtartalmát általában a mezőgazdaságban üvegházak fűtésére, épületek, uszodák fűtésére, használati melegvíz termelésre, esetenként távfűtésben hasznosítják.

A termálvizek geotermikus célú hasznosításával kapcsolatban problémát jelent a használt víz elhelyezése. 2004 óta a használt termálvizet vissza kell sajtolni a víztartó összletbe, ha csak a hévíz hőenergiáját hasznosítják, azaz a visszasajtolandó víz emberi eredetű szennyeződéstől mentes. Az intézkedés a felszíni befogadók vízminőség-védelmét, valamint a termálvíz vízkészletének, rétegenergiájának megőrzését, és hosszú távú hasznosítását segíti elő.

Geotermikus energiahasznosításra nemcsak a termálvíz, hanem a felette lévő, hidegebb vízkészletek is alkalmasak. A geotermikus energiahasznosítás másik módja – a termálvíz, de akár a hidegebb hőmérsékletű felszín alatti víz kitermelése és zárt rendszerben történő visszasajtolása mellett – a közvetlen hőhasznosítás, ahol a felszín alatti víz kivételére nincsen szükség. A geotermikus energia hőszivattyúval segített hőhasznosításra, közvetlen hőellátásra, kapcsolt villamos-energia és hőtermelésre hasznosítható.

Cél

- A geotermikus energia felhasználásával termelt hő- és villamos-energia részarányának növelése a környezeti szempontok figyelembe vételével.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A geotermikus energia hasznosításának támogatása (elsősorban hőszivattyús rendszerek telepítése).
- Meglévő és új geotermikus hőhasznosító rendszerek visszasajtolási lehetőségeinek támogatása.
- A visszasajtolások ellenőrzése, hogy a visszasajtolandó víz valóban a vízáadó összletbe kerüljön elhelyezésre.

Gazdálkodó szervezetek:

- A geotermikus energia hasznosítása során a környezetvédelmi előírások betartása, a visszasajtolás szakszerű megvalósítása.

Mutatók

- A geotermikus energia felhasználásának alakulása.

5.7.3. Területi vízgazdálkodás, vízkármegelőzés és elhárítás

Magyarországon a klímaváltozás, a területhasználatok megváltozása, továbbá vízfolyásaink külföldi szakaszain (pl. Ukrajnában) tapasztalt intenzív gátrekonstrukciós munkálatok hatására az árvízvédelem fokozódó jelentőségével kell számolni. A gyakoribb záporok következtében nem csak a nagyobb és közepes folyókon, hanem a hegy- és dombvidéki kisvízfolyásokon is tapasztalható magas kockázatot hordozó árhullámok kialakulása. Cselekvési lehetőségeinket ugyanakkor behatárolják az ország morfológiai adottságai és a folyók viszonylag nagy vízhozama.

A kiépült védművek megerősítése mellett nagyobb hangsúlyt kell fektetni a vízkészletek tározására, átmentésére az aszályos időszakokra. A vízhiányos területek jó vízháztartásának, a vizek mennyiségi védelmének biztosítása, a klímaváltozás hatására növekvő vízhiány ellensúlyozása érdekében mind szélesebb körben szükséges alkalmazni a vízvisszatartás, a vízáteremtés, vízkormányzás és átöblítés eszközeit. A vízvisszatartás további fontos eleme a racionális talajhasználat és agrotechnika. Az emberi egészségben, a környezetben és a gazdasági tevékenységben okozott károk valószínűségének csökkentése mellett a vízkészletekkel való jobb gazdálkodás hozzájárul a jelenleginél jobb és biztonságosabb létfeltételek és hosszú távú gazdálkodási lehetőségek megteremtéséhez, a területek népességmegtartó erejének növeléséhez.

5.7.3.1. A Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (VTT)

A VTT az árvízvédelem fejlesztéséhez szükséges beavatkozások tervezését és az árvízi tározók működtetését az ökológiai rendszerek megőrzésével összehangoltan biztosítja a Tisza-völgyben, azaz a Tisza és mellékfolyói mentén. A program emellett célul tűzte ki a Tisza-völgy területfejlesztését is. A fejlesztés hosszú távú célja, hogy a Tisza völgyben az érvényes mértékadó árvízszinthez képest 1,0 m-rel magasabban levonuló jégmentes árvíz szintje legalább 1,0 m-rel csökkenjen.

Célok

- A Tisza-völgy nagyvízi vízszállításának rehabilitációja, az ártér szabályozott vízkivezetéssel történő reaktiválása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A Tisza-völgy árvízvédelmi rendszerében lévő kritikus szakaszok megerősítése, hullámtér rendezése, árvízi tározó-rendszer kiépítése, ártéri vízrendszer rehabilitációja (pl. Hanyi-Tiszasülyi, Nagykunsági, Szamos-Krasznaközi, Beregi árvízszint csökkentő tározók; Tisza hullámtér I. projekt megvalósítása).
- A tájgazdálkodás ösztönzése, a tájgazdálkodási infrastruktúra kialakításának támogatása.
- Az érintett településeken környezetvédelmi fejlesztések, belterületi vízrendezés támogatása.

Önkormányzatok:

- Az érintett településeken környezetvédelmi fejlesztések, belterületi vízrendezés megvalósítása.

Gazdálkodók:

- A VTT-vel érintett agrárterületeken a tájgazdálkodási módszerek alkalmazása.

Mutatók

- A beruházások megvalósulása.
- A mértékadó árvízszinteknek megfelelően kiépített gátrendszer hossza.

5.7.3.2. A Duna menti árvízvédelmi rendszer fejlesztése

A Duna menti árvízvédelmi rendszer fejlesztése keretében a nem kellő biztonságú szakaszokon mielőbb meg kell kezdeni a védvonalak kiépítését az előírt szintre, valamint gondoskodni kell a védművek nélküli, mélyfekvésű területeken található értékes és sűrűn lakott települések, településrészek megfelelő védelméről.

Cél

- Az előírt árvízi biztonság megteremtése a "teret a folyóknak" elv, valamint a környezet- és természetvédelmi érdekek figyelembevételével.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az árvízvédelmi rendszernek az előírt szintre történő fejlesztése a folyam legkritikusabb védvonal-szakaszain.
- A meglévő árvízvédelmi művek fenntartása.

Önkormányzatok:

- Az önkormányzati feladatkörbe tartozó árvízvédelmi művek fejlesztése.

Mutatók

- A fejlesztendő és építendő összes töltéshossz.

5.7.3.3. További állami, illetve önkormányzati tulajdonú árvízvédelmi művek megerősítése

A két nagy folyónk mellett további vízfolyásokon is szükséges az állami tulajdonú elsőrendű árvízvédelmi művek fejlesztése (pl. Alsó-Dráva, Zagyva-Tarna, Hernád-völgy). Ez a Dunára és Tiszára vonatkozó programnak a mellékfolyókra való kiterjesztését jelenti. Az árvízvédelmi beavatkozások elsősorban a védelmi rendszer gyenge pontjait küszöbölik ki. A műszakilag indokolt fejlesztések teljes körű feltárását követően a sürgős beavatkozások igénye a legnagyobb kockázatot jelentő árvízvédelmi létesítmények felmérése alapján határozható meg.

Az önkormányzati védművek közel kétharmadának (65%) védképessége, állapota nem megfelelő, fejlesztést, erősítést igényel. A veszélyeztetett települések másik, jelentős csoportját azok alkotják, amelyek épített védművekkel nem rendelkeznek, és az őket határoló ún. „magasparti védvonal” biztonsága kimerült. Jelenleg az önkormányzati tulajdonú, elsőrendű árvízvédelmi művek száma 49 db, összesített hosszuk 205 km, amely 5%-a az állami tulajdonúaknak.

Cél

- Az érintett vízfolyások árvízvédelmi létesítményeinek a jelenleg érvényes előírásoknak megfelelő kiépítése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az előirányzott új töltések megépítése.
- A meglévő töltések erősítése, keresztmetszeti méretének vízszintes értelmű növelése, magasítása, töltéskorona burkolatok létesítése, töltésáthelyezések.
- Az önkormányzati árvízvédelmi művek fejlesztésének támogatása.

Önkormányzatok:

- Az önkormányzati feladatkörbe tartozó – egy-két települést védő – árvízvédelmi művek fenntartása, illetve fejlesztése (kiemelten azokon a területeken, ahol a települések, vagy a települések egy része egyáltalán nem rendelkezik ilyenekkel, vagy azok nem kellő biztonságúak).

Mutatók

- A fejlesztendő és építendő összes töltéshossz.

5.7.3.4. Árvízi kockázatkezelés tervezése

A VKI-val összhangban hatályba lépett az árvízi kockázatok kezeléséről szóló EU irányelv. Ennek megfelelően – a klímaváltozás és a jövőbeli területhasználati tervezés hatásait figyelembe véve – fel kell mérni a jelenleg ismert, illetve a jövőben előrelátható potenciális árvízi kockázatokat, és kezelési terveket kell kidolgozni.

Cél

- Az árvízi kockázatkezelés hatékonyságának növelése, a társadalmi tudatosság fokozása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az ország előzetes árvízi kockázati értékelésének elkészítése (2011-ig), az árvízi kockázati térképek összeállítása (2013-ig), és az árvízi kockázatkezelési tervek időarányos kidolgozása (határideje 2015).

Mutatók

- Árvízi kockázatkezelési térképek.
- Árvízi kockázatkezelési térképek alapján készített települési népességi kockázati besorolási mutatók változása.

5.7.3.5. Vízügyi rendszerek vízgazdálkodása

A 44,5 ezer km² síkvidéki területen nagyterjedésű és rossz vízgazdálkodási talajok találhatók, melyek jellemzője az időszakonként jelentkező belvíz. A belvígazdálkodás során a vízelvezetés mellett kiemelt szerepet kell, hogy kapjon a vízügyi rendszerek, a tározás, a vízáteremtés, a bel- és külterületi vízrendezés összhangjának biztosítása, a műszaki igényszinthez közelítő fenntartás, karbantartás. A vízelvezetésről a belvígazdálkodásra való áttérés hozzájárul a klímaváltozás hatására jelentkező szélsőséges helyzetek mérsékléséhez, a vizes élőhelyek ökológiai vízigényének kielégítéséhez, és a gazdaságos mezőgazdasági termelés megvalósításához.

A síkvidéki terület 85 belvízvédelmi rendszerre oszlik, melynek kiépítése átlagosan a 10 évenként előforduló belvizek 15 nap alatti levezetésére ad lehetőséget. A rendszer 46,7 ezer km hosszú csatornahálózattal áll, melynek tulajdoni és kezelői viszonyai megoszlanak. Az állami tulajdonból a környezetvédelmi és vízügyi igazgatóságok 8,5 ezer km-t, a földművelésügyi hivatalok 3,1 ezer km-t, a vízgazdálkodási társulatok 20,3 ezer km-t kezelnek. A többi önkormányzati és magán tulajdonban van. A külterületi önkormányzati és magántulajdonú csatornák tulajdonviszonyai sok esetben rendezetlenek, vízjogi üzemeltetési engedéllyel csak részben rendelkeznek, és a funkciók betöltésére általában nem alkalmasak. A kizárólagos állami tulajdonú belvízelvezető csatornákból 3,0 ezer km kettős működésüként funkcionál (öntözés-belvíz). A belvízelvezető rendszereket kiegészítik a szivattyútelepek (477 db), az állandó és ideiglenes belvíztározók. A vízkészletekkel való gazdálkodást mintegy 95 millió m³ főművi és 22 millió m³ egyéb (önkormányzati, társulati, magán) állandó tározókapacitás segíti elő. A 124 db ideiglenes belvíztározó kapacitása 155 millió m³.

Cél

- A belvizek okozta károk megelőzése, csökkentése (biztonságos belvízelvezetés) és a víz visszatartás, hasznosítás növelése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- 15-20 belvízrendszer környezetbe illő rekonstrukciója, fejlesztése; a vízügyi rendszerek, -tározási helyek kialakítása; a meglévő belvíztározók és azok vízszintszabályozó műtárgyainak felújítása, szükség esetén új beeresztő-leeresztő csatornák és műtárgyak építése, szivattyútelepek építése, rekonstrukciója; a belterületi és a külterületi vízrendezés és az azokat támogató pályázati rendszerek összehangolása.

- A belvízvédelmi művek fenntartása, üzemeltetése. A belvizekkel való gazdálkodás megvalósítása a mezőgazdaság szereplőinek bevonásával.
- Az agrártermeléshez kapcsolódó területi vízrendezés támogatása.
- A belvízvédelmi művek rekonstrukciójának támogatása.

Önkormányzatok, gazdálkodó szervezetek:

- Az önkormányzati és magán tulajdonban lévő belvízvédelmi művek fenntartása, rekonstrukciója.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.
- A tározótérfogat növekedése.
- Összehangolt üzemeltetésű rendszerek aránya.

5.7.3.6. Dombvidéki tározás

Domb- és hegyvidéki területeink aránya eléri az 53%-ot. Az utóbbi évek gyakori rendkívüli időjárási eseményei is sürgetik e területeken egyfelől a vizek által okozott károk megelőzését és csökkentését (a települések belterületeit meg kell védeni a külső vízterhelésektől), másfelől a vizek ökológiai, hasznosítási célú visszatartását. Ennek egyik eszköze a vízfolyásokon létesítendő tározó. 2007-ben elkészült a hegy- és dombvidéki tározók építési és rekonstrukciós programja. Az előzetes felmérések szerint a hegy- és dombvidéki állami vízfolyásokon 109 db tározó építésére van műszaki lehetőség, és 56 db tározó rekonstrukciós munkáinak elvégzése szükséges. A tározós program megvalósításával a vízgyűjtőkön gazdaságosan érhető el jelentős eredmény a vízfolyások árvizeinek csökkentésében, a víz szabályozott hasznosításában, illetve szükség szerinti levezetésében. A vízfolyások önkormányzati és magántulajdonban lévő szakaszain 129 db tározó építésére van műszaki lehetőség.

Cél

- A vízkárok mérséklése, a víz visszatartása, a vízfolyások érintett szakaszain a társadalmi igényekhez és az épített környezethez illeszkedő természetközeli patakszabályozás, illetve revitalizáció megvalósítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Új dombvidéki tározók építése, meglévők rekonstrukciója.
- Új árvízcsökkentő tározó építése (Lukácsházi tározó).
- Tározók rekonstrukciója (Maconka, Gyöngyös-Nagyrédei tározó).
- Kisvízfolyások rehabilitációja (17 db).
- Záportározók építése (Vasonca patakon).
- A dombvidéki vízrendezés létesítményeinek fenntartása, üzemeltetése.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.
- Az időjárás okozta károk (előntések) száma.

5.7.3.7. Aszálykárak, szárazodás elleni védekezés a Duna-Tisza közén

A klímaváltozás negatív hatásai által leginkább érintett és az ország egyik legvízhiányosabb területeként nyilvántartott Duna-Tisza közti Homokhátság térségében átfogó cél a klímaváltozásból eredő hatások enyhítése és az alkalmazkodás megvalósítása. Természetföldrajzi adottságaiból adódóan a Közép-Homokhátsági és a Kecskemét-Tiszaalpári mintaterület az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térsége, melyet igen gyakran és tartósan sújt vízhiány. Az elmúlt évtizedek tapasztalata alapján megállapítható, hogy a vízhiányból eredő problémák kezelése csupán a helyi vizek visszatartásával nem oldható meg. A Homokhátság térségének komplex fejlesztését célzó hosszabb távú program első ütemének célja a későbbi beavatkozások előkészítése, illetve a térség egészére vonatkozó megoldási módszerek kidolgozása.

Célok

- A mintaprojektek megvalósításával a Homokhátság térségének komplex fejlesztését célzó program megalapozása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A Duna-Tisza közti Homokhátság fejlesztését megalapozó két mintaprojekt (Közép Homokhátsági és Kecskemét-Tiszaalpári) megvalósítása (vízpótló rendszer kiépítése, vízvisszatartás, tározók építése, tisztított szennyvizek továbbhasznosítása, öntöző rendszer bővítése, helyi vízkészletek takarékos és fenntartható felhasználása).

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.

5.7.3.8. Helyi és térségi jelentőségű vízrendszerek védelme

Az ország számos területén egyszerre jellemző az időszakos víztöbblet és vízhiány, illetve különböző mértékben érzékenyek a szennyezésekre. Mindez területileg differenciált beavatkozásokat tesz szükségessé.

Cél

- A helyi és térségi jelentőségű felszíni vizek mennyiségi és minőségi védelme.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A helyi és térségi jelentőségű vizek védelmét szolgáló beavatkozások megvalósítása, illetve támogatása (pl. vízrendszerek komplex rehabilitációja, tározó építése, vízfolyások, tavak, holtágak rehabilitációja, térségi vízpótlás, vízátervezés, vízvisszatáplálás).

Önkormányzatok:

- A helyi és térségi jelentőségű vizek védelmét szolgáló beavatkozások megvalósítása.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.

5.7.3.9. Belterületi vízrendezés

A belterületi vízrendezés a települési vízgazdálkodás fontos területe. Magába foglalja a felesleges csapadékot és belvizeket összegyűjtő és elvezető zárt vagy nyílt belvízcsatorna hálózat kiépítését, a nyílt csatornák, településen áthaladó kisvízfolyások és tavak meder- és partrendezését, előbbiek vízszállító-képességének visszaállítását, azaz rekonstrukcióját. További lehetőség a dombvidéki területeken mintegy 150 db záportározó megépítése is, melyből reálisan 20-25 db készülhet el. Ezek a létesítmények, illetve medrek a kármegelőzési funkción túlmenően a kondicionáló felületek növelése révén emelhetik a lakókörnyezet színvonalát. Kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a településeken teljes körűen megépülő zárt csapadékvíz-elvezető hálózatok ne eredményezzék a talajvíz nagymértékű csökkenését, a település környezetének elsivatagosodását (pl. több kisebb záportározó létesítése, szikkasztó-árkok építése).

Cél

- Belterületen a kisvízfolyások árvízi kockázatának csökkentése, a belvízi elöntések mérséklése, illetve megelőzése. A bel- és csapadékvízzel való gazdálkodás fejlesztése.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A belterületi vízrendezéshez kapcsolódó munkálatok támogatása.

Önkormányzatok:

- Belterületi csapadékvíz-elvezető hálózatok fenntartása, rekonstrukciója, záportározók építése, a vizekkel való gazdálkodást biztosító rendszerek kiépítése, rehabilitációja.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.

5.7.4 Kiemelt fontosságú és országos jelentőségű érzékeny víztestek állapotának javítása

A felszíni vizek állapotának javítása érdekében az elmúlt években a kiemelten kezelt vízvédelmi területeken jelentős beruházások valósultak meg, illetve kezdődtek el, melyek eredményességét a vízminőségi mutatók is igazolják. Ezek folytatása az éghajlatváltozással (nagyobb párolgás, ritkább, de intenzívebb csapadék) összefüggésben jelentkező vízgazdálkodási és vízminőségvédelmi problémák megoldása miatt is indokolt.

5.7.4.1. Balaton

A Balaton az ország egyedülálló nemzeti kincse, kedvező vízminőségi állapotának, turisztikai és kulturális vonzerejének megőrzése fontos feladat. A Balaton, mint állóvíz sajátos adottságokkal és problémákkal rendelkező sérülékeny ökológiai rendszer. Annak ellenére, hogy a Balaton vízminősége sokat javult az elmúlt időszakban, tovább kell folytatni a vízminőség javításával összefüggő intézkedések megvalósítását (pl. a Balaton teljes területét érő összes terhelés több mint 30%-a a parti települések belterületi csapadékvizéből származik).

A Balaton vízminőségének javítását szolgáló legnagyobb létesítmény a Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer (KBVR). A KBVR létesítésének alapvető célja az volt, hogy a Zalán keresztül a Keszthelyi-öbölbe jutó szervesen növényi tápanyagok lehető legnagyobb részét visszatartsa és így a Balaton vízminőség-romlását lassítsa, megállítsa és visszafordítsa. A KBVR I. ütem keretében az 1980-as években egy átfolyós rendszerű tározó épült ki, amelyben a víz útját terelőtöltések határozzák meg. Mivel a Kis-Balaton természetvédelmi terület, amely egyúttal a Ramsari egyezmény hatálya alá esik, ezért a KBVR II. ütem megvalósítása során a vízminőségi cél mellett fokozottan figyelembe kell venni a természetvédelmi érdekeket is.

A tó vízszintje az elmúlt évek csapadékszegény időszakában kritikus értéket ért el. Ezért elengedhetetlen a Sió zsilip és csatorna rekonstrukciója, mely által nagyobb biztonsággal tartható a megfelelő vízszint az üdülőszezonban. A Balaton optimális vízkészlet gazdálkodása hozzájárul a környezetvédelmi, idegenforgalmi és ökológiai szempontok érvényesüléséhez.

Cél

- A Kis-Balaton jó állapotának védelme mellett a természetes élőhelyek vízigényeinek figyelembe vétele.
- A Balaton jó ökológiai állapotához, a komplex hasznosítási célokhoz szükséges vízszint biztosítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A KBVR II. ütemének befejezése; a terelőtöltések és vízkormányzást lehetővé tevő zsilipek megépítése, és rugalmas üzemrend biztosítása.
- A vízszint szabályozásához szükséges létesítmények működtetése, rekonstrukciója (pl. Sió leeresztő- és hajózsilip, Sió-csatorna).
- A tóba torkolló állami kezelésű vízfolyásokon létesített szűrőmezők üzemeltetése, rekonstrukciója, kiépítése.
- Nádgazdálkodás megvalósítása.
- Vízpart-rehabilitáció megvalósítása.
- A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet bel és külterületi vízrendezésének megvalósítása.
- A Balatoni Kistérségek Szennyvízkezelési Programjának kidolgozása és megvalósítása. (Kapcsolódik a 4. TAP-hoz.)

- A tó vízgyűjtőjén engedélyezett, vagy engedélyezendő vízgazdálkodási tevékenységek összehangolása a klímaváltozás hatásainak mérséklése és a tó vízmennyiségének megőrzése érdekében.
- A vízutánpótlás részletes megismerése, a vízgyűjtő hidrológiai, hidrometeorológiai, geomorfológiai feltárása és a lefolyási viszonyok meghatározása.

Önkormányzatok:

- A vízpart-rehabilitációs tanulmánytervekkel összhangban a településrendezési tervek és helyi építési szabályzatok felülvizsgálata és módosítása.

Mutatók

- A tervezett létesítmények megvalósulása.
- Visszatartott szennyezés (összes foszfor és nitrogén) a referencia évhez képest.
- Natura 2000 jelölő fajok állományváltozása, Natura 2000 élőhelyek területi kiterjedése.

5.7.4.2. Tisza-tó, Fertő-tó és a Velencei-tó

A Tisza-tó és csatlakozó rendszerei növekvő szerepet töltenek be az Alföld vízgazdálkodásában, a vízhiányos időszakok kiegyenlítésében, különös tekintettel az éghajlatváltozás hatásaira. A Fertő-tó karakterét, tájképi értékét meghatározó, jellegzetes élőhelyet biztosító nádas (magyar tófelület 84%-a) európai vonatkozásban is kiemelt figyelmet érdemel. A Velencei-tó is sajátos természeti-táji értékekkel rendelkezik, amely hozzájárul turisztikai vonzerejéhez. A Fertő-tó esetében elsősorban a nádas területek korlátozottan érvényesülő vízcseréje okoz problémákat (pl. nád degradációja, vízminőség romlása, élettérvesztés). A Tisza-tó turisztikai szerepének növekedésével jelentősen nő az üdülési, turisztikai tevékenységekből adódó szennyezés mértéke.

Cél

- A Tisza-tó, Fertő-tó és a Velencei-tó ökológiai állapotának javítása (vízminőség védelme, vízháztartás szabályozása).

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A Tisza-tó belső áramlási rendszerének és szabályozó műtárgyainak fejlesztése, a tározótér káros mértékű eutrofizációs folyamatainak kezelése, a tározó létesítményeinek vízügyi és ökológiai jellegű fejlesztése (Kisköre-i Vízlépcső hosszirányú átjárhatóságának biztosítása, a tó partvonalainak rögzítése, hullámverés elleni védelme).
- A Tisza-Körös völgyi Együttműködő Vízgazdálkodási Rendszer megvalósítása (Keleti főcsatorna rekonstrukciója, a Nagykunsági főcsatorna részleges rekonstrukciója, a Körös-völgyi vízszétosztó és vízkormányzó létesítmények rekonstrukciója és az üzemirányító és monitoring rendszer fejlesztése).
- A Fertő-tó jó áramlási viszonyait biztosító összekötő csatornák rekonstrukciója, vízszint szabályozó műtárgyak építése, a tavat érő szennyezés csökkentése (sankoló terek, szűrőmezők, és műtárgyaik megépítésével), a nádas állomány javítása.
- A Velencei-tó vízszintjének szabályozásához szükséges műszaki feltételek biztosítása (Dinnyés-Kajtori, Nádor csatorna, Sárosd-Seregélyesi vízfolyás rendezése), a szennyezőforrások és szűrőmezők vizsgálata, nádgazdálkodás fejlesztése, a vízgyűjtőhöz tartozó tározók rekonstrukciója.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.
- A tavakba kerülő tápanyagterhelés csökkenésének mértéke.
- Az eltöltött vendégéjszakák száma.

5.7.4.3. Ráckevei-(Soroksári)-Dunaág

A Ráckevei-(Soroksári)-Dunaág (RSD) eredeti vízgazdálkodási funkciói mintegy 1800 km² területű vízgyűjtő belvíz-mentesítésére, térségi vízátervezési feladatok ellátására teszik alkalmassá. A folyószabályozás során megváltozott áramlási viszonyok hozzájárultak a Duna-ág tájképének és élővilágának átalakulásához. A térség értékes növényállományának, nagy kiterjedésű úszólápjainak megőrzésében fontos szerepe van a természetvédelmi kezelési terv előírásaival összhangban elvégzett kotrási munkáknak és ezáltal a vízminőség javításának. A Duna-ág eredeti funkcióinak ellátása mellett jelentős mennyiségű szikkasztott szennyvíz befogadója is, amelynek nagy része a csatornázatlan vízparti üdülőtelkekről és a horgászati tevékenységből származik. A frissítő vízzel a Dunából bekerülő iszap-hordalék döntő része a felső 20 km-es szakaszon rakódik le, s itt hat leginkább a fővárosi szennyvíz-terhelés is. Ezért ezen a szakaszon a legrosszabb a víz minősége, fürdésre végig alkalmatlan. A Budai Duna-parti főgyűjtő és a Ferencvárosi átemelő átalakításának üzembe helyezésével a vízminőségi helyzet várhatóan már 2009 folyamán javulni fog. A vízminőség védelmének nem csak a természet-táji értékek fennmaradásában van kiemelt szerepe, de a térség turisztikai vonzerejének megőrzéséhez, az üdülés és a hozzá kapcsolódó tevékenységek feltételeinek megteremtéséhez is hozzájárul.

Cél

- A Ráckevei-(Soroksári)-Dunaág vízminőségének és vízzállító képességének javítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A Duna-ág belső terhelésének csökkentése (részleges mederkotrás, iszap eltávolítás).
- A szennyezőanyagok kivezetése a parti sávból (csatornarendszer kiépítése).
- A Dél-pesti szennyvíztisztító telep korábban az RSD-be közvetlenül bevezetett tisztított szennyvizének a Nagy-Dunába történő átvezetése.
- A tassi zsilipnél a korszerű vízszint-szabályozási lehetőség megteremtése, szivattyús víz ki-, illetve bevezetés biztosítása.
- A Ráckevei-(Soroksári)-Duna Üdülőkörzetére vonatkozó területfejlesztési program kidolgozása.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.
- Szennyezés (tápanyagterhelés) csökkenés.

5.7.4.5. Felső-Duna szakasz

A Szigetköz mentett oldali és hullámtéri vízpótló rendszerének kiépítését a Duna elterelése miatt előállt talajvízszint süllyedés és medrek kiszáradásból eredő térségi vízhiány-problémák indokolták. A megoldás érdekében 1997 óta több projekt is indult, a mentett oldali rendszer a főág szintjén kiépült és üzemel. Ez azonban nem biztosított kellő vízmennyiséget az Alsó-Szigetköz területén és a Felső-Szigetköz egyes részein. A hullámtéri vízpótló rendszer csak Ásványráróig épült ki. A vízhiányból eredő ökológiai (vízi élővilág életfeltételeinek kedvezőtlen változása), gazdasági és tájképi problémák megoldása csak a vízpótló rendszer teljes kiépítésével lehetséges.

A folyómedrek beágyazódása miatt a vízfolyások kisvízi vízszintje folyamatosan csökkent, ezért a part menti területek nehezen megközelíthetővé és esztétikai szempontból kifogásolhatóvá váltak. Ezért vált szükségessé a Mosoni-Duna és a Lajta folyó rehabilitációja is. A vízszint-süllyedésekkel együtt a folyók menti vizes élőhelyek is kiszáradtak, vagy veszélybe kerültek. A Lajta esetében a növekvő árvízszintek, valamint a medersüllyedésből adódó csökkenő kisvízszintek okoznak problémát.

Cél

- A szigetközi víztestek jó ökológiai potenciáljának kialakítása érdekében a mentett oldali és hullámtéri vízpótló rendszer teljes kialakítása.

- A Mosoni-Duna és a Lajta rehabilitációja a természeti értékek megőrzésével; turisztikai potenciál javítása.

A cél elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A szigetközi vízpótló, vízviisszatartó, vízszintszabályozó műtárgyak működtetése, építése (pl. Ásványi ágrendszer mellékágainak rekonstrukciója, az új rendszereket összekötő csatornák építése, mederrekonstrukció (Nováki, Véneki csatornák), meglévő medrek ökológiai célú bővítése).
- A Mosoni-Duna mellékágainak vízzel való ellátása, a holtágak rehabilitációja, a folyó-ág mentén lévő települések belterületi szakaszain a vízpartok rendezése, strandok, kempingek, sétányok, kishajó kikötők kialakítása.
- A Lajtán a kisvizek folyógazdálkodási beavatkozásokkal történő megemelése, a vízpartok rendezése, a mosonmagyaróvári Lajta duzzasztó rehabilitációja, ökológiai átjárhatóságának biztosítása.

Mutatók

- A tervezett beruházások megvalósulása.
- A vízpótlással érintett ágak hossza.
- A visszatért Natura 2000 jelölő fajok száma.

5.8. Hulladékgazdálkodás

A hulladékgazdálkodás alapvető célkitűzése, hogy a hulladék képződés és kezelés egészségre és környezetre gyakorolt káros hatásait megelőzze, illetve csökkentse, egyúttal járuljon hozzá a természeti erőforrások felhasználásának csökkentéséhez, felhasználásuk hatékonyságának növeléséhez. Az átfogó hulladékgazdálkodási célok elérése érdekében az intézkedéseket a megelőzés, újrahasználat, újrafeldolgozás, egyéb hasznosítás, ártalmatlanítás prioritási sorrendben, a környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag leghatékonyabb megoldások alkalmazásával kell megtenni.

Az EU és tagállamai hulladékgazdálkodásának keretét a hulladékról szóló keretirányelv határozza meg, alapul véve a hatodik közösségi környezetvédelmi cselekvési program, a hulladék képződésének megelőzésére és újrafeldolgozására vonatkozó tematikus stratégia, illetve a Tanácsnak a közösségi hulladékgazdálkodási stratégiáról szóló állásfoglalása célkitűzéseit. A Bázeli Egyezmény a veszélyes hulladékok országhatárokat átlépő szállításával kapcsolatos előírásokat tartalmaz, amely szerint OECD és/vagy EK tagországból ezen országokon kívülre veszélyes hulladék nem szállítható, ártalmatlanítási céllal pedig egyéb hulladék sem. A hazai hulladékgazdálkodás jogszabályi keretét a hulladékgazdálkodási törvény, középtávú céljait a Programmal összhangban készülő Országos Hulladékgazdálkodási Terv határozza meg.

A fenti dokumentumok stratégiai célja a hulladékképződés mennyiségi növekedésének megállítása, visszafordítása megelőzési intézkedésekkel, a képződő hulladék minél nagyobb arányú hasznosítása, a nem hasznosuló hulladék környezeti és egészségi szempontból biztonságos ártalmatlanítása, ezen belül a lerakásra kerülő hulladék mennyiségének minimalizálása az elkülönített gyűjtés és hasznosítás növelésével, illetve más ártalmatlanítási módszerek alkalmazásával. Az EU hulladékokra vonatkozó szabályozásából számos számszerűsíthető cél, illetve intézkedést igénylő feladat vezethető le, amelyeket a jogharmonizációnak megfelelően a hazai végrehajtási szabályok is tartalmaznak. Az egyes irányelvekben megjelenő számszerű követelményeket Magyarország mindeddig határidőre teljesítette.

A hazánkban képződő összes hulladék mennyiségében – mint a megelőzés mérőszámában – folyamatos csökkenés mutatható ki, ami egyértelműen az ipari-termelési hulladék képződés csökkenéséből adódik. A települési és a veszélyes hulladékok terén ilyen tendencia nem tapasztalható. A hasznosítás aránya növekszik, azonban ez az anyagában történő hasznosítás mellett jelentős részben az energetikai hasznosítás bővülésének köszönhető. (Több olyan hasznosítási kapacitás is rendelkezésre áll, amely nincs kihasználva.) A hulladékkezelési kötelezettségek teljesítésében (elsődlegesen a kiemelt hulladékarományok területén) jelentős szerepet vállaltak a kezelést koordináló szervezetek.

Mindez arra mutat, hogy a megelőzés terén további erőfeszítéseket kell tenni, különösen a lakossági és a veszélyes hulladékok esetében. További intézkedésekre van szükség a hulladékok elkülönített gyűjtésének fokozása érdekében, amely elengedhetetlen feltétele a hasznosítás növelésének és a természeti erőforrás-felhasználás mérséklésének. Ezzel párhuzamosan folyamatosan fejleszteni kell a hasznosítás infrastruktúráját, beleértve a hasznosításra történő előkészítést, a hulladék anyagok feldolgozó iparát (piaci lehetőségeit), valamint az energetikai hasznosítási megoldásokat.

A nem hasznosuló hulladék korszerű ártalmatlanításához biztosítani szükséges a megfelelő előkezelési, égetési és lerakási kapacitásokat, oly módon, hogy a lerakásra kerülő hulladék mennyisége a lehető legkevesebb legyen, a termikus ártalmatlanítás során keletkező hő a lehető leghatékonyabban hasznosuljon, miközben fejleszteni szükséges az egyéb, fiziko-kémiai és biológiai ártalmatlanítási eljárásokat és ezek alkalmazását.

A hulladékgazdálkodási törvény az önkormányzatok számára kötelezővé tette a települési hulladék kezelési közszolgáltatás megszervezését, a települési hulladék termelői (az ingatlanulajdonosok) számára pedig annak igénybe vételét. A kötelezettség azonban csak a hulladék begyűjtésére és ártalmatlanítására terjed ki, a szelektív gyűjtés és hasznosításra történő előkészítés csak önként vállalt feladatként jelentkezik. A jogszabályi előírások betartása a települési szilárd hulladékot illetően

teljesült, míg a folyékony hulladéokra vonatkozóan sok település nem vezette be a közszolgáltatást, noha ezt indokolná a település csatornázatlansága vagy részleges csatornázottsága.

Fő célkitűzések

- Az évente képződő hulladék mennyisége 20%-kal csökkenjen (2014-ben ne keletkezzen 20 millió tonnánál több hulladék).
- 2014-re a képződő hulladék legalább 40%-a hasznosuljon, az energetikai hasznosítás érje el a 10%-ot.
- A maradék hulladék ártalmatlanításához szükséges kapacitások – egyes speciális technológiát igénylő hulladékok kivételével – az ország határain belül álljanak rendelkezésre.

5.8.1. Megelőzés

A hatodik közösségi környezetvédelmi cselekvési program célul tűzte ki, hogy a hulladékképződés megelőzését célzó intézkedésekkel biztosítani kell a hulladékképződés gazdasági növekedéstől történő elválasztását.

Hazánkban a rendszerváltást követő években, különösen a '90-es évek elején, a legnagyobb „hulladéktermelő” ágazatok (bányászat, kohászat, építőipar) termelési volumene a gazdaságtalan tevékenységek leállításával jelentősen visszaesett, ezzel együtt hulladéktermelésük is jelentősen mérséklődött. Ugyancsak megszűntek a nagy, iparszerű termelést folytató agrárgazdaságok, ami szintén a hulladéktermelés visszaesésével járt. Ez összességében az 1990-2000 közötti tíz évben csaknem 40%-os hulladékképződés-csökkenést okozott. A '90-es évek közepétől azonban egyre nagyobb szerepet kapott a szerkezetváltás, a korszerű technológiák bevezetése, a tudatos terméktervezés, amely egyúttal kevesebb hulladékképződéssel is járt. Mindez ellensúlyozta a fogyasztás bővülésével összefüggő hulladékképződés növekedését. Ez a tendencia napjainkban is tart, az utóbbi években a GDP folyamatos – bár csökkenő ütemű – növekedése mellett is évről évre csökkent a képződő hulladék mennyisége (2007-ben az összes keletkezett hulladék mennyisége 25 858 ezer tonna volt).

5.8.1.1. Megelőzés a települési hulladékok területén

Magyarországon a települési hulladék mennyisége 2006-ig nőtt, azóta stagnál (2007-ben a keletkezett települési szilárd hulladék mennyisége 4 593 ezer tonna volt). A települési szilárd hulladék képződés mértéke jól követte a lakossági fogyasztás mértékét erősen befolyásoló reáljövedelmek alakulását, a jövedelem növekedése esetén átlagosan 1%-os hulladék mennyiség növekedés tapasztalható.

Célok

- A települési szilárd hulladék 2014-ben se haladja meg az 5 millió tonna (500 kg/fő/év), ezen belül a háztartásokban a napi 1 kg/fő mennyiséget.
- A házi és közösségi komposztálás elterjesztése, a zöldhulladékok helyben történő visszaforgatása, valamint az újrahasználati központok létrehozásának ösztönzése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Megelőzési program kidolgozása az új hulladék keretirányelv követelményeinek megfelelően.
- A megelőzési célokhoz kapcsolódó intézkedések támogatása.
- Lakossági felvilágosító, szemléletformáló, oktató tevékenység szervezése.

Önkormányzatok:

- Házi és helyi komposztálás szervezése, oktatása.
- A komplex hulladékkezelő rendszer részeként újrahasználati központok kialakítása (a feleslegessé vált tárgyak gyűjtése, tisztítás és javítás utáni értékesítése).

Ipar és kereskedelem:

- Tartós, illetve újrahasználatos fogyasztási cikkek gyártása és forgalmazása.

- A lakossági szervízhálózat, az újra-használható alkatrészek előkészítésének és felhasználásának bővítése.

Lakosság:

- Tartós, illetve újrahasználható termékek vásárlása.
 - Házi komposztálás és újra-használati központok igénybevétele.
 - Kevesebb hulladékot eredményező életvitel kialakítása.
- A fenntartható fogyasztással kapcsolatos feladatokat az 1. TAP tartalmazza.

Mutatók

- A házi komposztálás mértéke (bevont, illetve támogatott háztartások száma).
- Újra-használati központok száma.
- A képződő települési hulladék mennyisége (külön a lakossági és intézményi eredetű hulladék).

5.8.1.2. Megelőzés a gazdasági tevékenységek során képződő hulladékok terén

A gazdasági tevékenységekből származó hulladékok képződésének megelőzésében elsődleges a termelő szféra felelőssége. E felelősség lényegében három módon jelentkezik: a felhasznált alapanyagok megválasztásában, a gyártási, termelési technológiák kialakításában, valamint az előállított termékek minőségében. A három terület együttesen fejezi ki a hulladékgazdálkodásban érvényesíthető kiterjesztett gyártói felelősséget a megelőzés terén. Ennek alkalmazásával biztosíthatja a gyártó, hogy

- az alapanyagok megfelelő megválasztásával minimalizálja a veszélyes anyagok felhasználását, biztosítva ezzel, hogy mind a termékek előállítása során, mind a termékek hulladékká válásakor kevesebb veszélyes hulladék, illetve kevésbé veszélyes hulladék képződjön;
- a technológia megfelelő kialakításával és működtetésével biztosítható, hogy a termelés a lehető legkevesebb veszteséggel, maradék anyaggal, hulladékkal járjon;
- a termékek tervezése során biztosítható, hogy a használat során és hulladékká válásakor a lehető legkevesebb és legkevésbé veszélyes hulladék képződjön; a termék hosszú élettartamú és adott esetben újrahasználható (ezen belül hulladékszegény módon javítható, illetve az újrahasználható összetevői kinyerhetők legyenek).

Magyarországon az elmúlt években a technológiai hulladékok mennyisége jelentős mértékben csökkent, elsősorban a termelési struktúra átalakulása, a nagyobb feldolgozottságot eredményező, kisebb alapanyag- és nagyobb munkaerő-igényű, emellett az anyagfelhasználást optimalizáló technológiák bevezetése következtében. Ugyanakkor a veszélyes hulladékok képződésében a 2000 utáni néhány évben tapasztalható csökkenő tendencia 2005-ben megfordult. (A gazdasági tevékenységekből származó nem-veszélyes hulladék képződés 2007-ben 20 182 ezer tonna, a keletkezett veszélyes hulladék mennyisége 1 082 ezer tonna volt.)

A hulladék veszélyességének csökkentését szolgálja számos veszélyes (többnyire toxikus) anyag felhasználását korlátozó jogszabály, így pl. a gyártói felelősségre építő csomagolási, elektromos berendezés, elem-akkumulátor, gépjármű szabályozásban a forgalomba hozható termékek ólom, kadmium, higany, és króm-VI tartalmának korlátozása, de más környezetvédelmi és egészségügyi szabályozók is hasonló eredménnyel járó korlátozásokat tartalmaznak (pl. VOC, PCB-k, azbeszt, higany). Megjegyzendő, hogy e korlátozások bevezetése átmenetileg a veszélyes hulladék mennyiség növekedésével járhat, mivel a korlátozás előtt előállított termékek hulladékként veszélyesnek számítanak, hasznosításukat pedig éppen a korlátozás nehezíti.

A tartósabb termékek gyártása és az újrahasználat a piacgazdasági viszonyok között hazánkban nem jellemző, a meglévő hagyományok is eltűnnek, a világtendenciához hasonlóan a javítás sok esetben drágább, mint az új termék megvásárlása.

Célok

- A gazdasági szférában képződő hulladék éves mennyiségének 16 millió tonna alá szorítása, ezen belül a veszélyes hulladékok mennyisége ne haladja meg az 1 millió tonnát.
- Az újrahasználat növelése, illetve a hulladékká vált termékek újrahasználható összetevőinek elkülönítése, javítása és ismételt felhasználása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Termékek és technológiák veszélyes anyag felhasználásának korlátozása (szabályozás, ellenőrzés).
- A tartósabb, illetve az újrahasználatos termékek előállításának ösztönzése.
- A bontó, tisztító, javító hálózatok kialakításának ösztönzése.

Gazdálkodó szervezetek:

- Hulladékszegény technológiák, termékek bevezetése (pl. termékek csomagolásának minimalizálása).
- Veszélyes anyag korlátozások betartása, alapanyag felhasználás tervezése.
- Visszavételi és újra-használati rendszerek, javító-hálózatok kialakítása és működtetése.

Lakosság:

- Tartós és újrahasználatos termékek választása/előnyben részesítése.

A környezetirányítási rendszerekkel (EMAS, ISO 14001) és a környezetbarát termékekkel kapcsolatos feladatokat az 1. TAP, a zöld közbeszerzést a 4.5 fejezet tartalmazza.

Mutatók

- A gazdasági tevékenységből származó veszélyes és nem-veszélyes hulladék éves mennyisége.

5.8.2. Hasznosítás

A képződő hulladéknak a termelésbe, és ezen keresztül a fogyasztásba történő ismételt visszavezetése a fenntartható fejlődés egyik alapvető feltétele; a hulladékban meglévő anyag- és energiatartalom kinyerésével, azok hasznosításával a természeti erőforrások felhasználása jelentős mértékben kiváltható.

Magyarországon az utóbbi tíz évben a képződött hulladékok mennyiségéhez képest a hasznosítás aránya 27%-ról 31% fölé emelkedett, majd ismét a tíz évvel ezelőtti arányra esett vissza. Ebből az energetikai hasznosítás évi 4-6%-ot képvisel. Az utóbbi öt évben azonban sajnálatos módon abszolút értékben is folyamatosan csökken a hasznosított mennyiség, a százalékos arány időszakos javulása egyrészt a képződő mennyiség ennél nagyobb mértékű csökkenésének, másrészt az energetikai hasznosítás megduplázódásának volt köszönhető.

A 25-30% körüli hasznosítás fennmaradása és a mennyiségi bővülés helyett a visszaesés egyaránt összefüggésbe hozható EU-csatlakozásunkkal. A gyártói felelősségbe tartozó termékek hulladékainak begyűjtési és hasznosítási kötelezettsége, valamint a lakossági szelektív gyűjtési rendszerek kiépítésének támogatása egyaránt a hasznosítás növelése irányába hatottak. Ugyanakkor a közös piaci szabályok életbe léptével megszűnt a hasznosítást megvalósítók, illetve begyűjtést működtetők közvetlen támogatásának lehetősége, így gazdasági okokból számos olyan hasznosítási tevékenység szűnt meg vagy esett vissza, amelyek nem tartoznak a kötelezettségek alá. Ráadásul a hagyományosan jól hasznosítható hulladék-anyagok (papír, üveg, fém) átvételi ára erősen függ az azokkal kiváltott alapanyagok áráról, valamint a hazai alapanyag-feldolgozó ipar helyzetétől. A rendszerváltást követő években számos, hulladékot is feldolgozó kohászati, papírgyártási és üveggyártási kapacitás megszűnt vagy visszaesett, így a belföldi kereslet is hanyatlott.

Eközben több olyan biztató – jelenleg még kevésbé elterjedt – fejlesztés is történt, amelyekkel a nem hagyományos anyagok hasznosítása bővíthetne (pl. erőművi és kohászati salakok útépítésnél történő felhasználása, műanyag hulladékok feldolgozása, hulladék olaj regenerálása, építési törmelék építőipari ismételt felhasználása, gumiabroncs feldolgozás).

5.8.2.1. A hasznosítás elősegítése a települési hulladékok terén

A települési hulladékok terén az általános hasznosítási tendenciával ellentétesen jelentős növekedés következett be, a hasznosítási arány 2008-ra 20% fölé emelkedett (ebből 8% a fővárosi energetikai hasznosítás). A növekedés egyrészt a szelektív gyűjtés és az elkülönített biohulladék-

kezelés fejlesztésének támogatásából, másrészt a gyártói kötelezettségbe tartozó csomagolási és elektronikai hulladékok hasznosítási kötelezettségeinek teljesítéséből adódik.

A fejlesztések eredményeként ma már a lakosság mintegy felének rendelkezésére állnak a szelektív gyűjtési lehetőségek. A fejlesztések eredményeként bővült a biohulladék elkülönített kezelésének eszközparkja is, több térségben komposztáló telepek létesültek, amelyek kapacitását azonban csak részlegesen használják ki a magas üzemeltetési költségek és komposzt elhelyezhetőségének nehézségei miatt.

Célok

- A szelektív gyűjtés infrastruktúrájának biztosítása a lakosság 80%-a számára.
- A települési szilárd hulladék újrafeldolgozási arányának 30%, teljes hasznosításának 40% fölé emelése.
- 2014-ig a papír, üveg, fém és műanyag hulladékok összességében 35%-os hasznosítása (2020-ig 50%).
- A biológiailag lebomló összetevők elkülönített kezelésének megoldása oly módon, hogy 2016-ban legfeljebb 820 ezer tonna biológiailag lebomló szervesanyag tartalmú települési hulladék kerüljön lerakásra.
- A maradék hulladék biológiailag lebomló szervesanyag tartalmának stabilizálására mechanikai-biológiai hulladék előkezelés megvalósítása – szükség szerint.
- A települési szilárd hulladék energetikai hasznosításának bővítése; a mechanikai-biológiai hulladék előkezelés éghető frakciójának elkülönítése és energetikai hasznosítása interregionális megoldásokkal, erőművek, cementgyárak, hulladék-erőművek igénybevételével (Észak-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Közép-Magyarország, Észak-Magyarország, Alföld).
- A gyártói felelősségi körbe tartozó hulladékok lakossági begyűjtő rendszerének fejlesztése (csomagolóanyag, elem-akkumulátor, elektronikai hulladék).

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A települési hulladékkezelés szabályozása a szelektív gyűjtés és a biohulladék-kezelés erősítése érdekében (pl. a komposztok minőségbiztosítási rendszerének kialakítása és az érdekeltségi rendszer kidolgozása a felhasználás növelésére).
- A hulladékhasznosítást elősegítő fejlesztések támogatása.
- A lakosság tájékoztatása és oktatása a szelektív gyűjtés és hasznosítás elterjesztése érdekében.
- A szelektív gyűjtési és komposztáló rendszerek működésének támogatása.
- Az anyagában nem hasznosuló, magas fűtőértékű összetevők, illetve a maradék hulladék energetikai hasznosításának elősegítése.
- Az államigazgatási intézményekben a szelektív hulladékgyűjtési lehetőségek bővítése.

Önkormányzatok:

- A szelektív gyűjtés rendszerének kiépítése, bővítése.
- A biohulladék elkülönített kezelésének megoldása (komposztáló és biogáz üzemek létesítése).

Gazdálkodó szervezetek:

- A szelektíven gyűjtött lakossági hulladék átvétele, feldolgozása.
- A gyártói felelősség körébe tartozó hulladékok átvételi rendszerének (hulladékudvar) kialakítása, bővítése és működtetése az önkormányzatokkal és a közszolgáltatókkal, illetve a kereskedelemmel együttműködve.

Lakosság:

- Tudatos vásárlói magatartás, környezettudatos életmód megvalósítása.
- A szelektív gyűjtési rendszerek igénybevétele.

Mutatók

- A szelektíven gyűjtött, illetve anyagában és energetikai célra hasznosított települési hulladék mennyisége, anyagfajtánként.

5.8.2.2. A hasznosítás elősegítése a gazdasági tevékenységekből származó hulladékok terén

A hulladékok hasznosításának előfeltétele a megfelelő szelektív gyűjtés a képződés helyén. Hazánkban a jól hasznosítható hulladék-anyagok elkülönített gyűjtése megfelelően történik, hasznosításuk viszont alapvetően a piaci viszonyok alakulásának függvénye. Az elsődleges alapanyagok alacsony ára, illetve a feldolgozók átvételi igényének csökkenése jelentősen visszavetheti a hasznosításra kerülő hulladék mennyiségét. Az utóbbi években ezek a folyamatok jellemzik a hazai hasznosítás alakulását is: miközben a képződő hulladék mennyisége évente átlagosan 2 millió tonnával csökkent, a hasznosításra kerülő hulladék mennyisége is évi 1 millió tonnával esett vissza.

Ezzel ellenkező tendencia érvényesült a gyártói felelősség körébe eső termékek hulladékai tekintetében, ahol meghatározott arányú, EU-irányelvekben előírt hasznosítási kötelezettségek léteznek. Ennek megfelelően a gyártók, illetve az általuk létrehozott koordináló szervezetek gondoskodtak róla, hogy teljesüljenek az alábbi hasznosítási kötelezettségek:

- a képződő csomagolási hulladékok 50%-os hasznosítása, ezen belül 25%-os újrafeldolgozása úgy, hogy minden anyagfajtára teljesüljön a legalább 15%-os újrafeldolgozás (2005);
- a visszavett, hulladékká vált elektromos és elektronikai berendezések 75-85%-ának hasznosítása, a lakosságtól 4 kg/fő/év mennyiség visszavétele (2008);
- a visszavett, hulladékká vált gépjárművek 85%-os hasznosítása; a forgalomból csak hivatalos bontási igazolással lehet a gépkocsit véglegesen kivonni (2006);
- a gumiabroncsok lerakási tilalma következtében az átvett hulladék abroncsok energetikai hasznosítása vagy újrafeldolgozása (2006);
- az évente forgalomba hozott ólom akkumulátorok 90%-os hasznosítása (külföldön).

Emellett viszont számos hasznosítható hulladékfajta hasznosítása – a gyűjtés és az előkészítés magas költségei, a helyettesíthető elsődleges alapanyag olcsósága, a felhasználás rendezetlen feltételei, és nem utolsósorban érdektelenség következtében – csak minimális mértékben valósul meg (pl. építési-bontási törmelék, kohászati, erőműi salakok és más termikus eljárások égetési maradékai, bányászati meddők).

Célok

- A gyártói felelősség körébe tartozó termékek hulladékainak legalább a kötelezettségek mértékéig történő hasznosítása:
 - A képződő csomagolási hulladékok 60%-os hasznosítása, ezen belül 55%-os újrafeldolgozása úgy, hogy papírra és üvegre 60%-os, fémre 50%-os, műanyagra 22,5%-os, fára 15%-os újrafeldolgozás teljesüljön (2012).
 - 2016-ban a forgalomba helyezett elektromos elektronikai készülékek 65 tömeg%-os visszavétele (2014: 55%), a visszavett berendezések 85%-os hasznosítása.
 - A visszavett, hulladékká vált gépjárművek 95%-os hasznosítása, a forgalomból csak hivatalos bontási igazolással lehet a gépkocsit véglegesen kivonni (2015).
 - A gumiabroncsok lerakási tilalma következtében az átvett hulladék abroncsok energetikai hasznosítása vagy újrafeldolgozása (folyamatos).
 - A gépjármű és ipari akkumulátorok lerakási tilalma 2009-től, az ólomakkumulátorok hulladékainak visszavétele és újrafeldolgozása legalább 65%-os hatékonyságú (kihozatalú) technológiával.
 - A hordozható elemek és akkumulátorok 25%-os visszavétele és újrafeldolgozása 2012-ig, 45%-os visszavétele és újrafeldolgozása 2016-ig, a visszavett (ólmot vagy kadmiumot nem tartalmazó) elemek és akkumulátorok újrafeldolgozási technológiájának legalább 50%-os hatékonyságot (kihozatalú) kell elérnie.
 - A kadmium-tartalmú elemek és akkumulátorok visszavétele és újrafeldolgozása legalább 75%-os hatékonyságú (kihozatalú) technológiával.
- A gazdasági tevékenységekből származó hulladékok legalább 45%-ának hasznosítása.
- Az építési-bontási hulladékok 45%-ának újrafeldolgozása.
- A nagy mennyiségben képződő ipari, építőipari nem-veszélyes hulladékok építőipari felhasználásának bővítése.

- Az anyagában nem hasznosuló, magas fűtőértékű összetevők energetikai hasznosításának bővítése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A hasznosítási arányok kötelezettségnek megfelelő előírása és ellenőrzése.
- A hasznosítás kötelező arányok fölötti teljesítésének ösztönzése (pl. termékdíj).
- A hasznosítás normatív szabályokhoz kötése.
- A hasznosító kapacitások kiépítésének, bővítésének, a hulladékból előállított termékek fejlesztésének támogatása az EU piaci versenyszabályainak lehetőségein belül.
- A gyártói felelősség újabb termékekre történő esetleges kiterjesztése (pl. gumiabroncs visszavételi kötelezettség, reklám-kiadványok visszavételi és hasznosítási kötelezettsége, betétdíj-letétdíj alkalmazása).

Gazdálkodó szervezetek:

- A hasznosítható összetevők elkülönített gyűjtése és átadása hasznosítóknak.
- A visszavételi és hasznosítási kötelezettségek teljesítése.
- A termékek olyan kialakítása, amely könnyebb és olcsóbb bontást, elkülönítést és feldolgozást tesz lehetővé.
- A hulladék feldolgozásával előállítható termékek kifejlesztése és terjesztése.
- A természeti erőforrások helyettesítése hulladékból származó erőforrásokkal (pl. útépités során).

Mutatók

- a gazdasági tevékenységből származó hasznosításra kerülő hulladék mennyisége, hulladék-fajtánként.

5.8.3. Ártalmatlanítás

A megelőzést szolgáló intézkedések és a hasznosítás ellenére megmaradó hulladék környezetet és egészséget nem veszélyeztető ártalmatlanításáról mindenképpen gondoskodni kell. A hazai keletkezett hulladéknak még ma is közel 70%-a ártalmatlanítást igényel, ami a gyakorlatban többnyire a hulladékgazdálkodási hierarchia legalján lévő (bár még mindig legolcsóbb) lerakást jelenti (a képződő hulladék közel 45%-a lerakásra kerül).

A vonatkozó EU irányelv szerint 2009. július 15. után nem működhet olyan hulladéklerakó, amely nem elégíti ki a lerakásra vonatkozó követelményeket. A meglévő működő veszélyeshulladék-lerakók, illetve csak alacsony szervesanyag-tartalmú, többnyire egynemű, nem veszélyes iparihulladék-lerakók ezeket a követelményeket kielégítik. A hulladék termikus ártalmatlanításával kapcsolatos előírások teljesültek, 2006. óta minden működő égetőmű kielégíti az uniós követelményeket.

5.8.3.1. A települési hulladékok biztonságos ártalmatlanítása

A települési szilárd hulladék 80%-a lerakásra kerül. 2008 végén az országban még 132, 2009. július 15-ig bezárandó települési (nem-veszélyes) hulladéklerakó üzemelt. A kieső kapacitások pótlását jelentik azok a korszerű ártalmatlanító létesítmények, amelyek a folyamatban lévő, illetve már kezdeményezett települési hulladékkezelési fejlesztési projektek keretében, az EU társfinanszírozásával valósulnak meg. Az ország teljes hulladéklerakási igényét 75-80 lerakó fogja ellátni (2009 júliusától ebből várhatóan 75 fog működni, a folyamatban lévő fejlesztések eredményeként 2012-ig további 5 lerakó lép üzembe). A bezárt, régi lerakók biztonságba helyezéséről, rekultiválásáról és folyamatos monitorozásáról még évtizedekig gondoskodni kell.

Célok

- A lerakással történő ártalmatlanítás arányának 60% alá csökkentése.
- A lerakott hulladék biológiailag lebomló szerves anyag tartalmának csökkentése (2016-ra ne haladja meg a 820 ezer tonnát).
- Az elkülönítetten gyűjtött vagy válogatott, hasznosítható összetevők lerakásának megszüntetése.

- A régi, felhagyott, bezárt lerakók folyamatos rekultiválása és monitorozása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A lerakási adó bevezetése a lerakásra kerülő hulladékmennyiség csökkentése érdekében.
- A lerakók rekultiválására, utógondozására és a bezárt lerakó kapacitásának pótlására szolgáló biztosítékról (a biztosítékadás formája, nagysága, felhasználása) szóló jogszabály kidolgozása.
- Az engedéllyel rendelkező lerakók működésének folyamatos ellenőrzése.
- A hulladékelhagyás, illetve az illegális hulladéklerakás szankcióinak szigorítása.
- A 2009-ben megszűnő lerakó-kapacitások pótlásának, a régi lerakók rekultiválásának támogatása.
- Az illegális hulladéklerakók felszámolásának támogatása.

Önkormányzatok:

- A lerakási igényeket kielégítő, közszolgáltatás keretében működő, térségi ártalmatlanító kapacitások biztosítása.
- A lerakó bezárásához, rekultiválásához, utógondozásához és kiváltásához szükséges biztosíték fedezetének figyelembe vétele a lerakási díj megállapítása során.
- A papír és a biohulladék lerakástól eltérő kezelésének megoldása.
- A régi lerakók rekultiválásával és utógondozásával, az illegális lerakás és a hulladékelhagyás felszámolásával és szankcionálásával kapcsolatos feladatok ellátása.
- Lakossági szemléletformálás a lerakás minimalizálása és hulladékelhagyás megszüntetése érdekében.
- A hulladék szállításakor a környezeti szempontok figyelembevétele (pl. távolságok minimalizálása).
- Közterületen elhagyott hulladékok begyűjtése, kezelése.

Gazdálkodó szervezetek:

- A termelésből származó hulladékok elkülönített kezelésének megoldása, nem terhelve ezekkel a települési közszolgáltatás keretében üzemeltetett hulladéklerakókat.
- A hulladék szállításakor a környezeti szempontok figyelembevétele (pl. távolságok minimalizálása).

Lakosság:

- A háztartáson belüli újrahasználat, a házi komposztálás és a szelektív gyűjtés után fennmaradó maradék hulladék átadása a közszolgáltatónak.
- A közszolgáltatási díj rendszeres fizetése.
- Az illegális hulladékelhagyás, illegális égetés kerülése, együttműködés az előbbi felderítésében, megelőzésében.

Mutatók

- A lerakásra kerülő települési szilárd hulladék mennyisége és biológiailag lebomló szervesanyag-tartalma.
- A rekultivált lerakók száma.

5.8.3.2. A gazdasági tevékenységekből származó hulladékok biztonságos ártalmatlanítása

A gazdasági tevékenységből származó hulladékok ártalmatlanításáról – amennyiben a hasznosítás nem oldható meg – a hulladék termelőjének a szennyező fizet elv alapján kell gondoskodnia.

A nem-veszélyes hulladékok közel 37%-a kerül lerakással ártalmatlanításra, égetéses ártalmatlanításuk nem jellemző (nem éri el a 0,2%-ot sem). A veszélyes hulladék égetéses ártalmatlanítása megközelíti a 100 ezer tonnát, míg a lerakott mennyiség 550 ezer tonna körül van (ez a képződött mennyiség 51%-a, azonban ebből 390 ezer tonna kármentesítésből származik). A termelésből származó hulladékok esetében jellemzően magas az egyéb, főleg kémiai módszerekkel végzett ártalmatlanítás aránya is (35%).

A termelési hulladékok ártalmatlanítása terén általánosságban nincsenek jelentősebb problémák a prosperáló vállalkozásoknál. Némi problémát okoz – többnyire a kis- és középvállalkozásoknál – az

őket kiszolgáló gyűjtő-előkészítő szolgáltatók hiánya, aminek következtében a nem-veszélyes, gondos előkezeléssel hasznosíthatóvá alakítható hulladékaik a települési hulladéklerakóra kerülnek, terhelve ezzel a lakossági hulladéklerakó kapacitásokat. Szakmai jellegű tisztázást és az érintettek erről történő tájékoztatását igényli az energetikai hasznosítási és az ártalmatlanítási célú kezelés (és behozatal) egyértelmű megkülönböztetése.

A veszélyes hulladékok terén az ártalmatlanító kapacitásokat üzemeltetők – főleg a veszélyes hulladék égetők esetében – problémája inkább kapacitásaik kihasználatlansága, ami egyrészt a '90-es évek 2,5-3-szoros mennyiségére kiépített kapacitásokból, másrészt az EU-tagságunk óta jelentkező közösségi versenyhelyzetből és a hulladék behozatal korlátozásából adódik.

További gondot okoz a megszűnő, illetve csődbe jutó, fizetéseképtelenné váló vállalkozásoknál raktáron maradó hulladékok kezelése, amelyek sok esetben állami kármegelőzési vagy kárelhárítási keretből kerülnek ártalmatlanításra.

Célok

- A hazai ártalmatlanítandó hulladék feldolgozása érdekében a korszerű ártalmatlanító kapacitások biztosítása. (Gazdaságtalan üzemeltethetőség esetén az EU-n belüli meglévő szabad kapacitások kihasználása).
- A megfelelő előkezelő szolgáltatások kialakításával a lerakás arányának 40% alatt tartása, illetve további csökkentése.
- Az égetéses ártalmatlanítás során képződő hő minél hatékonyabb kinyerése és hasznosítása.
- A PCB tartalmú folyadékok ártalmatlanítása, valamint az azokat tartalmazó berendezések megtisztítása 2010. december 31-ig.
- Az energetikailag és anyagában hasznosítható összetevők lerakókból való kizárása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A hulladékgazdálkodás – környezeti érdekeket figyelembe vevő – stratégiai érdekeit a különböző szintű hulladékgazdálkodási tervekben kell megjeleníteni, s a támogatási és engedélyezési struktúrát ennek megfelelően kell működtetni.
- A lerakás csökkentése érdekében a lerakó adó bevezetése, és a lerakók fokozott ellenőrzése, hogy égethető vagy hasznosítható hulladék ne kerüljön lerakásra.
- A termelésből származó hulladékok lerakási igényeinek települési hulladéktól elkülönített kezelésének elősegítése.
- Az ártalmatlanító létesítmények működésének, valamint a hulladék behozatal és kivitel szabályai betartásának rendszeresen ellenőrzése.
- Megfelelő előkészítést követően a biztosíték bevezetése a hátrahagyott hulladékok kezelésének finanszírozására.
- A hulladéktermelő kötelezettségei betartásának ellenőrzése, szankcionálás. (A szennyező fizet elv betartatása.)

Önkormányzatok:

- Gondoskodjanak arról, hogy termelésből származó hulladékok ne kerülhessenek a lakossággal azonos (vagy enyhébb) feltételekkel a közszolgáltatást ellátó települési hulladéklerakóba.

Gazdálkodó szervezetek:

- A nem hasznosuló hulladékaik ártalmatlanítása, illetve a szükséges ártalmatlanító létesítmények kialakítása és fenntartása.

Mutatók

- A gazdasági tevékenységből származó ártalmatlanításra kerülő veszélyes és nem-veszélyes hulladékok mennyisége, ártalmatlanítási módok szerint.

5.8.4. Hulladékgazdálkodási tervezés

Az egymásra épülő országos, területi és települési hulladékgazdálkodási tervek elősegítik koordinált és hatékony döntéshozatalt.

Célok

- A hulladékgazdálkodási tervek elkészítése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A II. Országos Hulladékgazdálkodási Terv kidolgozása.
- A Tervvel összhangban a területi hulladékgazdálkodási tervek elkészítése.
- A hulladékgazdálkodási információs rendszer működtetése.

Önkormányzatok:

- Helyi hulladékgazdálkodási tervek elkészítése.

5.9. Környezetbiztonság

A környezetbiztonság fogalmkörébe azok a biztonságunkat veszélyeztető események és folyamatok tartoznak, melyek egyrészt természeti (földrengés, árvíz, szélviharok, erdőtűz stb.), másrészt emberi eredetűek (pl. környezet-károsítással is járó ipari, közlekedési katasztrófák). A környezetbiztonsági szempontból jelentős kockázatot jelentő ár- és belvíz veszélyeztetettség, valamint az aszály kérdéskörrel a „Vizeink védelme és fenntartható használata” akcióprogram foglalkozik. A civilizációs eredetű szennyezések egyaránt származhatnak hazai és külföldi tevékenységekből, melyek a felszíni vizek és a levegő szennyezésén túl több éven keresztül veszélyeztethetik a felszín alatti vizek, a földtani közeg természetes állapotát, illetve jelentős természetkárosítással is együtt járhatnak. A már bekövetkezett, tartós környezetkárosodások felszámolása érdekében szükséges a szennyezőforrások és területek felderítése, a kármentesítési feladatok végrehajtása.

Több – magyar részvételű – pán-európai szintű nemzetközi egyezmény tartalmaz a környezetbiztonságra vonatkozó rendelkezéseket, hiszen az ezzel kapcsolatos folyamatok, hatások áttekintnek az országhatárokon is.

A természeti és ipari katasztrófák elhárítása, illetve következményeik felszámolása az ország biztonságának egyik kulcseleme. A környezetbiztonság feladatait olyan egységes rendszerbe célszerű beilleszteni, ahol a környezetvédelem, az egészségvédelem és az általános biztonsági intézkedések együtt jelennek meg.

Fő célkitűzések

- A környezetbiztonság növelése.
- A veszélyeztetés megelőzése.
- A bekövetkezett katasztrófák következményeinek hatékony enyhítése, elhárítása.
- A környezetkárosodás felszámolása.
- A veszélyes anyagok és veszélyes készítmények káros hatásainak kezelése.
- A sugárbiztonság megteremtése.

5.9.1. Környezeti kármegelőzés és kárelhárítás

A környezetbiztonságot elsődlegesen a megelőzés elvének érvényesítése garantálhatja, hiszen a környezeti hatások, problémák utólagos kezelése nagyságrendekkel többbe kerül, mint azok megelőzése. Ugyanakkor a gyakorlati tapasztalatok alapján megállapítható, hogy hasonló fontossággal kell kezelni az esetleges károk kezelésére vonatkozó felkészülést. A környezetbiztonság megteremtése érdekében össze kell hangolni a katasztrófák megelőzésével, illetve a bekövetkezett károk elhárításával kapcsolatos információs rendszereket, szabályozásokat. A hazai és nemzetközi kötelezettségekből adódó feladatok az érintett szereplők együttműködése, a megfelelő technikai feltételek és a képzett szakemberháttér nélkül nem valósíthatók meg.

5.9.1.1. Emberi tevékenységgel összefüggő környezetbiztonság

Az emberi tevékenységből adódó környezeti veszélyhelyzetek túlnyomórészt baleseti szennyezések következtében alakulnak ki, azonban a veszélyes anyagok életciklusának bármely fázisa magában hordozza a súlyos ipari balesetek, rendkívüli események kockázatát. Hazánkban a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos baleseti veszélyek ellenőrzéséről a Seveso II. Irányelvnek megfelelő szabályozás gondoskodik. A szabályozás végrehajtásához szükséges szervezeti rendszer az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság és a Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal bázisán 2002 óta működik. 2008-ban Magyarországon 83 alsó és 62 felső küszöbértékű veszélyes ipari üzemet tartottak nyilván. A katasztrófavédelmi törvény vonatkozó részei alapján a veszélyes üzemek működéséről biztonsági jelentéseket és elemzéseket kell készíteni, melyek a veszélyhelyzetek elhárítását leíró belső védelmi tervekhez szolgálnak alapul. Ezt követően készülnek a települések külső védelmi tervei, a lakossági tájékoztatók és a településrendezési tervek. A településrendezési tervezés során figyelembe kell venni azokat az intézkedéseket, melyek tartalmazzák mind az új, mind a régi veszélyes üzemekre vonatkozó biztonsági intézkedéseket. A törvény rendelkezik a Katasztrófavédelmi Országos

Információs Rendszer kiépítéséről is, amely magában foglalja valamennyi katasztrófavédelemben érintett szervezetet.

A bekövetkező káresemények döntő többségét a gyakorlati tapasztalatok szerint azonban nem ezek a fenti veszélyes üzemek okozzák. A Seveso II Irányelv alá tartozó üzemek veszélyessége ugyan nagyságrendekkel nagyobb, mint az egyéb, hivatkozott szabályozás alá nem tartozóké, azonban az általuk okozott károk megelőzése, kezelése ugyanolyan fontos feladat. A vízminőségi kárelhárítással összefüggő feladatokat a vízügyi intézményrendszer látja el.

Magyarországon a vegyipar az egyik legnagyobb potenciális környezetbiztonsági kockázati tényező. A megelőzés, a felkészülés és az elhárítás alkalmazásában azonban ez az iparág a legfelkészültebb ágazatok közé sorolható. Részben számos jogszabály kötelezi erre, de ezen kívül az itt alkalmazott fegyelmezett és magas színvonalú műszaki és munkakultúra is megköveteli a biztonságos üzemelést.

A szállítás területén a mérgező, tűz- és robbanásveszélyes anyagok szállítása jelent veszélyt. A Veszélyes Áruk Nemzetközi Közúti Szállításáról szóló Európai Megállapodást (ADR) az európai országok 1957-ben Genfben kötötték, melyhez Magyarország 1979-ben csatlakozott. A közúti szállításon kívül jogszabályok rendelkeznek a veszélyes áruk vasúti és belvízi szállításáról is. A veszélyes áruk szállításával, tárolásával kapcsolatos ADR szabályozások köre két évente módosul, szigorodik.

A környezetbiztonság fogalma integrálja a sokszor környezetkárosító bűncselekmények formájában jelentkező, az emberi gondatlanság miatt bekövetkező káresemények körét is. A környezeti káresemények hatékony megelőzése és felszámolása érdekében a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság 2007 óta működik együtt. A környezetkárosító bűncselekmények esetében a vonatkozó jogszabályok ugyan pontosan meghatározzák a bűnüldöző szervek feladatait, azonban az egyes cselekmények minősítése többnyire szakértői véleményhez kötött. Ezzel kapcsolatban problémát jelent, hogy a nyomozás lebonyolításához nem biztosított a kellő számú igazságügyi fokozattal rendelkező szakértő és kevés az akkreditált laboratórium. A környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségeknek pedig – a szakemberhiányból adódóan – nem áll módjukban kellő szakértelemmel rendelkező eseti szakértőket küldeni.

Célok

- Biztonságos, környezetkímélő ipari tevékenység megvalósítása, ipari cégek környezeti teljesítményének javítása.
- A minőség és megbízhatóság érvényesítése a megelőzésben, a felkészülésben és az elhárításban.
- A vegyipari technológiák okozta környezetterhelés csökkentése.
- A káros környezeti hatások mérséklése a termékek teljes élettartama során.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A veszélyes anyagok szállítására vonatkozó szabályozás fejlesztése.
- A veszélyes anyagok raktározására vonatkozó szabályozás kialakítása.
- A kárelhárításra felkészült intézményrendszer, technikai és szabályozási háttér biztosítása.
- Környezetvédelmi bűnmegelőző stratégia kialakítása.
- A rendőrségen környezetkárosító bűncselekmények nyomozására specializált szakterület létrehozása, az elkövetők hatékony felderítése, a laboratóriumi kapacitás kihasználása, az akkreditációs státusz fenntartása, minőségbiztosítás.
- A környezetvédelmi bűnmegelőzés iskolarendszerű oktatása.
- A Katasztrófavédelmi Országos Információs Rendszer működtetése.
- A lakosság környezeti ismereteinek bővítése mellett a jog visszatartó erejének érvényesítése.
- A veszélyes ipari üzemek környezetében lakossági riasztó rendszer kiépítése, működtetése.
- A zöld kémia kifejlesztését és használatát támogató szabályozás kialakítása.

Gazdálkodó szervezetek:

- Környezetbarát alapanyagok, termékek, technológiák és eljárások kifejlesztése (pl. zöld kémia).
- Környezeti monitoring fejlesztés.
- Veszélyes anyag raktárak kapacitásbővítése.
- Veszélyes ipari üzemek működéséről biztonsági jelentések készítése, aktualizálása.
- A veszélyes anyagok szállítására, kezelésére vonatkozó előírások betartása.
- Képzés, továbbképzés.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: környezetirányítási rendszerek, tisztább termelés (EMAS, ISO 14001) (1. TAP).

Mutatók

- Az alsó és a felső küszöbértékű veszélyes ipari üzemek száma.
- A veszélyhelyzetek elhárítása céljából készült belső és külső védelmi tervek száma.
- A környezetkárosító bűncselekmények száma.

5.9.1.2. Természeti katasztrófák elleni védekezés

A természeti katasztrófák jellemzője, hogy általában váratlanul keletkeznek, bizonyos esetben rendkívül pusztító hatásúak, a lakosság széles rétegét érintik, többirányú hatásuk miatt összetett jellegűek. Az ilyen katasztrófák megfelelő felmérése, kockázat-csökkentése, kezelése érdekében sokoldalú nemzetközi együttműködés alakult ki az ENSZ égisze alatt. Hazánk esetében különösen fontos a szomszédos államokkal való hatékony együttműködés pl. az árvízvédelem vonatkozásában.

Magyarország sajátos földrajzi viszonyaiból következően az árvizek és a belvizek kialakulásának mérséklése (ld. 7. TAP), a következmények felszámolása elsőrendű katasztrófavédelmi feladat. A szélsőséges meteorológiai és hidrometeorológiai események – feltételezhetően az éghajlatváltozással is összefüggő – növekvő gyakorisága, valamint más természeti katasztrófák (pl. erdőtüzek) súlyos környezeti krízishelyzeteket okozhatnak. A kármegelőzési és kárelhárítási feladatok ellátását segítik a kiépített veszélyjelző rendszerek.

Célok

- A károk megelőzése, illetve csökkentése.
- A védekezésben érintett szervezetek együttműködésének fejlesztése.
- Válságkezelés és konfliktus-megelőzés a társadalom minden szintjén.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Előrejelző-, megfigyelő-, tájékoztató-, kármegelőző rendszerek fejlesztése.
- Hatékony eljárások és módszerek kidolgozása és megvalósítása a kármegelőzésben, kárelhárításban.
- Magasabb felkészültségi szint kialakítása.
- A hazai és külföldi médiával kialakított kapcsolat fenntartása.
- A veszélyhelyzetek elhárítását segítő pályázati rendszer fenntartása, elégségességének felülvizsgálata.
- Az önkormányzatok pontos tájékoztatása a különösen nagy veszélyt jelentő természeti adottságú területekről a településtervezéshez.
- A tüzek és más természeti katasztrófák által károsított erdőkben az erdészeti potenciál helyreállításának és a megelőző intézkedések bevezetésének támogatása. Az erdőtüzek és más katasztrófák által érintett területek felmérése távérzékeléssel.

Önkormányzatok:

- A helyi környezeti károk kezelése.
- A települések fejlesztési-rendezési tervezésénél fokozott figyelem a földtani adottságokra, a felszínmozgásokkal való veszélyeztetetettségre.

Mutatók

- A pincerrendszerek omlásából, a természetes partfalak mozgásából és a földcsuszamlásból adódó veszélyhelyzetek elhárítására beadott, támogatott pályázatok száma.

5.9.2. Környezeti kármentesítés

Az Országos Környezeti Kármentesítési Program (OKKP) keretében történik a földtani közegben (talajban) és a felszín alatti vizekben hátramaradt, akkumulálódott szennyeződések felderítése, a felszín alatti vizek, a földtani közeg veszélyeztetésének, szennyezettségének, károsodásának megismerése; a veszélyeztetett területeken a szennyezettség kockázatának csökkentése; valamint a szennyezett területeken a szennyezettség csökkentésének vagy megszüntetésének elősegítése. Az OKKP keretében az adatgyűjtés, a szennyezőforrások és a szennyezett területek felelősségi körtől függetlenül történő országos számbavétele folyamatos feladat, melynek során összegyűjtött információkra alapozva kerül sor a kármentesítési feladatokat prioritási számuk alapján szakmailag rangsoroló Nemzeti Kármentesítési Prioritási Listák összeállítására. Az állami felelősségi körbe tartozó feladatokat előzetes egyszerűsített relatív kockázatbecslés és előminősítés alapján meghatározott sorrend figyelembevételével kell elvégezni.

Az állami felelősségi körbe tartozó kármentesítési feladatok elvégzése a kormányzati munkamegosztás szerint történik. Az érintett tárcák kármentesítési beruházásait OKKP tárca-alprogramok keretében valósítják meg. 1996 – az OKKP indulása – óta 2008-ig költségvetési forrásokból több mint 500 területen valósult meg kármentesítés.

A KvVM beruházásában 1996-2006 között 52 területen valósult meg kármentesítés. A KvVM Természetvédelmi Alprogramja keretében megtörtént a nemzeti park igazgatóságok szennyezett területeinek felmérése, a kármentesítési feladatok meghatározása, pénzügyi- és időütemezése. A tényfeltárás három nemzeti park területén, összesen öt helyszínen fejeződött be.

A KvVM Vízügyi Alprogram keretében a kormányzati munkamegosztás szerint más tárca felelősségi körébe nem tartozó szennyezett területek kármentesítése folyik (egyedi projektek). A folyamatban lévő főbb műszaki beavatkozások: Gyomaendrőd-Nagylapos: növényvédőszerrel szennyezett talajvíz tisztítása; Békéscsaba, Fényes tanya: klórozott szénhidrogénnel szennyezett talajvíz tisztítása; Üröm-Csókavár: a mészkőbánya területén lerakott gáztisztító massa ártalmatlanítása hasznosítással, csurgalékvíz kezelése, ártalmatlanítása; Szekszárd, Lőteri vízbázis: klórozott szénhidrogénnel szennyezett felszín alatti víz tisztítása.

A Honvédelmi Alprogram keretében 2007-ig 145 területen történt tényfeltárás, 110 területen történt műszaki beavatkozás, 85 területen utóellenőrzés. Az Alprogram prioritása szerint a működő létesítmények kármentesítési feladatait végrehajtva egy olyan környezetbarát katonai tevékenység bontakozhat ki, amely a működés során már a környezeti kármegelőzés elvét is kielégíti és a nemzetközi normákkal összevethető eredményt ad.

A MÁV Alprogram (KHEM) keretében 1994 óta (a MÁV Zrt. megalakulását megelőző időszak) több mint 180 részterületen végeztek környezeti mentesítési beavatkozást (tényfeltárás, műszaki beavatkozás, utómonitoring). A jelenleg folyó kármentesítések a vasúti technológiák üzemeltetése során okozott környezetszennyezések felszámolásához, nagy részük az üzemanyag-ellátó rendszerek rekonstrukciós munkáihoz kapcsolódnak.

A PM-MNV Zrt. Alprogramjai a volt szovjet ingatlanok, a társasági privatizációs és az MNV Zrt. és jogelődjei, a Kincstári Vagyon Igazgatóság Alprogramját foglalják magukba. A Volt Szovjet Ingatlan Alprogram keretében zajlik a volt szovjet hadsereg által használt ingatlanok (Tököl, Kiskunlacháza, Kalocsa, Kunmadaras stb.) környezeti kármentesítésével kapcsolatos feladatok ellátása és finanszírozása. A Társasági Privatizációs Alprogram keretében zajlik az MNV Zrt. és jogelődjei, az ÁPV Zrt. portfóliójába tartozó vállalatok, társaságok, illetve egyéb vagyontárgyak esetén az állam tulajdonosi felelősségével kapcsolatos környezetvédelmi feladatok ellátása és finanszírozása. Ennek keretében feladatot jelent a támogatott munkákat közvetlenül ellátó társaságok által készített feladattervek és támogatási igények elbírálása, a munkák megvalósításának ellenőrzése. A legfontosabb feladatok a Nitrokémia Zrt., a gyöngyösoroszi és a recski bányák szüneteltetéséből

erednek, valamint az erdőgazdaságok és Volán Társaságok kármentesítési munkáihoz köthetők. A Kincstári Vagyon Igazgatóság Alprogramjának folytatásaként érintett területek Ózd, Kállósemjén, a Belpátfalvi Bél-kő hegy és Tihany.

A Szilárdásvány-bányászati Alprogram (KHEM) a magyarországi uránérc-bányászat megszüntetésével összefüggő feladatokat (bányabezárás és hosszú távú környezeti kárelhárítás), valamint a bezárt szénbányák és a meddő szénhidrogén kutak kármentesítési feladatait tartalmazza.

A Közúti Alprogram (KHEM) biztosítja a talajba jutott szénhidrogén-szennyezések felszámolását és utóellenőrzését. Ezzel párhuzamosan folyik a még ismeretlen eredetű szennyezések valószínű helyének megállapítása.

A Büntetés-végrehajtási Alprogram (IRM) keretében történik a büntetés-végrehajtási szervek kezelésében lévő szennyezettnek minősített területek kármentesítése.

Célok

- A szennyezett területek országos számbavételének folytatása a történeti kutatás módszerének felhasználásával.
- Az állami felelősségi körbe tartozó területek tényfeltárásának folytatása.
- A nem állami felelősségi körbe tartozó, azonban magas prioritású, jelentős kockázatú feltáratlan területeken a várható beavatkozási feladatok meghatározása.
- A szennyezettség mértékének csökkentése, felszámolása és monitorozása.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Az OKKP ütemezett végrehajtását szolgáló feladatok ellátása: szabályozás, koordináció, éves gördülő tervezés fejlesztése, ellenőrzés, K+F.
- A szennyezett területek kockázat alapú kezelésének továbbfejlesztése.
- Szennyezőforrások, szennyezett területek számbavétele, adattartalmának bővítése (pl. a Talaj Keretirányelv várható feladatainak figyelembevételével); a környezeti kockázat csökkentéséhez szükséges adatbázis biztosítása; a FAVI-KÁRINFO adatbázis adattartalmának, valamint a Prioritási Listák bővítése, aktualizálása.
- Az adatszolgáltatási igények kielégítéséhez szükséges intézményi háttér biztosítása.
- Az ingatlan-nyilvántartás és a FAVI-KÁRINFO kapcsolatának megalapozása.
- Az állami felelősségi körbe tartozó, feltárt területeken a beavatkozások végrehajtása, a kármentesítési alprogramok folytatása.
- A tényfeltárások és a kármentesítési tevékenységek támogatása.

Gazdálkodó szervezetek:

- A szükséges kármentesítési feladatok elvégzése, utó-monitoring.

Mutatók

- Ismert szennyezett területek száma.
- Ismert és felszámolt szennyezőforrások száma.
- Az elvégzett kármentesítések száma.
- Megtisztított környezeti elemek térfogata.

5.9.3. Kémiai és sugárbiztonság

A magyar halálozási adatok alapján a rosszindulatú daganatok okozta halálozások az összes halálozás 25%-ért felelősek. Ezzel az eredménnyel hazánk Európában sereghajtó helyen áll. Számos vegyi anyag bizonyítottan daganatkeltő, erősen mérgező, utódkárosító, bioakkumulatív hatásával hozzájárul ahhoz, hogy a kemizáció az összes halálozás mintegy 15%-áért felelős. Ugyancsak ismert összefüggés van a vegyi anyagok hatásának való kitettség és a krónikus betegségek, allergiás tünetek kialakulása között. A kémiai biztonság célja a veszélyes anyagok és veszélyes készítmények káros hatásainak megfelelő módon történő azonosítása, megelőzése, csökkentése, elhárítása, valamint ismertetése. Az elmozdulás leghatékonyabb eszköze a primer prevenció, jelen esetben a kémiai

biztonság, tekintettel arra, hogy a daganatos megbetegedések legtöbb embert érintő tényezője a rákkeltő hatású vegyi anyagokkal történt expozíció.

Az ionizációs sugárzás része az emberi környezetnek. A természetes radioaktív források mellett az emberi tevékenység is hozzájárul a környezeti sugárterheléshez. A sugárbiztonság megteremtésének egyik feltétele, hogy a kiegészített nukleáris üzemanyagok és a radioaktív hulladékok biztonságos tárolásával, majd végleges elhelyezésével, a káros (esetenként hosszú távú) hatások az elérhető legalacsonyabb szintre csökkenjenek. A kis valószínűségekkel bekövetkező nukleáris és radiológiai balesetekre való felkészülés, azok következményeinek elhárítása, enyhítése is a sugárbiztonság része.

A nemzetközi közösségnek és hazánknak olyan új kihívásokkal kell szembenéznie, mint a kiemelt veszélyforrást jelentő új kórokozók felbukkanása és járványos méretű terjedése, továbbá a vegyi-, biológiai és a nukleáris veszélyeztetettség. A Nemzetközi Egészségügyi Rendszabályok (NER) által meghatározott felügyeleti és reagálási rendszer hatékony válasz erre a kihívásra, amely a gyors intézkedések révén megakadályozhatja a nemzetközi horderejű veszélyhelyzetek kiteljesedését.

5.9.3.1. Vegyi anyagokkal kapcsolatos szabályozás, a káros hatások megelőzése

Magyarország mint EU tagállam – a hazai kémiai biztonsági jogforrások alkalmazása mellett, az EU új vegyi anyag politikájához (a vegyi anyagok regisztrálásáról, értékeléséről, engedélyezéséről és korlátozásáról (REACH) szóló közösségi rendelet, az anyagok és keverékek osztályozásának, címkézésének és csomagolásának globálisan harmonizált rendszeréről (GHS) szóló közösségi rendelet, biocid hatóanyagok felülvizsgálati programja) csatlakozva kívánja elérni az ipar és a lakosság körében a vegyi anyagok ésszerű és biztonságos alkalmazásának gyakorlatát. Az elmúlt években az EU előírásokkal összhangban számos jogszabály jelent meg pl. a veszélyes anyagokkal, illetve veszélyes készítményekkel végzett tevékenységekre vonatkozóan. A REACH végrehajtásával összefüggő hatósági feladatokat az ÁNTSZ illetékes, országos intézetének (Országos Kémiai Biztonsági Intézet) keretében működő REACH kompetens hatóság látja el.

Felismerve, hogy a vegyi anyagok növekvő száma, valamint a korlátlan és kontrolálatlan kemizáció globális környezetkárosodást, tömeges egészségkárosodást és mérgezést okozhat, nemzetközi együttműködéssel kezdődött meg a kémiai biztonság jogi eszközeinek egységes és hatékony megteremtése. A káros vegyi anyagok nemzetközi kereskedelmét a Rotterdami Egyezmény szabályozza, amelyet európai szinten a veszélyes vegyi anyagok kiviteléről és behozataláról (PIC) szóló közösségi rendelet szabályoz. Az egyezmény listáján szerepel több veszélyes növényvédő és rovarirtó szer, illetve káros, környezetszennyező ipari vegyi anyag. A PIC kompetens hatósági feladatokat az Országos Kémiai Biztonsági Intézet látja el.

Az Európai Unió különös hangsúlyt fektet a veszélyes vegyi anyagok speciális csoportjára, a biocid termékek megfelelő szabályozására, amely a valamennyi biocid hatóanyag szisztematikus vizsgálatára irányuló közösségi szintű munkaprogram (felülvizsgálati program) keretében zajlik. Ebben hazánk cselekvő részt vállal, az ÁNTSZ keretében működő Biocid Kompetens Hatóság révén, (Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Országos Kémiai Biztonsági Intézet). A program keretében döntenek arról, hogy az adott biocid hatóanyag felvételre kerüljön a biocid rendelet valamely mellékletébe, és ezáltal ezen hatóanyagok biocid termékekbe történő felhasználása lehetővé váljon. Ezek nélkül a módosítások nélkül jelentős negatív hatások érnek az ipart (az érintett vállalkozások nem forgalmazhatnák többé termékeik egy jelentős részét), az emberek egészségét és a környezetet (nem lennének jelen a piacon azok a termékek, amelyek több kártevő esetében is szükségesek az ellenük való küzdelemhez).

Célok

- Az ember és a környezet védelme a vegyi anyagok életciklusának bármely szakaszában jelentkező káros hatásaitól.
- A vegyi anyagok egészségre, környezetre gyakorolt hatásának megismerése.
- Az ipari és háztartási anyagok okozta mérgezések arányának 10% alá szorítása.
- Az ipar és a lakosság vegyi anyagokkal kapcsolatos mértéktartó, tudatos magatartásának kialakítása.

- A fenntartható növényvédőszer-használat elősegítése; a kockázatok minimalizálása, helyes gyakorlat követése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Nemzeti Kémiai Biztonsági Stratégia kialakítása.
- A NER megfelelő végrehajtása, a NER kapacitások kialakítása és működtetése.
- Hazai, valamint közösségi kémiai biztonsági jogszabályoknak történő megfelelés, rendszeres ellenőrzés, betartatás, piacfelügyelet.
- Az elfogadhatatlan hatású vegyi anyagok tiltása.
- A hazai kémiai biztonság irányítását és ellenőrzését végző hatóságok apparátusának felkészítése az új szakmai követelmények alapján.
- REACH, GHS, PIC, Biocid nemzeti hatósági feladatok maradéktalan ellátása.
- A kockázatos növényvédőszer kiváltásának, cseréjének ösztönzése.
- Az ipar és a gazdasági szereplők jogkövető magatartásának ellenőrzése.
- Rendszeres és széleskörű tájékoztatás, a vegyi anyagokkal kapcsolatos ismeretek fejlesztése.
- A gyermekek kémiai biztonsággal kapcsolatos ismereteinek biztosítása a Nemzeti Alaptanterv keretein belül.

Gazdálkodók, lakosság:

- A vegyi anyagokkal kapcsolatos előírások betartása.

A fentiek mellett a célok megvalósítását szolgáló további intézkedések: Az integrált termesztés elterjesztése, biogazdálkodás (6. TAP).

Mutatók

- Daganatos megbetegedések és halálozások alakulása.
- Mérgezési esetek alakulása.
- Kémiai terhelési bírságok számának és összegének alakulása.
- Rendszeres tudásfelmérő projektek eredményei.
- A humán- és környezet-egészségügyi veszélyeztetés miatt visszavont növényvédőszer engedélyek száma.

5.9.3.2. Nukleáris környezetbiztonság

A nukleáris környezetbiztonság Magyarországon a környezetbiztonság egyik kiemelt területe. Az Országos Atomenergia Hivatal kezelésében lévő Központi Nukleáris Pénzügyi Alap finanszírozza a kiégett fűtőelemek átmeneti tárolásával és végleges elhelyezésével, a radioaktív hulladékok végleges elhelyezésével, valamint a nukleáris létesítmények leszerelésével összefüggő feladatokat. A sugárzási, környezeti monitoring adatok cseréjéről EU szabályok rendelkeznek. Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (OKF) látja el az országos nukleárisbaleset-elhárítási korai riasztási feladatokat és ennek érdekében működteti az Országos Sugárfigyelő Jelző és Ellenőrző Rendszer távmérőhálózatát (OSJER TMH) és az azt felügyelő hazai környezeti radiológiai monitoring adatcsere központot. Emellett az OKF működteti az EURDEP nemzetközi radiológiai monitoring adatcsere rendszer magyarországi központját.

A nukleáris balesetekre való felkészülés, következményeinek elhárítása, enyhítése a nukleáris környezetbiztonság fontos eleme. A felkészülés időszakában az Országos Nukleárisbaleset-elhárítási Rendszer szervezetei felkészülési és gyakorlási feladatokat hajtanak végre. Egyes szervezetek a felkészülés mellett állandó jellegű adatgyűjtési, tervezési, tájékoztatási vagy együttműködési feladatokat is ellátnak. Az elhárítást nukleáris baleseti helyzetekben a Kormányzati Koordinációs Bizottság irányítja. Nukleáris veszélyhelyzetben a szakmai döntés-előkészítés a Védekezési Munkabizottság feladata. Nukleáris veszélyhelyzetben a tájékoztatás összehangolására a Védekezési Munkabizottság Lakossági Tájékoztatási Munkacsoportot működtet. A beavatkozó erők alkalmazására az Operatív Törzs vezetője tesz javaslatot.

Célok

- A tudomány legújabb igazolt eredményeivel, a nemzetközi elvárásokkal és tapasztalatokkal összhangban a radioaktív hulladék és a kiegészítő üzemanyag biztonságos elhelyezése oly módon, hogy ne háruljon az elfogadhatónál súlyosabb teher a jövő generációkra.
- A radioaktív hulladékok megfelelő kezelése.
- A nukleáris veszélyhelyzet korai felismerése, jelzése, riasztás és az aktuális és várható sugárzási helyzet elemzése, értékelése.
- A nukleáris veszélyhelyzetek elhárítására történő felkészülés és együttműködés.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- A radioaktív hulladékok és kiegészítő fűtőelemek megfelelő kezelésével kapcsolatos feladatok ellátása.
 - A bátaapáti Nemzeti Radioaktív Hulladék-tároló működtetése, szükség szerinti bővítése.
 - A püspökszilágyi Radioaktív Hulladék Feldolgozó és Tároló biztonságának növelésével összefüggő beruházási munkák ellátása.
 - A paksi Kiegészítő Kazetták Átmeneti Tárolójának bővítése, felújítása.
 - A nagyaktivitású radioaktív hulladékok elhelyezésére alkalmas tároló létesítési (telephely-kutatási) munkáinak elvégzése.
 - A nukleáris létesítmények leszerelésének előkészítésével kapcsolatos tevékenységek.
- Egy esetleges veszélyhelyzet során a monitoring rendszer adatainak a megfelelő döntés-előkészítő, és döntéshozó szervekhez (Országos Atomenergia Hivatal, Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság) történő eljuttatása.
- Az országos környezeti radiológiai monitoring rendszer fejlesztése.
- Nukleáris baleset-elhárítási döntéstámogató rendszerek folyamatos fejlesztése és készenlétének fenntartása.
- Mobil laboratóriumok összehangolt működtetése és fejlesztése.

Mutatók

- A bátaapáti NRHT felszín alatti tárolókamráinak száma, azok kapacitása.
- A paksi KKÁT tároló moduljainak száma, az ott tárolható kiegészítő fűtőelemek száma.
- Az országos környezeti radiológiai monitoring rendszer távmérőállomásai-száma.
- A mobil laboratóriumok száma és felszereltsége.

5.9.3.3. Környezeti sugáregészségügy

A nukleáris ipar mellett még számos olyan emberi tevékenység létezik, melyek növelhetik a lakosság ionizáló sugárzástól származó sugárterhelését. Ezek közül a legismertebb a zárt lakásokban kialakuló viszonylag magas radon-koncentráció. A radontól és leányelemeitől származik éves természetes sugárterhelésünk kb. 2/3 része, ezért az épületek radon koncentrációjának felmérése fontos feladat, amit a lakosság is egyre inkább felismer. Munkahelyek radon koncentrációjának vizsgálata azért is lényeges, mert hatályos jogszabály rendelkezik a munkahelyeken a radon koncentráció cselekvési szintjéről.

Kevésbé ismert ugyanakkor, hogy a hőerőművekben nagy teljesítménnyel elégetett szén a füstgázok mellett a pernye és salak radioaktivitása révén is okozhat környezetszennyezést (pl. ajkai erőmű). Magyarország a szenek radioaktivitása terén különleges helyet foglal el, mivel bizonyos geokémiai folyamatok az uránnak szénben történő feldúsulását eredményezték.

A lakosság természetes és mesterséges eredetű sugárterhelését meghatározó környezeti sugárzási viszonyok és a környezetben mérhető radioaktív anyagkoncentrációk országos ellenőrzési eredményeinek gyűjtése az Országos Környezeti Sugárvédelmi Ellenőrző Rendszer (OKSER) alapfeladata.

2005-től folyamatosan üzemel az egyes ágazatok által működtetett országos kiterjedésű monitorozó rendszerek közötti információcsere. A környezetvédelmi ágazat 1981-től folyamatosan

ellátja a paksi atomerőmű normál üzemi légköri-, és vízi kibocsátásainak ellenőrzését, valamint a Duna radioaktivitásának ellenőrzését, ezáltal hozzájárulva az erőmű körül az egészségügyi és a földművelésügyi ágazatokkal együttesen kialakított ún. Hatósági Környezeti Sugárvédelmi Ellenőrző Rendszer (HAKSER) működéséhez.

Az OKSER Információs Központját, illetve a HAKSER Adatfeldolgozó- és Értékelő Központját az egészségügyi ágazat az Országos "Frédéric Joliot-Curie" Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézetben (OSSKI) működteti. Az összegyűjtött mérési adatokat az OSSKI az OKF részére megküldi, ahonnan az Országos Sugárfigyelő, Jelző és Ellenőrző Rendszer Radiológiai Távmérőhálózatának mérési adataival együtt továbbításra kerülnek az olaszországi Isprába, az EU Sugárzási Környezeti Monitoring Központjába.

Célok

- A hazai országos radiológiai, meteorológiai, és vízminőségi távmérőhálózatok és előrejelző monitoring rendszerek folyamatos, magas színvonalú üzemeltetése, korszerűsítése.
- Az atomenergiát használó létesítmények kibocsátásainak normál üzemi hatósági ellenőrzése.
- Ionizáló és nem ionizáló sugárterhelés kimutatása, a lakosság sugárterhelésének csökkentése.

A célok elérése érdekében szükséges intézkedések

Kormányzat:

- Új mérési programok összeállítása.
- Hatékonyabb mérési módszerek bevezetése.
- Nemzetközi együttműködés kiépítése.
- A műszerpark, laboratóriumi infrastruktúra korszerűsítése, valamint a személyi ellátottság biztosítása.
- Az országos radontérkép elkészítése.
- Épületek radonkoncentrációjának mérése.
- Lakásokban megrendelésre radonmérések végzése.
- Sugárterhelést okozó építőanyagok korlátozása.
- Hőerőművek környezetében az égetésből visszamaradt pernye és salak radioaktív szennyezésének csökkentése, megszüntetése.
- Az ionizáló és nem ionizáló sugárterhelést okozó eszközök, berendezések terjedésének szabályozása.

Mutatók

- A szabadban és az épületeken belüli radon aktivitás-koncentráció.
- Az emberi szervezet belső radioaktív szennyezettsége.
- A radioaktív izotópok aktivitás koncentrációja a környezeti elemekben; a lakosság által fogyasztott növényi és állati eredetű élelmiszerekben és azok alapanyagaiban; ivóvízben; építő- és alapanyagokban.
- A Duna radioaktív szennyezettsége.
- A környezeti monitoring mérési adatok mennyisége és minősége.
- A radiológiai monitoring távmérőhálózat és a laborkapacitás országos lefedettsége.

6. A Program végrehajtását elősegítő intézményrendszer

A Program megalkotása és elfogadása a tervezési folyamat fontos eredménye. Ugyanakkor a Program akkor töltheti be jól a szerepét, ha amellett, hogy szemléleti, szakmai alapot nyújt a közeljövő tevékenységeihez és meghatározza a célokat, cselekvési irányokat és a szükséges intézkedéseket, gondoskodik a végrehajtás főbb elemeiről, a teljesítés eredményességének nyomon követéséről, illetve képes alkalmazkodni a változó társadalmi, gazdasági követelményekhez is.

A Program végrehajtása tekintetében két fontos tényezőt szükséges figyelembe venni:

- A környezetvédelmi törvény felhatalmazása alapján a társadalom és a nemzetgazdaság egészét átfogó program. Kiemelt feladat ezért a Program megalkotását követően, a végrehajtása során is az átláthatóság, az érintettekkel való konstruktív párbeszéd és együttműködés kialakítása.
- „Keretprogram” jellegére való tekintettel, a célok, az elvégzett feladatok, a nemzetközi és hazai feltételek, körülmények változása következtében évről-évre szükséges a kijelölt célok és a végrehajtás megfelelőségének nyomon követése.

A Program végrehajtását ennek megfelelően – az NKP-II megvalósításának tapasztalataira építve – sajátos intézményrendszer segíti, melynek elemei a következők:

- A Program végrehajtásával összefüggő irányítási, szervezési, tervezési feladatok, valamint az előrehaladás figyelemmel kísérésével járó feladatok ellátásának elősegítése érdekében a környezetügyért felelős miniszter a végrehajtással összefüggő információk folyamatos gyűjtésére, tárolására, feldolgozására, értékelésére és szolgáltatására alkalmas Nyilvántartási Rendszert (NKP-INFO) működtet. A rendszer tartalmazza a tematikus akcióprogramok céljai teljesülésének nyomon követését és a mutatók értékeinek alakulását.
- A kitűzött célok időarányos végrehajtásáról a környezetügyért felelős miniszter a tárcák bevonásával, ill. a környezetvédelmi törvényben szabályozott módon begyűjtött területi információk alapján Előrehaladási Jelentést készít és nyújt be évente a Kormány, két évente az Országgyűlés számára. A Jelentés a végrehajtás bemutatása és értékelése mellett iránymutatást ad a Program hátralévő időszakára javasolt főbb prioritások meghatározásához is. A prioritások kijelölése során figyelembe kell venni a kiemelt állami felelősségi körbe tartozó, élet- és vagyonbiztonságot, természeti erőforrások és értékek védelmét szolgáló feladatokat, a programozhatóság szellemében a már folyamatban lévő feladatokat, illetve a legnagyobb környezeti haszonnal és gazdasági hatékonysággal járó tennivalók megoldását, továbbá az EU tagsággal járó kötelezettségek teljesítését.
- A Program előirányzatainak tervezése, és a teljesítéssel összefüggő beszámolók elkészítése az államháztartásról szóló törvény és a környezetvédelmi törvény felhatalmazása alapján a Program végrehajtását elősegítő kormányrendelet előírásaival összhangban, a szak- és fejlesztéspolitikai lehetőségekkel és célokkal összehangoltan történik.
- A társadalmi nyilvánosságot és együttműködést a Nemzeti Környezetvédelmi Program Bizottság működtetése segíti elő. A Bizottság fő feladatai a Program végrehajtásával összefüggő döntés-előkészítés és a teljesítés nyomon követése keretében: értékelni a megvalósítás időarányosságát és hatékonyságát, állást foglalni a javasolt prioritásokról, közreműködni a megvalósításban érintettek tájékoztatásában és bevonásában, valamint javaslatot tenni a jogi, közgazdasági és intézményi eszközrendszer összehangolt fejlesztésére. A Bizottság tagjai a tárcák, a regionális és térségi fejlesztési tanácsok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa, a Központi Statisztikai Hivatal és a környezetvédelmi civil szervezetek által delegált személyek.

A Program megfelelő végrehajtásának kulcsfontosságú feltétele, hogy megvalósításában a legszélesebb körű partnerség valósuljon meg (beleértve a lakosságot, a civil, szakmai és tudományos szervezeteket, a gazdálkodókat és az önkormányzatokat). A Program céljainak eléréséhez szükséges,

hogy tevékenysége során mindenki a legkörültekintőbben óvja és használja a környezetét (pl. a természeti értékek megőrzése, a hulladékképződés megelőzése, illetve hasznosításuk elősegítése, anyag- és energiatakarékosság, tájgondozás), illetve kerülje el, de legalább mérsékelje a környezet minőségének romlását, terhelését, szennyezését. Az együttműködés fontos eleme az országos, regionális, megyei, kistérségi és települési szintű feladatok összehangolt kijelölése, hiszen minden problémát ott és úgy kell megelőzni vagy megoldani, ahol ahhoz a legmegfelelőbb tudás, a helyismeret rendelkezésre áll. Ugyanígy szükséges a tudományos, az üzleti szférával és a civil szervezetekkel való együttműködés fejlesztése is.

7. A Program finanszírozási feltételei

A pénzügyi tervezés elvei, módszere

A Program cél- és intézkedésrendszerének tervezése, valamint a végrehajtás forrásigényének, illetve a tervezhető forrásoknak a felmérése meghatározott rendező elvek szerint történt. A pénzügyi tervezés megalapozásakor a forrásigények előzetes becslése mellett kiindulópontként a környezetügyre az elmúlt időszakban átlagosan évente rendelkezésre álló központi költségvetési források alakulása, az érintett jövedelemtulajdonosok ráfordításai, valamint a 2013-ig folyamatosan növekvő, környezeti célok megvalósítását is szolgáló EU támogatások szolgáltak. Ezek összességükben irányadónak tekinthetők a ráfordítási lehetőségek és hajlandóság tekintetében. A Program egyeztetésekor és véglegesítésekor tekintetbe kellett venni azon kockázatokat is, amelyeket a globális gazdasági recesszió és egyéb tényezők hatására bekövetkező változások okozhatnak. Ezzel összefüggésben a Program elemeinek és a végrehajtás ütemezésének meghatározásakor fontos szempont volt:

- a nemzetgazdaság teljesítőképességével való összhang biztosítása,
- multiplikatív, pozitív hatású intézkedések kidolgozása (pl. az energiatakarékosság és -hatékonyság az erőforrás felhasználás és kibocsátás csökkentése mellett folyamatos pénzügyi megtakarításokat is eredményez, melyek más fontos célokra is felhasználhatók,
- a tájgazdálkodás, agrár-környezetgazdálkodás, környezeti ipar, környezeti infrastruktúra fejlesztéséhez kapcsolódó intézkedések, beruházások jelentős munkahelyteremtő és megtartó hatása.

A végrehajtás éves rendszerességgű monitorozása lehetőséget ad arra, hogy a keretprogramból a prioritási elvek alapján bizonyos programok elsőbbséget élvezzenek és megvalósításuk az adott keretek között mindenképpen biztosított legyen. A prioritás meghatározásának rendező elvei:

- Az egészséges élethez való jog biztosításával összefüggő, az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető kockázatok csökkentését szolgáló kiemelt jelentőségű állami felelősségű feladatok.
- Az intézkedések elmulasztása a társadalom és a gazdaság számára hosszabb távon jelentősebb kockázatot jelent és később aránytalanul nagy ráfordítást igényel.
- A legnagyobb környezeti, társadalmi, gazdasági hasznú, illetve hatékonyságú intézkedések.
- A társadalmi, gazdasági tevékenységek alapját jelentő természeti erőforrások és értékek védelme.
- Amennyiben a környezeti cél elérése szabályozással, szemléletformálással hatékonyabban megvalósítható, ott azokat kell alkalmazni (a jelentős forrásigényű csővégi beruházások helyett a megelőzés érvényesítése).

A Program keretprogram, amelynek végrehajtása az EU, nemzetközi támogatások, az éves költségvetés és az ország teljesítőképessége függvényében alakul. A Kormány évenként, az Országgyűlés két évente kap tájékoztatást a Program végrehajtásának helyzetéről és indokolt esetben a környezetvédelmi törvény alapján lehetőség van a Program pénzügyi felülvizsgálatára, módosítására is.

A fentiek egyrészt útmutatást jelentettek a tervezéshez, másrészt a Program végrehajtása során meghozandó döntések alapját képezik (az éves költségvetési tervezéssel összhangban).

A Program pénzügyi tervének összeállítása a viszonylagos biztonsággal előre jelezhető EU-források és társfinanszírozás (EU pénzügyi perspektíva 2007-13, a következő tervezésének megkezdése 2010-ben), valamint a több év átlaga alapján tervezhető központi költségvetési ráfordítások figyelembevételével történt. E megközelítés alapján a szükséges és előreláthatólag rendelkezésre álló források nagysága eléri a 3 500 milliárd Ft-ot. A Program megvalósítása – a tervezett feladatokhoz szükséges ráfordítást és a várhatóan rendelkezésre álló források összehasonlítását tekintve azt mutatja, hogy nem elsősorban többlet-ráfordítási igényt jelent, hanem

sokkal inkább a tervezhető források koordinált, hatékony, a prioritásokhoz igazodó felhasználását célozza.

A finanszírozási lehetőségek, eszközök

A Program finanszírozási terve a 3 átfogó cél és az azok megvalósítását szolgáló tematikus akcióprogramok cél- és intézkedésrendszerére épül.

A települési élet- és környezetminőség javítása, a környezetbiztonság erősítése átfogó cél megvalósítását szolgáló intézkedések és ennek megfelelően a forrásokból való részesedésének aránya is a Program hangsúlyos részét képezik. Ezen átfogó cél megvalósításához közvetlenül kapcsolódó akcióprogramok (Települési környezetminőség, Környezet és egészség, Környezetbiztonság) tervezett ráfordítása 1 500 milliárd Ft, a teljes összeg 43%-a.

A természeti erőforrások és értékek megőrzése átfogó cél esetében a tervezett ráfordítások mintegy 1 200 milliárd Ft-ot tesznek ki (a teljes összeg 34%-a), amely 4 akcióprogramban összpontosul (Fenntartható terület- és földhasználat, Vizeink védelme és fenntartható használata, Biológiai sokféleség megőrzése, természet és tájvédelem, Hulladékgazdálkodás akcióprogram).

A fenntartható életmód, termelés és fogyasztás elősegítése átfogó cél megvalósításához egyrészt a korábbi éveknél nagyságrendekkel nagyobb források állnak rendelkezésre a Környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése akcióprogramon belül (50 milliárd Ft), ahol a szemléletformálás eszközével alacsony ráfordítással jelentős eredményeket lehet elérni. Másrészt a fenntartható termelés költségigénye a legtöbb akcióprogramban az intézkedések integráns részeként jelenik meg (pl. energiatakarékosság, agrár-környezetgazdálkodás), így a célok elérése a gazdálkodók és a lakosság aktív részvételét és hozzájárulását is igényli.

Mindegyik átfogó cél teljesítése szempontjából kiemelt jelentőséget képvisel az Éghajlatváltozás akcióprogram. A kibocsátások csökkentését és az alkalmazkodás javítását szolgáló források (750 milliárd Ft) ugyanis mindhárom átfogó célhoz kapcsolódnak az éghajlatváltozás komplex hatásaiból és kockázataiból adódóan.

A forrásszerkezet összességében a következőképpen tervezhető. A Program végrehajtását szolgáló EU és nemzetközi támogatások és a kapcsolódó hazai társfinanszírozás (pl. ÚMFT, ÚMVP, Európai Területi Együttműködési Programok, LIFE+ program, Norvég és Svájci támogatások) várhatóan mintegy 2 900 milliárd Ft lesz. A központi kormányzat hat évre tervezett kiadása 600 milliárd Ft. A központi kormányzat hozzájárulásának értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a Program pénzügyi tervében csak azon kormányzati intézkedések tervezett ráfordítása szerepel, amelyeknél a megvalósítást biztosító költségvetési források jól elkülöníthetők és számszerűsíthetők (elsősorban a fejezeti kezelésű előirányzatok). Számos esetben az intézkedésre tervezett forrás nem különíthető el az intézmény alaptevékenységi körébe tartozó feladatok pénzügyi háttérét biztosító költségvetési forrásoktól, így azokat a Program pénzügyi táblája nem tartalmazza (pl. szabályozás, hatósági ellenőrzés).

Fentiek alapján a finanszírozáson belül meghatározó szerepe van az EU, nemzetközi támogatásnak és a hazai költségvetési társfinanszírozásnak (teljes összegben belüli részaránya 82,5%). A hazai költségvetésnek a társfinanszírozás biztosítása mellett más szempontból is kiemelkedő jelentősége van a Program céljainak teljesítése érdekében:

- A Program számos, a hazai környezetvédelmi célok eléréséhez elengedhetetlen intézkedést tartalmaz, amelynek megvalósításához EU támogatás nem áll rendelkezésre (pl. környezeti neveléssel és oktatással összefüggő programok fenntartása), költségvetési források biztosítása szükséges.
- A Programban szereplő szabályozással, tervezéssel, engedélyezéssel és ellenőrzéssel, monitoringgal, illetve EU és nemzetközi együttműködéssel összefüggő intézkedéseket megvalósító intézményrendszer működtetése mellett az éves költségvetés tervezésekor a növekvő számú feladatokból adódó kapacitásproblémákra is megoldást kell találni.
- A költségvetési támogatásoknak, kedvezményes hiteleknek jelentős szerepe van a Program önkormányzati és gazdálkodói intézkedéseivel kapcsolódó források mobilizálásában.

A Program céljainak elérésében jelentős szerepe van az önkormányzatok, gazdálkodó szervezetek, nonprofit szervezetek és a háztartások ráfordításainak is, amelyek egyrészt a különböző támogatásokhoz, hitelekhez szükséges önrészt, másrészt a saját forrásokat jelentik. A kormányzaton kívüli szereplőknél javasolt intézkedések forrásainak tervezése és felhasználása során figyelembe kell venni az egyes szektorok pénzügyi lehetőségeit és teherviselő képességét. A Program pénzügyi tervében szereplő tervezett támogatásokhoz társul saját forrás becsült értéke (a tervezéskor ismert támogatási feltételek alapján) mintegy 750 milliárd Ft, amely elsősorban az Éghajlatváltozás és a Települési környezetminőség akcióprogramokhoz kapcsolódik. Az elmúlt évek adatai alapján a gazdálkodók környezetvédelmi beruházásait jelentős részben (átlagosan 80%) saját forrásból fedezték a szennyező fizet elvvel összhangban. Ez az arány várhatóan a következő években is számottevő marad. A Programban az önkormányzatok számára javasolt intézkedések megvalósítása az önkormányzatok döntésétől függően a helyi sajátosságokra és a mindenkori (saját, illetve központi költségvetési) forráslehetőségekre tekintettel történik. Az önkormányzati intézkedések hatékony megvalósítását segíti a helyi adottságok figyelembevételével kidolgozott környezetvédelmi program.

A Programon belül a szennyezések és környezetkárosítások megelőzését, csökkentését vagy megszüntetését célzó intézkedések tervezett ráfordítása mintegy 1 000 milliárd Ft (összhangban a Központi Statisztikai Hivatal által használt környezetvédelmi beruházás fogalmával).

A környezetpolitikai célokhoz kapcsolódó fejlesztéspolitikai javaslatok

A Program megalapozása határozottan rámutatott azon hajtóerőkre, melyeknek jelentős kedvezőtlen környezeti hatása van, s amelyek esetében mielőbb a hajtóerők módosítására van szükség a hagyományos és korlátozott hatáskörű intézkedések helyett, mellett.

Ezt mutatja az is, hogy a Program pénzügyi tervében szereplő tervezett ráfordítások összegének 80%-a valamilyen beruházáshoz kapcsolódik, melyek többsége nem közvetlen környezetvédelmi beruházás, csupán olyan, amelynek jelentős környezeti hatása van (a Programba elsősorban a kedvezőtlen hatás csökkentése okán került be). Az ezekre tervezett összegek felhasználása során különös figyelmet kell fordítani arra, hogy egyrészt a beruházások megvalósítása és működtetése ne eredményezze a környezeti terhelések növekedését, átterhelését, másrészt, hogy mindenekelőtt előnyben kell részesíteni a megelőzési célú, költség- és környezeti értelemben hatékony megoldásokat (pl. fenntartható termelési és fogyasztás szokások elterjesztésével a szállítási igény csökkentése, így az infrastruktúra bővítésére tervezett források más célú felhasználása). A beruházások megvalósítása számottevő EU támogatással történik, a működtetés költségei, a lényegesen növekvő díjak (ivóvízdíj, csatornadíj, hulladékkezelési díj) azonban az EU előírásai szerint alapvetően a szolgáltatások igénybevevőit (pl. lakosság) terhelik, ami sok esetben megfizethetőségi problémákat okozhat. Ezért is – a 4. fejezettel összhangban – a költség és környezeti szempontból is hatékony, differenciált megoldásokat kell a fejlesztés- és támogatáspolitikai eszközeivel is ösztönözni.

Függelék: Mozaik- és idegen szavak gyűjteménye

Mozaikszavak

ADR	Veszélyes Áruk Nemzetközi Közúti Szállításáról szóló Európai Megállapodás
ÁNTSZ	Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat
ÁPV Zrt.	Állami Privatizációs és Vagyongkezelő Zrt.
B+R	"bike and ride" – kerékpártárolók
BAT	Best Available Techniques (Legjobb elérhető technikák)
BISEL	Bioindikáció (vízminőség vizsgálat) az Iskolai Oktatásban
CEHAPE	Children's Environment and Health Action Plan for Europe (Európai Akcióterv a Gyermekek Környezetéért és Egészségéért)
CO ₂	Szén-dioxid
dB	Decibel
EFTA	European Free Trade Association (Európai Szabadkereskedelmi Társulás)
EIONET	Európai Környezeti Információs és Megfigyelő Hálózat
EITI	Európai Innovációs és Technológiai Intézet
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme (Vállalati Környezetvédelmi Vezetési és Hitelesítési Rendszer)
EMMRE	Erdővédelmi Mérő- és Megfigyelő Rendszer
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
ETE	Európai Területi Együttműködési Programok
ETS	Emission Trading System (az Európai Unió emisszió-kereskedelmi rendszere)
ÉTT	Érzékeny Természetvédelmi Terület
EU	Európai Unió
EUR	Euró (pénznem)
EüM	Egészségügyi Minisztérium
FAVI-KÁRINFÓ	A felszín alatti vizek védelmével kapcsolatosan felállított két nagy országos adatbázis
FVM	Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
GDP	Gross Domestic Product – Bruttó hazai termék
GHS	Globally Harmonised System of Classification and Labelling of Chemicals (Vegyí anyagok osztályozásának és címkézésének globálisan harmonizált rendszere)
GLOBE	Global Learning and Observations to Benefit the Environment (Nemzetközi Környezeti Nevelési Program)
GMO	Genetically Modified Organism (genetikailag módosított szervezet)
GOP	Gazdaságfejlesztési Operatív Program
GRID	Global Resource Information Database
GWh	Gigawatt hour (Gigawatt óra = 1 Mrd wattóra)
HACCP	Hazard Analysis and Critical Control Points (veszélyelemzés és kritikus ellenőrzőpontok)
HAKSER	Hatósági Környezeti Sugárvédelmi Ellenőrző Rendszer
HOP	UMFT Halászati Operatív Programja
ICPDR	International Commission for the Protection of the Danube River (Nemzetközi Duna-védelmi Bizottság)
IMPEL	European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law (Környezetvédelmi Jogszabályok Alkalmazásáért és Érvényesítéséért EU Hálózat)
INSPIRE	Infrastructure for Spatial Information in the European Community
ISO 14001	A Magyar Szabványügyi Testület környezetirányítási rendszer tanúsítási eljárása
K+F	Kutatás + Fejlesztés

K+F+I	Kutatás + Fejlesztés + Innováció
KBVR	Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer
KEOP	ÚMFT Környezeti és Energia Operatív Programja
KIOP	NFT Környezet és Infrastruktúra Operatív Program
KIR	Környezet Irányítási Rendszer
KKÁT	Kiegészítő Kazetták Átmeneti Tárolója
KKV	Kis- és Közepes Vállalkozások
KÖTHÁLÓ	Környezeti Tanácsadó Irodák Hálózata
KÖVIZIG	Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság
KÖZOP	ÚMFT Közlekedési Operatív Programja
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
Kt	Kilotonna
KvVM	Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium
Lden	Egész napra számított átlagos zajterhelés
LE	Lakos egyenérték (A szennyvízkezelő berendezések méretezésére használatos egység, melyet egy lakos által egy nap termelt szennyvíz szervesanyag tartalmából eredeztetnek, illetve ennek lebontásához szükséges 5 napos biokémiai oxigénigényből. (BOI5=60g/nap*lakos))
Léjjel	Éjszakai zajterhelés
LIFE Plusz program	Az Európai Unió környezetvédelmi pályázati programja
MeH	Miniszterelnöki Hivatal
MePAR	Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer
MgSzH	Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal
MNV Zrt.	Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt.
MON810 GM	Genetikailag módosított kukorica faj
MSZ EN ISO 14001:2005	A Magyar Szabványügyi Testület környezetirányítási rendszer tanúsítási eljárása
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NBmR	Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer
NFGM	Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium
NH3	Ammónia
NIF Zrt.	Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt.
NKP	Nemzeti Környezetvédelmi Program
NKP-INFO	A Nemzeti Környezetvédelmi Programmal kapcsolatos Nyilvántartási Rendszer
NKTH	Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal
Nox	Nitrogén-oxid
NRHT	Nagyaktivitású radioaktív hulladék-tároló
NUTS II	Az Európai Unió területi rendszerében a tartományi szint. Magyarországon ezen a szinten 7 statisztikai régiót képeztek.
OAH	Országos Atomenergia Hivatal
OKIR	Országos Környezetvédelmi Információs Rendszert
OKKP	Országos Környezeti Kármentesítési Program
OKSER	Országos Környezeti Sugárvédelmi Ellenőrző Rendszer
OLM	Országos Levegőtisztasági Mérőhálózat
OSSKI	Országos Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet
OTDK	Országos Tudományos Diákköri Konferencia
OTKA	Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok
OTrT	Országos Területrendezési Terv
P+R	"park and ride" gépkocsi parkolók
PCB	Poliklórozott bifenilek

Ph.D	"Philosophiæ Doctor" (A filozófia doktora) – tudományos fokozat
PJ	Peta Joule
PM 2,5	Kisméretű szálló por (2,5 mikrométernél kisebb részecskék)
PM10	Kisméretű szálló por (10 mikrométernél kisebb részecskékre)
POP	Persistent Organic Pollutant (környezetben tartósan megmaradó szerves szennyezőanyag)
PRTR	Pollutant Release and Transfer Register (szennyezőanyag-kibocsátási és szállítási nyilvántartás)
REACH	Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals (az Európai Unió vegyi anyagokra vonatkozó egységes bejegyzési, értékelési és engedélyeztetési rendszere)
ROP	Regionális Operatív Program
RSD	Ráckevei-Soroksári Duna-ág
SO2	Kén-dioxid
TAP	Tematikus Akcióprogram
TIKEVIR	Tisza-Körös völgyi Együttműködő Vízgazdálkodási Rendszer
TIR	Természetvédelmi Információs Rendszer
TTI Stratégia	A Kormány középtávú tudomány-, technológia- és innováció-politikai stratégiája
ÚMFT	Új Magyarország Fejlesztési Terv
ÚMVP	Új Magyarország Vidékfejlesztési Program
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Egyesült Nemzetek Szervezetének Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete)
UV	Ultraibolya sugárzás
ÜHG	Üvegházhatású gáz
VGT	Vízgyűjtő Gazdálkodási Terv
VIZIR	Vízgazdálkodási Információs Rendszer
VKI	Az Európai Unió Víz Keretirányelve
VOC	Volatile Organic Components (illékony szerves vegyületek)
VTT	Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése
WHO	World Health Organisation (Egészségügyi Világszervezet)
µg/m3	mikrogram/köbméter (mértékegység)

Idegen szavak és kifejezések

Aerobiológiai hálózat	Az ÁNTSZ által működtetett monitorozó állomások hálózata, mely gyűjti, elemzi és értékeli a légköri allergénekre vonatkozó adatokat.
Aerobiológiai vizsgálat	A légköri allergének vizsgálata
Akkreditált	Minősített
Akkumulálódik	Felhalmozódik
Allergén	Allergiás tüneteket kiváltó anyag
Antropogén	Emberi eredetű
Autonóm ház	Az Autonóm Ház a teljesen önálló lakóház modellje, mely az ellátó rendszerektől függetlenül az autonómia elvén működik.
Barnamezős terület	Régi, használaton kívül, elhagyatottan álló ipari, illetve kereskedelmi ingatlan, melynek jövőbeli hasznosítását, fejlesztését valós vagy vélt környezeti szennyeződés akadályozza.
Benchmarking	A vállalat eredményeit, folyamatait más vezető vállalatok hasonló adataival hasonlítják és mérik össze, hogy meghatározzák azt a legjobb gyakorlatot, amit követni érdemes.
Bio-	Szösszetételek előtagjaként az életfolyamatokkal kapcsolatos, az életfolyamatokra vonatkozó fogalmakat jelöli; élet-
Biocid	Gyűjtőneve a különféle élő szervezeteket károsító anyagoknak (pl. növényvédőszernek).
Biodiverzitás	Biológiai sokféleség

Bioélelmiszer	Biogazdálkodás során előállított élelmiszer
Biogáz	Szénhidrát-, illetve cellulóz- γ tartalmú, valamint fehérjéket és zsírokat tartalmazó szerves hulladékok anaerob szervezetek hatására mezofil hőmérsékleten (30-40 °C) végbemenő bomlásának (biodegradáció, rothadás, erjedés) gáznemű, rendszerint éghető terméke, amely γ -ammónia, kén-hidrogén, szén-monoxid és szén- γ -dioxid mellett – legnagyobbreszt metánból áll.
Biogazdálkodás	(Ökológiai gazdálkodás) Olyan mezőgazdasági-kertészeti módszerek és tevékenységek összessége, amelyek a szokásos gyakorlattól abban különböznek, hogy sem műtrágyát, sem növényvédőszer (agrokemizálás) nem alkalmaznak, tehát csak természetes anyagokra és erőforrásokra támaszkodnak. Az ilyen mezőgazdasági-kertészeti munkának, a biotermelésnek eredményét nevezik biotermékeknek.
Biogeográfia	Az élőlények földrajzi elterjedésével foglalkozó biológiai tudományág.
Biológiai aktivitásérték	A biológiai aktivitásérték egy adott területen a jellemző növényzetnek a település ökológiai állapotára és az emberek egészségi állapotára kifejtett hatását mutató érték.
Biológiai sokféleség	Az élővilág, tehát az állat- és növényfajok sokfélesége.
Biomassza	Az egy élőhelyen, adott időpontban található élőlények tömege.
Bioszféra	A szerves élet elterjedésének tere a földfelszínen, és annak közelében.
Bioszféra védelem	A bioszféra megővására vonatkozó intézkedéseket és tevékenységeket jelenti. A ~ lényegében az emberi környezetre vonatkozó környezetvédelem kiterjesztése a szerves élet elterjedésének terére.
Bioszféra-rezervátum	Azon jellegzetes szárazföldi és tengerparti ökoszisztémák, amelyek az UNESCO Ember és Bioszféra Programja (MAB) keretében nemzetközileg elismertek, melyek fő funkciója, hogy a biológiai sokféleség és a természeti értékek megőrzése mellett az optimális összhang biztosításával egyben a fenntartható gazdasági fejlődés mintaterületei is legyenek. Minden bioszféra rezervátumban kijelöltek ún. „magterületeket”, amelyekben a természetes folyamatok megfigyelése folyik, ezek védelmére „puffer zónák” szolgálnak, utóbbiakat pedig „átmeneti zónák” kapcsolják a nem védett területekhez.
Bioszféra-rezervátum magterület	A bioszféra rezervátumok magterülete biztosítja a természeti értékek megőrzését. Itt semmilyen gazdasági szempontot szem előtt tartó beavatkozás sem engedélyezett.
Biotechnológia	A genetikai anyag és program megváltoztatásával és felhasználásával kapcs. ismeretek és eljárások összessége.
Biotermék	Biológiai gazdálkodás során előállított termék.
Biotikai adat	Az élő szervezetekre és életközösségekre (növény-, és állattársulások) vonatkozó előfordulási és egyéb természetvédelmi jelentőségű tulajdonságukra jellemző adat.
Decentralizáció	A központosítás ellentéte. A gazdasági életben és az államigazgatásban olyan szervezeti módosítás, amelynek során a jog- és hatásköröket megosztják (pl. üzemeket, üzemszerveket kihelyeznek a központból v. az államigazgatásban a döntések jogát a helyi szerveknek, a tanácsoknak adják át).
Derogáció	Átmeneti mentesség (uniós joganyag végrehajtása során)
Desztináció	Fogadó terület (turisztikai szakszó)
Diagnosztikai vizsgálat	A betegségek felismerésére és megállapítására irányuló vizsgálat.
Differenciált	Különvált, elkülönült, szétvált megoszlott vagy sok különböző részből álló
Diffúz	Szétszórt, rendezettség nélküli
E-learning	e-tanulás
Élelmiszer-mérföld címke	Az árun feltüntetett címke, mely jelzi, hogy az adott élelem hány mérföldet, kilométert tett meg a termelési helytől a fogyasztási helyig.
Energiacímkézés	Az energia címkék (készülékekre, épületekre, zöld áramra, információtechnológiai eszközökre, és környezetkímélő járművekre) a beszerzőt tájékoztatják az energiafogyasztásról, segítve a beszerzési döntést az energiahatékonyságra tekintettel. Készülékek esetén az energiacímke A–G-ig osztályoz, ahol az a leghatékonyabb.
Energiatanúsítvány	Igazoló okirat, amely az épületnek (önálló rendeltetési egységnek, lakásnak) a külön jogszabály szerinti számítási módszerrel meghatározott energetikai

	teljesítőképességét tartalmazza, azaz igazolja, hogy egy adott épület megfelel a hőtechnikai szabványoknak.
Erózió	A külső erők felszínformáló tevékenysége (víz, folyó, eső, szél, jég stb.).
E-tanulás	Internet segítségével zajló tanulás és oktatás
Ex lege	a törvény erejénél fogva
Ex-situ megőrzés	Az eredeti termőhelyen kívül, gyűjteményekben vagy ültetvényekben történő fenntartás, amikor a veszélyeztetett faj (növény, állat) védelmére irányuló eljárás során a populáció egy részét az eredeti veszélyeztetett élőhelyről új helyre szállítják.
Extenzív	Külterjes (gazdálkodás), kifelé terjeszkedő
Fauna	Valamely vidék, ország vagy geológiai korszak állatvilága.
Flóra	Növényzet, növényvilág; valamely vidék vagy geológiai korszak növényfajtainak összessége.
Fossilis	A földtörténeti ókorból megkövesedett állapotban fennmaradt (állat, növény)
Fotokémiai szmog	A fény kiváltotta vegyi folyamatokkal kapcsolatosan keletkező füstköd
Furán	Aromás jellegű, ötagú gyűrűs heterociklusos vegyület
Gén	A kromoszóma jellemző, DNS-molekulaszakaszából álló részlete, amely működését és szerkezetét tekintve egység. Többnyire olyan részlet, amely egy fehérje szintézisét irányítja.
Génbank	A növények, az állatok és a mikroorganizmusok olyan faj- és fajtagyűjteménye (fajta-termesztett növények v. tenyésztett állatok csoportja a fajon belül), amely a különböző vad és nemesített fajok és fajták genetikai információkészletét hivatott megőrizni.
Geodézia	Földméréstan
Globalizáció	Az az egész világra kiterjedő folyamat, amely a gazdaság, a politika, a kultúra egységesülésének irányába hat.
Graduális	Fokozatos
Hidrológia	Víztan; a felszíni és a felszín alatti vizeknek fizikai, statikai, vegyi és biológiai tulajdonságaival, a víz földi körforgásával foglalkozó tudományág.
Hidrometeorológia	A légköri jelenségek hidrológiai hatásával foglalkozó tudományág.
Humusz	Növényi, kisebb részben állati eredetű anyagok bomlástermékeiből keletkezett, nagyrészt sötét színű kolloid szerves anyag, melynek döntő jelentősége van a talaj termőképességének fenntartásában és fokozásában. Befolyásolja a talaj szerkezetét, ezzel víz-, levegő- és hőgazdálkodását is. Részt vesz a talaj biológiai működésének szabályozásában, bomlásakor táp- és serkentő anyagokat szolgáltat a növényeknek.
Indikátor	Jelző
Infrastruktúra	A társadalmi, gazdasági tevékenység zavartalanágát biztosító alapvető létesítmények, szervezetek pl. lakások, közművek, a kereskedelem, a távközlés, az oktatás, az egészségügy stb. rendszere.
Innováció	Újítás
In-situ megőrzés	Az élővilág sokféleségének optimális fenntartását szolgáló védelem, a fajok és változatok életképes állományainak természetes környezetükben történő fenntartása és helyreállítása, kultúr- vagy haszonnövények esetében pedig az olyan környezetben történő fenntartás, ahol jellegzetes tulajdonságaik kialakultak.
Integráció	Egységesülés, beilleszkedés, egyes részek egyesülése egy egésszé; összegeződés.
Integrált termékpolitika	Az Európai Unió kezdeményezése, melynek célja egy általános környezetvédelmi termékpolitika létrehozása a Közösség tagállamai számára. Az Integrált Termékpolitika a termék teljes életciklusa során érintett területeket (a termék előállításához szükséges természeti erőforrások kitermelése, a termékek megtervezése, gyártása, összeállítása, marketingje, elosztása, értékesítése, használata valamint végső elhelyezése) kapcsolja össze a környezet egységes, átfogó védelmének érdekében.
Intenzív gazdálkodás	Az a gazdálkodási módszer, amelyben a termelés növelésének fő eszköze a már alkalmazott erőforrások jobb hasznosítása, a technika és a technológia fejlesztése, a dolgozók szakképzettségének növelése, az intenzív gazdálkodás munka jobb megszervezése. A gazdaságpolitikában általában akkor kerül előtérbe, amikor az

	extenzív gazdálkodás erőforrásai már kimerültek, tehát új erőforrások már nem vonhatók be.
Interaktív	Kölcsönös érintkezést, közvetlen kapcsolatot lehetővé tevő, így működő.
Intermodális csomópont	Olyan hely, mely megteremti több közlekedési forma kapcsolatát, ahol tehát az utazók közlekedési módot váltanak.
Inváziós faj	Inváziós vagy özönfaj az az idegenhonos szervezet, amely az őshonos élővilág kárára tartósan megtelepszik és tömegesen elterjed az adott területen.
In-vitro	Az in vitro (latin, „az üvegben”) kifejezés arra a kísérleti technikára utal, amikor a kísérleti folyamat nem az élő szervezetben, hanem azon kívül, ellenőrzött körülmények közt zajlik le, például kémcsőben vagy petricsészében. Az in vitro megőrzés szövet-, szerv vagy sejtenyészet formájában történő fenntartás.
Irritáció	Ingerlés, inger
Klímaváltozás	Éghajlatváltozás
Koncepció	Valamely elméleti mű elvi alaptételeinek összessége és egysége.
Környezeti expozíció	Kitettség (Az expozíció a szervezet és valamely vegyi anyag kapcsolataként, kontaktusaként definiálható. A célszervezet akkor tekinthető exponáltnak, ha a szennyezőanyaggal való érintkezés során az anyag átjut a környezet/szervezet határon, és bizonyos dózisban eljut a célponthoz (sejtbe, sejtalkotóhoz). A definícióhoz az is hozzátartozik, hogy a szervezet adott (x,y,z koordinátákkal meghatározott) helyen tartózkodik t-vel jelölt időben. A szennyezőanyag ugyanezekkel a paraméterekkel leírható helyen és időben c koncentrációban van jelen. Az expozíciós szituáció annak leírására szolgál, hogy az élőlények, az ökoszisztémák hogyan érintkeznek a szennyezett közeggel, milyen mértékben vannak a szennyezőanyag hatásának kitéve.)
Melanoma	Melanin tartalmú daganat
Melioráció	Talajjavítás
Meteorológia	Időjárás
Mikroklíma	Alapvetően egy mikrotér éghajlata.
Mobilitás	Mozgékonyosság
Moratórium	Haladék, halasztás
Morbiditás	Megbetegedések arányszáma
Natura 2000	Az Európai Unió területén kijelölt ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhely-típusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmének keretében biztosítja a biológiai sokféleség megőrzését és hozzájárul a kedvező természetvédelmi helyzethez.
On farm megőrzés	A helyi körülményekhez alkalmazkodott tájfajta, hagyományőrző fajta eredeti termőhelyükön, termesztés útján történő fenntartása.
Ózon	Háromatomos oxigén. A légkör magasabb részében (ozonoszféra) van jelen. Kék színű, jellegzetes szagú gáz. Nagy szerepe van a napsugárzás élőlényekre káros alkotóinak kiszűrésében.
Ökocímke	Az Európai Unió környezeti címkéje, az Európai Unió hivatalos jele olyan termékek megkülönböztetésére, amelyek a környezetre az egész életútjuk során a hasonló funkciójú többi termékekhez képest kisebb károsító hatást fejtenek ki. Elnyeréséhez a termékeknek meg kell felelniük az EU tagállamok által kidolgozott környezetvédelmi feltételeknek, amelyeket az érdekelt felekkel (ezen belül az ipar, a fogyasztók, a környezetvédelmi szervezetek, a kereskedelem és a közhatóságok képviselőivel) egyeztetve, életútelemlés (Life Cycle Assessment: LCA) alapján határoztak meg.
Ökológia	Az élőlény és környezete közötti kölcsönhatás-rendszert elemző tudomány.
Ökoszisztéma	Élőlények és élettelen környezetük teljes kapcsolatrendszere, mely nyílt rendszer, de bizonyos mértékű önszabályozásra képes.
Özönfaj	Inváziós vagy özönfaj az az idegenhonos szervezet, amely az őshonos élővilág kárára tartósan megtelepszik és tömegesen elterjed az adott területen.
Palinológiai vizsgálat	Virágporanalízis (pollenek, spórák vizsgálata, azonosítása)
PM terhelés	Szállópor terhelés
Pollen	Hímzőpor, növényi szaporító anyag

Radioaktív	Sugárzó, sugárterhelést kibocsátó.
Rekreáció	Az ember fizikai és szellemi erejének, különösen munkavégző képességének megújítása a fáradtság, a fizikai és szellemi erők kimerülése után.
Sankoló tér	Iszapülepítő tér, amely a bevezetett vizet szétteríti, s a lassú vízmozgás, a területen lévő növényzet a hordalékot kiszűri
Surveillance	Egészségügyben használt kifejezés. Olyan folyamatosan működő információs rendszer, amely standardizált definíciók és módszertan alapján validált kritériumok szerinti adatgyűjtést, elemzést, értelmezést, visszacsatolást és intervenciót tesz lehetővé (pl. kórokozó, fertőzés, kockázati tényező kapcsán).
Szmog	Füstköd
Szmogriadó	Tartós, igen nagyfokú légszennyezettség idején elrendelt készenlét, illetve autóforgalmat korlátozó intézkedések összessége.
Sztratoszférikus Ózonréteg	A légkörnek a tropopauzától 35 km magasságig terjedő része, ahol a kétatomos oxigénmolekulák háromatomosakká, azaz ózonná egyesülnek.
Toxikus	Mérgező
Tűrőképesség	A nehézségek elviselésére való képesség.
Urbanizáció	A városfejlődés jelensége, összetevői és hajtóerői. Egyrészt bizonyos változások zajlanak le a települések rendszerében (pl. megnő a városok száma), szerkezetében (egy-egy településen belül új részek alakulnak ki), nagyságában (növekedés), tárgyi felszereltségében (kommunális ellátás, úthálózat). Ezeket a folyamatokat nevezik városodásnak. Másrészt módosulások történnek a települések szellemi kultúrájában (normák, értékek, szokások, magatartási szabályok) is. Erre a folyamatra a városiasodás kategóriáját használhatjuk.
Védjegy	Jelzés, mely a kereskedelmi forgalomra szánt készítményeknek és áruknak más hasonló készítményektől és áruktól való megkülönböztetésére szolgál valamely szempont alapján.
Zajtérkép	Az adott területen belüli aktuális zajhelyzet értékelését és a jövőbeli zajhelyzet előrejelzését mutatja be